

FØRTID OG NUTID

TIDSSKRIFT FOR KULTURHISTORIE
OG LOKALHISTORIE

UDGIVET AF

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING

VED

J. O. BRO JØRGENSEN

FORENINGENS SEKRETÆR

UNDER MEDVIRKNING AF

GUNNAR KNUDSEN OG CHR. AXEL JENSEN

9^{ENDE} BIND

KØBENHAVN

H. HAGERUP'S FORLAG

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKJÆR)

1931—32

INDHOLD:

AFHANDLINGER M. M.:		Side
POUL ANDERSEN: Beretning om Udvalg for Folkemaals Virksomhed 1909—32.....		161
LOUIS BOBÉ: Om Slægts- og Personforskning.....		211
Dansk Folkemuseums Virksomhed 1928—30.....		65
HANS H. FUSSING: Fyns Følketal under Karl Gustav-Krigene.....		242
CHR. HEILSKOV: Lidt mere Billedsnak.....		251
CHR. AXEL JENSEN: Et Par Ord om Museumsopgaver.....		1
C. W. VON SYDOW: Något om Hembygdsrørelsen och Bygdeforskningen i Sverige.....		8
KAJ ULDALL: Kirkens Profanbenyttelse i ældre Tid.....		119, 218

ANMELDELSER:

Oversigt over personalhistorisk Litteratur i 1930 [H. Hjorth-Nielsen].....		140
Ny Litteratur om Almuekultur og Folkeminder 1930—31 [Aug. F. Schmidt].....		43, 273
Oversigt over topografisk Litteratur 1930—31 [Otto Smith].....		21, 253
Historisk-topografisk Litteratur om Aalborg 1931 [V. Hermansen].....		271
Sønderjyske Stednavne [Aug. F. Schmidt].....		282

FORENINGSMEDDELELSER:

Repræsentantmøde i København ^{30/5} 1931.....		52
Aarsmøde i Aarhus ^{10/6—12/6} 1932.....		292
Dansk kulturhistorisk Museumsforening:		
Aarsmøde ^{29/5} 1931.....		60
Aarsmøde ^{9/6—10/6} 1932.....		284
Fællesforeningens Regnskab 1931.....		160
Nekrolog over P. Storgaard Pedersen [ved P. Severinsen].....		299

I nærværende Bind er Side 1—160 redigeret af R.
L. BALSLEV, Side 161—300 af J. O. BRO JØRGENSEN.

ET PAR ORD OM MUSEUMSOPGAVER.

Ved Dansk kulturhistorisk Museumsforenings første ordinære Møde holdt Forf. et lille indledende Foredrag om Museumsopgaver. Det skulde blot tjene som Optakt til en Diskussion om sagkyndig Bistand for Provinsmuseerne, og det var ingenlunde Tanken, at det skulde trykkes. For en erfaren Museumsmand indeholder det kun gammelkendte Selvfølgeligheder. Men nye Mænd, ofte uden Forbindelse med Fagmændenes snævre Kreds, kommer ind i Museumsarbejdet, og nye Museer vokser op, uden at Stifterne er klare over, hvad der maa kræves af en Museumsmand. Ikke mindst for disse nye Museumsinteresseredes Skyld er det, at Foredraget nu, i ændret og udvidet Skikkelse, fremkommer paa Tryk.

Den primæreste Museumsopgave er Indsamlingen. Mange af os Museumsfolk har faaet Samlernykkerne allerede som Skoledrenge, og derover har vi ingen Grund til at skamme os; det er en Styrke for Museumsvirksomheden, at Samlerlysten bundet dybt i Menneskets Natur.

Om Indsamlingen, dens Metoder og dens Grænser skal der ikke tales, skønt den kræver Energi, Aarvaagenhed, Sporsans og særlige Anlæg, baade Slangens Snildhed og Duens Blidhed, og skønt den ofte burde drives efter et mere bevidst System, især naar det gælder Bondesager. For os drejer det sig her langt mere om, hvad der følger efter Indsamlingen.

I et Museum skal Sagerne bevares for Eftertiden, først og fremmest rent korporligt taget. Det er nødvendigt at sørge for deres *Konservering*. Museumsbygningen skal være værnet mod Brandfare, Vandskade og Tyveri. Textilier maa ikke ødelægges

af Møl, Træ maa ikke ædes af Træorm, Jern maa ikke fortæres af Rust — for blot at nævne de hyppigst forekommende Onder. Der er iøvrigt talrige andre: Farver og Forgyltning (Kridtgrund) kan skalle af, Sten, især Sandsten, kan forvitre, Bronze kan angribes af ondartet Ir, Bly af Blypest og Glas af Glassyge. En Mængde Sager taaler ikke stærkt Lys eller direkte Sol, især Textilier, der baade skal værnes mod Lys, Fugtighed og Støv og altsaa anbringes under Glas. »Støvede Museer« er i det hele en Uting. Men paa den anden Side kræver selv Rengøringen megen Forsigtighed og Omtanke for ikke at volde andre Skader, og en Museumsmand bør være yderst tilbageholdende med Restaureringer og Rekonstruktioner. I Reglen er Nymalinger og Tilføjelser af manglende Dele kun af det onde, og selv uskønne, nye Overmalinger bør ikke fjernes, uden at det kan gøres af specielt faguddannede Folk; ellers risikerer man at smide Barret ud med Badevandet og sammen med de nye Overmalinger at borttæse interessante gamle Farvelag. Under meget gunstige Forhold, naar der haves Pengemidler og tilstrækkelig Erfaring, kan et Museum selvfølgelig lade en Genstand restaurere, men det maa gøres med den største Varsomhed. En skrøbelig Stol eller et Møbel, som mangler nogle Lister eller maaske nogle Beslag, er ikke nogen Vansir for et kulturhistorisk Museum. Skammen kommer først, hvis Tilstanden forværres i Museet, og hvis det ikke opfylder sin Pligt til at konservere Sagerne. Enhver nyerhvervet Genstand maa kontrolleres og behandles, inden den stilles paa Plads i Museet, og tidligere Aars Erhvervelser bør fra Tid til anden efterses, Textilier mindst en Gang aarligt.

Haand i Haand med Indsamlingen og den rent praktiske Bevaring af Sagerne kommer deres *Bevaring i videnskabelig Forstand*. For Videnskaben er det ingenlunde tilstrækkeligt at have selve den haandgribelige Genstand; dens Betydning kan mangedobles, naar man kender dens nøjagtige Hjemsted og dens Historie, de Forhold, hvorunder den blev fundet i Jorden, eller de Meddelelser, som gamle Folk kan give om dens Benævnelse paa Egnens Dialekt, om dens Brug og om de overtroiske Forestillinger, der er knyttet til den. Det er langtfra nok, at Ind-

samlere selv ved Besked herom og husker godt, thi Museet er ikke blot til for Nutiden, men ogsaa for Efterslægten. Ethvert Museum maa nødvendigvis føre *Protokol* over alle sine Erhvervelser, med nøjagtige Beskrivelser, Maal og Oplysninger saa fyldige som muligt, deriblandt ogsaa Giverens Navn. Til Numret i Protokollen, der naturligvis bør skrives paa Papir af holdbar Kvalitet, maa svare et Nummer paa selve Genstanden; Nummer-sedler af Papir og blækskrevne Tal paa Sagerne er langtfra tilstrækkelig modstandsdygtige. Cifrene maa males med en Pen, dyppet i hvid Farve, eller paa Textilier tegnes (først med Blyant, saa med Blæk) eller bedst sys med (ikke sort!) Silketraad — ikke paa det gamle Stof selv, men paa Lærredsstrimler, som derefter atter syes fast paa Tøjet. Men selv malede og syede Numre kan forsvinde, f. Eks. naar Jernsager ruste eller Træsager atter skal behandles mod Orm, og derfor er Beskrivelserne nødvendige, naar Oplysningerne om Hjemstavn og Historie stadig skal kunne knyttes til Genstandene. Af samme Grund bør ogsaa Museets Arkiv være i god Orden, hvad der ikke er vanskeligt, naar man Aar for Aar samler Skrivelserne i Læg og skriver Protokolnumret paa de Breve og Papirer, der yder Oplysning om Givernes Navne og Genstandenes Herkomst og Brug.

Efterhaanden som et Museum vokser sig større, vil det blive vanskeligere og vanskeligere at identificere Genstandene, selvom Protokollen er fyldigt og godt ført. Et nyttigt Supplement til Protokollens Inventarfortegnelse bliver et *Sagregister*, udskrevet paa Sedler og ordnet efter et bestemt System, helst i Overensstemmelse med det af Nationalmuseets 2. Afdeling udarbejdede, som er trykt i Fortid og Nutid Bd. VI, S. 220. Endnu et Skridt videre er det at anlægge Sagregisteret som et Fotografiregister, saaledes at der paa hver Seddel oplæbes et Fotografi af Genstanden. Det er ikke saa mange Aar siden, at Nationalmuseet er begyndt at tage fat paa denne Opgave, og der er endnu langt tilbage, inden den er løst. For et lille Museum med smaa Pengemidler er et saadant Register naturligvis kun Fremtidsmusik, men et Seddelregister paa holdbare Sedler i Kvartformat er det ikke vanskeligt at føre, og holdes Sedlerne indtil videre i Nummerorden, kan

de endda tjene som et foreløbigt Surrogat for en Protokol og muliggøre Rettelser og Tilføjelser i langt højere Grad end den indbundne Bog.

Alt, hvad der hidtil er nævnt, er indvendige Museumsarbejder, som næppe mærkes af de almindelige Besøgende, ialfald ikke udover den mest elementære Konservering og Afstøvning. Selv Protokolnumrene skal ikke ses af Publikum; fordi iøjnefaldende Numre skader Sagernes Udseende, bør de saa vidt muligt placeres paa Bagsider eller Undersider.

Men det indadvendte, forberedende Arbejde, der er bestemmende for en Samlings videnskabelige Værdi, har ogsaa sin store Betydning udadtil, som Grundlag for en udadvendt, folkeopdragende Virksomhed, den Hjælp, Museet, i dets eget velforstaaede Interesse bør give Publikum, baade ved Genstandenes Ordning og Opstilling og ved Forklaringer.

Selv et stort og righoldigt Museum er kun til ringe Nytte og Gavn for de besøgende, hvis Sagerne staar hulter til bulter, og selv et lille og beskedent Museum kan blive lærerigt og fornøjeligt, hvis det er ordnet klart og overskueligt efter et historisk eller sagligt *System*. Ikke blot for de store, men ogsaa for de smaa Samlinger gælder det at kende Begrænsningens Kunst. Et lille nystiftet Museum uden Pengemidler kan naturligvis ikke være kræsent og vrage de Gaver, som tilbydes det. Til en vis Grad maa man overlade til Eftertiden at sigte Materialet, men det bør ikke derfor glemmes, at det kan være en stor Styrke at sætte skarpe Grænser for Indsamlingen. Ialfald paa Turister virker et Lokalmuseum stærkest, naar det giver et tydeligt Billede af Egnens gamle Kultur med Fremhævelse af dens Særpræg, uden at dette Indtryk forvanskes ved Indblanding af Genstande fra andre Egne. En sjællandsk Hedebøue har ikke rigtigt hjemme i et nørrejydsk Lokalmuseum, lige saa lidt som et Portræt af en bekendt Personlighed har nogen videre Betydning, hvis vedkommende ikke har Tilknytning til Egnen. Paa den anden Side kan et Billede af en jævn Bondemand være udmærket paa sin Plads i et Lokalmuseum, og selv tilsyneladende værdiløse

Genstande fra det daglige Liv kan have Museums værdi, der ingenlunde er ensbetydende med Penge værdi.

Ved den Maade, hvorpaa Samlingerne opstilles, kan Svagheder og Inkonsekvenser i Indsamlingen modarbejdes; det væsentlige kan drages frem, og det i den givne Sammenhæng mindre væsentlige skydes tilside paa underordnede Pladser. Men foruden at være systematisk maa *Opstillingen* ogsaa være tiltalende og smuk. De bedste Sager bør anbringes saa iøjnefaldende som muligt, og alt bør saa vidt muligt stilles i rigtigt Lys og i naturlig Stilling og Højde. En Lysestage er skabt til at staa paa et Bord, ikke nede paa Gulvet, og tager sig altid bedst ud, naar den ses i Bordhøjde. Et udskaaret Mangletræ skal, ligesom de fleste Snitværker, helst stilles i Sidelys, saa at der falder Skygge i For- dybningerne. Et malet Mangletræ kan derimod godt anbringes i Platlys. Et Maleri kommer bedst til sin Ret, naar Skyggerne i Billedet vender bort fra Rummets Vinduesside.

Hvis et lille Museum har til Huse i en gammel Bygning, f. Ex. Stuelængen af en Bondegaard, og hvis de gamle Stuer her møbleres som korrekt gennemførte *Interiører*, løses en Mængde Placeringsspørgsmaal let og naturligt. Blot Møblerne og Bohavet stilles paa de rigtige, af Traditionen foreskrevne Pladser, kommer Skønhedsvirkningen og Stemningen saa at sige af sig selv. Lige saa taknemligt kan det være i en gammel Købstadbygning at indrette *Interiører* fra Frederik 6's Tid, fordi man for denne Periodes Vedkommende ved ret nøje Besked om Stuernes Indretning og Møblernes Opstilling. Allerede et Rokokointeriør er langt sværere at indrette; selvom man har Rammen, Vinduerne, Loftet og Panelerne, savner Nutiden det intime Kendskab til mange Smaatræk, som skulde give Interiøret Ægthedens Præg og dermed Livagtighed, og et Museum bør ikke digte falske *Interiører*! En Bondestue, der ikke har de rigtige Størrelses- og Lysforhold, og hvor Møblerne er stillede paa forkerte Pladser, har liden eller ingen Museums værdi. Derfor er det meget vanskeligt at indrette *Interiører* i nye Bygninger, og i al Almindelighed taget bør Smaamuseerne foretrække gamle Bygninger for nye, forudsat at de er tilstrækkeligt brandsikre, solide og tørre. Publikum lader sig let-

tere lokke til en god gammel Bygning og foretrækker utvivlsomt Interiørmuseer fremfor historisk ordnede Museer med Sager i Glasmontrer.

Men langt fra alle Sager kan indordnes i Interiører, og det almindelige og naturlige Ordningssystem for kulturhistoriske Samlinger, store eller smaa, er *den historiske Rækkefølge*. Det er saa alment erkendt, at det næppe behøver at nævnes. Snarere kan der være Anledning til at fremhæve, at selv den mest videnskabelige Museumsordning er noget af et Kunstværk, der kræver Skønhedssans, og at det ikke blot gælder at anbringe Sagerne paa den rigtige historiske Plads, men ogsaa smukt og virkningsfuldt. Et Museum maa ikke virke som et Magasin, og dets Lokaler maa ikke overfyldes. Blicher det ældre og større, burde det i Stedet for at stuve ligegyldige Sager sammen i Udstillingsværelserne, indrette sig et Magasinsrum, som vel at mærke heller ikke maa blive et Pulterkammer, eller ialfald kun et velholdt Pulterkammer i god Orden.

Museerne skal lære Folk at bruge Øjnene, men dette læres ikke i Skolerne, og selv i den bedst mulige Udstillingsorden kan de gamle Genstande ikke tale deres Sag helt paa egen Haand. *Forklaringer* er nødvendige. Overfor det brede Publikum vil det være allerbedst, at disse gives mundtlig, og under ganske smaa Forhold lader dette sig gøre, ikke mindst i Interiører, hvor en ældre Mand eller Kone fra Egnen kan fortælle Ungdommen om, hvorledes det var i deres unge Dage. Men jo større Forholdene bliver, desto vanskeligere bliver det at finde de rette Forevisere. Udenadlærte Opsynsmandslektier er uudholdelige for viderekomne Besøgende! Saa er skriftlige Forklaringer at foretrække. I historiske ordnede Samlinger kan de forholdsvis let gives ved Hjælp af korte, velskrevne Etiketter, der meddeler Oplysninger om de vigtigste Sager eller, naar det gælder mindre vigtige Sager, om hele Grupper. Sedlerne bør aldrig sidde paa selve Genstanden, men under den eller ved Siden af den, og de bør ikke dominere den; vel skal de kunne ses og læses, men de maa ikke virke for iøjnefaldende. Derfor kan Etiketter ogsaa kun anvendes meget sparsomt og forsigtigt i et Interiør, hvor de vil bryde

den gamle Stues Stemning. Hvis et Interiørmuseum ikke kan nøjes med den mundtlige Meddelelsesform, bør det hellere tilstræbe Udgivelsen af en trykt Vejleder.

Der hæfter ved trykte Vejledere den store Fejl, at de let forstyrrer de besøgende i at se paa selve Museumssagerne og trætter dem, fordi de tvinger dem til en besværlig Eftersøgning af Museumsnumre og lokker dem til at læse i Stedet for at bruge Øjnene paa anden Maade. Hele det lille Vejlederhæfte faar Folk dog næppe læst igennem under deres Museumsbesøg, og en Vejleder gør derfor kun virkelig Nytte, naar den er saaledes affattet, at den indbyder til Hjemmelæsning, efter at Museet er forladt. Uundværlig i større Museer kan den trykte Vejleder naturligvis ogsaa være nyttig i de mindre; men en Samling, der enten har stærk Tilvækst eller staar for en større Omordning, bør ikke ofre Penge paa en saadan Publikation, der kræver et fast og sikkert Grundlag, indre Orden og nøje Gennemarbejdelse af Samlingerne, kort sagt det meste af, hvad der er nævnt i det foregaaende.

Ikke mindst i disse Tider, hvor der hvert Aar stiftes nye Museer, turde det være nyttigt at indprænte, at enhver, der giver sig i Kast med Museumsopgaver, ikke blot skaber sig selv Glæder, men ogsaa Bekymringer. Man paatager sig et stort Arbejde og et tungt Ansvar, hvis man blot i nogen Grad vil løse de Forpligtelser, der følger med, og hvis man vil gøre sit bedste for at Museet bliver vel holdt og vel ordnet, saa at Sagerne kan bevares for Eftertiden, og tillige instruktivt og tiltalende, saa at de besøgende faar Lyst til at blive der længe og komme igen.

Chr. Axel Jensen.

NÅGOT OM HEMBYGDSRÖRELSE OCH BYGDEFORSKNING I SVERIGE.

Foredrag ved Dansk historisk Fællesforenings Møde i Ronne 29. Maj 1930.

I.

Hembygds-kunskap, hembygdsforskning, hembygdsförening, hembygds-känsla, hembygdsvård — allt detta är för vårt språk så godt som nya ord. Jag tvivlar på att de användts vare sig i tal eller skrift före 1900-talet; i varje fall har det blott varit rent sporadiskt. Nu är det emellertid ord som är på allas läppar. Detta innebär naturligtvis ej att deras innebörd är något nytt. Känslan för hembygden har alltid funnits mer eller mindre medvetet, och kunskap, forskning och vård om hembygden likaledes. Det nya består däri, att det för breda lager av folket först nu blivit klart, att bästa sättet att lägga grunden till god kunskap är att taga till utgångspunkt det närmast liggande, som man lätt kan lära sig känna i grund, samt att vi i första hand står i ansvar för det som ligger oss närmast, vår egen hembygd.

Tidigare har initiativ till bygdernas utforskande och beskrivning utgått dels från regeringshåll, dels från enskilda personer. Jag kan här omnämna blott de märkeligaste av sådana initiativ, av vilka först måste nämnas *Gustaf II Adolfs berömda memorial* av den 20 maj 1630. I 15 olika paragrafer framhålles däri vad som bör samlas och undersökas: runstenar och andra runinskrifter samt sägner om dem, runstavar och kalendarier samt hur deras ägare använder dem och vilka som är särskilt skickliga i deras bruk, gamla lagböcker och skrästadgar mm dyl., allehanda krönikor och sägner om personer och orter m. m., allehanda gamla brev o. d., gamla penningar, uppgifter om de olika bygdernas näringsförhållanden och geografiska beskaffenhet, värdet av mark och lägenheter av olika slag i olika trakter efter de på olika orter använda måtten och räknesätten, all slags rågångar och gränsmärken såväl rikets som landskaps och häraders, malmstreck och gamla gruvor, gamla hushållsböcker, läkeråd och läkemedel, väderleksmärken, klädedräkter och husgeråd, ordförteckningar, ortnamn, folklynnet i olika trakter. Memorialet skulle

tjäna riksens antiquarier och hävdesökare till ledning vid deras arbete, men att man även tänkte på hjälp från de olika bygderna, framgår av t. ex. ärkebiskop *Kenicius'* cirkulär av den 16 dec. 1628 till prästerskapet att biträda Sveriges förste riksantikvarie, Johannes Bureus, i hans utforskande av bygderna. Gustaf Adolfs framsynta memorial ledde emellertid ej till några nämnvärda resultat, — det var alltför långt före sin egen tid. Och man bör kanske ej betrakta det såsom ett initiativ till egentlig hembygdsforskning. Det var snarare fråga om en i rikets intresse begärd undersökning av de särskilda bygderna än en bygdefolkets intresse för sin hemtrakt.

Detsamma kan sägas om de betydligt resultatrikare ansatser till bygdeundersökning som man under frihetstiden satte i gång. Med denna tids nyttighetssträvanden var det naturligt, att man ville söka reda på de olika bygdernas möjligheter i ekonomiskt hänseende. Man sände därför ut naturvetenskapsmannen *Carl von Linné* att utforska olika landsdelars resurser. Genom hans vakenhet och intresse även för det traditionella och det rent mänskliga i folkets liv har hans reseskildringar emellertid blivit något vida mer än blott en granskning av ekonomiska möjligheter, och han har klart uttalat önskvärdheten av att folkets tro och sed vetenskapligt undersöktes. Han har också säkerligen väsentligt bidragit till att intresset för landskapsbeskrivningar blev väckt.

Hembygds känslan kommer däremot tydligt till sin rätt hos privatpersoner. Vad är väl *Olaus Magnus'* skildring av de nordiska folkens liv annat än en av en glödande kärlek till hembygden framtvingad skrift, den nordiska hembygd som han för alltid såsom landsflyktig katolsk biskop hade måst överge: *Erik Dalbergs* ståtliga planschverk, »*Suecia antiqua et hodierna*«, har väl tillkommit på grund av Dalbergs önskan att visa, vad vi hade att bjuda på som jämförelse med vad han sett på sina vidsträckta resor i utlandet. Och *Olaus Rudbecks* storvulna »*Atlant*«, som höjer sig till en vidsynt skandinavism, har också framgått ur en önskan att framhålla den nordiska hembygden såsom icke blott jämngod med utan rent av förnämre än Europas övriga

länder. Samtliga dessa arbeten kan betecknas som hembygdsböcker fastän utan den trängre begränsning som egentligen ligger i ordet hembygd.

Bland personer som på eget initiativ inriktat sin forskarverksamhet på en trängre hembygd bör nämnas *Olof Broman*, vars märkeliga »Glysisvallur«, tydligt inspirerad av Rudbecks *Atland*, är en skildring av Helsingland i början av 1700-talet, sådant författaren under en mångsidig och intensiv verksamhet därstädes hade tillfälle att lära känna det. Likaså är *G. O. Hyllén-Cavalli* »Värend och Virdarne« en verklig hembygdsbok, till vilken dess författare gjort flitiga och kärleksfulla samlingar alltifrån sina studentår, och som han började sätta på papperet under svår sjukdom och hemlängtan i Brasilien, dit han sändts såsom Sveriges chargé d'affaires vid det kejsersliga hovet. Åtskilliga andra namn skulle kunna nämnas på personer som gjort ett viktigt insamlingsarbete i äldre tid, men då de specialiserat sig på vissa bestämda ämnesgrupper, ser det ut som om det mindre vore bygdeintresse än sakintresse som inspirerat dem till deras arbete.

En egentlig hembygdsrörelse kan man ej tala om förrän efter 1800-talets mitt. Den tar då sin utgångspunkt i dels fornminnesstudiet, dels dialekt- och folkminnesforskningen. Den 1 okt. 1856 bildades på initiativ av *Nils Gabriel Djurklou* »Föreningen till samlande och ordnande av Nerikes folkspråk och fornminnen«. Med denna förening såsom mönster bildades under 1860-talet en hel rad liknande fornminnesföreningar för olika landskap. Från början hade de för sig uppställt ett ganska mångsidigt program inneslutande studiet av dialekt, folkets liv och traditioner, men i praktiken har de flesta mer och mer uteslutande kommit att ägna sig åt arkeologisk samlarverksamhet. Karakteristiskt för dessa föreningar är också, att de är inriktade på hela provinser, ej på trängre hembygder, och de har i regel en avgjord överklassprägel. De har ingenting med folkrörelse att göra, och vanligen har de övergått till att vara rena museiföreningar.

Den 5 okt. 1872 bildades i Upsala den första föreningen för

dialektforskning, *Västgöta landsmålsförening*, snart följd av en hel rad landsmålsföreningar för olika provinser. Dessa föreningar grundades vid universiteten av studenter, men de hade en påtaglig hembygdssyftning, i det de förenade studenter från ett och samma landskap om att insamla och studera hemprovinsens dialekter och folkminnen. Arbetet skedde delvis under vistelse i hembygden, men delvis också under samkväm i universitetsstaden. Från studentföreningarna spriddes intresset för deras arbete även till bygderna, där man ofta skaffade sig korrespondenter, som stundom utförde ett synnerligen omfattande och värdefullt arbete.

Först på 1900-talet börjar folket i bygderna arbeta för sammanlutning i bygdens intresse och s. k. *hembygdsföreningar*. De bygder som de representerar, är av mycket olika omfång. Ofta är det blott en bestämd ort eller en socken som föreningen representerar, men det kan också vara ett härad eller ett större område. Deras program är helt naturligt ganska lika de äldre fornminnesföreningarnas, men de plägar också innefatta hembygdsvård och lägger vanligen mera an på allmogekulturen. Sålunda försöker de i regel åstadkomma s. k. *bygdegårdar*, i det någon gammal bondgård eller prästgård konserveras för att innehålla de samlingar som föreningen lyckas åstadkomma och för att tjäna medlemmarna såsom samlingslokal. Vid hembygdsgården eller på andra lämpliga platser inom bygden samlas medlemmarna årligen till hembygdsfester. Här är det bygden själv som är det centrala, ej någon vetenskaplig specialitet såsom hos de gamla fornminnesföreningarna, och man söker att få samtliga medlemmar så aktivt intresserade som möjligt. De mindre socken- eller häradsföreningarna samarbetar mer och mer med varandra genom att sluta sig samman till *hembygdsförbund* för hela provinsen. På det sättet blir det lättare att få till stånd årsskrift gemensam för alla de särskilda föreningarna inom provinsförbundet.

Frågar man efter hembygdsrörelsens arbetssätt och resultat, måste svaret bli mycket olika för olika trakter. Det är nämligen klart att både arbetets inriktning och resultat är i hög grad be-

roende på lokala förhållanden och inte minst på den ledning som står till buds. Det gäller härvid icke blott vilka intressen de ledande personerna behärskas av utan också deras insikter på det arbetsområde de valt, deras förbindelser med fackmän och deras förmåga att få föreningsmedlemmarna med sig. Konkurrerande intressen kan på sina håll naturligtvis också bli övermäktiga och väsentligt minska hembygdsföreningarnas lifskraft och utvecklingsmöjligheter, så att de stundom tvingas att föra ett blott tynande liv.

Det som kanske mer än något annat stimulerar hembygdsintresset, är önskan att få till stånd en hembygds gård: en gammal gård som är representativ för trakten konserveras antingen på sin ursprungliga plats eller flyttad till annan lämplig plats i bygden, och i den samlas gamla föremål av olika slag. Ofta är intresset för hembygds gårdens så stort, att föreningen får både mark och gård och nödigt arbete gratis. Det kan emellertid också hända, att svårigheterna kan vara stora nog. Jag känner ett exempel: en hembygdsförening hade fått spaning på en gammal gård lämplig att konservera, och den borde fås för billigt pris, då den i alla fall måste rivas. Men de frikyrkliga i trakten hade fått veta vad som var å bane, samlade ihop pengar och köpte den för ett mycket högre pris än vad hembygdsföreningen kunde ge och lät sedan hugga virket till ved.

Hembygds gårdarnas betydelse ligger i första rummet i deras starkt stimulerande och samlande inflytande på hembygdsintresset. Vidare är det naturligtvis av värde att här och var i landet få gammalgårdar tillvaratagna och konserverade, då det för våra större museer ju ej är möjligt att tillvarata mer än ett mycket ringa antal dels på grund av ekonomiska skäl, dels på grund av bristande utrymme. Man måste emellertid vara uppmärksam på att hembygds gårdarna lätt löper fara att förvanskas särskilt vid flyttning till ny plats; och i de fall då de blir överfyllda med föremål, förryckes lätt själva meningen med gården, att ge en levande bild av äldre tiders bostadsförhållanden. Dessutom kan de föremål som där samlas ej alltid få den vård och uppställning som behövs för att göra samlingen till en instruktiv musei-

samling. En massa föremål som hopas utan uppgifter om härkomst, användning m. m. är av föga värde för kännedomen om bygden. I många hembygdsföreningar har emellertid samlingarna fått god skötsel med omsorgsfull katalogisering. Särskilt torde Dalarnes hembygdsförbund kunna nämnas såsom förebildligt. Man har där icke blott hembygdsgård med tillhörande samlingar i så godt som varje socken, men man försöker dessutom inventera bygdernas föremålsbestånd så godt sig göra låter och samlar sålunda värdefulla arkiv innehållande avbildningar och beskrivningar av äldre föremål i privatägo. Därigenom blir ägarna mera intresserade av och aktsamma om vad de har och skänker hellre till föreningen vad de eljes kanske skulle ha låtit förfaras eller säljas till uppköpare. Jämte inventeringsarkiv har man i Dalarne också stora samlingar av folkminnesuppteckningar och annat dylikt. Varje förening sänder en kopia av varje uppteckning eller fotografi til förbundets arkiv i Falun. Detta är en garanti för att ingenting skall gå förlorat och tillika en lättnad för forskningen, som i förbundsarkivet finner allt det tillgängliga stoffet. Förbundet ger ut en tidskrift, gemensam för alla de särskilda till förbundet anslutna föreningarna.

Dalarnes hembygdsförbund är det äldsta och har arbetat under ovanligt gynnsamma förhållanden, i det allmogekulturen där bevarats i sällsamt ursprungligt skick. Även andra förbund som hunnit komma ordentligt i gång med sitt arbete, har hunnit göra stora samlingar såsom i Nerike, Norrland, Halland, Dalsland, m. fl. Inventeringsarbeten har på många håll underlättats genom att i samband med hembygdsfester utställningar av gamla allmogeföremål av olika slag anordnats. Sådana utställningar väcker alltid ett livligt intresse bland folket i bygderna, och det är därvid lätt att få fotografera och beskriva de utställda föremålen.

Samarbete med vetenskapliga institutioner har på många håll ledt till goda resultat. Ett för lekmanen så svårt studium som dialekt- och ortnamnforskning har i Dalarne kraftigt befordrats av hembygdsförbundet genom intim samverkan med Upsala landsmålsarkiv, som ställt skolade dialektforskare till förfogande. Hembygdsförbundet har i gengäld kunnat dels skaffa penninge-

medel, dels stå till tjänst med goda Ortsmeddelare. Även vid folkminnessamlingen har samarbete rådt mellan hembygdsföreningar och fackmän, dels genom att kurser för upptecknare anordnats på olika platser, dels att goda sagesmän av bygdeföreningarna ställts till förfogande för de från centralsamlingarna utsända upptecknarna. Riksantikvarien och Statens historiska museum har i stor utsträckning hembygdsföreningarnas ledare till sina ombud och får genom dem rapporter om nya fynd, om skadegörelse på fornminnesmärken m. m., och hembygdsföreningarna lägger nu åtskilligt arbete på fornminnesinventering inom bygderna och på att återställa skadade fornminnesmärken i ursprungligt skick, resa kullfallna runstenar o. s. v. — Nordiska Museet har på liknande sätt samarbete med hembygdsföreningarna på allmogekulturens område, och en nyligen av amanuensen Sigfrid Svensson för Nordiska Museets räkning utgiven skildring av hembygd-föreningar och hembygds-museer, »Hembygdens arv«, visar vilket stort och värdefullt arbete som utförts av hembygdsföreningarna i Arthur Haseliis anda.

Statsanslag har lämnats till en del hembygdsförbund av lotterimedel. Därvid har tillämpats regeln, att anslagen lämnas blott till förbunden, som sedan har att tillse i vad mån som de särskilda föreningarna kan bli delaktiga. För det mesta har det gällt rena museiändamål och konservering av fornminnen. Även frågan om konsulenthjälp har dock därvid varit åtminstone påtänkt.

II.

Viktiga delar av bygdeforskningen måste emellertid under alla förhållanden utföras av de vetenskapliga centralinstitutionerna. Det är där materialet måste sovras och bearbetas, och det är från dem som ledningen måste utgå. Jag skall här blott beröra den gren av bygdeforskningen som behandlar allmogen och dess kultur, och därvid ytterligare begränsa mig till Hyltén-Cavallius-Stiftelsen i Lund, dess tillkomst och arbetsätt.

Vid universiteten hade man tidigare uppmärksammat folkminnena endast i sammanhang med dialektstudierna. Utom insamling av ord och grammatiska iakttagelser hade man från

början också lagt an på insamling av sammanhängande texter, som i stor utsträckning kom att bestå av olika slag av folkdiktning samt anteckningar om tro, sed och arbetsliv. Behovet av instruktion i etnologiskt hänseende åt landsmålsupptecknare ledde till inrättande av en docentur i svensk folklivsforskning vid Upsala universitet år 1909. Följande år inrättades en docentur i nordisk och jämförande folkminnesforskning vid Lunds universitet, där ämnet 1912 blev examensämne.

På ansökan av stadsnotarien Nils Andersson och docenterna C. W. v. Sydow och T. Norlind beviljade 1913 års riksdag ett anslag på kronor 4500 till insamling av folkmusik och övriga folkminnen. Anslaget fördelades så att 2000 kr. anslogs till insamling av folkmusik, 1000 kr. till vardera av docenterna v. Sydow och Norlind för folkminnesuppteckning och 500 kr. till materialier. Musiksamlingen skulle tillfalla den kort förut bildade Folkmusikkommissionen och det övriga skulle tillfalla Lunds universitets folkminnesarkiv. Detta anslag förnyades år för år till och med 1919.

Vid Lunds universitets 250-års-jubileum 1918 gjordes en insamling för att åstadkomma en professur i folkminnesforskning till åminnelse av G. O. Hyllén-Cavallius, som föddes 1818. Då de insamlade medlen ej räckte för ändamålet, användes de i stället såsom fond för en »Gunnar Olof Hyllén-Cavallius' Stiftelse för svensk folkminnesforskning«. Fonden gav i årligt anslag omkr. 1500 kr., och på ansökan av professor Axel Kock m. fl. beviljade 1920 års riksdag ett årligt anslag på 9000 kr. på extra stat. Stiftelsen har sålunda en årlig budget på 10500 kr., vilken fördelats så, att föreståndaren fick i lön 4500 kr. och ett lika stort belopp användes till samlingsstipendier, medan återstående 1500 kr. anslogs till arkivets vård och till materialier. Genom att föreståndaren till att börja med hade docentstipendium och efter stipendiets utgång — docent får ej innehava docentstipendium mer än högst 7 år ett årligen beviljat anslag ur fonden för besparade docentstipendier, har han meddelat offentlig undervisning i folkminnesforskning i ungefär samma omfång som ordinarie professorer. Årligen har ett an-

tal studenter avlagt kandidatexamen i folkminnesforskning, och man har sålunda fått väll utbildade krafter för insamlingsarbetet. Dessutom har särskilda kurser för samlare årligen hållits. Utom universitetsundervisningen har föreståndaren hållit instruktionskurser och enstaka föredrag inom hembygdföreningar och vid folkhögskolor för att intressera folket i bygderna för att hjälpa till vid folkminneinsamlingen.

Den summa som avsågs för insamlingsverksamheten, fördelades i stipendier åt studenter och andra sökande, som anmält sig önska utföra insamlingsarbete. Till att börja med fick var och en sökande anmäla, vilken trakt han ville arbeta i, och vilket belopp han för ändamålet gjorde anspråk på. Vanligen gällde det att samla i sin egen hemsocken, och under sådana förhållanden kunde beloppen göras ganska små. Styrelsen prutade också vanligen ner dem så mycket som möjligt. Detta sätt att samla visade sig emellertid vara mindre givande än man kunde önska. Dels fanns det för många anledningar till distraktion i arbetet för dem som vistades i sitt eget hem, dels var beloppen för små för att resp. samlare skulle känna fullt ansvar: för så litet borde man inte vänta så mycket arbete. Dessutom inträffar ofta en del motigheter i början för en ovan samlare, då det inte alltid är så lätt att finna de lämpligaste sagesmännen eller komma till rätta med dem. Resultaten blev därför ofta magra nog. Vi har därför övergått till ett annat tillvägagångssätt. I stället för att låta stipendiaterna själva välja arbetsplats, har vi organiserat häradsundersökningar, och början gjordes med Albo härad i Kristianstads län, Frosta härad i Malmöhus län och Listers härad i Blekinge. I dessa härad placerades de tillgängliga arbetskrafterna under ledning av en tränad samlare. En i varje härad hade i uppdrag att göra gårdsundersökningar, varvid alla gamla gårdar uppmätes, beskrives och fotograferas. Varje sådan gårdsundersökning ger sålunda såsom resultat en serie ritningar: grundplan, detaljritningar m. m., fotografier av detaljer, intressantare bohag och redskap och av gården i sin helhet från olika håll, samt beskrivning med alla de upplysningar som kan anskaffas om gården. Den som verkställer dessa

uppmätningar och beskrivningar, samlar dessutom alla slags upplysningar om den materiella kulturen överhuvud, men han hinner knappast med något annat. Han har en medhjälpare med sig till hjälp vid uppmättningsarbetet, vilken också kan hjälpa till med uppteckningsarbetet. Där dessa så finner någon lämplig sagesman rörande folkminnen och allmogeliv i gammal tid, sändes sedan någon av de andra deltagarna i expeditionen dit för att fråga ut och göra uppteckningar. Ledaren av en sådan häradsundersökning har i regel motorcykel, vilket dels gör det möjligt att stanna i samma huvudkvarter längre tider, dels kan han oftare besöka de samlare som är förlagda till andra orter inom häradet och transportera dem till nya platser, där det finns mera att göra. Denna anordning gör det också möjligt för expeditionsdeltagarna att ofta träffas för att meddela varandra sina rön och överlägga om vad som närmast måste utföras.

En sådan häradsundersökning kräver emellertid helt andra kostnader än det tidigare arbetssättet. Medan tidigare samlare ej kunde få mer än 50 à 100 kr. i månaden, och detta dock måste anses tämligen tillräckligt, då de bodde i sina hem, måste en deltagare i en häradsundersökning ha allra minst 150 kr. i månaden, och ett så lågt belopp kan ej ges till andra än rena nybörjare. Deltagarna kan nämligen under inga omständigheter bringa ner levnadskostnaderna under 90 kr. i månaden, vartill kommer resor och andra utgifter under tiden. Ofta måste deltagarna emellertid bo på gästgivargårdar, och då blir kostnaderna betydligt större. Vi har därför måst sätta månadsanslaget för nybörjare till 200 kr., och de mera övade får 300 à 350 kr. Även detta är ringa anslag om man betänker, att renskrivningskostnaderna för det material som under en månad samlas, skulle gå till nästan hela anslaget storlek om det utfördes av en renskrivningsbyrå. Dessutom måste deltagarna, särskilt ledarna, utföra omfattande förarbeten, idet de måste gå genom de samlingar som tidigare gjorts inom häradet, för att man skall kunna bedöma vad som först och främst behöver göras där, och var man bör börja sitt arbete. Dubbelarbete måste ju om möjligt undvikas, och mindre viktiga undersökningar måste sättas efter

det som är viktigare. För att kunna utföra så pass omfattande undersökningar sökte Stiftelsen ett anslag av lotterimedel å kr. 30,000 att för häradsundersökningar förbrukas under tre år. Ansökan bifölls såtillvida som Stiftelsen år 1927 erhöll 19,500 kr. för ändamålet. Dessa medel tillika med Stiftelsens ordinarie medel har räckt för en fullständig undersökning av de tre nyssnämnda häraderna, men dessutom har undersökningar påbörjats i flere andra härader, t. ex. i Vemmenhøgs härad, där vi haft verksam hjälp av häradets fornminnesförening, som dels ordnat en utmärkt utställning av allmogeföremål, som vi sattes i tillfälle att fullständigt fotografera och beskriva, dels understött vårt arbete med penningemedel; i Villands och i Färs härad; i ett par småländska härad, där vi samarbetar med Kronobergs läns hembygdsförbund; på Öland; samt på en del andra orter i Skåne, där vi ej gått fram efter häradssynpunkter utan dels utfört rekognosceringsarbeten, dels undersökt fiskelägena. Denna utvidgning av arbetet har möjliggjorts genom nya lotterimedelsanslag.

Den här antydda organisationen av insamlingsarbetet har visat sig ha många fördelar. Redan den omständigheten att samlarna har ett bestämt mål sig föresatt: att systematiskt undersöka ett helt härad socken för socken, ger dem en helt annan ambition och energi än om de blott skulle samla vad de händelsevis kunde få på en plats där de i alla fall vistas. Att de arbetar i samlad trupp, så att de ständigt har kontakt med varandra och tillfälle att se hur arbetet skrider framåt, verkar ytterligare eggande på arbetsenergien på samma gång som det ger företaget mera anseende och förtroende hos bygdens folk, vilket också är viktigt. Samlarna instrueras också att först och främst söka vinna sina sagesmäns förtroende och vänskap och ej blott söka utnyttja dem. Det gäller ju ej blott att få reda på traditionen, så att säga nummer för nummer, utan också att få reda på den roll traditionsbärarna spelar inom befolkningen, traditionens liv i bygden.

Ett sätt att göra expeditionens medlemmar mera förtroliga med befolkningen och denna mera förstående för expeditionens

syfte är att börja med att anordna en liten hembygdskurs med instruktion i allmogeforskning. Ofta visar sig folket misstroget mot främlingar som kommer och frågar om allt möjligt, och tror att de där frågorna görs blott för att sen göra sig lustig över folkets enfald. Karakteristiskt i detta hänseende är Eva Wigströms brev till landsmålsföreningarna med begäran att de skulle upphöra att ha nöjessamkväm med berättelser och visor på landsmål, ty folket som hon samlade folkminnen hos, hade fått höra rykten om saken och ansåg att man gjorde narr av bönderna, och de ville inte gärna berätta något för henne, emedan de trodde att hon ämnade använda sina uppteckningar på liknande sätt. En hembygdskurs av antydt slag bryter emellertid hastigt isen och gör folket lättillgängligt. En sådan kurs gör det också lättare att finna de rätta sagesmännen och kanske förvärva dem till stadigvarande meddelare åt arkivet.

Att få goda bygdemeddelare för arkivets räkning, till vilka man kan vända sig med frågor i kvistiga fall, är ovärderligt. Det är emellertid nödvändigt att välja dem med stor omsorg, och man gör klokast att ej antaga andra än sådana som man personligen känner och vet sig kunna fullt lita på. Det är nämligen ej ovanligt, att personer erbjuder sig att sända in folkminnesuppteckningar för att förtjäna en slant då och då, men ofta visar det sig, att de kritiklöst sänder in uppgifter som ej alls hämtats från traktens egen tradition utan ur böcker och tidningar. Detta gör de kanske ej i bedrägligt syfte, utan de tror, att vad de läst i tryck är just det allra pålitligaste, och tror sig sålunda ge just vad vi önskar få. Andra släpper sin egen fantasi lös och diktar ihop vad de sänder in. En skribent som sände oss en del uppteckningar skrev om en annan person från samma bygd att han ingenting kunde få tag i »ty han hade inte förmågan att av minsta antydningar sluta sig till hur det hade varit«. Den förmågan hade skribenten själv i så hög grad att allt som han hade sändt oss var absolut värdelösa fantasier. Lika värdelösa som den sortens personer är såsom meddelare, lika värdefulla är de riktiga traditionsbärarna om man kan få fatt på dem, och om de har förmågan att skriva ner vad de har att bjuda

på. För att de skall få klart för sig vad man vill ha behövs det emellertid oftast en ganska grundlig personlig instruktion. Då de gamla ofta är styva i fingrarna och mycket ovana att föra pennan, får man emellertid ofta nöja sig med att själv fråga ut dem och skriva upp vad de har att meddela. Vi lägger ej an på att få så stort antal bygdemeddelare som möjligt, utan blott ett så stort antal, som vi kan väl kontrollera. Tyngdepunkten i samlingsarbetet får sålunda ej läggas på bygdemeddelare utan på skolade krafter.

En sak får jag emellertid ej underlåta att beröra: arkivarbetet. Då Stiftelsen grundades avsattes såsom redan nämnts 1500 kr. att användas till arkivets vård och till materialier. Summan visade sig snart vara alldeles för liten. Efter blott ett par år gick mer än 1500 kr. åt till enbart materialier, men för arkivets ordnande, katalogisering och registrering fanns intet över, under det samlingarna hastigt växte. Situationen räddades genom ett anslag av lotterimedel på 5000 kr. samt genom senare lotterianslag. Det var därigenom möjligt att anskaffa nödiga skåp för samlingarnas ordning och förvaring, och nödig arbetskraft till deras katalogisering och registrering. Samlingarna är nu ordnade efter accessionsnummer, och på varje accessionsnummer kommer endast vad som upptecknats av samme samlare i en bestämd socken, vanligen efter en och samme meddelare. I accessionskatalogen går det tämligen raskt att finna vad som finns från en viss trakt samt i stora drag vad som finns av vissa större folkminnesgrupper. Fullständigt topografiskt register har uppgjorts, liksom fullständigt meddelareregister. Ett systematiskt register, som i hög grad kommer att underlätta arbetet är under utarbetande, men kräver ytterligare ett år innan det kan bli färdigt. Ett väsentligt hinder för arbetet på arkivet har vållats av den dåliga lokal vi hittills haft, ett långsmalt rum under en trappa, där det enda fönstret sitter fyra meter över golvet, och där tillräckligt utrymme för förvaringsskåp och arbetsplatser ej kunnat åstadkommas. Från och med höstterminen 1931 får vi emellertid bättre utrymme och därmed också på flere sätt bättre arbetsmöjligheter. Den nya lokalen skall delas med Lunds lands-

målsarkiv, vilket kanske kan ge anledning till slitningar, men vi hoppas att den skall medföra ett värdefullt samarbete.

Ännu har ej vår svenska folkminnesfråga funnit sin definitiva lösning, men vi ser på framtiden med förtröstan om allt bättre arbetsmöjligheter.

C. W. von Sydow.

OVERSIGT OVER TOPOGRAFISK LITTERATUR. 1930.

Det hævdedes i forrige års oversigt, at tidsskrifternes indhold oftest må betragtes som skitser og detailundersøgelser, der senere kan komme mere omfattende arbejder tilgode, medens det i bogform udkomme for det meste er fuldt færdige topografiske arbejder. Imidlertid må det ikke glemmes, at de sidste også kan blive af værdi for senere forskere, der behandler specielle emner, men for hvem kun ganske få og spredte oplysninger har værdi. Af den grund er *kildehenvisninger og udførlige registre* af den største vigtighed, ja egentlig kronen på hele arbejdet.

De fleste årsbogsredaktioner er heldigvis kommet ind på at lade disse tekniske hjælpemidler udarbejde til de afsluttede bind, men endnu er der flere, der ikke synes at have opfattet betydningen heraf. Det må stå såvel redaktionerne som forfatterne af topografiske bøger klart, at der langt hellere må slås lidt af på enkelte dele af teksten, end at arbejdets totalværdi bliver ringere, fordi man ikke formår at orientere sig i det udgivne og finde frem til det, der har særlig værdi for den enkelte læser, som skulde høste nytte og erfaring af det udførte arbejde.

Det er glædeligt at se, at flere årsbogsredaktioner ikke mere nøjes med de tilfældigt indkomne bidrag, men stiller sig selv og deres mere eller mindre tilfældige medarbejdere virkelige redaktionsopgaver. I denne retning er Ribe amt i øjeblikket i spidsen og godt på vej til at udvikle en systematik, som nok skal bære frugt. Resultatet af den i 1929 stillede opgave til løsning af hedeopdyrknings historie har allerede nu båret frugt og synes desuden at sætte sig spor i andre amter, og hertil kommer, at man i år har formået en kyndig mand til at give en oversigt over de vigtigste af de kilder til amtets historie, der findes i landsarkivet i Jylland, foruden at der bringes et supplement til de trykte kilder

og påbegyndes en fortegnelse over, hvad de lokale blade har indeholdt af lokalhistorisk-topografisk stof.

Der ligger heri en tydelig tilkendegivelse af, at redaktionen forstår, at *årbogens opgave foruden at bringe selve stoffet også må være vejledende og ansporende*. Og redaktionsopgaver er der nok af.

Blandt det, som både redaktioner og selvstændige udgivere i stigende grad må have deres opmærksomhed henvendt på, er *illustrationsstoffet*. Vi skal kun få år tilbage i tiden, hvor det var komplet umuligt at finde forlæggere (redaktioner), der vilde befatte sig med billeder ud over det for teksten allermost nødvendige. Man undskyldte sig med, at klicheer var alt for dyre, og nægtes kan det heller ikke, at de betyder en fordyrelse. Men udviklingen lader sig ikke standse. Vi er i de senere år med den fremskredne billedteknik blevet vænnet til i lige så høj grad at »læse billeder« som at læse tekst, og et læsende publikum forlanger rent ud at få de historiske fremstillinger gjort levende gennem illustrationer.

Der er derfor grund til allerede nu at råbe vagt i gevær over for dette nye stof, ikke så meget over for dets anvendelse, men over for dets valg og dets bonitet. Af hvor stor vigtighed dette stof nu er, kan bedst ses af, at der ved store værkers udgivelse ligefrem ansættes en billedredaktør, der udelukkende har til opgave at fremskaffe det til den leverede tekst nødvendige billedmateriale, et ofte meget besværligt men altid lønnende arbejde, når det udføres med smag og omtanke.

Denne nye redaktionsopgave må årbøgerne ikke lade uanset! Tilfældigheder må ikke spille nogen rolle heri. Alt for ofte lader man sig her (og andetsteds) nøje med, hvad der allerede foreligger af let tilgængeligt stof. Der er billeder, som går i den grad igen i al historisk-topografisk litteratur, at det er lige ved at kvalme læserne. Som oftest er det magelighedshensyn, der gør sig gældende, og ofte står billederne i det slettest mulig forhold til teksten, så at mindre vigtige partier af denne er fuldt ud »illustreret«, medens det værdifulde står nøgent, til trods for at der kunde være fremskaffet endnu interessantere billedstof hertil ved en smule mere arbejde.

Netop på de topografiske områder er billederhvervelsen forholdsvis let og af stor værdi. For de ældre tiders områder findes der ofte et stort og aldrig benyttet stof, og hvad der ikke findes i offentlige samlinger og i ældre litteratur, som er blevet vanskelig tilgængelig, kan ofte findes i privateje, når der ledes omhyggeligt. Hvor det gælder om at tilvejebringe billeder af lokaliteter, landskaber o. s. v. fra nutiden (hvad der også kan have værdi)

behøver jeg neppe at minde om, at snart sagt hverandet menneske nutildags har fotografiapparat, og at man kan tage fortrinlige billeder selv med billige og små apparater.

Men det er ikke nok med, at billedstoffet foreligger. Derefter kommer den kritiske udsondring. Denne gælder i første plan at drage det mindst kendte og mest originale frem. Det er umuligt at give en almen vejledning herfor, thi bedømmelsen er afhængig af så mange omstændigheder. Først i andet plan tages der hensyn til selve billedets godhed og dets evne til at lade sig reproducere. Hellere et mindre godt billede af særlig oplysende art eller af stor sjældenhed end en skæbnesvanger udskydning af et vigtigt sujet, der aldrig senere lader sig forevige.

Til slut kommer selve reproduktionen. Det lader sig desværre ikke nægte, at teknikken, navnlig på vore provinciale reproduktionsanstalter, endnu lader en del tilbage at ønske. Dertil kommer, at selv en god kliché i bogtrykket kan give et dårligt resultat, enten fordi den ikke behandles med så stor nænsomhed, som er nødvendig, eller fordi trykkeriets maskiner ikke er så gode, som man kunde ønske dem. I hvert fald må redaktionerne ikke lade sig nøje med halvgodt arbejde, men blive ved med at kræve forbedring; thi her som så mange andre steder i livet gælder det, at den, der forlanger, får!

Samlet i en sum må det understreges, at *der bør vises den samme nænsomhed over for billedstoffet som over for teksten*, og lige så lidt som man optrykker allerede offentliggjorte afhandlinger, bør man genoptrykke billeder, hvor det ikke er absolut påkrævet!

Hvad årets historisk-topografiske høst angår, er det desværre nu som tidligere således, at alt for mange forfattere har tilbøjelighed til at ville slippe for let fra det. Alt for ofte arbejdes der ikke til bunds, skønt der i mange tilfælde ikke vilde kræves synderligt meget arbejde for at afrunde fremstillingen. Der tænkes her ikke så meget på den sproglige behandling, som på selve stoffets behandling. Der er ikke få, som synes alt for glade over det, de har nået, og som glemmer, at jo dybere der arbejdes ned i grunden, des mere kommer resultatet til at stå i klart relief. I glæden over fund af godt arkivalisk stof glemmes i de fleste tilfælde den trykte litteratur.

I den nedenstående oversigt er fulgt de samme retningslinier som for det foregående år. Nogle forlag og forfattere har ikke ment at kunne stille bøgerne til rådighed, og i sådanne tilfælde nævnes arbejderne kun, medens en vurdering af dem ikke har været mulig. Dette er også tilfældet med mindre og mindre betydelige arbejder.

Chr. Heilskov: Om Oprettelsen af topografiske Museer (Forfatterens forlag, Gentofte). Den stærkt topografisk interesserede forfatter slår i denne piece kraftigt til lyd for oprettelsen af særlige topografiske museer landet over, f. eks. et for hvert amt. Indsamlingstanken er god og rigtig og vil sikkert få tilslutning fra vide kredse, ikke mindst fra dem, der er knyttet sammen i historisk fællesforening; men når forfatteren sætter den i forbindelse med oprettelsen af helt nye museer, vækker det straks betænkelighed. Landet skulde ikke gerne drukne i museer, og vi er allerede lidt for langt ude i den retning. Man må være yderst forsigtig med at skabe en reaktion mod det, som i øjeblikket efter mange års trange kår er ved at underbygge sin stilling på et sundt og naturligt grundlag. En forøgelse af de allerede bestående museer på et så specielt område vil let skabe træthed både hos publikum og hos de bevilgende myndigheder og institutioner. Således som vore provinsmuseer nu har udviklet sig, falder opgaven med at indsamle topografisk billedstof naturligt på dem, og adskillige af dem er allerede godt i gang dermed. Noget andet er, at der vel nok inden for Dansk historisk fællesforening og Dansk kulturhistorisk museumsforening bør slås kraftigere til lyd for dette arbejde, ligesom der bør udarbejdes en vejledning for både indsamlingen og den tekniske udformning af sådanne samlinger. Skiftende udstillinger i museerne af materialet vil også være af god virkning. Pjecen er af stor interesse og kan varmt anbefales, ikke mindst dem, der kan ønske den brugt som diskussionsgrundlag i fællesforeningen.

Hugo Matthiessen: Hørvejen. En tusindaarig Vej fra Viborg til Danevirke. (Gyldendal). — Hugo Matthiessen kan med rette betegnes som en elsker af de danske færdselsveje og det liv, der rører sig på dem. Han elsker vandringen for dens egen skyld, og der er aldrig så øde en vejstrækning, at der jo for ham er meget at undersøge. På middelalderens veje spurgtes landets historie, og forfatteren, der er jyde, kan den kunst umiddelbart efter et goddag at kunne stille et spørgsmål. Møder han tilfældigvis ingen, bruger han sine øjne og bruger dem godt! Hans bøger bliver ikke til i studerekamret, de bliver oplevet ude i naturen, og han får altid gode svar, fordi han spørger så godt og ved, hvad han skal spørge om. Da han for få år siden med overlegen viden og artistisk kunnen skildrede de middelalderlige byers placering i landet og baggrunden for deres opståen og udvikling, drog han landet igennem ad de gamle handelsveje med læseren ved sin hånd; men han måtte rejse hastigt for at det rette — og tilstræbte — overblik kunde opnås. Fra gabet i Dannevirke drog han ad Studevejen mod Helligdomsbjerget, mod Viborg, og han

mærkede sig gravhøjene, broerne, fæstningsanlægene og kamppladserne. Hvor gerne havde han ikke taget mere med, hvor lokkede det ham ikke overalt med oplysninger om fortidens travle færd over heder, gennem skove, og han lovede sig selv at komme igen.

En pilgrimsvandring blev det! En vandring under førerskab og efter abbed Nicolaus' 800 år gamle anvisning på en 7 dagsrejse fra St. Kjelds skrin til Thyras vold, en pilgrimsfærd med mange andagter snart ved de små, længst glemte vejkapeller, snart på middelalderlige valpladser og snart foran vide udsyn »over hedernes fjerne blånen«. Hugo Matthiessen er her den ideelle fører. Vejen og dens omgivelser bliver levende, længst forsvundne skove gror frem, små kirkebyer rejser sig, hvor ellers kun et sparsomt græstæppe dækker gudshusets kampestensfundament, tørre sænkninger gennemstrømmes af leende åer, som tårner deres kraftoverskud mod møllernes hjul. Også mennesker møder man, småhære, der haster mod valpladserne, rejsende stormænd og udenvældske handelsfolk. Ja, vejen lever, hærvejen, alvejen, oksevejen!

Og hvis anmelderen forfalder til lidt lyrik, er det udelukkende forfatterens skyld. *Han* vilde sikkert ønske de nøgterne historiske oplysninger fremdraget, som bogen vrimler af, vilde ønske understreget den topografiske nyvinding, som hans arbejde er. Skønt nej! Han ved allerede på dette tidspunkt forlængst, at hans bog er blevet grebet med begærlighed af en trofast læsekreds, der stadig forøges, og han kender fuldtud den magt, man har over læserne, når man på een gang er historiker og digter.

Vilh. Lorenzen: Dansk Herregaardsarkitektur fra Baroktiden I. (Vilh. Priors forlag). Det foreliggende bind, der behandler den ældre barok fra ca. 1660—ca. 1730, er en arkitekturhistorisk oversigt på bredt grundlag, som for topografen har den værdi, at den vejleder i de tanker, der har gjort sig gældende ved herregårdenes anlæg i det givne eller valgte terrain eller ved overgangen fra et ældre anlæg til et i den nye mode, som for første gang brød fuldstændig med den gotik, der gennem hele renaissanceperioden stak hovedet frem herhjemme. Til disse bygninger knyttede sig jo desuden et haveanlæg i streng regelbunden stil, med hvis spor en topografisk forsker uvægerlig kommer til at beskæftige sig, hvis han inden for sit område støder på et af disse tidsprægede herregårdsanlæg. Det righoldige billedstof og de mange grundplaner har også sin store værdi.

Christian Elling: Palæer og Patricierhuse fra Rokotiden (Gad). Hvad der er sagt om topografens forhold til Vilh. Lorenzens bog, gælder til en vis grad også dette arbejde af rent arki-

tekturhistorisk præg. Forfatteren har på få år skabt sig en position blandt vore få arkitekturhistorikere og gør i denne bog først og fremmest rede for de københavnske rokokopalæer, viser dernæst deres udløbere i købstæderne på øerne, for sluttelig at påvise en jysk »rokokobarok« i Nørrejylland, hvor hovedlinierne i rokokotidens bygninger oftest viser en konservativ fastholden af barokkens hovedelementer.

Det er nødvendigt at gøre opmærksom på *Dansk Naturfredning*, udgivet af foreningen af samme navn (Sølvgade 26, Kbh. K.). Det er umuligt at indføje alle de mange og spredte topografiske oplysninger, der forekommer i hefterne, i nedenstående topografiske stofinddeling; men der er ikke mindst i det aldeles fortrinlige billedstof adskillige impulser at hente for topograferne landet over, ligesom forståelsen af naturfredningsforeningens arbejde vil være af værdi for alle hjemstavnselskere og -dyrkere.

V. Wanscher: *Rosenborgs Historie 1606—1634* (Haase og Søn). Det smukke lille slot vil altid med rette påkalde opmærksomheden og ikke mindst, når der, som i dette arbejde, gøres omhyggeligt rede for et afsnit af dets historie, som ikke hidtil har fået en så grundig og kyndig behandling. Der findes i denne bog så mange nye oplysninger og iagttagelser fra slottets ældste tid, at man føler sig sikker på, at udviklingshistorien nu er så grundigt udredet, som det er muligt. Professoren peger først på »lysthuset af 1606«, der såvel ved forlængelse som forhøjelse blev til det Rosenborg af 1613, som man hidtil ikke har haft rigtig forståelse af. Dog kan det ikke nægtes, at der er medtaget så meget kendt stof på så udførlig måde, at man får en mistanke om, at det måtte til for at få en virkelig bog ud af det ikke særlig fyldige nye stof, der ikke kan karakteriseres som stort mere end en studie. Der havde intet været at sige til denne form, hvis der dermed var skabt en publikation, der kom det brede publikum i hænde, men i stedet for er der med understøttelse af Carlsbergfondet skabt en nærmest bibliofil bog, hvis indhold ikke rigtig formår at fylde et typografisk set så udsøgt arbejde. Selve bogens opbygning er fortræffelig, og til den almindelige fremstilling slutter sig et efter kapitlerne inddelt kildestof. I kapitlet »Benævnelserne og Benyttelsen af Rosenborgs Rum« savner man mærkeligt nok en del, der dog omtales i de gamle inventarer.

Bjørn Kornerup: *Vor Frue Kirkes og Menigheds Historie II* (Gad). Af dette værk (se oversigten 1929) er udkommet anden og sidste del. Foruden præstehistorie og træk af det åndelige liv indeholder denne del spredt rundt om i kapitlerne en del af topografisk interesse, som ikke mindst får udtryk i de udførlige noter

og kildehenvisninger til de tidligere omtalte rent topografiske afsnit.

O. C. Nielsen: Bræddehytten (Nyt nordisk forlag). Et af de små, fordringsløse bidrag til hovedstadens topografi, som i de senere år er kommet fra denne hånd.

William Haste: Strandvejen. Dens Huse og Mennesker (Hagerup). Af en række avisartikler har forfatteren samlet en bog, der er illustreret med meget anskuelige tegninger af Franz Sëdivý. Om end det meste må karakteriseres som Døgnjournalistik, har bogen sin utvilsomme topografiske værdi. Hovedstadens fysiologi forandres så meget og så hurtigt, at selv de, der har interesse deri, har vanskeligt ved at følge de ændringer, der ikke fæstnes for øjet og sindet på en eller anden måde. Under disse omstændigheder vil en sådan samlet fremstilling af forholdene et bestemt år også få sin betydning for fremtidens topografiske studier, og når oplysningerne om ejerforhold o. l. tages med det nødvendige forbehold, har bogen sin berettigelse som led i bestræbelserne for at vække interessen og sansen for, hvorledes København udvikles og forandrer sig. Der var sikkert andre områder, hvor ideen lod sig udnytte, og blev der lagt mere vægt på den topografiske fremstilling, vilde værdien i almindelighed forøges og bogen få en større læsekreds.

Niels Maare: Frederiksberg Slot og dets Restaurering (I kommission hos August Bang, Vesterbrogade). Frederiksberg slot blev i 1896 berøvet ikke alene sine møbler, men hele sit faste inventar, så at praktisk talt kun det, der ikke kunde flyttes, de smukke stuklofter og — mærkeligt nok — de deri siddende plafonds, blev tilbage. Derefter overdroges slottet til militæretaten som officerskole. Først i 1928 opnåedes der en bevilling til en restaurering af slottets indre, som foretoges med virkelig pietetsfølelse af restaureringstankens ophavsmand, pjecens forfatter, ingeniørkaptajn Maare. For det, som denne restaurering kaldte frem af bidrag til slottets udsmykningshistorie, er der gjort rede i dette lille skrift, som med sit nydelige billedstof fremkalder ønsket om en endnu fyldigere redegørelse i bogform. Naturligvis samler interessen sig om kirken, det eneste rum, som det har været muligt at føre helt tilbage til sit oprindelige udseende; men også på andre felter yder restaureringsarbejderne fortrinlige bidrag til bygnings- og udsmykningsstil lige fra barok til empire. En lille indvending: det porthus, der kendes fra Thura, er neppe slottets ældste med vandbassinet overst. Der er spor af, at dette har ligget slottet noget nærmere.

(Eiler Nystrom): Dreons Beskrivelse af Dronninggaard 1786 (Gyldendal). Det foreliggende værk er en beskrivelse på fransk

af Frederik de Conincks ven oberst Henry Drevon, efter hvis planer og ideer det smukke lille »Næsseslot« rejstes af en københavnsk håndværker og placeredes i et omfattende og i høj grad tidspræget anlæg. Den rent topografiske beskrivelse — noget i retning af en »fører« — har navnlig sin værdi ved at være forfattet umiddelbart efter, at det hele var færdigt fra »arrangørernes« hånd. Den er ledsaget af samtidige tegninger af såvel bygningen som af de i parken anbragte monumenter, volièrer, badehus o. s. v. Desuden findes en hovedplan og et par detailplaner af hele anlæget. I bogens 2. del findes en række prospekter (vuer) af gården og de forskellige pastorale anlæg, der gjorde stedet så berømt. De er alle udført af professor Erik Poulsen i København, en enkelt efter Drevons originalskitse, de fleste andre efter professorens malerier i Moltkes palæ. Bogen er bekostet udgivet af et fond, som er stiftet af de Coninck-slægtens sidste mand her i landet, cand. theol. Alfred Good.

Rasmus Nielsen: Næstved Købstads Historie III, Kirkerne (Eget forlag).

Mester Jacob Malsens Visitatsbog (se oversigten for 1929). 2. hefte er udkommet, omfattende Bjerger herred og Hindsholm, Gudum herred og Sinds herred.

V. Woll: Fra Kertemindes Fortid II (M. P. Erichsen, Kerteminde).

P. Christensen: Voergaard. Historisk-topografisk beskrevet (I kommission hos H. F. Sigetty, Hjørring). På grundlag af optegnelser og materialesamlinger, som oprindeligt begyndtes af gods-ejer P. B. Scaveius, og som senere erhvervedes af Historisk samfund for Hjørring amt, har dette sidste formået forfatteren til en bearbejdelse af stoffet, der nu foreligger i et stateligt bind på ca. 200 sider i temmelig stort format. Forfatteren har lagt hovedvægten på gårdens anlægs- og bygningshistorie, hvortil der i forvejen forelå en række bidrag fra særlig kyndige forskere, men så spredt at man med glæde ser en samlet fremstilling af denne interessante renaissancegårds historie. Fremstillingen er jævn og letløbende, og selv om forfatteren kan siges at mangle det store vingesus, er der i hans samlende bearbejdelse af trykte og utrykte kilder en behagelig nøgternhed, der yderligere viser glimt af selvstændige meninger og iagttagelser. Hvad angår spørgsmålet om renaissancegårdens bygmester, mener han, at Filip Brandin fra Utrecht muligvis nok kan have leveret udkast og »patroner« til bygningen, men fremsætter yderligere den nye hypotese, at den fra Kronborg kendte Herman Stenhugger er den egentlige bygmester, da Brandin vides at have været optaget andetsteds i disse år. Der findes desuden en kortere beskrivelse af godsets adels-

gårde Rugtved, Dybvad m. fl. samt af Voer og Albæk kirker. Storskoven burde have været fyldigere behandlet, selv om den nu er frasolgt godset. Bidragene til godsets øvrige topografi er temmelig sparsomme, men da der findes materialesamlinger til den egentlige godshistorie, kan man jo håbe, at denne senere vil blive udgivet, og at det historisk-topografiske materiale deri vil få en mere indgående behandling. Billedstoffet er velvalgt, men allerede benyttet i andre arbejder om gården. Det kommer dog ikke til sin fulde ret, da bogen er dårligt trykt.

Chr. Søndergaard: Flade Sogns Historie (I kommission hos H. Hansen, Nykøbing Mors). Denne lille bog er en række ved en sammenfattende indledning forbunden artikler, som af topografisk stof omfatter herregården Mandrup, Flade kirke, lidt spredte oplysninger om præstegården, omtale af St. Margrethe kilden m. m. Den er som desværre adskillige andre sognebeskrivelser et bevis på, hvor lidt forfatteren har tanke for den topografiske (stedbeskrivende) idé. Den almene læser får intet andet indtryk af sognet, end at der findes de nævnte topografiske enheder og dertil et lille indtryk af jorderne, men derimod intet om dets kroer, møller, vandløb, broer, skove, bakker, moser o. s. v., hverken det forsvundne eller endnu tilbageblevne. Sognet er med andre ord *ikke* beskrevet, og det sammenfattende moment, der skal give forståelsen af det lille område gennem tiderne, mangler ganske.

Jeppe Aakjær: Fra Agermuld og Hedesand. — Konge, Adel og andre Sallinger (Gyldendal). Af Aakjærs studier fra hjemstaven er i 1930 udkommet yderligere to bind. Om formen og værdien af disse studier må jeg henvise til omtalen af det første bind i oversigten fra 1929. De to sidste slutter sig i art og udformning ganske til dette og emnerne er landevejshistorie, tingsteder, kirker, gårde, skoler, skov og haver, hedeplantninger, skelstene m. m. Et stort materiale er indsamlet på flittige arkivbesøg, men det er selvsagt ikke let at få overblik over stoffet i disse spredte artikler, selv om et register hjælper en del. Værre er det, at kilderne og deres hjemsted ikke altid er anført. Stoffet har forfatteren behandlet på sin egen, ikke helt kedelige måde, der sætter det i et helt andet plan end det sædvanlige. Det er blevet en topografisk folkelæsning, der vil interessere også dem, der slet ikke kender til eller har egentlig interesse i disse egne. Tillod pladsen det blot, vilde jeg citere, hvorledes han beretter om Dolby kirketårns fald den 5. juni 1750 (Fra Agermuld, pag. 21). Nej, læs hellere det hele selv!

H. P. Hansen: Kultur- og Sprog minder fra Midtjylland (Gyldendal). Denne bog af udpræget folkløristisk indhold, skrevet

med et herligt, jysk lune, indeholder en del topografisk stof i kapitlerne »Af Herning Sogns Fortid«, »Lund Marked« og »Hamborg i Rind«.

Den lille morsomme *Ringkøbing Aarbog 1929—30* er som sædvanlig udsendt af Bollerups boghandel (se oversigten 1929). Den indledes med et interview af museumsdirektor Klokke om Ringkøbing i »gamle Dage« og indeholder den sædvanlige oversigt over årets begivenheder samt nydelige tegninger af gader og gårde af tegneren Peter Holm.

Georg Bruun: Halvtreds Aar. Blade af Kolding Latin- og Realskoles og Kolding højere Almenskoles Historie 1880—1930. (Schæffers forlag, Kolding). Rektor Bruun har med denne bog sluttet rækken af de bind, hvori han har skildret Kolding lærde skoles historie, idet han desværre ikke mener at kunne behandle det endnu manglende tidsrum 1726—1800. Hvor dygtigt end de tidligere bøger er skrevet, kan det ikke nægtes, at det foreliggende bind i langt højere grad er skrevet med hjertet. Der er her skabt et menneskeligt dokument, der formår at rive selv de læsere med, der ikke er »part i sagen«, d. v. s. gammel elev i skolen. Tidsbilledet, der her er givet, vil have værdi i fremtiden så vist som det skildrer en brydningstid, hvis indsats endnu ikke helt kan måles. Det er interessant at følge denne landets første kommunale lærde skole gennem dens første trange år, og det er morsomt at se, hvorledes den svage tråd tilbage til »dronning Dorotheas skolehus« trods alt er blevet bevaret, et vidnesbyrd om traditionens og historiens magt over menneskesindet.

Hans Duborg og P. Nygaard: Bidrag til Jernved Sogns Historie (Historisk Udvalg for Jernved Sogn pr. Gredstedbro). Som fortsættelse af de bidrag til sognets historie, som i 1921 udsendtes af »flere Jernvedboere«, er udkommet et 2. halvbind. Det er glædeligt at se, at der inden for et sogn hersker så stor interesse for dets historie gennem tiderne, at snart sagt hele sognet arbejder med på en udgivelse af bidrag dertil, enten det nu er med penge eller med studier, og en del gode oplysninger er der også kommet frem, hvoraf enkelte også vil have interesse ud over sognets grænser. Mere end »bidrag« er det naturligvis ikke, og mangel på register gør det vanskeligt at orientere sig i det udkomne; men forhåbentlig fortsættes indsamlingen, og så må man håbe, at der vil vise sig en mand med den rigtig topografiske sans, der kan samarbejde det hele i en letløbende fremstilling af sognets historie.

H. Schlakier: Aabenraa Søfarts Historie (Udgivet af Aabenraa museum). Det er mærkværdigt, at vort havomkransede land, hvis beboere fra alders tid har »plasket husvant til søs«, ikke

allerede forlængst har set en sværm af bidrag til søfartens historie, som dog har haft så omfattende betydning for levesættet i store dele af befolkningen. Måske vil de i de senere år fremkomne studier over vore landeveje også kalde på interessen for vandvejene, og givet er det, at der for de lokallhistoriske forskere ligger et stort og interessant studiefelt og venter på sine dyrkere. En sådan monografi fra en af vore sønderjyske købstæder er den foreliggende bog, som er en oversættelse af kaptajn Schlaikiers »Apenrader Schiffarts Chronik«, hvortil oversætteren har knyttet gode og supplerende bidrag. Heller ikke denne bog er en samlet fremstilling af emnet, men en række artikler af meget broget indhold, isprængt kildestof, der gør tilegnelsen og overblikket vanskeligt. Der er mange gode og morsomme bidrag i bogen, og man har indtryk af, at forfatteren egentlig udmærket vilde have været i stand til ved en bearbejdelse af stoffet at have givet en virkelig fremstilling af byens maritime historie. Illustrationsstoffet er rigt og mangfoldigt med mange ypperlige gengivelser af de morsomme gamle malerier af sejlskibe, der endnu hænger rundt om på de forskellige rederkontorer i vore provinsbyer.

Hans Wåhlin: Boken om Skåne (Nordstedt och söner). I et overordentlig nydeligt — man må i samme åndedræt sige ægte svensk — udstyr foreligger her en bog af virkelig værdi for danske historisk-topografisk interesserede. Forfatteren erkender straks stoffets overordentlige rigdom og viser i sin behandling deraf en videnskabelig overlegenhed og en virkelig selvbeherkelse og resignation. Selv karakteriserer han sit arbejde som »skånsk fornminneskundskap«, hvad vi vel bedst på dansk kan »oversætte« med hjemstavnskildring; men medens det, vi hidtil har set trykt i Danmark af samme art, oftest har været sammenflicket af en hel række forfatteres bidrag, står dette svenske arbejde helstøbt fra een forfatters hånd og får naturligvis derved en tiltalende homogenitet. Dernæst er det også yderst sjældent på dansk at se et helt landskab behandlet på denne måde, det kan næsten se ud, som om de danske forfattere interesserer sig mere for de snævrere områder og for at arbejde til bunds i specialiteterne; men denne bogs store succes i Sverige bør lære os, at det brede lag med særlig glæde griber det mere oversigtsmæssige, der ligger i et sådant arbejde. Det er dog ikke enhver givet at føre et sådant arbejde frem til sejr. Der fordres en alsidig viden, en overordentlig beherskelse af det historiske stof, en på en gang nøgtern og blændende fremstillingsform og en dyb kærlighed til emnet. Alt dette ejer Hans Wåhlin, og det kan tilføjes, at han har en let lyrisk form, der kan minde om Hugo Matthiessens. Det er ikke hensigten her at gå i detaljer med

bogens indhold, men den behandler et tidligere dansk landområde og har den nøjeste tilknytning til danske forhold, hvori forfatteren er særdeles vel funderet, og anmelderen tør trygt anbefale den til danske læsere, som deraf kan hente både belæring og glæde. Og måtte samtidig danske forlæggere af den lære, hvor tilsyneladende jævnt og dog elegant en bog af denne art *kan* udstyres!

Tidsskriftlitteraturen indeholder for året 1930 et temmelig rigt topografisk materiale.

Til det vægtigste hører *H. Zangenberg: Folkemuseets Landsundersøgelser af gamle Bønderbygninger* (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark). Det er en redegørelse for det kendskab, der ved undersøgelserne er erhvervet til gammel byggeskik på landet. Oversigten er i sin form kort og knap, men giver en udmærket forståelse både af forskellen mellem de enkelte landsdeles byggesæt og af de forskellige konstruktioners ejendommeligheder. Ikke alene er der ved undersøgelserne opnået sikkerhed for, hvilke former, der er de ældste, men forfatteren er nået så vidt, at han nu formår at påvise virkelige oldtidstræk levende ned gennem tiderne. For udskuds- og højremshusene har han gjort nøje rede i en senere omtalt artikel i »Skivebogen«. Man må håbe, at bevillingerne til disse undersøgelser i de kommende år må flyde noget rigeligere, så at forfatteren i endnu højere grad kan foretage sine studier, der overalt i befolkningen betragtes med velvilje. Der er heller ingen tvivl om, at det er i yderste øjeblik, at det sker.

Johannes Thølle har i et bidrag (i Meddelelser fra historisk-topografisk selskab for Gentofte kommune) skrevet om *Slotshaven ved Charlottenlund 1663—1926*. De almindelige historiske oplysninger til Gyldenlund-Charlottenlunds historie er alment kendt og er rundt om gentaget indtil trivialitet. Det er derfor glædeligt overraskende, når forfatteren nu har bragt noget nyt stof frem gennem sit havearkitektoniske bidrag. — Georg Galster har i »Møntfundet fra Kirkeværlose (Fra Nationalmuseets arbejdsmark) berettet om fundet af 307 hele og 31 halve penninge fra tiden for 1070 tæt ved anneksgården.

Inden for *Københavns* område har H. U. Ramsing (i Historiske meddelelser om København) gjort rede for en københavnsk ejendoms historie gennem 550 år. Det er glædeligt at se et sådant resultat af generalens årelange forberedende studier. Forfatteren har arvtaget og videreført Rosenkjærs jordbundsundersøgelser, og sammenknytter nu disse med undersøgelsen af de forskellige matrikelnumres historie, så at han nu begynder at bygge det gamle borgerlige København op fra grunden. Begyn-

delsen er gjort med matrikelnumrene 40, 27 og 28 i Strandkvarter, og det er en stolt tanke, at det er muligt at give så udtømmende oplysninger lige fra tiden før der rejstes bygninger her og til vore dage. Der medtages ikke blot de skiftende bygnings udseende og indre forhold, men også beboernes og omgivelsernes historie, så at det hele bliver et snit gennem hovedstadens »intime historie«. Det eneste, der forringer beundringen for denne monografi, er følelsen af, at generalen egentlig er i stand til at gøre det samme for størsteparten af de virkelig gamle ejendomme i København — men så håber man jo også på, at de efterhånden vil følge efter.

Samme forfatter har (i samme tidsskrift) i afhandlingen »Christian IV's Mageskifter og Erhvervelser i Anledning af Ladegaardens Anlæg, samt hans Vej- og Vandarbejder« givet et fortrinligt overblik over de gennem overretssagfører Arne Sundbos detailstudier indvundne erfaringer med hensyn til Københavns nærmeste omegns topografi. — Johannes Tholle har skrevet om »Planteskolerne ved *Frederiksberg slot* og i *Ledoje 1775—1852* samt deres betydning for havedyrkningens fremme«.

C. M. Smidt: Søborg. (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark). Lige siden 1913 har arkitekt Smidt arbejdet med den arkæologiske undersøgelse af Søborg slots ruin og med restaurering af det fundne. Skønt arbejdet endnu ikke er fuldendt, er forfatteren dog i stand til at give en oversigt over det interessante borganlægs opståen og udvikling, ledsaget af fortrinligt oplysende skitser over anlæget og snit gennem de vigtigste linier deri. Medens historiske forskere ofte kun kan opbygge deres viden om topografiske områder ved arkivstudier, er arkæologen i stand til at kombinere disse med de erfaringer, han har gjort med spaden i hånden, og man kommer ikke langt ind i denne interessante redegørelse, før forfatteren med vægt slår fast, at Saxo har ret, når han kalder ærkebiskop Eskild borgens fader, thi dette viser både murstentypen og de fundne søjlebaser af granit. Han skildrer derefter de enkelte bygninger, og efterhånden gror borgen frem for læsernes øjne i nøje tilknytning til de historiske levn. Værdien af det fundne underbygges af arkitektens store viden fra undersøgelser andetsteds, og gennem det hele sporer man den stille glæde over de overraskende nye fund, som fra år til år er gjort og er gledet ind som led af det hele. Endelig kan arkæologen begynde at beskæftige sig med årsagerne til borgens anlæg. Hans blik falder på det nærliggende Gurre, lighedspunkter i anlægene findes, de historiske forhold tages til hjælp, og resultatet bliver, at ærkebispens ved hjælp

af det gamle tårn i Gurre sø og sit borganlæg ved Søborg sø har villet sikre sit kære Esrom kloster, som han havde anlagt ved Esromsøens nordlige bred. Det hele er en teknisk set fuldkommen, i sin form elegant akademisk studie, der får de årelange undersøgelser og studier til at synes en barneleg. Forhåbentlig kan den give adskillige læsere et begreb om begrænsningens kunst, der formår at fremstille 15 års studieresultater på lige så mange tryksider.

Fra *Roskilde* skriver Fanny Fang (Fra Københavns Amt) om Sukkerhuset — Liebes Gaard, hvori museet nu er blevet installeret. Den gamle gård i Olsgade følges fra 1742. I 1763 indrettedes der sukkerraffinaderi deri ved ombygning af den søndre længe, der endnu står i 4 etagers højde. Hovedbygningen er i sin nuværende skikkelse fra 1800'ernes begyndelse. — I samme tidsskrift findes fra *Hedeboegnen* Ole Pedersens beretning om en hedeboegård i gamle dage. Det er en udflyttergård fra *Gjerdrup* i Kirkerup sogn i tiden omkring 1855—70, og foruden livet heri skildres selve gårdens bygning og indretning (med grundplaner) og gives oplysninger om marknavne og moser. — Desuden har Hans Hansen skrevet om Balders brønd, en brønd sydvest for gadekæret i *Baldersbrønde*, som der nu værnes om.

Povl Hansen: Lammefjorden, dens Inddæmning og Tørlægelse, Opdyrkning og Bebyggelse (Fra Holbæk Amt). Efter at forskellige jyske amtsamfund er begyndt en systematisk historisk behandling af hedernes opdyrkning, har også andre fundet tilsvarende materiale. Povl Hansen har for sit arbejde fået fællesforeningens belønningspræmie, og der henvises til den dermed følgende bedømmelse. — Ved *Holbæk* er fundet de svage spor af et middelalderligt kapel, som Hugo Matthiessen har undersøgt og beskrevet. Det var et uventet bidrag til denne bys sparsomme middelalderlige historie, og kapellet kunde let være gået helt ud af minde, hvis ikke nutidens øjne var blevet åbnet for betydningen af, at sådanne svage spor bliver undersøgt.

Om *Slagelse* latinskole har Henny Glarbo (Soro Amt) skrevet en lille afhandling, der viser, at kilderne til dens historie i den ældste tid desværre er lige så sparsomme og spredte, som for de fleste af landets øvrige lærde skoler; men frk. Glarbo har dog fundet en del nyt stof frem af arkivet og giver et billede af skolens indre liv samt oplysninger om lærerpersonalet fra rektor Nyholms tid i midten af 1700'erne.

Det er ganske morsomt at se, hvorledes specialstudier ud over de sædvanlige emner efterhånden får foden inden for i de historiske samfunds årbøger. Afdøde H. C. Holst havde kastet

sig over studiet af *Storebælt* og skrevet en afhandling derom (Sorø Amt). Han er heri kommet ind på de mere almindelige træk af færgeriets historie i Danmark og understreger, at det først var Christian II, der tog sig af de vejfarende ved landets mange passager over sunde, bælter og fjorde. Da postvæsenet oprettedes, knyttedes dette nærmere til færgeriet. Arbejdet er desværre en torso, idet forfatteren døde, for de mere betydningsfulde resultater nåedes, men måske kan dette brudstykke give en anden impuls til at tage spørgsmålet op og knytte det sammen med de øvrige vigtigere færgesteders historie. Desværre mangler litteratur- og kildehenvisninger ganske. — I tilslutning til Storebælts-studierne havde hr. Holst udarbejdet et lille bidrag til *Sprogos* historie, hvori han berettede om hollænderne på øen. Dette er knap så godt som det foregående.

August F. Schmidt har skrevet om sagn og tro om sten i *Præstø amt* (Præstø Amt), og H. C. Broholm har beskrevet den arkæologiske undersøgelse af nogle grave fra folkevandrings-tiden, der gjordes ved *Broskov* (Fra Nationalmuseets Arbejds-mark). Sådanne grave forekommer ret sjældent, og takket være anmeldelse af fundet, inden det blev forstyrret ved ukyndig indgriben, gav det et smukt resultat. I fundet var flere broncegenstande af romersk oprindelse.

Henrik Larsen har afsluttet sin afhandling om fællesskabet på *Lolland-Falster* (Årbog for Lolland-Falster), og sammesteds har August F. Schmidt skrevet om sagn og tro knyttet til sten på de to øer. — I anledning af den under nationalmuseets ledelse gennemførte istandsættelse af inventaret i Kippinge kirke har den unge maler N. J. Termansen, som har deltaget i arbejdet, i årbogen skrevet om valfartskirkens rige udstyr, som bortset fra to kucefikser og resten af en Mariatavle stammer fra 17. århundrede. Til artiklen er knyttet et stort og godt billedmateriale. — Laurits Suhr: Af landsbyen *Kaløs* historie, er nærmest et tidsbillede hentet fra birketingsprotokollen. I Fra Nationalmuseets arbejds-mark har M. Mackeprang skrevet om et sølvfund i *Errindlev* præstegård tæt øst for Rødby.

Fra *Fyn* findes en beretning om anlæget af den sydfynske jernbane, hentet fra en selvbiografi af ingeniør Søren Dyrh (Odense og Assens amter). I samme årbog findes en topografisk udredning for *Kerteminde* sognekirke af V. Woll. Der findes gengivet et interessant gammelt billede fra 1825, og inventaret er meget nøje beskrevet. I kirken er ophængt en kårde og et par rytterstøvler, som af traditionen tilskrives en dansk officer, der skulde være faldet den 31. oktober 1659. Så vidt det ikke særlig

gode fotografi af genstandene oplyser, synes kården ikke at være ældre end 1680, og også støvlerne synes nærmere ved år 1700. — C. J. A. Carlsen-Skiødt: Nogle historiske oplysninger om *Dreslette* sogn, giver nogle spredte bidrag til sognets topografi. Byerne nævnes, og forfatteren søger at forklare deres navne. Således som det er anlagt vilde såvel et sognekort som nogle bykort med gårdenes placering have været på sin plads. Tidligere skove i sognet er opregnet, men deres historie, udstrækning o. l. er ikke eftersøgt. Derimod er der gjort rede for kirkens, præstegårdens og de større gårdes historie, og oldtidsmindesmærkene er gennemgået med anførelse af, hvilke der er sløjfede. Billedstoffet er ganske anseligt og indeholder flere værdifulde ting (de gamle gårde, der jo altid står i fare for at forsvinde, gamle tegninger af præstegården samt af kirken før ombygningen 1785 m. m.), men flere fotografier er for dårlige og burde have været erstattet af andre med samme motiv.

L. P. Fabricius har skrevet om *Gislev* kirke (Svendborg amt). Om end småfejl og misforståelser ikke helt er undgået, foreligger der her usædvanlig gode bygningsundersøgelser, som forfatteren, der forstår at iagttage, og som er en habil tegner, har gjort levende ved en række tegninger, hvoraf navnlig en rekonstruktion af den gamle kirke på den nyes plan er særdeles oplysende. — Albert Thomsen har i samme tidsskrift i artiklen »Ryttergodsbonder« fortsat sin skildring af *Avnslev* og *Bovense* sognes historie. Gennemgangen af rytternes fordeling til gårdene giver udmærkede oplysninger om de to sognes udseende og tilstand i slutningen af 1600'erne. Adskillige glemte stednavne er fundet frem, og ganske interessant er oplysningen om, at der undertiden byggedes hus »på gaden« til den gifte rytter.

Fra *Vendsyssel* foreligger en god studie (Jyske samlinger) af C. Klitgaard: En fortids vandvej, der viser, hvilken betydning Ryaa har spillet for Aalborgs handelsforbindelse ind i landet nord for Limfjorden på en tid, da godstransporterne ad landevejene var så besværlige på grund af disses slette tilstand. Af ren topografisk interesse berettes der om broerne over åen og om deres betydning, og endelig påvises den betydning, som de ved gårdene Bolsted, Stavad og Vredsted opståede oplagspladser for Aalborg-købmændenes varer havde i 1600'erne. Den lille fortrinligt gennemførte studie viser vej til et hidtil så godt som uopdyrket studieområde, som rimeligvis med held kan overføres på adskillige andre af vore åer, og som i forbindelse med beretninger om forskellige ladepladser og pakhusanlæg (Søren Knudsen har allerede skrevet om Snaptun) i vore fjorde kan være af

betydning for forståelsen af vor indenrigske vareomsætning. Lokalhistorikerne bør have deres opmærksomhed henvendt på disse emner.

H. Billeskov-Jansen har skrevet om Hellig kilde kapellet i *Rør* (Thisted amt), som han har haft held til at stedfæste og udgrave. Det er en nøgtern skildring af de mål og midler, han har valgt, og den lykkelige løsning er af den slags, der er særlig egnet til at vække det brede lags interesse for arkæologi og historie. Når en fra slægt til slægt overleveret beretning pludselig manifesterer sig som håndgribelig virkelighed, vil folk altid spidse øren og få følelsen af, at det er noget af deres eget, noget der kommer dem alle ved, der her er arbejdet for. — I Johan P. Hovmøllers skildring af jomfru Anne Sehested til *Sindbjerggaard* findes adskillige bidrag såvel til denne gårds historie og godssets afrunding ved mageskifter som til *Vejerslev* gårds. — S. C. Sortfeldts bidrag til *Kallerup* sogns historie vil senere blive fortsat. Han gennemgår heri marknavnene efter markbogen 1683 og efter udskiftningskortet 1796, men glemmer at prøve på at fastlægge dem og at berette om, hvorvidt de endnu benyttes. Et par gårdes historie er omtalt, og til kirkens historie er leveret nogle gode oplysninger efter gamle regnskaber. — J. C. Jacobsen skriver om *Aagaard* og dens ejere. Det er en meget fyldig gennemgang af herregårdens ældste historie, men det er for tidligt at udtale sig nærmere om den, eftersom den vil blive fortsat. Da der imidlertid ingen talhenvisninger findes til senere kommende kildeangivelser, vil disse sikkert komme til at mangle, hvilket er en stor fejl. En lidt pudsigt forveksling af Danske Magasin og Gads danske Magasin findes pag. 78, og de almindelige historiske begivenheder er ofte behandlet temmelig frit og ulogisk. Forfatteren bringer en hypotese for forløbet af bondeopstanden 1441 »som har sandsynlighedens præg«, men som i virkeligheden er en mærkelig blanding af kendsgerninger og formodninger. Det er også bedre at udelade ikke forståede latinske citater, end at gengive dem forkert (»quod absit« og »nopolis«). Det formodede venskab mellem Erik Nielsen til Aagaard og Niels Ebbesen til Nørreeris skyldes nogle meget mærkelige følgeslutninger.

Hans Kjær beretter (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark) om en ny hustomt, der er fremdraget på oldtidsbopladsen ved *Ginderup*, som støtter og underbygger de iagttagelser, som forfatteren og professor Hatt i de senere år har gjort på dette interessante område. Langhuset med opholdsrum for både mennesker og dyr blev tidligt slået fast som jævnlige forekommende, og de nye minutøse undersøgelser af den ny tomt vil vække opmærk-

somhed, skønt de behandler sådanne tilsyneladende småting som en vidjeflettet dør med dørtrin, en alkove, husdyrenes båse m. m. Jo mere kendskabet hertil udbredes, des mere er befolkningens opmærksomhed vakt, og lignende hustomter er da også allerede konstateret i andre egne.

To veltjente lokalhistoriske forskere har skrevet om to forskellige sogne i Vesthimmerland (Fra Himmerland og Kjær Herreder), og har gjort det hver på sin måde. Alexander Rasmussens *Nørre Kongerslev* sogns beskrivelse og historie er præget af den gammeldags, mere studerekammeragtige metode. Behandlingen er foretaget på grundlag af dokumenter og savner i nogen grad arbejdet »i marken« til afrunding heraf. Gengivelsen inde i teksten af dokumenter virker, selv om sproget er ændret, afledende på den læge læser, og i synsforretningen af 1733 er tilmed den gamle skrivemåde bibeholdt ligesom i fæstebrevet fra 1724. — Chr. Heilskovs: *Balum* sogn gennem syv sekler, er en langt mere moderne studie, der virker umiddelbart tiltalende ved sine systematiske undersøgelser og sin bearbejdelse af stoffet, som er delt i 1) almindelig topografi med et tillæg om fortidsminderne og 2) almindelig historie. Den første ledsages af gode og oplysende kortskitser, der viser sognet i stenalderen og i nutiden. Skiftet 1455, der er trykt i sin helhed på gammel-dansk, er kaviar for den store høb og burde have været »oversat«, da de 99 p.ct. læsere vil springe det over. — L. Vesten har givet en beskrivelse af *Ajstrup* kirke i Kjær herred. Efter nogle bidrag til kirkens almindelige historie og økonomi følger en beskrivelse af det under nationalmuseets ledelse restaurerede inventar, ledsaget af billeder, hvoraf flere kunde have været bedre. Morsomt havde det været, om den fremdragne »Holekske tegning« var blevet gengivet.

En grav fra den romerske jernalder findes på flad mark ved *Sønderholm* i Hornum herred. Aalborg museum underrettes af ejeren, et par repræsentanter for museet foretager den første undersøgelse ved en lempelig afdækning og opmåling af det fundne, og da der viser sig at være mer endnu, underrettes nationalmuseet, hvis udsending konstaterer en oldtidsboplads med en hustomt, der svarer til Kraghedefundets. Beskrivelsen af dette, der er fremkommet (i Fra Himmerland og Kjær herreder) ved Chr. Jørgensen viser, at man nu forstår at gribe den slags undersøgelser an på en sund og naturlig måde ved den trinvis alarmering af sagkyndige, et princip, der bør følges overalt. Undersøgelsen vil blive fortsat, og det siger sig selv, at interessen på egnen er i stadig stigning. — Gudmund Hatt har (i Dansk naturfred-

ning) ganske kort omtalt digevoldsanlægene på *Vindblæshed* og hævded, at de må opfattes som rester af oldtidsbymarker, hvor de har dannet skellet mellem de enkelte ejeres agre, og at nogle af dem må stamme fra den ældre jernalder. Den nærmere undersøgelse og redegørelse vil blive imødeset med spænding.

P. Bugge-Vegger har berettet om Ringlevad mølle i *Kousted* og *Rodsted* sogne (Fra Randers amt). Det er mest optryk af aktstykker med spredte oplysninger til møllens historie.

Om gammel byggeskik i *Himmerland* har H. Zangenberg skrevet i Skivebogen. Der er så meget mere grund til at gøre opmærksom på denne interessante afhandling, som den gemmer sig væk i Skivebogen, men vel snarest burde have fundet optagelse i Jyske samlinger, da den dog behandler et større område end Skivebogen repræsenterer og sætter byggeskikken i Himmerland i forbindelse med den fra andre jyske egne kendte. Himmerlands stærkt skiftende natur har nemlig, hvad byggemåden angår, opsuget ideer fra andre egne, hvis natur har vist samme præg. Forfatteren har tidligere i artikler om andre egnes byggesæt været inde på levn fra ældgamle danske og nordiske byggemetoder i de gårde, som er bevaret til vore dage, men han har sjældent været så lykkelig som her, hvor han i udskuds- og højremskonstruktionerne får en direkte forbindelse med de i de senere år fremdragne oldtidshuse i Ginderup, Tolstrup og andre steder. — Chr. M. Kroghs artikkel om herregården *Hegnet* i Nordsalling (Skivebogen) behandler mest dens ejerhistorie og strejfer kun i ny og næ ind over bygningshistorien, såvel den ældre som den nuværende Gaards. — Schütte og Bjerregaards artikkel om Ommerboer i samme tidsskrift indeholder gode billeder af forskellige gamle bindingsværksbygninger samt oplysninger om byggeskikken inden for det gamle *Ommersyssels* område.

M. Brandt: *Ørslevkloster* (Fra Viborg amt). Forsøget på at udrede de stærkt ændrede rums anvendelse i klostertiden er alt for hypotetiske til at have nogen værdi. For dem, der ikke kender gården, yder det foreliggende arbejde meget lidt. — Som et supplement til C. M. Smidts arbejde om *Aunsbjerg* (Jyske samlinger 1929) har Hans Knudsen (Viborg amt) skrevet gårdens ejerhistorie med enkelte bidrag til dens topografi. — Samme forfatter har i Jyske samlinger skrevet om landsdommer Fr. Schinkel som godsejer på *Hald* med gode bidrag til gårdens historie i 1700'ernes sidste halvdel.

Johannes Tholle: Haver og Havebrug i *Ringkøbing Amt* (Handssyssel). Det kan ikke nægtes, at der i forfatterens mange »have-arbejder« bliver lidt fabriksmæssigt, set med den anmel-

ders øjne, der skal gennemgå dem alle, og til tider synes forfatteren også at komme temmelig let fra det. Der er dog ingen tvivl om, at han har tilført topografisk forskning en ny gren af betydning og med mange gode oplysninger til de forskellige egne historie. Lidt søgt virker det, når han anfører de lange præmielister og lange citater fra trykte kilder i stedet for at give en reel bearbejdelse af stoffet.

Til *Aarhus* latinskoles historie yder rektor E. G. Taubers skildringer (Aarhus stift), som er kommenteret af Emanuel Sejr, en del bidrag. — I samme årbog har Edv. Egebjerg sluttet sin skildring af *Linaa* sogn i gamle dage, medens Sigurd Elkjær har udgivet biskop Peder Hygoms visitatsindberetninger for *Aarhus amt* for årene 1739—52. Udgivelsen er fortjenstfuld og indeholder ud over de personalhistoriske oplysninger også en del af topografisk værdi, f. eks. er heri omtalt *Horsens* latinskoles indvielse 1744, ^{3/11}, samt beretning om amtets skoler og deres tilstand.

Blandt H. Zangenbergs undersøgelser af gamle danske gårde er også et gammelt hus i *Odis Bramdrup* (Fra Vejle amt), der giver forfatteren lejlighed til at udrede overgangen fra bindingsværk til grundmur. Desuden indeholdt huset et bidrag til ildstedets udviklingshistorie i et af dets ældre led, en udviklingsrække, der endnu ikke er undergået videnskabelig bearbejdelse. — Ligeledes i Vejle amts årbøger har Mogens Lebeck skrevet om *Taulov*, en sognehistorisk skitse med blade af *Fredericias* forhistorie. Artiklen er skrevet mere med henblik på de almindelige historiske forhold end på de topografiske, men der findes en del gode bidrag til *Høneborgs* historie. Forfatterens sprog og idéudviklinger er ikke beregnet på den læge læser, og meningen af det skrevne kan ofte være dunkel, ligesom der nu og da fordres kendskab til historiske begivenheder, som ikke kan forudsættes hos de fleste årbogslæsere. — Om *Fredericia* museum, der nu er blevet indrettet i en gl. bygning, som tidligere stod på hjørnet af Sjællandsgade og Vendersgade, har H. Zachariassen gjort rede i årbogen. Beretningen er ledsaget af opmåling og beskrivelse af bygningen inden flytningen, og der er gjort rede for dens historie og dens ejere gennem tiden.

Peter K. Andersen har — stadig i Vejle amts årbøger — gennemgået inventaret i *Vejlby* kirke, som er blevet restaureret af ham under nationalmuseets tilsyn. Johannes Tholle beretter om have dyrkningen i *Vejle amt* omkring år 1900, medens Marius Hansen af Søren Abildgaards dagbøger har uddraget, hvad der vedrører amtet i 1771. Det meste stof angår kirkerne, hvori navn-

lig gravstenene har haft Abildgaards interesse. Artiklen er ledsaget af temmelig gode gengivelser af Abildgaards tegninger af disse gravstene. — Rasmus Mortensen har beskrevet opdyrkningsforsøgene på *Randbøl hede* i 1700'ernes sidste halvdel med bidrag til de tyske kolonisters historie og med tegninger af de bygninger, der opførtes til dem. — Til *Brande* sogns historie har T. Bundgaard Lassen givet oplysninger efter P. Larsens optegnelser, hvoraf kan nævnes en beskrivelse af vejene og deres tilstand for 100 år siden. — Fra *Bredsted* sogn findes nogle bidrag af J. Heltoft, der ligesom flere andre forfattere nævner jorderne, men ikke søger at fastlægge dem. — Til *Koldings* topografi yder I. O. Brandorff et interessant bidrag ved efter et gammelt gadebillede, der gengives, at gennemgå de enkelte bygninger derpå.

Af særlig interesse i Vejle amts årbøger — der, som det kan ses, myldrer med historisk-topografisk bidrag — er den artikel, som Rasmus Mortensen har skrevet om de nedbrudte kirker. Det er hidtil antaget, at nedlæggelsen af disse kirkesogne enten skyldtes overgangen mellem to slags byggesæt eller den sorte døds hærkning, der decimerede befolkningen. Den første antagelse forkaster forfatteren ved at hævde, at kirkerne praktisk talt alle var fra samme tid. Hvad den anden angår, kan teorien ikke helt forkastes; men forfatteren, der har drevet meget indgående studier over jernudvindingen i disse egne og som har fundet en mængde spor deraf i umiddelbar nærhed af kirkerne, fremsætter en ny teori, som det vil være interessant at se nærmere udviklet, således som han bebuder det. Han hævder, at befolkningstætheden i disse egne ikke er naturlig på baggrund af agerdyrkingen alene, men mener, at der har været jernudvindingscentraler her i oldtiden og den tidlige middelalder, og at den deraf opståede velstand har ført til bygning af kirker, som atter er blevet nedbrudt, da udvindingen måtte høre op. Den fremsatte teori er ganske interessant, og når forfatteren gennem mere indgående studier får slået slaggerne fra, er det muligt, at luppen vil vise sig at være god og gedigen.

En del af artiklerne i »Fra Ribe amt« er orienterende og oversigtsmæssige. Som allerede berørt har Hans Knudsen meddelt de vigtigste kilder til *Ribe amts* historie i landsarkivet for Jylland. Det vil nok være nødvendigt at understrege ordet »landsarkivet« for at svage sjæle ikke skal tro, at der ikke findes andre både trykte og skrevne kilder. På det førstnævnte hjælper imidlertid Søren Alkjærsgs supplement til Heilskovs tidskriftindex og den særlig værdifulde fortegnelse over artikler af lokalhistorisk-topografisk art i de lokale blade (af N. M. Kro-

mann). — Henrik Larsens artikel om fællesskabet i Ribe amt i det 17. århundrede er vel ikke topografi, men den behandler et emne, der kan danne grundlag for topografisk forskning i landdistrikterne, hvad enten det drejer sig om sogne- eller herredshistorier. Det hele er kun oversigtsmæssigt, men kan sikkert give impulser til videre undersøgelser i detaljer. — Det er Lykkedes Victor Hermansen at paavise (Fra nationalmuseets arbejdsmark), at en pragtfuldt forgyldt sølvpokal i nationalmuseet, der måler c. 75 cm i højden, oprindelig har tilhørt *Ribe* domkapitel, hvorpå den efter en retssag afleveredes i kunstkamret. — Om *Vardøhus'* odelæggelse findes tre tidsangivelser: 1434, 1439 og 1534. Carl Lindberg Nielsen tager de tre årstal op til undersøgelse, og selv om et endeligt resultat ikke er nået, er diskussionen jo altid frugtbar. Når forfatteren forkaster 1534, fordi et dokument i 1530 nævner Vardøhus ladegårds mark, er dette ikke holdbart, da ladegård udmærket på den tid kan være blevet brugt som egennavn. Bedre er det naturligvis, at alle kilder sætter slotets odelæggelse i forbindelse med en odelæggelse af byen, der bevisligt ikke er blevet odelagt i 1534.

Efter den af redaktionen af Ribe-årbogen i fjor udsendte opfordring til at skrive om hedernes opdyrkning, er der indkommet en række meddelelser. Det er sikkert heldigt, at en bearbejdelse af stoffet straks er opgivet til fordel for en optrykning af de indkomne bidrag i lidt redaktionelt ændret skikkelse. Bearbejdelsen kan altid komme senere og bør vel heller ikke indskrænkes til Ribe amts hedehistorie.

Fra 1500'erne og 1600'erne giver Thade Petersen en skildring af flere af sognene i *Sø herred* (Sønderjyske Aarbøger). Grundlaget herfor er dels præsteindberetninger på provstens opfordring (Sø gamle oplysninger fra landsognene er altid af interesse, og trykningen af dem, så at de bliver tilgængelige for alle, er af stor værdi), dels er det Ribe archediakonats jordebog for de vestjyske sogne, en særdeles omhyggelig og værdifuld udgivelse. — Johannes Tholle har skrevet om de sønderjyske havekolonier, der blev grundlaget for den senere kolonihavebevægelse, som forfatteren tidligere har været inde på. Dette nye blad til dens historie med en række aktmæssige oplysninger afrunder på en god måde studierne, som burde gøres til genstand for en samlet behandling. — I samme stil som den længere fremme omtalte Ringkøbing årbog har Thade Petersen givet en oversigt over årets begivenheder i Sønderjylland.

Otto Smith.

NY LITTERATUR OVER ALMUEKULTUR OG FOLKEMINDER 1930.

Det største Værk, dansk Folkemindelitteratur blev forøget med i 1930, var *S. Tvermose Thyregods Danmarks Sanglege* (Schönberg, 391 S. Ill.), der er udkommet som Nr. 38 i Foreningen Danmarks Folkeminders Skriftrække. Det er et særdeles fortjenstfuldt Arbejde, Tvermose Thyregod her har offentliggjort, men der ligger da også et helt Livs Indsamlingsarbejde og Forskning til Grund for det. I Slutningen af 1870'erne gjorde Thyregod som stor Dreng sin første Optegnelse af Sanglege. Det var Legen: »Skøn Jomfru hun drager det røde Guldbånd«. *Evald Tang Kristensen* var Skyld i denne Begyndelse. Han kom jo så ofte i Tvermose Thyregods Barndomshjem i Ans, hvor Digteren C. A. Thyregod var Lærer. Fængslende fortæller S. T. Th. i en længere Indledning om sit Arbejde med vore Sanglege gennem de mange År. Og Frugten af dette er altså den i enhver Henseende så fortrinlige Bog *Danmarks Sanglege*, der ikke alene vil være til stor Nytte for Folkeviseforskere og for Studiet af folkelig Musik- og Sangkunst, men som også vil være et ypperligt Hjælpe-middel for de Lege- og Gymnastikpædagoger, som er interesse-rede i at indøve hjemlige Lege og Sange blandt Børn og voksen Ungdom. I Danmarks Sanglege findes 164 forskellige Sang-lege, der hver især er indgående behandlet. Foruden en Legebeskrivelse er aftrykt en Hovedtekst af Sanglegens Ord — forsynet med Noder —, hvorefter følger Varianter, Ordforklaringer, Optegnelsernes Hjemsted, Legens Forekomst i fremmede Lande og meget andet. Legen »Skære Havre« findes således i 38 Optegnelser, hvoraf de 12 er trykte. Der er nedlagt et meget stort Arbejde i de videnskabelige Afsnit af Thyregods Værk, som ofte meddeler en Mængde kulturhistoriske Træk til Belysning af Legenes Historie. Det vil være vanskeligt at fremkomme med nye Op-lysninger af Vigtighed til Supplering af de tit ret omfangsrige Undersøgelser angående de enkelte Lege. Til den store Redegørelse for »Bro-Bro Brille« kan dog tilføjes, at *H. F. Feilberg* allerede i *Historisk Månedsskrift* 1887 har meddelt vigtige Enkeltheder om denne yndede Legs Udviklingshistorie. Helt udtømmende er Fortegnelsen over de danske Optegnelser ikke, hvad ikke er til at undres over, når man betænker deres Mængde. Fra Tidsskrifter som *Danske Folkemål*, *Fynsk Hjemstavn* og *Sønderjydske Månedsskrift* kunde have været hentet nogle Optegnelser.

Side 343 betegnes Salling Herred blot Salling. Tanken vil her rettes mod Jylland i Stedet for Fyn. Tvermose Thyregod (død ¹³/₇ 1931) har imidlertid med Danmarks Sanglege frembragt et Værk, der vil bevare hans Navn i lange Tider.¹⁾

På Gads Forlag er udkommet tredje og fjerde Hefte af *Axel Orløks* og *Hans Ellekildes* Nordens Gudeverden. Dette Værk vil få en samlet Omtale ved Subskriptionens Afslutning.

Thorkild Gravlunds mest omfattende Værk: Herredsbogen (Aschehoug) er nu afsluttet med det i 1930 udkomne tredje Bind, der omhandler Sønderjylland og Øerne (Fynske Øgruppe, Lolland-Falster, Møen, Bornholm). Det smukt udstyrede Arbejdes sidste Bind læses med særlig Interesse, idet Gravlund deri skildrer hele det gamle historiske Sønderjylland fra Kongeåen til Ejderen (Barvid, Ellum og Isted Syssel). Man er Forfatteren taknemlig for det meget nye Stof, han har samlet, ikke mindst fra Angel, hvor *H.* og *P. Lassen* i Strukstrup har været hans bedste Hjælpere. De fortrinlige Herredskort og et udmærket Kort over Danevirke vil enhver Læser af Herredsbogen studere nøje. Gravlunds Redegørelse for Danevirkesagnene (som han også behandler i *Dansk Bygd III 1930*²⁾) er en behagelig praktisk Hjælp for andre, der også beskæftiger sig med Sydslesvigs Sagndigtning. Selvom man i Enkeltheder kan være uenig med Forfatteren og påvise, at dette eller hint Sagn ikke kan stå for en historisk Kritik el. lgn., så bør dette ikke afholde fra at yde Gravlund Hyldest og Tak for det vældige Arbejde, han har nedlagt i Herredsbogen, hvori vort Lands Historie søges forklaret ud fra Folkets egen Sagndigtning. Gravlund benytter Sagnene således som Folketraditionen har overleveret dem, — uden Reflekteren og uden Hensyn til metodisk Videnskab. Dette må man erindre, når man kritisk vil bedømme Herredsbogen eller benytte den som Håndbog.

H. P. Hansen i Herning markerede sit 30 Års Jubilæum som Folkemindesamler med Udsendelsen af tre Bøger, der alle vedrører kulturhistoriske og personhistoriske Forhold i Herningegnen. Den første af hans Bøger i 1930 hedder Kultur- og Sprog minder fra Midtjylland (Gyldendal. 190 S. Ill.) og inde-

¹⁾ I Forbindelse med Danmarks Sanglege bør det nævnes, at *Frederik Knudsen* i *Danske Studier 1930*, 45 ff, 187 f har skrevet en Afhandling om *Idrætslegen Patók*. Det vilde sikkert glæde mange, om vi også fik et stort Værk om vore Idrætslege — og her er *Frederik Knudsen* jo Manden.

²⁾ Et Bidrag til Studiet af danske Bygder og dansk Folkekarakter er også givet af *Henrik Ussing* i den smukke Afhandling om Befolkningen mellem Horsens og Haderslev Fjorde (*Dansk Udsyn 1930*, 386 ff).

holder Afhandlinger om Herning Sogns Fortid, Stednavne i Herning Sogn, Degne i Rind-Herning gennem 300 År, Lund Marked, Bondesproget i Midt- og Vestjylland, Vore Folkenavne, Hamborg i Rind og Stine Rimmerhus. Det underholdende Værk, der ikke mindst har Bud til Filologerne, er et nye Vidnesbyrd om H. P. H.'s fortrinlige Evner til at samle Stof fra Folketraditionen. Det må være nok her særligt at pege på hans detailrige Skildring af Lund Marked. Her viser Forfatteren, hvordan et sådant gammelt Marked kan gøres nærværende for Nutidslæsere. — Den anden af hans Bøger er den kulturhistoriske Biografi af Manden, der skabte Herning Museum: *Trøstrup fra Torsted* (Gyldendal. 143 S. Ill.). Da dette i enhver Henseende fornøjelige Værk hører ind under Personalhistorien, skal jeg afholde mig fra at komme nøjere ind på det her — og slutte med at anføre, at H. P. Hansen til Julen 1930 udsendte en fint udstyret lille Bog, betitlet: Degnens »Bud« samt andre artige og uartige Historier fra gamle Dage. Degnens »Bud« indeholder en Del Historier, der belyser Skoleforholdene i ældre Tid i midt- og vestjyske Egne. Adskillige Steder måtte Børnene trave en hel Mil til Skole, og til Præst havde de mange Steder to Mil at gå. De sølle Hedeegne var til at ynke. Deres Løn var ussel, men ofte stod Kvalifikationerne da også i Forhold til Indtægterne, hvad Bogens Hovedhistorie morsomt vidner om. Degnens »Bud« giver os Oplysninger om Undervisningsvæsenets Tilstand i jyske Hedeegne i en Tid, der vel ikke er os fjern i År, men som i kulturel Henseende synes at tilhøre gamle Tider. — Det er en såre fortjenstfuld Virksomhed, H. P. Hansen har udført som Kulturhistoriker og Museumsmand i de svundne 30 År. Han var lige den rette Mand til at tage Arbejdet op efter Mænd som Trøstrup og E. Tang Kristensen. H. P. H.'s Forfatterskab har sin særlige Plads i vor kulturhistoriske Forskning, ikke alene fordi det er Hedeegnene, han har skrevet om, men også fordi han evner at skrive tiltrækkende om så prekære Emner som Kjæltringer og Kvaksalvere, Urenlighed og Grovædere, Dyrplagere og Brændevin, ja om meget værre Ting.

Torben Klintings nye Bog: *Fra Jyllands Vestkyst* (Viggo Nielsens Forlag, Nr. Nebel, 1930. 210 S.) indeholder en Mængde Træk om Kystboernes Liv og Tankegang og meddeler en Masse Enkeltheder om vestjyske Fiskeres Arbejde og Oplevelser, ikke alene på den hjemlige Strand Syd for Nymindegab, men også på fjerne Have, hvor danske Sofolk med Ære viser Danebrog. Klintings Bøger bærer Vidne om intimt Kendskab til Vesterhavsfiskerne, og han har i sin sidste Bog fremdraget en Del især

personalhistoriske Oplysninger om de tapre Folk derude i Klitterne ved det buldrende Vesterhav.

Et andet omfangsrigt og fortrinligt Bidrag til Skildringen af danske Søfolk er givet af fhv. Købmand *O. Lund*, der i Historisk Årbog for Holbæk Amt 1929, 69—105 og 1930, 5—112 skildrer en 18 Måneders Rejse med Sejlskib til fremmede Havne for 70 År siden. Man får heri en Mængde at vide om de Forhold, hvorunder vore Søfolk forhen levede og virkede. — Lærer *Chr. Søndergaard* giver i sin Bog om Flade Sogn (1930) en Del Oplysninger om Fiskeriet fra Flade Strand (Thisted Bredning), medens undertegnede i Morsingboer i gamle Dage I har samlet de tilgængelige Oplysninger om Fiskerlivet rundt Mors og i Fiskernes Lommebog 1931, 88 ff. meddelt Træk fra Fiskerlivet på Mors, Fanø og Bornholm.

Til Skildringerne af vor Almuekultur i Landets forskellige Egne har Direktør *Arthur Fang* nu føjet sin Udgave af Bogholder *Ole Pedersens* Erindringer fra sit Barndomshjem Vejlegård (Kirkerup Sogn) ved Roskilde Fjord. Selvom vi her står overfor et Årbogsbidrag, bør det dog anføres sammen med Årets Høst af selvstændige Bøger; thi Skildringen af »En Hedebogaard i gamle Dage« (Kbhvns. Årb. 1930) er så omfattende, at den ligeså godt kunde have været udgivet i Bogform. *Ole Pedersens* Barndomsminder hidrører fra Tiden mellem 1854 og 1870. Som i Livet i Klokkergaarden, således er også her først og fremmest givet Oplysninger om alt vedrørende Forholdene i en Gård. Særlig kan fremhæves den udførlige Redegørelse for Vejlegårds Bygninger og for Biavlen. Man får dog også tilstrækkeligt at vide om Årets og Livets Fester, Arbejdet ude og inde, Folkehold, Maden, Avlsredskaberne, Naturen, Forholdet mellem Borger og Bonde o. s. v. Bogholder *Pedersens* kulturhistoriske Selvskildring er underholdende Læsning, og Udgiverens Navn borger for, at Stoffet er velordnet og at ingen Enkeltheder mangler. Det er udmærket at få sådan en Gårdskildring fra Egnen Nord for Roskilde.

Det må ikke glemmes, at *Jørgen Banke* i Faglig Læsning Nr. 29 (Aug. Olsen, Hellerup, 1930, 31 S.) har givet en både instruktiv og morsom Fremstilling af en fynsk Bondegårds Historie og Drift fra Stavnsbåndstiden til nu i Bogen: Topgaarden, Træk af Livet paa en fynsk Bondegaard for og nu. — Mange Bidrag til Midtsjællands Almuekultur og Bondehistorie er meddelt af *J. V. Christensen* i hans store Bog: Tider og Skikkelser i Midtsjællands Historie (Woels Forlag 1930, III, 273 S.), som er en Samling af kulturhistoriske Artikler, tidligere offentliggjort i

Ringsted Folketidende, — og i *Hans Duborgs* og *P. Nygaards Jernved Sogns Historie II* (1930. 264 S.) finder vi ligeledes talrige Oplysninger af Interesse for kulturhistorisk interesserede Læsere. Når denne Bog nævnes her, er det bl. a. for at gøre opmærksom på, at man finder meget indgående Oplysninger i den om Jernved Sogns Landbohistorie. Som Forbillede for Lokalhistorikere, der agter at skrive om deres respektive Sognes Landbrugsforeninger, Andelskasser, Forsikringsforeninger, sociale Forsorg, Engvandingsselskaber, Husmandsbrug o. m. a., kan Duborgs og Nygaards Bog gøre ypperlig Tjeneste. Bogen er udgivet af Historisk Udvalg for Jernved Sogn. — Et Emne, der nok var værd at få belyst i Årbogsafhandlinger, er *Svineholdet* og *Svinehandelen* i gammel Tid i Landets forskellige Egne. Nu har Pastor *M. H. Nielsen* i Sønderjydske Månedsskrift 1930 (7. Årg.), 81 ff. skrevet en både letlæst og kyndig Afhandling om Svineholdet i Sønderjylland forhen.

Af særlige folkloristiske Undersøgelser er der fra 1930 nogle Stykker at nævne. Kredslæge *J. S. Møller* har i *Danske Studier* 1930, 97 ff. offentliggjort en kyndig og instruktiv Afhandling om *Sommer i By* i Danmark. Vi får Besked om den geografiske Udbredelse af Majtræ, Majstang, Majsten, Gadelamsskikken, Pinsebryllup, Pinseboder, Danseringe m. v. — suppleret med et fortrinligt Kort —, ligesom Festens forskellige Udformning i Danmarks Egne beskrives. Det er et stort og særdeles tilløkkende Emne, Kredslæge Møller her har givet sig i Kast med. I Djursland især har Sommer i By-Festen været holdt til vor Tid, og mange af Møllers Oplysninger stammer da også fra denne Halvø. Afhandlingen er forsynet med et stort Noteapparat. Man savner deri dog Henvisninger til *J. V. Nissen-Ramtens* Afhandling i Saml. t. jysk Hist. og Top. 2. Rk. III, 124 f. og til *N. P. Bjerregaards* Sæd og Skik i Ommersyssel 1919, 27 ff., hvor der findes Oplysninger om Majvisen og Gadelamsskikken. — *J. S. Møller* berører flere Gange det Emne, som *Kai Uldall* har skrevet så udmærket om her i Fortid og Nutid VIII (Pinsebod, Dansering og Dansehøj).

Arkivar *Ellekilde* har i Sønderjydske Månedsskrift 1930, 177 ff. meddelt en Undersøgelse om *Balder og Rune* (både Mytologi og Leg), og i Frederiksborg Amts Årbog 1930, 169 ff. har han behandlet Sagnet om *Toves Tryllering* og *Kong Valdemars vilde Jagt*, medens Thisted Arb. 1930 meddeler hans Undersøgelse om *Guldskipet i Hjælpebjerg*. Alle tre Afhandlinger vidner om deres Forfatters dybe Fortrolighed med de Emner, han behand-

ler og om hans Evne til på en underholdende Måde at give Læserne ikke alene ny og original Viden, men også Kærlighed til vor Folkedigtning.

I Danske Studier 1930 har *Johs. Pedersen* meddelt en omhyggelig Undersøgelse af *Ordsprog* i Skolekomedierne. — Det er også et omfattende Arbejde, der ligger til Grund for nu afdøde *P. Storgaard Pedersens* Udgave af vestjyske Ordsprog i Hardsys-sels Årb. 1930, 113 ff. Ordsprogene er her ordnede alfabetisk, og der er grumme mange af dem.

Dr. *F. Ohrts* Afhandling om *Dragedukker* (Alrunetroen) i D. St. 1930, 63 ff., 186 f. er et nyt Bidrag til Oplysning om et af Folkemindeforskningens vanskeligste Gebeter. — Det er også ret specielle Spørgsmål, man bekæres om i *Poul Haubergs* Stykke om *Ravnsten* og *Soalesten* (D. St. 1930), et Bidrag til Oplysning om Fuglene i Folkets Tro, ligesom man her endvidere hører noget om gammel Folkemedicin. Det er tillige et folkemedicinsk Emne, *C. Klitgaard* fremdrager i Saml. t. j. Hist. og Top. 4. Rk. VI, 426 ff. og i Jyllandsposten ^{28/4} 1931, idet han ud fra vendsysselske Tingbøger fra det 17. Årh. meddeler Paralleler til den symbolske »Fødsel« ved Gennemkrybning af spaltede Træstammer m. v. Klitgaards Afhandlinger supplerer nu afdøde *Kr. Nyrops* Undersøgelse i Dania I om »Kludetræet«. Et af vore berømteste Kludetræer, det i Ganneskov ved Fakse, har Læge *J. P. Rasmussen* meddelt udførlige Oplysninger om i Præsto Årb. 1930, 59 ff. — Om Heksesager fra Kollund i Rind Sogn i 1720'erne skriver *N. Overgaard* i Hardss. Årb. 1930, 158 ff., og *F. Ohrt* har i en Undersøgelse om fynske Signemænd i *Frydendahls* Månedsskrift 1930, 2 ff., givet mange Oplysninger om særlig kloge Folk og deres Papirer, som Ohrt jo formår at tolke. — *Christine Reimer* har i Wisbechs Almanak 1929 skrevet om gamle Landboforhold, om Ølbrygning, Husflid, Klosterdamer m. v. — *Drømmebøger* og deres ret store Betydning for mange Mennesker har *J. Lund-Madsen* skrevet en fornøjelig Studie om i D. St. 1930. — *Sagn og Tro knyttet til Sten* er der ved undertegnede meddelt Oplysninger om i Præsto, Lolland-Falster og Ålborg Amts hist. Årb. 1930. Og *I. P. Kuhre* fortæller sammen med *Peter Thorsen* om den bekendte bornholmske Færnissten i det af *Elna Schöne* redigerede bornholmske Årsskrift Gamalt å nyt, 1930, 11 ff. — Morsøs berømteste *hellige Kilde*, St. Margrethe Kilde, er der skrevet et godt Bidrag om i *Chr. Søndergaards* smukke Bog: Flade Sogns Historie 1930, 92 ff. Balders Brønd i Baldersbrønne, hvortil der er knyttet Sagn, er nu af Baldersbrønne Bylav blevet restaureret og fredet, hvad der må glæde enhver, som har

Interesse for vore Sagnsteder. *Hans Hansen*, Baldersbrønde, har i Kbhvns. Årb. 1930, 129 ff. gjort Rede for Bylavets Bestræbelser for at istandsætte den Brønd, der efter *Gunnar Knudsens* Undersøgelser dog ikke har Navn efter Guden Balder.

Der fremdrages stadig nye *Landsbylove* og *Videbreve*. Viborg-Arkivets historisk interesserede Kustode *J. Carl Christensen* har fundet og udgivet i Vejle Årb. 1930, 79 ff. et Videbrev fra Sindbjærglund, indeholdende 57 Paragraffer (læst på Nørvang Herredsting 1748), medens hans Søn *Jens Hedegaard Christensen* i Saml. t. j. Hist. og Top. 4. Rk. VI, 459 ff. har udgivet et 74 Paragraffer stort Videbrev for Kolonierne på Alheden. Disse nylig offentliggjorte Love vil fylde pænt i det fjerde Bind af *Vider og Vedtægter*, som *Poul Bjerge* har under Arbejde.

Om *Hedekolonister* handler også *Rasmus Mortensens* dygtige Afhandling i Vejle Årb. 1930, 161 ff. Her er det Statens Opdyrkningsforsøg af Randbøl Hede fra 1723 og fremefter, der skildres. Man får Besked om Kolonisternes Hytter, Køb af Hede til Kolonisterne, Kørsel af Tømmer, Indkvarteringen, Kolonigårdenes Bygninger m. v. Afhandlingen er illustreret.

Museumsinspektør *H. Zangenberg* har i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1930, 39 ff. offentliggjort en gennemillustreret populær Afhandling om Folkemuseets Landsundersøgelser af *gamle Bønderbygninger*, og i Vejle Årb. 1930, 1 ff. har han skrevet instruktivt om et gammelt Landsbyhus i Ødis-Bramdrup. Udførligt og kyndigt er også Zangenbergs Arbejde i Skivebogen 1930 om gammel Byggeskik i Himmerland. I samme Årbog 1930, 117 ff. har *N. P. Bjerregaard* skrevet kort, men godt om Byggeskikken i Ommersyssel, medens undertegnede i Morsø Årb. 1930, 51 ff. har givet en Beskrivelse af det nu nedrevne gamle Stuehus til Halkærgård i Dragstrup, ill. (jfr. Morsingboer i gamle Dage I 1930, 30—62: Byggeskik).

Om de gamle *Landsbyhaver* ved vi også nu god Besked, takket være *Johs. Tholles* store Flid. I 1930 har han fået frem udførlige Arbejder om ældre Tiders Haver og Havedyrkning, Havekolonier m. m. i historiske Årbøger fra Holbæk Amt (1927, 1930), Hardsyssel, Vejle Amt og Sønderjylland. Endvidere har han også i Hist. Medd. om København skrevet om Planteskolerne ved Frederiksberg Slot og i Ledøje 1775—1852 samt deres Betydning for Havedyrkningens Fremme. Mest almen Interesse har dog Tholles smukke Arbejde om *Humledyrkningens Historie* i Danmark (Tidsskrift for Landøkonomi 1930, 259—285). — *Poul Hansen*, Vallekilde, har også ydet et havehistorisk Bidrag, idet han i Holbæk Årb. 1929 har skrevet om Haven ved Vallekilde

Højskole. Historikeren *Jens Peter Jensen* i Høng har i samme Årbog skrevet om Høng Højskoles Have og om *Anders Jørgensen* som Havemand. — Skov- og Havebrug i de to sydmoerslandske Sogne Ljørslev og Ørding har den flittige Lokalhistoriker *G. Th. Gravesen* givet en udførlig Skildring af i Morsø Årb. 1930, 106 ff. Underligt nok henviser Gravesen slet ikke til det grundlæggende Værk: Træplantningens Historie i Thisted Amt siden Aar 1800 (1911) af *C. B. V. Hansen*, hvori han dog vilde kunne have hentet gode Oplysninger til sin Afhandling, der burde have mange Sidestykker rundt i de historiske Amtsårbøger. — Det kan også nævnes, at *Carl E. Johnsen* i Sønderj. Årb. 1930, 50 ff. har skrevet om *Tobaksdyrkning* i Åbenrå i det 18. Århundrede, og at *Frode Lund* i Fynsk Hjemstavn 1930, 81 ff. har skildret den fynske *Humleavl* og *Humleprang*. I samme Månedsskrift har *M. Kristiansen* behandlet *Raps* og *Rapsdyrkning* (S. 50 ff), medens *Axel Lange* fortsætter sin grundige Gennemgang af *fynske Plantenavne* og Folkeminder om Planter. *Æblets Saga* har *Christine Reimer* fortalt i Fyns Tidende ²⁷/₁₂ 1930. — *Jørgen Orlriks* smukt illustrerede Afhandling i Dansk Udsyn 1930, 119 ff. om *Kærestegaver i Karvesnit* læser man med udelt Interesse. Det er de unge Karles Kunstflid på de danske Bondegårde i gamle Dage, der er Genstand for Orlriks kyndige lille Arbejde. — Om en anden Form for Hjemmeflid læser man i *Karen Rasmussens* Årbogsbidrag (Hølbæk Årb. 1929, 63 ff.) om en gammel *Væverkone* og hendes sindrige Arbejde.

Helene Strange har i Lolland-Falsters Årb. 1930, 71 ff. givet en fortrinlig Skildring af den gamle falsterske *Højtidsdragt*, medens *Gudmund Schütte* og *N. P. Bjerregaard* i Skivebogen 1930 i deres Encyklopædi om Ommer Syssel har skrevet om Ommerboernes gamle *Folkedragter* og *Folkedanse*.

Den gamle Mindesamler *Kr. Søndergaard*, Ovtrup, har i Morsø Årb. 1930 udgivet sine Erindringer om *Markeder* i Nykøbing i gamle Dage, og *Karen Toxværd* meddeler i L.-F. Årb. 1930 karakteristiske Oplysninger om »Landevejsfolkene« i hendes falsterske Hjemegn: *Tiggere, vandrende Spillemand* og slige Folk, der var til en Del Morskab i de stille Bondebyer.

I de historiske Amtsårbøger såvel som i Sønderjydsk Månedsskrift, Fynsk Hjemstavn og Danske Folkemål træffer man ofte på Folkemindebidrag taget i Ordets videste Betydning. Således har i Skivebogen *Christian Pedersen* offentliggjort Folkeminder fra Fjends Herred, Dr. *Schütte* beretter om gammelt Hedenskab i Ommer Syssel, medens i Sdj. Månedsskrift *Cl. Eskildsen* har udgivet en Række Sagn og Trosforestillinger (»Rester af vore For-

fædres hedenske Tro«); i samme Månedsskrift findes *Hans Andersens* Folkeminder fra Notmark Sogn, *Harald Flints* Folkeminder fra Daler, *J. Hansens* Uddrag af Rørkær Bys Grandebog. I Fynsk Hjemstavn læser man *Peter K. Olsens* Folkeminder fra Kertemindeegnen, *Rasmus Hansens* Sagn fra Vejstrup, *Chr. Nielsens* Fastelavnsgilder i Skamby Torup og Ugerslev o. s. v. I Vejle Årb. 1930, 185 ff. har *T. Bundgaard Lassen* udgivet *P. Lassens* Optegnelser om Brande Sogn. Her findes Sagn, Oplysninger om Sandflugt og Hedebrand, Vejforhold, Familiegilder o. 1850—70, Fester, Konfirmation o. s. fr. — Lærer *S. P. Molbæk* i Næs på Mors har haft den gode Idé at optegne og udgive (Morsø Årb. 1930), hvad den 93 årige Murer *Lars Pedersen* i Vester Assels har kunnet fortælle ham fra sit lange Livs Oplevelser. Der er gode Ting iblandt. — Om Galtrup Sogns Historie og Folkeminder er der i Morsø Folkeblad ^{10/5}—^{23/6} 1930 skrevet en Artikelrække, ligesom der også er fremkommet adskillige andre Artikler om gammelt morsingsk Folkeliv. Af disse skal blot nævnes *Kr. Søndergaards politiske Erindringer* (Skive Folkeblad 6. Jan. 1931), der udmærket supplerer det dygtige Stykke *politiske Lokalhistorie*, som stud. mag. *Holger Hansen* har leveret i Morsø Årb. 1930 (»Morsingboernes politiske Liv under Provisorierne«).

Da ikke alle Lokalhistorikere véd, hvor man lettest kan finde *Folkemindestof*, har jeg af den Grund skrevet *nogle Vejledninger*, hvori man får Besked om, hvor der i Dansk Folkemindesamling og i Litteraturen forefindes Optegnelser om Almuekultur og Folkeminder vedrørende dette eller hint Amt. Foreløbig er sådanne korte Oversigter offentliggjorte i de historiske Amtsårboer for Århus, Vejle, Ribe, Sønderjylland, Fyn (i Fynsk Hjemstavn, ill) og Sorø Amter. Endvidere har jeg i Præstehistoriske Samlinger 4. Hefte 1930 og Folkeskolen ^{14/8} 1930 meddelt, hvor Folkemindesamlingens Bidrag til Præsternes, Degnenes, Kirkeforholdenes og Landsbyskolevæsenets Historie er at finde. I Danske Studier 1930, 90 ff. har jeg givet et Referat (suppleret med nogle litteraturhistoriske Oplysninger) af *Walter Andersens* store på tysk skrevne Eventyrundersøgelse om Abbeden og hans Kok. Dette internationale Eventyr er optegnet i Danmark i det 16. Århundredes første Halvdel og er det ældste optegnede Folkeeventyr i vort Land.

Der er endnu et Par Ting at nævne, som vedrører *Folkemindesamlingens Historie* og Folk, der på en eller anden Måde har haft Forbindelse med Folkeminderne. Således har Direktor *Richard Hove* i *Skovrups Tidsskrift for dansk Folkeoplysning* 1930, 402 ff. skrevet en smuk Biografi af Komponisten *A. P. Berggreen*,

der jo som bekendt havde stor Interesse for Folkemusik, men hvis Udtalelse om *E. Tang Kristensens* Melodisamling ikke har kunnet stå for en senere Tids Opfattelse. *Hans Ellekilde* har i Politikens Kronik ^{30/12} 1930 meddelt nye Bidrag til en Karakteristik af *Jeppé Aakjær* som Folkemindesamler. — *Edvard Brandes'* udmærkede Indsats i 1888 for, at *Evald Tang Kristensen* kunde få en fast Understøttelse på Finansloven, har undertegnede givet Oplysninger om i Fyns Venstreblad ^{17/10} 1930. Og i det omfattende Værk: Dansk Folkeopdragelse (Martins Forlag), red. af *A. Boje, Ernst J. Borup* og *Holger Rützebeck*, har *C. V. Otterstrøm* skrevet om dansk *Folkedans* som Opdragelsesmiddel, medens undertegnede har givet en Oversigt over Folkemindeindsamlingens, de historiske Amtssamfunds og Hjemstavnskursus'ernes Historie. Bogen udkommer også på engelsk og tysk.

August F. Schmidt.

FORENINGSMEDDELELSER.

Repræsentantmøde i København Lørdag den 30. Maj 1931.

Klokken 1 samledes Repræsentanterne i Rigsarkivets Foredragssal, som Rigsarkivaren velvilligst havde stillet til Raadighed. Følgende Repræsentanter var mødt:

For *Foreninger*: Direktør *Fang* (Københavns Amt); fhv. Adjunkt *Weilbach* (Frederiksborg Amt); Kredslæge *Møller* (Holbæk Amt og Kalundborg Museum); Akademikasserer, cand. mag. *L. F. la Cour* (Soro Amt); Arkitekt *Tidemand Dal* (Præstø Amt); Amtsforvalter *Holck* (Laaland-Falster og Maribo Stiftsmuseum); Bibliothekar *Haugsted* (Aarhus Stift); Kommunelærer *Bjerregaard* (Skive); Gdr. *Alkær sig* (Ribe Amt); Museumsdirektør *Mackeprang* (Sonderjylland); Arkivar *H. Hjorth-Nielsen* (Personalhistorisk Samfund samt Post- og Telegrafmuseet); stud. mag. *Kierkegaard* og stud. mag. *Jørgen Poulsen* (De Historiestuderende). — For *Museer*: Museumsinspektør *C. A. Jensen* (Nationalmuseets 2. Afdeling); Museumsinspektorerne *Uldall* og *Zangenberg* (Dansk Folkemuseum); Kommunelærer *Albert Thomsen* (Holbæk Museum); Museumsinspektør *Klem* og Kaptajn *Kusk Jensen* (Handels- og Søfartsmuseet); Pakmester *Bahlstedt*

(Vordingborg Museum); Museumsinspektør *Johs. Olsen* (Svendborg Museum); Folketingsmand *Vanggaard* og Tandlæge *Friis* (Hjørring Museum); Museumsinspektør *Klokke* (Ringkøbing Museum); kgl. Bygningsinspektør *Norn* (Horsens Museum); Arkitekt *Zachariassen* (Fredericia Museum); Konsul *Ræder* (Museum paa Koldinghus); Kaptajn *Otto Smith* (Tøjhusmuseet). — For Arkiver og lignende Institutioner: Arkivar *Holger Hansen* (Landsarkivet for Sjælland m. m.); Arkivar *Grüner Nielsen* (Dansk Folkemindesamling); Professor *Fr. Dahl* (Stednavneudvalget); Viceinspektør *Grunnet Jepsen* (Varde Byraad). — Af Styrelsen foruden enkelte ovenfor nævnte: Professor *Knud Fabricius*; cand. mag. *Gunnar Knudsen*; Dr. phil. *Marius Kristensen*; Sognepræst *P. Severinsen* og Adjunkt *R. L. Balslev*.

Formanden bød Velkommen og omtalte derefter *Præmieringen af Aarbogsartikler*. Da adskillige af Aarbøgerne udkom ret sent paa Aaret eller først i Begyndelsen af det nye Aar, var det vanskeligt for Styrelsen at foretage Præmiering for det umiddelbart foregaaende Aar. Man havde derfor besluttet at undlade at præmiere i 1932 og først i 1933 foretage Præmiering af Artikler fra 1931-Aarbøgerne. Styrelsen havde i Aar gennemgaaet Aarbogsartikler for 1930 og besluttet gennem en Præmie at fremhæve en Artikel af Højskoleforstander *Pool Hansen* i Holbæk Amts Aarbog (Lammefjorden, dens Inddæmning og Tørlægning, Opdyrkelse og Bebyggelse).

Styrelsen udtaler om denne Artikel følgende:

Afhandlingen, der er delt i 38 Afsnit, indledes med en kortfattet Redegørelse for »den gamle Fjord« og skildrer dernæst, hvorledes Planerne om dens Inddæmning opstaar. Alle Forarbejderne gennemgaaes udførligt i kronologisk Rækkefølge, og paa samme Maade ser man Skridt for Skridt Planerne bringes til Udførelse, tekniske og økonomiske Vanskeligheder opstaa og overvindes, indtil selve Værket er fuldført, og den Tid oprinder, da Frugterne af det kan nydes, da Opdyrkningen og Bebyggelsen tager fat.

Forfatteren har paa en fortrinlig Maade vidst at benytte alle forhaandenværende Kilder, og hans Fremstilling er klar og overskuelig. Afhandlingen er helt igennem fast opbygget og vel disponeret, saaledes at alt, hvad der er væsentligt, kommer til sin Ret, medens der ikke afses uforholdsmæssig stor Plads til Behandling af mere periferiske Spørgsmaal. Der kunde dog være Grund til at anke over, at Indledningskapitlet om »den gamle Fjord« er for lidet gennemarbejdet i Forhold til den øvrige Del af Afhandlingen. Ikke desto mindre har Dansk historisk Fælles-

forening anset Afhandlingen for værdig til at komme i Betragtning ved Prisuddelingen.

Det er et Stykke dansk Landvinding i de sidste 50—60 Aar, der her for første Gang udførligt gøres Rede for. Ved at tilkende denne Afhandling Prisen har Foreningen tillige villet pege paa, at dette ogsaa er en Landvinding for Lokalhistorien; her ligger Opgaver, som fortjener at tages op, inden vi kommer Forholdene paa saa lang Afstand, at det bliver vanskeligt at udrede Enkelthederne. Her er et Omraade, hvor Studier i trykte Kilder og Arkivstof maa gaa Haand i Haand med Studier i Marken, og hvor ældre Folks Erindringer i mange Tilfælde vil være en vigtig Kilde, altsaa Opgaver, hvor Lokalhistorikeren har de bedste Muligheder for at kunne yde en værdifuld Indsats.

Om de gamle *Præstegaarde*, som havde været Genstand for Drøftelse paa Bornholmsmødet i Fjor, udtalte *Formanden*, at det var Styrelsens Hensigt at bringe Forslag om en systematisk Fotografering frem til Ministeriet og Carlsbergfonden.

Mackeprang oplyste, at Nationalmuseet tidligere havde søgt Ministeriet om en Bevilling til Opmaaling og Fotografering af Præstegaardene samt til at bevare enkelte værdifulde, f. Eks. en i hvert Provsti. Nationalmuseet ønskede meget Fællesforeningens Støtte i denne Sag.

Formanden meddelte dernæst, at Fællesforeningen af Aarhus Stifts historiske Forening var blevet indbudt til at holde *Aarsmødet for 1932* i Aarhus. Samfundet i Aarhus fejrer næste Aar sit 25 Aars Jubilæum, og der vil rimeligvis fra Mødet blive Udflugt til Udgravningerne af Øm Kloster, som er blevet foretaget ved Initiativ fra den historiske Forening i Aarhus Stift.

Det vedtoges enstemmigt at holde Aarsmødet for 1932 i Aarhus.

Endelig omtalte *Formanden* det forestaaende *Historikermøde i Finland*, hvor ogsaa Hjemstavnforskningen vilde blive behandlet.

Kassereren fremlagde dernæst *Regnskabet for 1930*.

Paa Forespørgsel af *Ræder*, hvorfor Kontingentet fra Foreningerne var gaaet ned, oplyste *Kassereren*, at da Kontingentet var en vis Procent af Foreningernes Medlemskontingent, skyldtes det en Nedgang i Foreningernes Medlemstal.

Regnskabet godkendtes.

Foreningens *Tidsskrift* blev derefter drøftet. *Sekretæren* udtalte, at *Tidsskriftets* Opgaver stadig i første Række var at of-

fentliggøre vejledende Artikler, især af methodisk Art, samt Of-fentliggørelser fra Arkiv og Museum, og at det var væsentligt, at denne Linie fastholdtes. Omtalte, at man med det nye Bind vilde benytte bedre Papir, saa at Illustrationerne kunde blive bedre, hvad der maaske især havde Betydning nu, da den store Tilgang af Museer til Fællesforeningen kunde give Anledning til en større Mængde Museumsstof i Tidsskriftet end tidligere. Med Hensyn til Anmeldelserne var Redaktionen mere og mere gaaet over til orienterende Oversigtsartikler i Forvisning om, at denne Form stemmede bedst med »Fortid og Nutid«s Plan og Opgaver.

Efter at denne Ordning nu havde bestaaet en Del Aar, ønskede Redaktionen at høre Repræsentanternes Mening og at spørge, om den var at foretrække frem for en mere indgaaende Omtale af enkelte Bøger, som selvfølgelig godt kunde anvendes i særlige Tilfælde over for meget betydningsfulde Værker.

Alkærsig ønskede Formen for Anmeldelserne bibeholdt; takkede især Otto Smith for hans Oversigter over topografisk Litteratur. Ønskede Oplysninger om Arkiverne og det Arbejde, der øves der.

Formanden: Redaktionen bør have sin Opmærksomhed henvendt paa Arkiver og give Meddelelser derfra.

Holger Hansen: I Statsarkiverne drejer det sig jo mest om fortsatte Afleveringer. Snarere kunde der være Grund til at omtale de private Arkiver, som kommer til Landsarkivet, men her er vi stærkt hemmet af Pladsmangel.

Mackeprang ønskede, at Redaktionen søgte Forbindelse med Kommissionen til Registrering af Privatarkiver samt med det kgl. Bibliothek for at faa at vide, hvad de der fik af Privatarkiver.

Hjorth-Nielsen havde opfattet det saadan, at Anmeldelserne skulde have en bestemt kritisk Farve. Iøvrigt maa Kritikken ofte rettes mod Aarbogsredaktionerne mere end mod Forfatteren.

Ræder: Anmeldelserne er noget af det bedste, vi har i Tidsskriftet.

C. A. Jensen: Kritikken skal ikke være nedslaaende. Man maa være Anmelderne taknemmelige for det store Arbejde, de gør.

Møller sluttede sig til Jensen. Ønskede større Leddeling i Artiklerne.

Fang udtalte sin Tilfredshed med Tidsskriftet, især med Anmeldelserne. De havde ogsaa Betydning for Folkebibliotekernes Anskaffelser.

Smith havde lagt Vægt paa at gøre sine Afhandlinger vejledende.

Fr. Dahl ønskede snarest den indgaaende Anmeldelse af sær-

lige Fagmænd. Kunde man ikke give en uddybende Anmeldelse af særlig betydningsfulde Værker.

Formanden: Vi har enkelte større Anmeldelser og forener alt-
saa til en vis Grad begge Systemer. Man bør lægge Vægt paa at
komponere Anmeldelsesoversigten til et samlet Hele. Hovedsagen
er dog, at intet Spørgsmaal undgaar Anmelderens Opmærk-
somhed.

Smith understregede, at Anmeldelserne ikke maatte opfattes
som redaktionelle, men som personlige.

Efter Kaffepausen gav *Alkærsig* nogle Meddelelser om Fund
af *Oldtidstjærn i Ribe Amt* (om dette se Artikler af Lærer Rasmus
Mortensen og Lærer *H. C. Frydendahl* i »Fra Ribe Amt« 1931).

Derefter talte *Hjorth-Nielsen* om Navnesagen:

Som i hvert Fald en Del af de tilstedeværende sikkert vil erindre,
holdt jeg paa Dansk historisk Fællesforenings Møde i Sorø 1913 et
lille Foredrag om nogle Virkninger af Navneloven af 22. April 1904.
I dette Foredrag kritiserede jeg navnlig det, at Navnebevillingerne var
lagt i Hænderne paa de juridiske Myndigheder, der ikke havde og
heller ikke nu har den genealogiske og sproglige Fagkundskab, der
absolut maa kræves for at kunne opfylde de i Loven givne Bestem-
melser, der bl. a. tilsigter at værne os mod Navne med udenlandsk
Sprogtone og mod Navne, der, som det hedder i Lovens § 2 e, ikke
adskiller sig tilstrækkeligt fra de under Litra a.—d. nævnte. Mit
Foredrag resulterede i en af Forsamlingen med 21 Stemmer mod 2
vedtagen Resolution, der bemyndigede Dansk historisk Fællesforening
til at nedsætte et Udvalg, der skulde udarbejde Forslag til Ændringer
i Navneloven bl. a. ved, at der ydedes mere effektiv Beskyttelse for
ældre Slægtnavne, saavel uddøde som levende, at den bestaaende
Lovs Fordring om, at nye Navne skulle være dansklydende, virkelig
overholdes, samt at der i Overensstemmelse med Mindretalsbetænk-
ningens Fordring af 1899 nedsattes et sagkyndigt Udvalg til Varetagelse
af *alle* Navnesager fra hele Landet, saaledes at disse ikke som ved
Loven af 1904 lagdes i Hænderne paa Politimestrene. Udvalget kom
til at bestaa af Arkivar Thiset og Overretssagfører Paul Hennings,
der nu begge er afgaaede ved Døden, samt af daværende Fuldmægtig
i Overpræsiediet, nu Politimester i Horsens, Krause, af daværende Fuld-
mægtig i Justitsministeriet Høegh-Brask og af mig. Det udarbejdede
Forslag indsendtes gennem Dansk historisk Fællesforening til Justits-
ministeriet, men alt hvad der kom ud af det var, at Sagerne centrali-
seredes i Justitsministeriet, hvorved dog i alt Fald opnaaedes, at ikke
to eller flere Politimestre ude i Landet samtidig bevilgede det samme
Navn til to eller flere Familier. De andre Punkter, Beskyttelsen af
bestaaende Slægtsnavne eller uddøde Slægtsnavne samt Værnet mod
Navne af fremmed Sprogtone, tog man intet Hensyn til, og Navne-
sagen vedblev at gaa sin gamle, skæve Gang.

Da Navneloven af 1904 nu i den sidst forløbne Rigsdagssamling
atter er blevet fornyet for de kommende ti Aar, fik jeg Lyst til at
undersøge, hvad det sidst forløbne Tiaar havde bragt os af nye Slægts-
navne, og det er Resultatet af denne lille Undersøgelse, som jeg gerne

vilde paakalde Deres Opmærksomhed overfor. Jeg skal bestræbe mig for at gøre det saa kort som muligt.

Tiaaret bragte os 4418 »nye« Navne, men nu, ligesaa lidt som tidligere, ved vi, hvormange Personer disse Navne omfatter, idet Justitsministeriet beholder denne Viden for sig selv, ligesaa lidt som det meddeler Offentligheden noget om, med hvilken Berettigelse adskillige af de saakaldte nye Navne, der i Virkeligheden er gamle Slægtnavne, er antagne af de nye Bærere, om disse virkelig har den Berettigelse, at Navnet har været baaret af deres Forfædre, men ved Tidernes Ugunst er gaaet i Glemmebogen, eller om de nye Bærere har erholdt de endnu levende Bæres Tilladelse til at antage Navnet. Jeg skal derfor, da vi staar uvidende om Motiver og Berettigelse, lade disse Navne være udenfor Betragtning, men kun fremhæve et Par enkelte Antagelser, der er egnede til at vække Forundring indenfor historisk interesserede Kredse. Der er f. Eks. et Navn som det gamle Adelsnavn *Løvenbalk*. Selv om dette Navn ikke er optaget paa Listen over Navne, der er baarne af Mænd, der har gjort sig fortjent af Fædrelandet og saaledes beskyttet, saa burde et saadant Navn dog ikke kastes i Grams. Der er et Navn som *Voldike*, stavet med enkelt V, medens den kendte Slægt staver Navnet med dobbelt W. Mon det er med den gamle Slægts Billigelse, at Navnet er antaget? Der er *Nannsen*, stavet med dobbelt n, medens det gamle Slægtsnavn er stavet med et enkelt n. Er dette ikke at gaa et gammelt Slægtsnavn for nær? Der er Slægtsnavne som *Dyrskjøt*, *Garben*, *Glæsel*, *Haas*, *Mandix*, *Nejendam*, *Høy*, *Ortved*, *Panduro* og mange flere, som man staar undrende overfor, men jeg skal som sagt lade dette ligge.

Saa er der Navne med udenlandsk Sprogtone.

Der er antaget 38 Navne, der ender paa -ov, -ou og -au, der dog ikke er en dansk Endelse. Jeg skal nævne nogle Stykker: *Bregenov*, *Mochau*, *Solov*, *Milov* og *Lenov*.

Saa er der 39, der ender paa man eller mann. Den danske Endelse er mand, og de andre Former er ikke danske.

Der er 29 paa Endelserne -dorf og -torf, der heller ikke er danske.

Af rent tyske Navne har jeg optalt ikke mindre end 106. Nu er ved Tidernes Ugunst vort Land i gammel Tid blevet oversvømmet af tyske Navne, men derfor er der jo ingen Grund til at forøge det i Forvejen altfor store Tal. Nu er det jo muligt, at en Del af disse nyantagne Navne tidligere har været baarne af Antagernes Forfædre, men det forekommer mig, at der skal være meget vægtige Grunde til, at man stiller sig imødekommende overfor Ønsker om Antagelse af tyske Slægtsnavne.

Saa er der antaget 83 Navne af svensk, norsk og islandsk Sprogtone. Dog er der blandt de sidste vist en Del færøiske. Jeg er ikke kyndig nok til at afgøre, om et Navn som f. Eks. Reyøberg eller Vesturlia er færøsk eller islandsk. Men norske og svenske Navne bør i alt Fald ikke antages, uden at der foreligger ganske særlige Grunde. Bl. a. er den finske Præsident *Relanders* Navn antaget. I den norske Navnelov af 1923 § 23 siges det, at Kongen under Forudsætning af Gensidighed kan udvide Bestemmelserne i Loven om Beskyttelse af Slægtsnavne til ogsaa at gælde udenlandske Slægtsnavne. Desværre er der ikke fra norsk Side, mig bekendt, gjort noget Skridt til at faa en gensidig Beskyttelse gennemført, men de sidste ti Aars Navnegivning her i Landet synes unægtelig at opfordre til, at en saadan gensidig Beskyttelse gennemføres snarest muligt. Og Initiati-

vet hertil maa sikkert komme fra Personhistorikeres og historisk interesseredes Side. Fra ministeriel eller anden Side sker det næppe.

Jeg skal ikke forholde Dem nogle andre Resultater af den danske Navneantagelse i de sidste ti Aar. De vil sikkert mere Dem mere, end hvad jeg allerede har fremført.

At Folk ved Navneantagelse er tilbøjelige til at ville antage fine Navne, helst saadanne, der kan bilde andre ind, at Antageren er af Adel, er vistnok almindeligt kendt. Det er dog forholdsvis sjældent, at Endelsen -skjold benyttes, men det sidste Tiaar har dog bragt os seks pragtfulde, men ogsaa ret meningsløse saadanne Navne. Det er Navnene *Alkeskjold*, *Barkenskjold*, *Saksenskjold* (jeg formoder, at Antageren er Skræder), *Lanseskjold*, *Runeskjold* og *Palskjold*. Derimod er Navne med Endelsen -felt og -feldt mere almindelig. Jeg har bemærket 25 saadanne, af hvilke jeg her skal nævne: *Bannerfelt*, *Hanefelt*, *Lensfelt*, *Marsfelt*, *Mossfeldt* (der ligger det gamle Slægtsnavn Motzfeldt slemt nær), *Rønnenfeldt*, *Staalfeldt*, *Bolfeldt*, *Gribfeldt* (der minder om Griffenfeldt), *Korsfeldt*, *Saxfelt*, *Hagenfeldt* o. s. fr.

Saa er der nogle Navne, der virker som rene Absurditeter. Jeg skal nævne dem: *Fredegod*, *Harvøl*, *Hanøl*, *Vindrís*, *Lindrís*, *Lava*. Det maa sikkert glæde Kammersanger Emil Holm, at en Familie har antaget Navnet *Lytter*, hvis det da ikke er en Plankeværkslytter. Det er jo ret hassarderet at antage et Navn som *Hassard*, og den Mand, der antager Navnet *Irgang*, maa vist have nogle slemme Irgange i sit Hoved. Hr. *Spar* mangler endnu tre til en Bridge. Navnet *Vildbrad* er heller ikke daarligt.

Endelsen -vad har fundet adskillige Tilhængere, ikke mindre end 17, men de fleste er mere eller mindre meningsløse, naar Hensyn tages til, at Vad betyder Vadested. *Drosvad*, *Gyltvad*, *Mejlvad*, *Orvad*, *Sorvad*, *Movad*, *Belvad*, *Holvad*, *Nelvad*, men det bedste er sikkert *Skarnvad*.

Endelig skal jeg ikke forholde Dem de rent poetiske Navne. De er meget smukke, saa smukke, at i alt Fald jeg ikke turde bære dem. Her faar De hele Remsen: *Guldbro*, *Gyldenrose*, *Gyldenbove*, *Liljenbøl*, *Lilliendorf*, *Lillieskud*, *Luna*, *Lyre*, *Løvenhammer*, *Rosenmaj*, *Soltoft*, *Solnæs*, *Solving*, *Solholm*, *Skjolddahl*, *Skjoldlykke*, *Skjoldstrøm*, *Sølvbo*, *Sølvdal*, *Sølvhjelms*, *Sølvtofte*, *Vaarfelt*, *Vinterfog*, *Lykkestrøm*, *Soltris*, *Lilienvald*, *Lilienrose*, *Lillienskov*, *Falkenløve* og *Falklund*. Ikke sandt, et pragtfuldt Udvalg.

Hvor faar nu Folk saadanne Ideer om nye Navne? Er der nogen, der raader dem? I saa Fald er det med daarlige Raad.

Jeg har her foran mig en lille Bog med Titlen: »Fortegnelse over 800 nye Slægtsnavne til Brug ved Navneskifte«. Den er udgivet af Personalhistorisk Institut (S. Otto Brenner) og betegnes som 2. Samling. I Forordet til Bogen hedder det: »Det er imidlertid ingenlunde let for en Lægmand at vælge et nyt Navn. Undertiden mangler han Forudsætninger for at vide, hvad der er beskyttet eller ikke, af og til kan hans Smag svigte ham, og har han f. Ex. kaldt sig Løvenstjært, Harenskjold eller Stjerneblad o. l., vil han eller hans Ætlinge siden ærgre sig over, at han ikke har søgt Sagskundskaabens Raad og fundet et bedre Navn. Der er ogsaa andre Hensyn at tage, som unddrager sig den usagkyndiges Opmærksomhed, som f. Ex. Bogstavs sammensætninger, Dobbelt-Navnes Samklang, og Omsorgen for at vælge et ikke fremmedklingende, men ægte dansk Navn. Derfor bør man lade Per-

sonalhistorisk Institut ordne Navnesagen; da bliver det bedste Navn valgt«. Senere citerer Udgiveren meget smukt det gamle Ordsprog: »Et godt Navn er Guld værd«. Hvis det er de Navne, han foreslaar i Fortegnelsen, der er Guld værd, saa er han imidlertid inde paa en Misforstaaelse.

Ved et Eftersyn af Listen viser det sig, at den er lavet over samme Læst, som de ovenfor omtalte i det sidste Tiaar antagne Navne, saa at man fristes til at tro, at det er Udgiveren af Listen, d. v. s. Personalhistorisk Institut ved S. Otto Brenner, der er den efterlyste Raadgiver, og at et af hans Bureau indstillet Navn glat væk godkendes af Justitsministeriet.

Af Navne med Endelsen -ov rummer Listen saaledes 50, deriblandt *Pilov* og *Pernov*, der synes skabt over udenlandske Bynavne. Et Navn som *Rykov* maa være som skabt for en Kommunist.

Af Navne med Endelsen -feld eller -feldt er der 18, deriblandt *Drosselfelt*, *Fyrstefelt*, *Vaabefelt* og det ret humoristiske *Krakfelt*.

Endelsen dorf træffes 38 Gange, deriblandt *Sæxdorf*, *Bildorf*, *Bydorf*, *Grøndorf*, *Nydorf* o. s. fr.

Af gamle Slægtsnavne, der altsaa i Bogens Titel betegnes som nye, er Navne som *Lembak*, *Galtung*, *Løvenstjerne* og *Rosensparre*. At saadanne Navne prisgives, er, set fra et historisk Standpunkt, aldeles uforsvarligt.

Men der er ogsaa Navne, der kan tilfredsstille Forfængeligheden ved at ligne Adelsnavne, som f. Eks. *Ridderholm*, *Rosenbjelke*, *Rosenhjelms*, *Lefeldt* og *Lundskjold*.

Et Navn som *Lutter* (med to t'er) er det ogsaa aldeles forkasteligt at foreslaa de uvidende Personer, som Forf. i Forordet henvender sig til og tilbyder sin Hjælp.

Heller ikke norske og svenske Slægtsnavne gaar Udgiveren af Vejen for, naar han foreslaar *Espeland*, *Nyrén*, *Nylander* og endelig *Sydow*. Jeg formoder, at Herredshøvdingen von Sydow er saa velkendt paa denne Side Sundet, at et Ran af hans højt agtede Navn fra alle Sider vil blive anset som en Utilbørlighed.

Ogsaa denne Liste har en Række humoristiske Navne, som jeg ikke skal forholde Dem. Hvad mener man om *Brandsted*, *Gulris*, *Hamlet*, *Klipping*, *Nyfork*, *Nybjørn*, *Nyfred*, *Nyris*, *Nysing*, *Norfolk*, *Solvad* og endelig *Last*. Det sidste er det dog vist utænkeligt, at nogen selv nok saa uvidende Person skulde antage, selv om han erkender, at et godt Navn er Guld værd.

Efter at De, mine Herrer, har hørt disse Bemærkninger, tror jeg at have overbevist Dem tilfulde om, at vor Navnegivning er kommet langt ud paa de vilde Veje, og at det ikke er for tidligt at tale et manende Ord til de Myndigheder, der har Indflydelse paa Sagen. Der maa rejses en Stemning mod de uhyrlige Navne, som vort Folk bliver begavet med, og Stemningen vil blive rejst, ikke blot her i Danmark, men ogsaa i Norge, hvor der er rejst en stærk Kritik af Navneloven af 1923, og antagelig ogsaa i Sverige, hvor man ikke ønsker sine Slægtsnavne givne til Pris for Udlændinge. Jeg har med mine Bemærkninger blot villet henlede Dansk historisk Fællesforenings Opmærksomhed paa Sagen, og jeg vil bede Foreningen støtte den Aktion, der vil blive rejst, med sin Autoritet. Jeg foreslaar ikke en Resolution eller lignende, men jeg appellerer til Foreningen og beder Dem bemyndige Bestyrelsen til, om det skulde blive nødvendigt inden næste Aarsmøde, at sætte sin Støtteaktion i Gang.

Formanden lovede Fællesforeningens Stotte til en Aktion i denne Sag.

Severinsen gjorde opmærksom paa, at ogsaa vore Fornavne havde taget en uheldig Vending.

Fr. Dahl: Afgørelsen maa lægges i Centraladministrationen, men en saadan maa have tekniske Raadgivere.

Hjorth-Nielsen foreslog, at man udvidede Stednavneudvalget, som i Forvejen har filologiske Sagkyndige, med et Par Personhistorikere. Ønskede, efter at have indsamlet Oplysninger fra Sverige og Norge, at føre Sagen frem i Stednavneudvalget.

Til Slut holdt Dr. phil. *Vilhelm la Cour* et Foredrag med Lysbilleder om de nyeste *Udgravninger i Hedeby*, som han selv havde overværet.

Kl. 8 samledes Repræsentanterne til en *Fællesspisning* paa Restaurant Wivel, hvormed Dagen afsluttedes.

Søndag Formiddag den 31. Maj deltog de fleste af Repræsentanterne i en *Byvandring paa Christianshavn* under Museumsinspektør *Hugo Matthiesens* Ledelse.

DANSK KULTURHISTORISK MUSEUMS- FORENING.

Aarsmøde i København den 29. Maj 1931.

I Mødet deltog Repræsentanter for Museerne i *Holbæk, Kalundborg, Næstved, Stege, Maribo, Odense, Svendborg, Hjørring, Aarhus, Horsens, Fredericia, Kolding, Ringkøbing, Herning, Varde* og *Tønder* samt for *Nationalmuseets* 2. og 3. Afdeling, *Tøjhusmuseet, Post- og Telegrafmuseet* og *Kronborgmuseet*, ialt 21 Museer.

Til *Dirigent* valgtes Inspektør Chr. M. K. Petersen, Odense.

Formanden, Kredslæge Møller, Kalundborg, gav Beretning om Foreningens Virksomhed siden sidste Aarsmøde. To nye Medlemmer var indmeldt, Hjemstavns-museet for Østvendssyssel, Try, og Fredericia Museum. Foreningen tæller nu 42 Medlemmer, 12 i København (i videste Forstand) og 30 i Provinsen. Det paa forrige Aarsmøde refererede Andragende om Rejsekonsulent var det ikke lykkedes at gennemføre: Undervisningsministeriet havde ikke fremmet det, og omend adskillige Rigsdagsmænd havde vist det velvillig Interesse, havde man ikke anset det for opportunt at føre det frem i Rigsdagen. Bestyrelsen agtede at genoptage det,

omend i noget ændret Form. I Overensstemmelse med Vedtagelse paa Mødet 1930 havde Bestyrelsen endvidere udarbejdet en skematisk Oversigt over Provinsmuseernes Økonomi i 1928, der var udsendt til Foreningens Medlemmer som en fortrolig Meddelelse. Bestyrelsen paatænkte at udsende et nyt Spørgeskema for 1930 og heri rette de Mangler, som hæftede ved det tidligere Skema, bl. a. ved nu at søge nøjere Oplysninger om Museernes Kapitaler og om Assurance-Vurderinger; ligesom det ogsaa var Hensigten paa ny at spørge om Adgangstider, Entréafgifter og Kustodeinstruxer for at kunne føre disse Oplysninger à jour til næste Aarsmøde.

Ifølge et ifjor afgivet Løfte havde Nationalmuseets Direktør overladt Foreningen Restoplaget af sin for Skandinavisk Museumsforbund udarbejdede Pjece, »Danske kultur- og kunsthistoriske Museer og Samlinger« (1916), der omdeltes til Mødedeltagerne. Bestyrelsen var stemt for at lade udarbejde en ny »Museumsstat« over de kulturhistoriske Museer.

Stedet for næste Aarsmøde vilde blive vedtaget paa D. H. F.'s Repræsentantmøde, men Bestyrelsen rettede det Spørgsmaal til Medlemmerne, om disse ønskede Københavnsmoderne (hvert andet Aar) afholdte Foraar eller Efteraar.

Sekretæren, Chr. Axel Jensen, gav derefter en Oversigt over *Landsbymuseer og lignende Institutioner*, idet Bestyrelsen i Henhold til den ifjor givne Bemyndigelse havde tilvejebragt en Række Oplysninger. Paa Grundlag af de indkomne Meddelelser vidste man nu, at der eksisterede mindst 9 Stationsbymuseer og 15 andre Landsbymuseer, hvoraf Flertallet har til Huse i gamle Bygninger. I ikke faa Tilfælde er Bygningen Hovedsagen, Samlingerne kun en Biting. Til Sammenligning med det samlede Tal, 24, kan tilføjes, at der eksisterer 25 Købstadmuseer, som ikke er Medlemmer af vor Forening, og udenfor den staar ligeledes endnu godt en halv Snes Specialsamlinger, hvoraf de fleste i København og Omegn. Af mange Grunde er Tallene vanskelige at give med absolut Nøjagtighed. Det kan diskuteres, om Rahbeks Stuer i Bakkehuset, Olaf Poulsens Mindestuer i Fredensborg og Holbergsamlingen paa Tersløsegaard, der i Statistiken er medregnet under Specialsamlingernes Rubrik, overhovedet bør betragtes som Museer; ialfald maa de med deres personalhistoriske Præg staa i Periferien af den kulturhistoriske Museumsreds. I Købstadmuseernes Tal er medregnet ikke blot den lille Samling i Kristiansfeldt, der ikke er Købstad, men ogsaa Nordsjællandsk Folkemuseum i Hillerød og Stevns Museum i Storehedinge, som i Virkeligheden i langt højere Grad er Landbomuseer. Kendskabet til

et Par af Landsbymuseerne er ret mangelfuldt, saa at det ikke er helt sikkert, om de er offentligt tilgængelige, kun magasinerede eller opløste. Et er imidlertid sikkert: Museernes Tal vokser hurtigt. 1929 indviedes Vinkelgaarden paa Hjerl Hede, og der er grundlagt et Museum i Stationsbyen Skjern. 1930 er der oprettet ikke mindre end 4 nye Museer, Herregaardsmuseet Gammel-Estrup (der i Statistiken er regnet mellem Specialsamlingerne), Marstal og Omegns Museum (Æro har forud et Museum i Æroskøbing), Struer Museum og Nørre Hedegaard ved Vemb. 1931 er foreløbig anmeldt et Nybodemuseum i København og Landmaalergaarden i Gummerup paa Fyn. Det ældste Landsbymuseum, Glud ved Horsens, er oprettet 1911 og kunde altsaa iaar fejre 20 Aars Jubilæum, hvis Forholdene ellers indbød dertil: fra 1912 er Steenstrup Museum i Odsherred, fra 1916 Samsø Museum.

Da Samsømuseumets Stifter, Bertel Madsen, udgav en trykt Vejleder for Samsø Museumsgaard, kom der i Fortalen til at staa: »Da S. M. ikke som de fleste andre Provinsmuseer er et Magasin, hvori en Mængde gamle Sager er samlede, men opført for at give Indtryk af, hvorledes vore Fædre levede, har jeg ikke i denne Vejledning givet en Fortegnelse over de Sager, Museet rummer, men søgt at faa et Helhedsbillede frem«. Omend Udtalelsen er ensidig, rummer den dog en Sandhed. Samsømuseet er en Rekonstruktion af en typisk Samsøgaard med dens Interiører. Andre har haft samme Opfattelse af et Landsbymuseums Hovedopgave. Baade Glud og Steenstrup tilhører i deres Grundtræk samme Type, og for ikke at tale om Hjerlfondens Bygningmuseum med den gamle, stærkt rekonstruerede Gaard fra Vinkel ved Viborg, kan her nævnes, at et Par af de yngste Nyskabninger, Nørre Hedegaard ved Vemb og Landmaalergaarden i Gummerup, som først indvies 1931, er indrettede som Interiører i typiske Bondegaarde, der er blevet staaende paa deres oprindelige Plads, uden at være flyttede. I begge de sidstnævnte Tilfælde har Nationalmuseet givet sin Tilslutning til Planerne, i første Række netop af Hensyn til de gamle Bygninger. En anden mere museumsmæssig Type tilhører visse Stationsbymuseer som i Aars og Odder, hvor der i de senere Aar er ydet et ikke ringe Arbejde.

Smaamuseerne virker utvivlsomt til at inddrage nye Kredse i Museumsarbejdet og redder adskilligt, som ellers vilde gaa til Spilde. Farerne lurer i Kræfternes alt for store Splittelse og i den usikre Fremtid. Kun en Hjerlfond kan lægge en solidere økonomisk Basis. Ellers er Pengemidlerne sikkert kun til Dagen og Vejen. Hvorledes skal det gaa, naar Interessen slappes? Endnu

mere end andre Museumstyper kræver Interiørtypen stadig Vedligeholdelse og Paapasselighed. Netop det ældste Landsbymuseum, hvis Stifter med sit stridbare Sind og sine altfor mange, mod Landbostandens Interesser stridende Idéer desværre ikke mere er i Funktion, er nu i høj Grad præget af Forfald.

To Landsbymuseer, St. Magleby paa Amager og Try i Vendsyssel, er Medlemmer af DKh.M., og dette Tal vil af nærliggende økonomiske Grunde næppe kunne ventes forøget i væsentlig Grad. Spørgsmaalet er, om der dog kan gøres noget for at lede de smukke, men ofte naive og uhjælpsomme Bestræbelser.

Sekretæren, der gav flere andre Exempler paa Landsbymuseers Udviklingshistorie, fremlagde desuden en Navnefortegnelse over alle de Museer, der stod udenfor Foreningen.

Ved den efterfølgende *Diskussion* drøftedes Formandens Forslag. Friis, Hjørring, fremhævede Nødvendigheden af at begrænse Museernes Antal og deres Adgang til Statstøtte. Petersen, Odense, tilraadede at vejlede de nye Museer og lade Museumsstaten omfatte saa mange som muligt. Funch, Stege, ønskede direkte Støtte fra Nationalmuseet og Kursus for Kustoder. Haugsted, Aarhus, fremhævede, at det var let at stifte Museer, men vanskeligere at holde dem i Live, naar Stifterne faldt fra, og henviste til de svenske Organisationsforsøg. Mackeprang, Nationalmuseet, mente, at det var haabløst at hindre nye Museers Oprettelse, og at »Lillebror ikke altid vilde hjælpes af Storebror«. Formanden paapegede, hvor indviklede Forholdene i Virkeligheden var; vor nye Forening kunde hjælpe til at belyse dem, men ikke løse alle Problemer. Der tiltrængtes Regler for Statstilskud m. m. Hvorfor er 1000 Kr. Maximum for de største historiske Museer, naar Kunstsamlingerne kan naa meget højere. Man havde et Forbillede i Bibliotekernes Organisation og kunde overfor Regering og Rigsdag indbringe Forslag om Nedsættelse af en Kommission, hvori Ministerium, Rigsdag, Museer og Foreninger var repræsenteret. Smith, Tøjhusmuseet, ytrede Betænkelse ved Kommissionstanken, men anbefalede Udgivelsen af en Museumsstat. Mackeprang var ogsaa betænkelig ved Kommissionen, men var villig til at høre Foreningen i Spørgsmaal om nye Statstilskud. Hansen, Herning; Statstilskuddene bør reguleres. Vanggaard, Hjørring; Privat Initiativ har bragt store Resultater, men kan ikke klare alt. De kulturhistoriske Museer har været for beskedne. Bevillingerne er ikke forhøjede i Krigstiden og er derfor nu uforholdsmæssigt smaa. Norn, Horsens, formulerede nøjere Bestyrelsens Forslag om Rejsekonsulentvirksomheden, der efter de siden ifjor indvundne Erfaringer bedst vilde kunne besørges af yngre Viden-

skabsmænd, som havde Tilknnytning til Nationalmuseet og udpegedes af dette, og fremsatte, ligeledes paa Bestyrelsens Vegne, et Ønske om, at der foruden de to allerede fungerende Tilsynshavende ved de statsunderstøttede Mæser, henholdsvis repræsenterende Nationalmuseets 1. og 2. Afdeling, ogsaa kom en Repræsentant for Nationalmuseets 3. Afdeling, Dansk Folkemuseum. Mackeprang tilsagde Nationalmuseets Støtte, men beklagede, at Nationalmuseet savnede tilstrækkeligt Mandskab. Det havde trods de forestaaende store Ordningsarbejder ikke faaet sin Stab forøget, og en Medhjælpssum var kun bevilget paa eet Aar. Maaske vilde det være det allerbedste, om Nationalmuseets egne Embedsmænd, der dog havde størst Erfaring, kom til at fungere som Rejsekonsulenter. Formanden takkede Vanggaard for hans Indlæg i Diskussionen, og Folketingsmand Vanggaard udtalte tilslut en Tilslutning til Dr. Mackeprangs sidste Udtalelse, fremhævede paany, at Bevillingerne var alt for smaa, og henstillede, at Foreningen inden Finanslovens Behandling rettede et Andragende til Regering og Rigsdag om Nedsættelse af en Kommission til Overvejelse af Provimuseernes Forhold.

I Overensstemmelse med Bestyrelsens Forslag og Henstillinger afstemtes der om følgende Spørgsmaal:

1) Bør Rejsekonsulentandragendet omformes, saaledes at der andrages Staten om en toaarig Bevilling paa 6500 Kr. aarligt til sagkyndig Assistance fra Nationalmuseet (yngre Videnskabsmænd og Volontører) og Studiekursus? Ønskes der foruden det nuværende Tilsyn fra Nationalmuseets 1. og 2. Afdeling ogsaa Tilsyn fra Nationalmuseets 3. Afdeling?

2) Skal Bestyrelsen udsende et nyt Spørgeskema?

3) Bør der virkes for Udgivelse af en ny Museumsstat?

4) Bør Foreningen rette en Henvendelse til Regering og Rigsdag om Nedsættelse af en Kommission til Overvejelse af Provimuseernes Forhold?

Ved Afstemningen besvaredes alle Spørgsmaal med Ja! Der afgaves ingen Nejstemmer. Endvidere vedtoges, at det vedblivende vilde være heldigst at afholde de københavnske Møder om Foraaret (af Hensyn til eventuelle Andragender til Ministeriet).

Efter Lodtrækning afgik 4 Medlemmer af Bestyrelsen, Møller, Hansen, Norn og Olsen. De genvalgtes enstemmigt, ligesom Kredsløge Møller atter genvalgtes til Formand.

Da Dirigenten havde hævet Modet, som holdtes i Oldskriftselskabets Sal, besaa Deltagerne Lokalerne i Nationalmuseets Nybygning med Prøveopstillinger af Montrer og enkelte Genstande.

DANSK FOLKEMUSEUMS VIRKSOMHED

I FINANSAARENE 1928—29 OG 1929—30.

I forrige Aarsberetning er Spørgsmaalet om den forestaaende Ordning af Museets Bygningsforhold og af Frilandsafdelingens Udformning berørt, og det er fremhævet, at Drøftelsen har drejet sig om to forskellige Principper for en endelig Ordning: Dansk Folkemuseum maatte enten forenes med sin Frilandsafdeling, der i saa Fald maatte flyttes til en mere central Plads, eller anbringes i Forbindelse med Nationalmuseets danske Samlinger. Den første Tanke, der oprindelig er opstaaet hos Museets Grundlægger, Bernhard Olsen, og som bl. a. dikteredes af Ønsket om at søge at gøre Museet saa vidt muligt selverhvervende, genopvakttes, da Folke- og Frilandsmuseets Embedsmænd i Fællesskab fremsatte den af Museumsinspektør Kai Uldall udkastede Plan om at forene disse administrativt sammenhørende Museer paa Statens Grunde mellem Roskildevej, Frederiksberg Have og Haveselskabets Have¹⁾. Tanken om at lægge Folkemuseet uden Frilandsafdelingen sammen med Nationalmuseet var stærkt fremme, da Kastelsplanen forelaa, idet der paa Kastellets store Grund havde været gode Muligheder for at udforme frit beliggende Bygninger efter de særlige Vinduesforhold og i det hele de mange bygningstekniske Krav, som Folkemuseets Samlinger stiller.

I Marts 1929 fremsatte daværende Undervisningsminister Bykov Lovforslag om at opføre Nybygninger til Folkemuseet paa »Materialgaarden«s Grund mellem Frederiksholms Kanal og Vester Voldgade, altsaa i umiddelbar Nærhed af Nationalmuseet, og der forelaa forskellige Bygningsudkast af kgl. Bygningsinspek-

¹⁾ Planen er aftrykt i: Betænkning til Lov om Nationalmuseets Bygningsforhold, afgivet af Folketingets Udvalg den 28. Februar 1928.

tør K. Varming og Architect A. Rafn. Forslaget kom ikke til Drøftelse inden Ministeriets Afgang faa Dage efter, og i det nye Ministerium ønskede Undervisningsminister Borgbjærg i Princippet at følge den ved Frederiksbergplanen givne Retningslinie. I nøje Samarbejde med Museets Embedsmænd blev paa Ministerens Initiativ udarbejdet en Plan til Folke- og Frilandsmuseets Anbringelse paa den Staten tilhørende Arsenalø ved Havneløbet mellem København og Amager. Museumsinspektør, Architect H. Zangenberg udarbejdede Bebyggelsesplaner for Frilandsmuseets Park samt, efter Museumsinspektør Uldalls Udfornningsprincipper og Beregninger, en Grundplan til Museumsbygning, der nøje var afpasset efter de specielle Krav med Hensyn til Museets forskellige Samlinger, og det var Hensigten, at denne Grundplan skulde danne Grundlag for en bunden Architectkonkurrence¹⁾. Beklageligvis viste det sig, at Arsenaloplanen mødte saa stærk Modstand fra Havnevæsen og Industri, der hævdede, at Arealerne ved Havneløbet maatte ligge til Disposition for disse, at man vistnok maa vige derfor. — Man kan saaledes sige, at med Hensyn til Folke- og Frilandsmuseets presserende Fremtidsordning har Toaaret været rigt paa Begivenheder, men desværre fattigt paa Resultat. Forhaabentlig vil Regering og Rigsdag i den nærmeste Fremtid tage Sagen op til endelig Løsning.

FRILANDSMUSEETS VIRKSOMHED.

Medens Museets Ledelse har ventet paa en Afgørelse af Spørgsmaalet om Frilandsafdelingens Flytning eller Udvidelse og Reorganisation paa den gamle Plads ved Lyngby, har der selvsagt ikke kunnet foretages større Arbejder i Museumsparken. Men skræmmet af den Hastighed, hvormed de for Museet betydningsfulde Bygningstyper forsvinder eller ombygges Landet over, har man imidlertid ikke turdet standse selve Bygningerhvervelserne. Museet er herved midlertidigt kommet ind paa det Princip at erhverve Bygninger, som i en nær Fremtid stod overfor

¹⁾ Aftrykt i: Forslag til Lov om Ordning af Folkemuseet og dettes Frilandsafdeling, fremsat i Folketinget 14. Marts 1930.

Nedbrydning, og lade dem henstaa paa Stedet, indtil en Flytning før eller senere kan foretages. Forholdet har sine uheldige Sider. De gamle Huse overtages oftest i forfalden Tilstand, og Ejeren ser dem helst fjærnet straks for at vinde ny Byggegrund.

Mellem de Bygningstyper, som staar paa Frilandsafdelingens Udvidelsesprogram, er en saakaldt Parallelgaard, et tolaenget

Fig. 1. Stuehuset i den erhvervede Parallelgaard »Østerbroen« i Elling ved Frederikshavn.

Anlæg, hvis Længer ligger parallelt overfor hinanden paa hver sin Side af en Gaardsplads. Denne Bygningstype, som bygningshistorisk set indtager en Plads mellem den ældre, enlængede Type og den yngre tre- eller firelængede Gaard, kan ikke savnes, saafremt Frilandsafdelingen skal vise Ændringerne af den gamle danske Bondegaaards Grundplan fra den ældste paa-viselige Form til det firelængede Anlæg, som under og efter Udskiftningstiden dannede Toppunktet af en Udvikling. Parallelgaardens tidligere Udbredelse kan paa-vises saa godt som hele Landet over, men i vore Dage er Typen omtrent helt udryddet.

Kun Nord for Limfjorden har den hersket i saa sen Tid, at flere Eksempler derpaa endnu er at se, selvom disse ved Ombygning og Tilføjelse af en eller to Længer oftest har tabt sin typiske Grundplan. Spor af en Parallelgaard er truffet paa den sydfynske Ø Bjørnø. Et andet særdeles smukt Eksempel er den Side 75

Fig. 2. Huset i Taagense, Østlolland.

nævnte Hedegaard ved Vemb Syd for Limfjorden, som nu tilhører Museet og vil blive bevaret paa Stedet som Hjemstavns-museum. Som Resultat af tidligere Aars Undersøgelser i Thy og Vendsyssel havde Museet udvalgt en Parallelgaard i Faartoft til fremtidig Erhvervelse og Overflytning til Frilandsmuseet; men da Museet ikke saa sig i Stand til at fremskaffe de nødvendige Midler paa det Tidspunkt, Ejeren ønskede de gamle Bygninger afløst af nye, maatte man desværre give Afkald. Det er dog nu lykkedes at skaffe en Erstatning i en Parallelgaard fra Elling Sogn mellem Frederikshavn og Skagen. Gaarden, hvis Navn er Østerbroen, bestaar af Raaling (Stuehus) i Syd og en Ladebyg-

ning i Nord, hvis ene Ende rummer Stalden. Begge er Udskudsbygninger, opført af Bindingsværk (Fig. 1). Til Gaarden har tidligere været knyttet en Vandmølle ved den tæt Syd om Gaarden løbende Elling Aa.

Som Repræsentant for Bygningsskikken paa den lollandsk-falsterske Øgruppe er købt et Husmandshus i Taagense i Syd-

Fig. 3. Huset i Stenstrup, Sydfyn, skænket af Læge Johs. Spöhr.

ostlolland. Det enlængede Hus, hvis oprindelige Inddeling og Ildsted er bevaret, er opført af Bindingsværk og har Udskud i Gavl og langs den større Del af den ene Langside. Typisk for den lokale Byggeskik er bl. a. Gavlskjulet, den fremskudte Overgavl, hvorunder Plov, Harve og andre Redskaber har Plads. Af særlig Interesse er den modsatte Gavls Udskud, hvis Vægge lukkes af sammenstablede Kampesten, ligesom et Stengærde, og hvis Stolper, »Suler«, bærer Tagremmen i en naturlig Tvege, en Konstruktion, der er overleveret fra Tiden forud for det egentlige Bindingsværks Fremkomst (Fig. 2).

En Modsætning til det fattige Hus fra Lolland er det sydfyn-

ske Bindingsværkshus fra Landsbyen Stenstrup, som Museet har haft den Glæde at faa tilbudt som Gave fra Læge Johs. Spøhr, smst. Bygningen er ved en Dørhammerindskrift dateret 1684 og er enlænget med mindre Udskud i Langsiden. Det rige Bindingsværk og de knægthyggede Gavle, ligesom i det hele Husets Hygge og beskedne Skonhedsværdi gør det til en velkommen

Fig. 4. »Hesteladen« eller Kirkestalden i Bregninge paa Æro.

Forøgelse i Frilandsafdelingen. Selvom det ikke kan betegnes som nogen egentlig Bondebygning, horer det som Præsteenke- eller Kapellanbolig hjemme i Billedet af den gamle danske Landsby (Fig. 3).

Endelig er ved Køb erhvervet en saakaldt »Hestelade« fra Landsbyen Bregninge paa Æro, efter at det havde vist sig ugørligt at faa denne Bygning bevaret paa Stedet. Smaabygninger af denne Art har under Navne som »Kirkestald«, »Hestelade« og lign. tidligere hort til i adskillige Kirkebyer og rummede Staldrum, hvori tilkørende Sognebørn kunde sætte deres Heste under Gudstjenesten. Undertiden fandtes der ogsaa et Opholdsrum med

Ildsted for Præsten eller Kirkegængerne, og der synes at være visse Tegn paa, at slige Bygninger i en fjærnere Tid kan have spillet en Rolle som Herberger. Kun faa er nu pletvis bevaret i Landet, især paa Als, Bornholm og enkelte Steder i Jylland. Fig. 4 viser den nu nedrevne Hestelade i Bregninge, fotograferet ved Kirketid. Foran paa Vejen ses et Par af de fraspændte Vogne.

Paa Grund af de særlige Forhold er iøvrigt kun mindre væsentlige Ting at notere fra Frilandsafdelingen. Til Kongevejens tiltrængte Udvidelse har Museet efter Ekspropriation maattet afgive en Strimmel Jord langs Vejbanen. Museet, der paa Grund af sin Beliggenhed kun kan holdes aabent om Sommeren, har hidtil været tilgængeligt fra Kl. 1 til 6 saavel Søn- og Helligdage som Hverdage, men efter at flere Klager og Anmodninger var fremkomne, er Aabningstiden paa Søn- og Helligdage bleven udvidet til 10—7. Det viser sig dog stadig, at større Besøg ude i Lyngby kun kan ventes paa Sommersøndage med godt Vejr og først noget ud paa Eftermiddagen. Opvisninger i Museums-parken er saavidt muligt arrangeret hveranden Søndag. Museet skylder Foreningen til Folkedansens Fremme, Københavns Højskoleforenings Folkedanserhold, Brede Skole samt St. Knud Hertugs Legere Tak for Bistand ved Opvisninger af Folkedanse og Sanglege samt for Opførelsen af St. Knuds Spil.

LANDSUNDERSØGELSER.

De systematiske Undersøgelser af *gamle Bygninger paa Landet* er i 1928—30 blevet foretaget saaledes, at Størsteparten har været viet Indretningen af Beboelseshusene ved Landets gamle Bøndergaarde. Hvor der har været Lejlighed dertil, er dog ogsaa Udhuslængerne blevet inddraget i Opmaalingsarbejdet. Undersøgelserne er foretaget væsentligst i Egne, hvortil Museet har haft et alt for ringe Kendskab, og hvorfra intet eller et ganske ubetydeligt Materiale har været indsamlet i tidligere Tider, forinden Museet i 1920 paabegyndte sine aarlige Undersøgelser.

Da Museets Midler og Medarbejdere er for faa til, at en fuldkommen systematisk Undersøgelse og Ransagelse af alt, hvad der maatte være af Interesse i de forskellige Egne, har kunnet

foretages, har Museets Medarbejdere maattet indskrænke sig til at opmaale og fotografere de betydningsfuldeste Bygninger, og at indhente Oplysninger om den ældste og oprindelige Inddeling af disse Bygninger i Stuer og Kamre, Køkkener og Bryggerser m. m. Særligt har Opmærksomheden været henvendt paa Antallet af Ildstederne og disses Beliggenhed, da dette Spørgsmaal betyder saa overordentlig meget for Udredningen af Boligudviklingens Historie. Undersøgelserne er blevet foretaget af Inspektør, Architect H. Zangenberg, der har modtaget særlig værdifuld og velvillig Bistand af Museumsbestyrer H. P. Hansen i Herning, og som lønnede Medhjælpere ved Opmaalingerne har desuden Architecterne Kindberg fra Køge og K. Thorsen fra Rønne, samt Typograf W. Häuser fra Assens været medvirkende.

For at fastslaa den ældste kendte Form paa det fynske Stuehus og dettes senere Udvikling, foretoges, som en Begyndelse til dette Arbejde, en ret omfattende Opmaalingsrejse i Juni—Juli 1928 til Vestfyn. Den fynske Stuehusgrundplan har i det 19de og vistnok allerede i Slutningen af det 18de Aarhundrede gennemgaaet meget store Forandringer, hvorved den gamle Byggeskik i de fleste ældre Stuehuse er blevet udvisket, og det Indre af Beboelseshuset er blevet ændret efter Ejernes Skøn om, hvad der tjente dem bedst, alt uden større Hensyntagen til gammel og nedarvet Tradition. Ændringerne synes ikke at være foretaget efter nogen bestemt udviklet Plan eller Skik, og det var derfor ret vanskeligt at gennemskue Nydannelserne og at faa fastlagt den ældre Tradition, især da denne var saa lidet forudkendt. Men i Hovedtrækkene maa Undersøgelsen dog siges at være lykkedes, og en foreløbig, kortfattet Redegørelse for den ældste kendte og den yngre Indretning af det vestfynske Stuehus er blevet offentliggjort¹⁾.

Som i de foregaaende Aar stillede den Carlsen-Langeske Stiftelse paa Gammel Køgegaard i 1928 sig velvillig over for Museet, der fra Stiftelsen modtog et Tilskud til en Rejse i Østsjælland. Denne Rejse blev foretaget i Efteraaret 1928, hvorved en Del

¹⁾ H. Zangenberg: Vestfyns gamle Bøndergaarde, i Turistforeningens Aarbog 1929, p. 163 ff.

gamle Gaarde, især i Hedeboegnens Landsbyer, blev maalte og fotograferede, og desuden maalttes en gammel Gaard i Herfølge Syd for Køge, og en i Sandvig i Mern Sogn. Denne sidste Gaard var særligt vel bevaret og var af største Interesse for Museet, idet der fandtes Stald i Stuelængen. Ved Undersøgelsen af denne Gaard, saa vel som ved Tilsendelse af en Grundplan af en Gaard fra Togeby, samt ved Oplysninger om, at det ældgamle Træk med Staldindretning i Stuelængen havde eksisteret i samtlige Gaarde i Togeby i Mern Sogn, ydedes Museet virksom Støtte og værdifuld Hjælp af Kontorbestyrer H. Hansen fra Togeby. Ved Rejsen i Hedeboegnen kom Museet i Forbindelse med Husejer Carl Larsen i Ousted, der velvilligst har meddelt Museet betydningsfulde Oplysninger om den gamle Hedeostue og om ældre Gaarde i Egnen Vest for Roskilde¹⁾.

Undersøgelserne af Boligskikken i Landets ældste Stuehuse fortsattes i 1929 ved en Rejse til Jylland, hvor der blev maalt en Del Bygninger i Egnene Vest for Fredericia og omkring Skanderborg, endvidere paa Djursland (Grenaaegnen), i Himmerland og paa den jydsk Hede omkring Herning. Ved denne Undersøgelse af østjydske Stuehuse blev den Forskel, der findes mellem Stuehusene Nord og Syd for Aarhus, yderligere uddybet, og i store Træk kan det vistnok fastslaaes, at Stueskikken i Skanderborg-Horsens Egnen (Bjerger Herred) falder ret nøje sammen med Boligskikken i dennes ældste kendte Form paa Vestfyn, medens Stuehusene Nord for Aarhus for en stor Del samstemmer med de ældste bevarede Hedegaarde i Egnen omkring Herning, Viborg og hen mod Randers. I Grenaaegnen og i det sydlige Himmerland gør imidlertid et særligt Træk i Byggeskikken sig gældende, idet Stuehusene her kun har een Skorsten, hvorom alle Ildsteder er samlede, hvorimod Beboelseshusene i det nordligere Himmerland og det vestlige Djursland har Ildstederne delt i to Grupper, hver med en Skorsten. Det var dog ved Rejsen, der kun var af kortere Varighed i disse Egne, ikke muligt at fastslaa

¹⁾ En væsentlig Del af Resultaterne fra Rejsen i Hedeboegnen er blevet fremsat i en Afhandling i Historisk Samfunds Aarbog »Fra Københavns Amt« 1928, S. 273.

nogen geografisk Grænse for de to Typer, der opstaar ved disse Ildstedsgrupperinger, og det er maaske tvivlsomt, om en saadan bestemt Grænse overhovedet kan drages¹⁾.

Da Museets bornholmske Materiale og tidligere Undersøgelser ikke var saa omfattende som det kunde ønskes, foretoges i Juli—August 1929 en Rejse til Bornholm, hvorved et større Antal af Gaarde og Huse blev opmaalte og fotograferede, især i det østre og det sydlige Herred. Boligskikken i de bornholmske Gaarde er ret ensartet i de bevarede gamle Gaarde, og Beboelseshuset har en vis Tilknytning til det fynsk-østjydske Stuehus, men ved Arkivstudium har det kunnet fastslaas, at der forud for den nu kendte gamle Boligskik ligger en ældre, som synes at være forsvundet eller i hvert Fald stærkt ændret i Løbet af det 18de Aarhundrede. Ved et Foredrag, der ledsagedes af Lysbilleder, og som blev holdt af Architect Zangenberg ved det 6. danske Hjemstavnstævne paa Bornholm i 1928, blev de væsentligste Træk vedrørende den ældre Boligskik omtalt²⁾.

Som en yderligere Udvidelse til det indsamlede Materiale paa disse større Rejser, har Maler S. Knudsen i Glud Sogn 1928—29 udført et for Museet overordentligt værdifuldt Opmaalings- og Undersøgelsesarbejde ved en Række anselige Gaarde i Glud, Raarup og Skjolde Sogne i Bjerger Herred i Østjylland. Gaardene er ikke alene blevet opmaalte, men ved indhentede sikre Oplysninger, og ved nøje Undersøgelser paa selve Stedet, som S. Knudsen har kunnet foretage i Kraft af hans store Kendskab til Egnens Byggeskik og til Bindingsværkets Konstruktion, har det været muligt at klarlægge Gaardenes oprindelige Grundplaner, hvad der yderligere har forøget Værdien af dette Arbejde.

Endvidere er der blevet foretaget enkelte Undersøgelser af Gaarde paa Sjælland (Pedersborg ved Sorø samt Røsnæs) og i Jylland, hvorfra Museet havde modtaget Opfordring til at un-

¹⁾ For Undersøgelserne i Himmerland er der i Hovedtrækkene gjort Rede i en Afhandling af Architect H. Zangenberg: »Gammel Byggeskik« i »Skivebogen 1930«.

²⁾ Et Resumé af Foredraget er senere blevet offentliggjort i den trykte Beretning om dette Stævne.

dersøge Egholm Mølle i Tørring Sogn, Vest for Horsens og desuden et Hus med svært Egebindingsværk i Møllerup (beset af Inspektør J. Olrik), samt Hem Skovgaard i Vorladegaard Sogn, Syd for Mosso, og en Gaard i Brigsted i Søvind Sogn. Begge de sidstnævnte, der var fortrinlige og typiske Gaarde for deres Egn, blev senere gennemaalet og fotograferede. Disse Opfordringer, saavel som Optegnelser om Byggeskik, der i 1928 er tilsendt Museet af Johanne Olsen i Budsene paa Møn, har været Museet yderst velkomne, da de ikke alene er Museet til værdifuld Hjælp, men ogsaa er et Vidnesbyrd om Befolkningens Interesse for Museet og dettes Arbejde.

Museet modtog desuden i 1929 Opfordringer til at bistaa Hjørring Museum ved Opførelsen af den erhvervede Del af Sindal Præstegaards Stuehus, som skulde genopstilles paa Hjørring Museums Grund, samt at bistaa Indsamlings-Komitéen for Bevarelsen af Nørre Hedegaard i Vemb ved denne Gaards Istandsættelse og Indretning som Hjemstavnsgaard. Den ønskede Hjælp og Vejledning ydedes af Inspektør, Architect H. Zangenberg. Ved tidligere Undersøgelse i Begyndelsen af 1928 havde Architect Zangenberg gjort sig bekendt med Sindal Præstegaard, hvis ældste Del, de 9 østligste Fag, bestaaende af sjældent og anseligt Bindingsværk, synes at være blevet opbygget efter en Brand i 1678. Det gamle Stuehus blev nedrevet i 1928 for at give Plads for et nyt, og den ovennævnte ældste Del købtes da af Lederen af Vendsyssels historiske Museum i Hjørring, Tandlæge Friis, der senere stillede Tømmeret til Raadighed for Museet i Hjørring, og for en Bevilling af Ny Carlsbergfondet blev den erhvervede Del i 1929 opført som et særskilt lille Bindingsværkshus, som nu er taget i Brug af Museet.

Nørre Hedegaard i Vemb blev allerede i 1923 undersøgt og maalt af Architect Zangenberg for Museet. Det er en Gaard med to parallelle Længer og en vedliggende lille Smedje. Den ene Længe er indrettet til Beboelse med en lille Stald til Trækstude, og den anden Længe til Kohus og Lade. Før Undersøgelsen i 1923 var den Tanke opstaaet hos Egnens Beboere at faa Bygningerne fredet paa Stedet, og ved en Indsamling, der dog først

tog rigtig Fart i Begyndelsen af 1929, lykkedes det et nedsat Forretningsudvalg for Indsamlingskomitéen at erhverve Gaarden, og om Efteraaret samme Aar paabegyndtes derefter en haardt tiltrængt Instandsættelse paa Tag og Fag af Gaarden, ledet af Architect Zangenberg. Den er nu overtaget af Folkemuseet.

Det har været Museet en særlig Glæde at efterkomme disse Opfordringer og saaledes medvirke ikke alene til Bevarelsen af disse gamle Bygninger af kulturhistorisk Interesse, men ogsaa til deres Forbliven enten paa selve Stedet eller i den Egn, der tidligere har været deres Hjemsted.

Undersøgelserne af *Folkedragter og Folketekstiler*¹⁾ fortsattes i 1928 af Inspektør Frk. Elna Mygdal. Dette Aar gik Turen først til Fyn, hvor Odense Amt blev undersøgt; først Odense Museum, dernæst Tommerup, Verninge, Hjelmerup, Naarup, Bregnemose, Kjøng, Etterup, Rørup, Sletterød, Paddesø, Smidstrup, Marslev, Gribsvad, Fjeldsted, Ryskov, Aarup, Orte, Skydebjerg, Kerte, Øksnebjerg, Harritslev, Hækkebølle, Rold, Smidstrup, Bordesø, Vissenbjerg, Otterup, Anderup og mange andre Steder. Endelig besøgte Bogense, hvis Samling besaas, samt Middelfart Museum. Desværre er kun lidt bevaret, og det, der findes, kan foreløbig ikke samles til en Kvindedragt, dertil er de erhvervede Stykker for uensartede. Ikke engang Fyns Folkemuseum ejede i 1928 en samlet fynsk Kvindedragt, skønt det ligger midt paa selve Øen, saa man kan ikke undre sig over, at Dansk Folkemuseum ikke har kunnet samle en. Men det er Skade, ogsaa af Hensyn til de mange Forespørgsler, som Museet faar fra fynsk interesse-rede Folkedansere²⁾. Fra Museumsforstander Johs. Olsen, Svendborg, er modtaget Oplysninger om fynske Dragter. — Endvidere strakte Undersøgelserne sig til Vejle Amt. Kolding Museum blev

¹⁾ Som et Resultat af Studier, dels i Museets Samlinger, dels af Ting i Privateje paa Amager, i Forening med Biblioteks- og Arkivstudier, udkom i Februar 1930 1ste Halvbind af Elna Mygdal: Amagerdragter, Vævninger og Syninger (Danmarks Folkeminder Nr. 37, I).

²⁾ Elna Mygdal: Lidt om Dragterne i Nordvestfyn, i Turistforeningens Aar-bog 1929, p. 187 ff.

gennemgaaet, og Undersøgelser blev gjort i Trelde, Kirstinebjerg, Herslev, Smidstrup, Pjedsted, Børkop, Skærup, Stubdrup, Ny Højen, Jerlev, Sæbberup, Jelling, Ilved, Ø. Snede, Grindsted Museum, Vrigsted, Klakring, Nørby, Glud Museum. Desuden gennemsaas Vejle Museum, og Besøg aflagdes hos Evald Tang Kristensen paa Mindebo. Endelig besøgte Endelave og Stensballe Museum i Aarhus Amt. — Medens det lykkedes at faa konstateret to Former paa Hovedtøj i Vejle Amt, er der iøvrigt her som paa Fyn desværre ikke bevaret nok til at kunne give Billedet af en hel Kvindedragt, saa ogsaa Vejle Amt betegner mangelfuld Viden for Museet. Det er saa meget mere beklageligt, som en ganske vist noget sen Interesse for Dragterne for Tiden er ret levende dér paa Egnen. Man vil gjerne sy dem efter, haandvæve, brodere og hvad ellers er fornødent. Men foreløbig er der heller ikke af interesserede Privatfolk fundet tilstrækkeligt Studiemateriale. Jylland er som Helhed svagt repræsenteret i Museets Dragtsamling, og Udsigten til at faa denne Mangel oprettet er desværre ikke stor.

Ved Siden af Undersøgelser af Dragter og Bygninger er der ved Museumsinspektør K. Uldall foretaget *andre Undersøgelser*, saaledes af Jordværker, væsentlig de især fra Jylland kendte, digeindfattede Stude- og Faarefolde og de forskellige Gildespladser, der under Navn af Pinseboder, Gildesgaarde, Dansehøje og lign. har været kendt adskillige Steder i Landet¹⁾. Endvidere af ældre Tidens primitivere Gravmindeformer, især de saakaldte Gravtræer og Gravrammer af Eg, der som flade Planker eller Rammer eller runde og kisteformede Stammer, forsynet med Indskrift og Snitværk, anbragtes paa Gravene²⁾.

Til den tidligere paabegyndte *Optagelse af levende Billeder* paa Smalfilms af gammeldags Arbejder og Skikke opnaaedes fra og med Finansaaret 1929—30 en treaarig Bevilling paa Fi-

¹⁾ Kai Uldall: Dansehøj, Pinsebod og Gildesvold, i *Fortid og Nutid*, 1930, p. 131 ff, 170 ff.

²⁾ Samme: Gravtræ og Gravramme, i *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark*, 1931, p. 45 ff.

nansloven paa 2500 Kr. om Aaret. Indenfor denne Aarsberetnings Tidsrum er derfor optaget en Række Films, hvoraf skal nævnes Børnenes Midsommerfest ved den til Majtræ svarende »Mids'mos'kvost« i Sæd ved Tønder, forskellige Arbejdsmetoder i Tøndereggen, Knipling i Hjerpsted, Jydepottetilvirkning i Elkjær ved Grindsted af Danmarks sidste »Jydepottekone« Mathilde Nielsen, Haandstrygning af Mursten (Ladby), Torvæltning med Vogn (Ørslev ved Vordingborg), Rugbrødsbagning i Frilandsovn samt Slagtning og Kærning m. m. (Kjølvråa ved Karup), Folketyper og Husflidsarbejder i Fjends Herred, Markeder i Vordingborg og i Ørbæk paa Fyn, Høst med 16 Mejere paa Rad (Gl. Kirstineberg, Falster), Fastelavnsridning paa Drejø og Tøndeslagning af Gaardejerne i St. Magleby paa Amager m. m. Ved Optagelserne har Museet især modtaget Hjælp af Jeppe Aakjær, Lærer H. Mathiesen, Sæd, Museumsforstander H. P. Hansen, Hering, og Godsejer A. Hillerup, Gl. Kirstineberg. Ogsaa af Jeppe Aakjær selv er der optaget Films, bl. a. paa Fødegaarden i Aakjær.

SAMLINGERNES TILVÆKST.

Museets Samling af *Genstande fra de gamle Haandværkerlav* er forøget med to Numre. I københavnsk Antikvitetshandel er købt en konsolformet Hængehylde med udskaarne Rococoornamenter, forgyldt og malet paa Kridtgrund. Det er kun oplyst, at Hylden stammer fra Aarhus; men da den bærer en Cartouche med kronet, forgyldt Kringle, holdt af to kronede Løver, maa den utvivlsomt have hørt hjemme i et Bagerlav. Fra Garvernes Svendelav i København opbevarer Museet fra ældre Tid Lade, Velkomst, to Bægre samt en Sølv- og en Tinkande. Hertil er nu kommet en anden Tinkande med graveret Dekoration af to krydslagte Skaveknive, et Oksehoved og to opspringende Løver. En Opkøber har hjembragt Kanden fra Berlin. Indskriften: *Garver Svennenes Ølkande Anno 1800* og Tinstemplet ^{COM} 1796, betegnende Kandestøber Christopher Ostermann, Mester i København 1796, vidner om Kandens oprindelige Hjemsted i Danmark.

Til Samlingen af *Haandværkerredskaber* er bl. a. kommet et stort Antal Høvle, især en hel Del Profilhøvle fra Kgs. Lyngby og fem smukt udskaarne Høvle med nyklassiske Ornamenter fra Odense.

Af *Instrumenter til Maal og Vægt* kan nævnes en bred Messing-lineal med indgraverede Skalaer og Indskrift: *Linea Metallica — Anno 1705 — Linea Ferraria — in Plano — in Corpore*, to Bismere og et Etui af Malm med skaalformede Vægtlodder, det sidste skænket af Fru Henriette Petersen, Kbhvn. Desuden en Sekstant af Ibenholt og Messing, et Kompas samt et Par kolorerede Evighedskalendere m. m., indkommet med Auktionsdirektør Winsløws omfattende Gave af Ure og Instrumenter.

Tilgangen af *Bygningsdele* fra Købstæder har været minimal. Nævnes kan kun et Trapperækværk af Smedejern fra det 18de Aarhundredes senere Del, stammende fra »Berlingske Tidende«s Ejendom i Pilestræde, København, og skænket ved Redaktor Sv. Poulsen.

Samlingen af *Jærnovne* er udvidet med en fra Humlebæk stammende Ovnplade med Relief af Jesus og Samaritanerinden ved Brønden, skænket af Ingeniør Bildsø, Teknologisk Institut. Pladen er et tysk Renæssancearbejde og hidrører fra Jærnovnenes første Tid i Danmark, da de norske Jærnværker endnu ikke beherskede det danske Marked paa dette Omraade. En Plade med det danske Kongevaaben, der er støbt paa et af de norske Jærnværker c. 1730—40, har siddet i den københavnske Ejendom Graabrødretorv 15 og er modtaget som Gave fra Vaskeriejer Carl Hansen. Købt er en Ovnvase af Jern med drevet Arbejde i nyklassisk Smag, Festons og Medailloner. Medens Ovnsamlingen omfatter et fyldigt Udvalg af gamle Jærnovne, er Fajenceovnene sparsomt repræsenterede, og man har hidtil manglet simple *Kakkelovne af glasseret Ler*. Ejendommeligt nok har Ovne af sidstnævnte Materiale været sjældne i det 18de Aarhundrede, skønt rige Fund af glasserede Kakler med Reliefornamentik i Renæssance og Barok viser, at danske Pottemagere tidligere har fremstillet og afsat Kakkelovne i stor Udstrækning. Ved Slutningen af det 17de Aarhundrede har de norske Jærnovne været foretrukne

og har fortrængt de mindre holdbare, egentlige Kakkelovne fra de mere velstillede Hjem, medens de primitive Potteovne, bl. a. opsat af Jydepotter, endnu en Tidlang fandtes i Smaakaarshjem. Kun i Holsten benyttedes Lerkakkelovne i stor Udstrækning. I Slutningen af det 18de Aarhundrede dukker den keramiske Ovn-industri atter frem, men nu som en fremmed og kunstig Plante, der ikke ret kunde naa frem til almindelig Udbredelse. Allerede tidligere havde de større Fajencefabriker dog fremstillet enkelte kostbare Ovnopsatser, især Fabrikerne i Stockelsdorff og Slesvig By samt Blaataarnsfabriken i København. Men det var først henimod Aar 1800, at man efter svenske og finske Forbilleder og af Hensyn til Mangelen paa Brændsel søgte at indføre Ovne af glasserede Lerkakler og med brændselsbesparende Varmekamaler. Ovnfabriken paa Vesterbro etableredes 1787 i det nuværende »Sorte Hest« og spaltedes senere i kortvarige Virksomheder paa Kristianshavn og Hestkøbgaard ved Birkerød. Teglværket ved Herregaarden Heshbjerg paa Fyn averterede 1810 med glasserede Kakkelovne og begyndte senere paa Fajencefabrikation, ligesom Gudumlundfabriken og den lille Fajencefabrik ved Antvorskov ogsaa leverede Kakkelovne. Den eneste Ovnfabrik, som — naar undtages Kählers 1839 etablerede Fabrik i Næstved — viste sig levedygtig gennem en længere Aarrække, og hvis Ovne er fremstillet i saa stor Udstrækning, at de endnu kan ses i Fabrikens Opland, er den i Flækken Christiansfeld ved Haderslev anlagte Ovnfabrik. Fra Slutningen af det 18de Aarh. fremstilledes her Ovne af forskellige Former, sammensatte af glasserede, oftest marmorerede Lerkakler, der kunde have Reliefornamenter. Museet paa Koldinghus ejer en lille Samling af disse Christiansfelderovne, og Dansk Folkemuseum har nu erhvervet to. Den ene er skænket af Ældsteraadet for Menigheden i Christiansfeld ved Urmager Niels Ebbesen og har gule Kakler med grøn Marmorering samt rundbuet Frontspice med fliget Rococoornament i Relief (Fig. 5), den anden er af yngre Type med marmorerede Kakler med ovalt Perlebaand i Relief.

Ældst af Nyerhvervelserne af *Møbler fra Købstads- og Herregaardshjem* er et ejendommeligt lille Egetræschatol paa Bordfod,

hvis pæreformet udvidede Ben forbindes ved et buet Kryds. Chatollets Fyldinger kantes med forkryppede Lister. Møblet synes at stamme fra Begyndelsen af 1700-Tallet, og den paamaalede Indskrift, M. H. i Dobbeltmonogram og Aarstallet 1743, viser næppe de første Ejeres Navnetræk. En Antikvitetshandler havde fundet Chatollet i en større Bondegaard paa Langeland, men skønt Bondegaardsmøblerne paa denne Ø ofte i højere Grad end de fleste andre Steder har nærmet sig Købstadskulturens Former, kan dette dog ikke regnes for et Almuemøbel. En Vitrine af Eg paa høj Bordfod med to \times to Skuffer under to Fløjdøre, hver med seks Glasruder, hidrører fra c. 1725—50, og det samme gælder en Dragkiste, hvis plane Sider har Dekorationer i kinesisk Stil, efterliggende kinesisk Lakarbejde. De brogetmalede Barokmøbler repræsenteres ved et stort Klædeskab af Fyr med Fløjdøre mellem tre Pilastre med profilerede Kapitæler, grønmalet med rød og brun Staffering. Købt er et Orgelskab med blyndfattede Glasruder, malet grønt med forgyldte Rococoornamenter

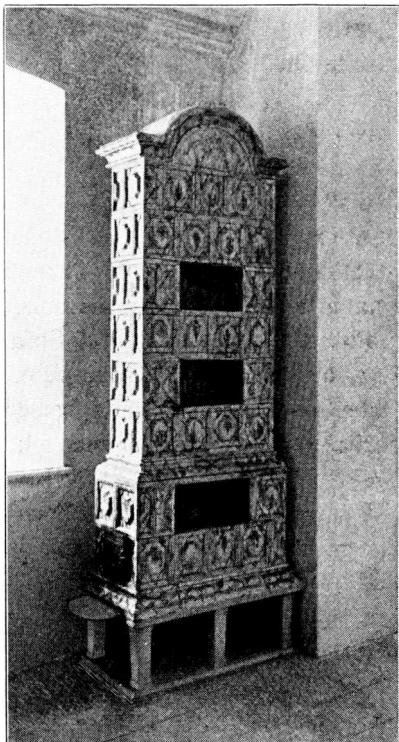

Fig. 5. Glasseret Lerkakkelovn, tilvirket i Christianfeld, skænket af Ældsterraadet.

over ældre, blaat Farvelag. I den svejfede Frontespice ses mellem Rocailierelieffer to Vaabenskjolde, der henviser til Konferensraad Jhs. Benzon til Sohngaardsholm og Hustru Frederikke Sophie de With, gift 1742. Ved Giftermaal 1773 er Orglet senere kommet til Herregaarden Overgaard ved Randers. Desværre er selve Orgelværket fjærnet. Et Thebord med svejfede Ben og ud-

skaaret Rococoornamentik bærer Fajenceplade og skal derfor nærmere omtales neden for mellem de indenlandske Fajencegenstande. Af en Række Stole, hvoraf ingen er ældre end fra 1700-tallets sidste Aarti, viser den ældste, som er afgivet fra det nu nedbrudte Kvindefængsel paa Christianshavn, en Efterligning af Hepplewhitemanér, og har Rygtremmer, der spreder sig vifteformet opefter. Et Par sortmalede Empirearmstole med broncerede Ornamentter og en spinkel Stol med drejede Ben og Sprosser, nu rødmalet over ældre Hvidlakering med Guld, staar hvad Form og Udførelse angaar, over andre, nyanskaffede Stole fra Aarene omkring 1800. Yngst er en højrygget, udskaaret Stol i fransk Nyrococo fra Tiden c. 1840. Af større Empiremøbler kan kun anføres et stort, mahognifineret Chatol med Indlægning af gult Træ og indrettet med to Skriveklapper for siddende og for staaende Person, saaledes som det omkring 1805 var stærkt paa Mode. En mahognifineret Sofa med svagt svejfedes Ben, fladbuet Ryg og runde, polstrede Armlæn med Metalrosetter fortil paa cirkelrund Mahogniflade bærer paa Bagsiden Laksegl med Frederik den Sjettes Navnetræk indenfor Omskriften: ALTONA FABRIC WAAREN SIEGEL.

I Museets kronologiske Samling er Empiretiden repræsenteret, ligesom der ogsaa ses et sparsomt Udvalg af Indbogenstande fra den efterfølgende Stilperiode, Nyrococoen. Men ad Aare vil de senere Epoker komme til. Der kan derfor være Grund til allerede nu at erhverve et Udvalg af Genstande, der har været typiske for danske Købstads- og Herregaardshjem i det 19de Aarhundredes anden Halvdel. Selvom saadanne Museumsgenstande foreløbig maa holdes magasinerede, bør Erhvervelsen deraf ikke udsættes til et saa sent Tidspunkt, at Anskaffelsen bliver baade vanskeligere og kostbarere og Erindringen om Datidens Hjemindretning og Modeluner tilmed gaar i Glemme. Museet nærer det Haab, at Erhvervelser af denne Art vil komme som Gaver, f. Eks. hvor gamle Hjem opløses, naar Museets Ønsker derom først bliver almindelig kendt. Fra Boet efter afdøde Viceadmiral F. Uldall er saaledes allerede ved ligeledes afdøde Ingeniør Ernst Uldall, Fredensborg, modtaget adskillige Indbogenstande,

Pudemøbler, Lamper, Vaser, Nipssager m. m., typiske for et velhavende, københavnsk Hjem i 1870—80erne, og Arvingerne efter Byskriver Knox i Svendborg har indsendt andre Møbler.

Af *mindre Indbogenstande*, der for en Del er indgaaet som Gaver, skal nævnes to Klokkestrænge, en perlebroderet fra 1850erne, foræret af Frk. Schlichtkrull, København, og en broderet med Korssting paa Kanevas, skænket af Pastorinde Ellen Kaae, Charlottenlund. Auktionsdirektør Winsløw har udvidet sin i tidligere Aarsberetning omtalte Gave med flere Stueure, bl. a. et Par Nat-ure til at oplyse bag Skiven, og adskillige Værker til Stueure af forskellig Konstruktion. Af de Garnaasske Elfenbensfigurer er det yderligere lykkedes at erhverve to, saaledes at Museet nu ejer tre af disse smaa Statuer af norske Bønder i forskellige Egenes Dragter. Den ene viser en Bonde fra Voss og er skaaret af Elfenben, den anden, af Hvalrostand, forestiller en Fisker, muligvis fra Manger i Nordhordland. Det kan nu betragtes som givet, at Nordmanden Jørgen Christensen Garnaas ikke blot har skaaret det af Frederik den Femte bestilte Sæt Elfenbensfigurer, hvorefter Billedhugger Grund huggede Nordmandsdalens Billedstøtter i Fredensborg Slotspark, men ogsaa andre, mere eller mindre komplette, Sæt til Privatfolk¹⁾. — Købt er et mahognifineret Theskrin med indlagte, mønstrede Lister af gult Træ.

Et *Skilderi*, malet paa Glas med Signaturen 1726 HHB (sammenskrevet), forestiller Jesus i Gethsemane Have. Et oliemalet Dameportræt fra Aarene kort for 1800 i samtidig Ramme skal efter Sælgerens Opgivelse stamme fra Herregaarden Nysø ved Præstø. Tre Silhouetter i Rammer viser smaa Genrebilleder af Livet i et Borgerhjem i Tiden omkring 1800, bl. a. Kvinder med Filéarbejde og Kniplebræt. Rentier Th. Krøger, Hellerup, har foræret en farvelagt Blyantstegning af en lille Pige og Brystbillede af to Mænd, pousserede i Voks og malede, alt fra Empires første Aar. Købt er smaa malede og forgyldte Gipsrelieffer af Frederik den Tredie i Rustning samt af Frederik den Femte og

¹⁾ Kai Uldall: De Garnaasske Figurer, i Fra Arkiv og Museum, Serie 2. Bd. 2, p. 31 ff.

hans to Dronninger, Louise og Juliane Marie, muligvis Arbejder af Gibseren Domenicus Gianelli, som i Aaret 1758 kom til København som Medhjælper ved Arbejdet paa Frederik den Femtes Rytterstatue og senere fik Ansættelse som Kunstakademiets Gibser. I 1780erne averterer han i Adresseavisen med sine Buster og Relieffer, bl. a. af danske, kongelige Personer, og i det hele har Gipsrelieffer af Kongehuset, saaledes en Serie med Titlen »De oldenborgske Konger«, været meget udbredt i anden Halvdel af det 18de Aarhundrede.

Museets Samling af ældre dansk *Sølvtoj* har fra gammel Tid været meget spinkel, og man har i de senere Aar maattet lægge Vægt paa at supplere den. Mellem det ny erhvervede Sølvtoj¹⁾ er, takket være et Tilskud fra Ny Carlsbergfondet, to af Rococotidens Pragtstykker (Fig. 6), nemlig to store Kaffe-kander, den ene med svejfede Knæk og Københavns Stempel 1755, udført af Guldsmeden Nicolai Langemann, den anden med flade Knæk, drevne Rocailleornamenter og Stempel, der viser hen til Guldsmed Christian Høvring i Randers. De graverede Navne, Clemmen Møller - Maren Anders Datter, ledsages af Dateringen 1764. De to Kander viser den typiske Forskel mellem det elegante Københavnerarbejde med de svejfede »Knæk« og de mere tunge, men med største Omhu gennemarbejdede, »fladknækkede«, provinsielle (jydske) Former. — Et beskednere Arbejde med det ukendte Stempel *WP* er et Bæger med plumpt graverede Barokblomster i cirkelrunde Bladkranse, der har hørt hjemme paa Fyn, sandsynligvis paa en Bondegaard i Bogenseegnen. Et andet, punslet Bæger, der skal være kommet fra Viborgeggen, bærer Aarstallet 1682 i ovalt Felt med Bladkrans og Navnene *JEPPE HANSON F - OLIVA NIELS DAATTER R - 1682*. Stemplerne er Aalborg Bymærke 1653 og Herman Guldsmeds sammenskrevne *HG*. Som Gave fra Frk. A. Lange, København, har Museet modtaget adskillige Familiesager, deriblandt en Del Sølvtoj, saaledes et Sølvbæger med graverede Ejerbogstaver *M. N. L. 1762*, betegnende Giverindens Oldefader,

¹⁾ Jfr. Jørgen Olrik: Ny erhvervede Sølvsager fra Tiden ca. 1700—1775 i Dansk Folkemuseum, i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1929, p. 41 ff.

Forpagter Niels Lange paa Jullund ved Køge, og med den københavnske Guldsmed Gerhard Hass' Stempel. Endvidere en Puneske, udført af Guldsmed Hans Jac. Møller, Mester i København 1806, en Potageske fra Slutningen af det 18de Aarhundrede, stemplet *W P*, en Kageske med linseformet, gennembrudt Blad (Stempel København 1805 *M L*, betegnende Meyer eller Marcus Nathan Levi), to Thesier fra Empiretiden, fire Spise-

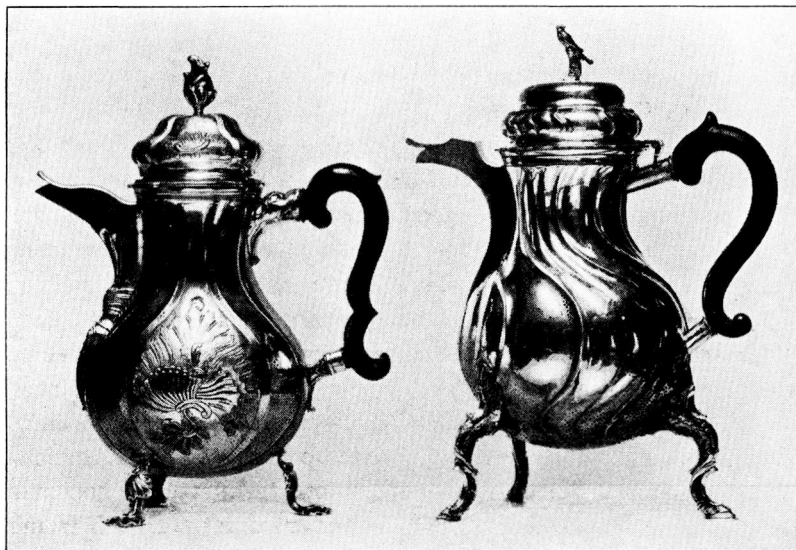

Fig. 6. To Sølvkaffekander. Den t. v. udført af Guldsmed Christian Hövring i Randers ca. 1765, den t. h. af Guldsmed Nicolai Langemann i Kbhvn. 1755.

skeer med Rococogravure (Guldsmed Børge Lemmiche, København 1767), seks Theskeer af tidlig Empiretype (Mestrene Franciscus Kozlowsky 1798 og P. L. Kyhl ca. 1825 i København) og en Barneske (Mester Anders Holm, København 1801). — Dommer Knud Sinding har skænket en Marvske af den sædvanlige Form med et halvcylindrisk Blad i hver Ende (Mester Friderich Mørch i København 1788), Frk. Joanne Konerding, København, et Saltkar med Ske og en Brødbakke af presset Arbejde fra 1800-Tallet. Købt er et Par ustemplede Lysestager fra Begyndelsen af 1700-Tallet med balusterformet, ottesidet Skaft, hvælvet profi-

leret Fod og radiale Rifflinger. Ligeledes en Puncheske med drevne Louis XVI-Ornamenter i Form af Blomsterlænker, opfæstede over Medailloner. Stemplerne ^{STS} 82 henviser til Guldsmed Sivert Thorstensson i København. En Jærnkniiv med snoet Sølvskaft, hvorpaa ses krusede Bladranker med barokke Blomster og Frugter i Relief, maa dateres til Tiden ca. 1700. Ny-erhvervet i Handelen er ogsaa to Hovedvandsæg. Det ene, udformet med kraftige Rocaillesving, har efter sin Indskrift: *Bd. Mr. S. D. - Mondrup* hørt hjemme i Landsbyen Mondrup i Viborg Amt, det andet, der har Hjærteform med Topkrone, skal stamme fra Skelskøregnen.

Blandt forskellige Erhvervelser af *Bord- og Køkkentøj* fra Borgerkulturen kan nævnes en Themaskine af Messing, opbygget med profilerede Sider og gennembrudt Acanthus- og Blomsterslyng over svejfede Dyrefødder. Varmtvandsmaskinen bærer Aarhus Bystempel 1763 og har tilhørende, svejftet Messingbakke. Af samme Metal er et lille Muskatrivejærn fra 1700-Tallet i Æske med tilspidset, pæreformet Tværnsnit, lodrette Sider og graverede Blomsterkviste. Malmstøbt er en lille, fra Sønderjylland stammende Form som en Krebs. Af Tinsager skal anføres et cirkelrundt Fad med utydeligt Londonstempel ca. 1750; Randen er stærkt dekoreret med graverede Blomsterkurve, Rococosving m. m., hvorimellem læses Dobbeltmonogrammet *CB—HH* mellem korslagte Palmeblade. Desuden er et enklere, rundt Tinfad med Ejerbogstaver *HOS—EMD* og en Aalborgkandestøbers Stempel ^{cPs} 1739 skænket ved Hr. R. Sørensen, København, der ogsaa har overladt Museet to Tinsmørkander af lav, cylindrisk Form med Laag og Hank som et Krus og med Afstøbninger af Medailler fra 1739 og ca. 1760. En ganske enkel, oval Spølkum af Kobber i fladknækket Arbejde fra Tiden ca. 1750 er købt paa Steensen-Leths Auktion i Silkeborg. Kommunelærerinde Fru Thyra Mortensen, København, har foræret tre »Frimurerbrændevinsglas« af norsk Tilvirkning fra Slutningen af det 18de Aarhundrede, stammende fra Jægerspris. Fru Antonie Jensen, København, en lille Samling Skeer, Gaffler, Knive, Smørstikke m. m.

fundet ved Grundgravning paa Toldbodvej. I jysk Antikvitets-handel er købt en lille Bog, sandsynligvis Katalog for en Probenreuter ca. 1850, med farvelagte Tegninger af forskelligt Husgeraad, Værktøj, Beslag og l.

Af *Fajencer* fra danske Fabriker er købt et aflangt ottesidet, fladt Fad med blaa Dekoration, nemlig i Bunden en Kumme, hvori hæver sig en Træstamme eller Klippe samt store Fantasi-blomster i ostindisk Smag paa lange, tynde Stilke med smaa, helt farvelagte, ovale Blade; Randborten er Netværk, afbrudt af Lambrequins. Fadet er signeret med sammenskrevet *B L* og maa tilskrives St. Kongensgade-fabriken i dennes senere Periode. Fortlings Fabrik i Kastrup er repræsenteret ved en defekt Smørkande af Form som en Artiskok paa Underfad med Bladkant. Fabriken i Lund paa Mors ved et cylindrisk, haanddekoreret Krus, silhouetagtigt bemalet med to symmetrisk placerede Fugle paa Kviste med store Fantasi-tulipaner. Kruset, som Museet har haft den Glæde at modtage som Gave fra Stiftskasserer Dahl i Viborg, bærer den malede

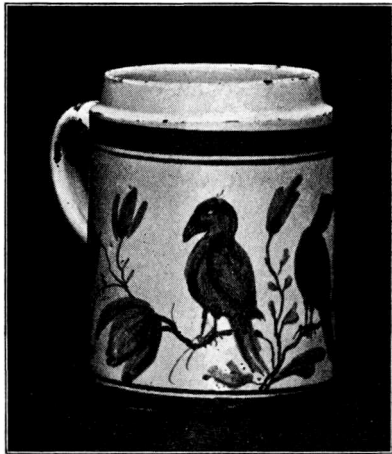

Fig. 7. Blaadekoreret Krus af Morsø-fajence, skænket af Stiftskasserer Dahl, Viborg.

Signatur fra Fabrikens anden Periode, ca. 1780:
$$\frac{L}{\frac{AM}{(Sammenskrevet)}} K$$

(Fig. 7). Fra Morsfabriken stammer ligeledes den lille, uglaserede Flødekande, som senere omtales i Forbindelse med Folkeskik og Overtro (Fig. 14), muligvis ogsaa en usigneret Thedaase med manganviolet Blomstkvistdekoration, der svarer til Dekorationen paa det i forrige Aarsberetning p. 208 omtalte Vaagekonehus. Daasen er skænket af Fuldmægtig L. T. Hagen, København. Muligvis kan et usigneret Skriveskrin med frembu

Bakke, mangandekoreret med senbarokke Blomstkviste og Rococosvaj, ogsaa henføres til Fabriken paa Limfjordsøen¹⁾.

Fig. 8 viser en særdeles imponant, brogetdekoreret Opsats, som dog ikke er bevaret i fuldstændig Skikkelse. Paa en med Profilering, Rocaille relieffer og Gennembrydninger prydet Bakke

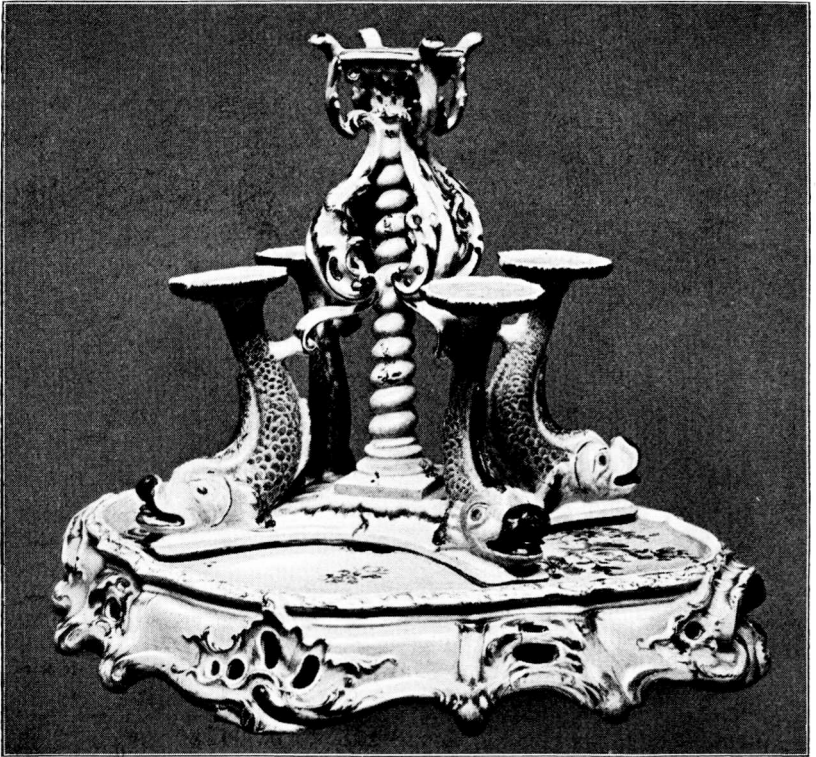

Fig. 8. Brogetdekoreret Fajanceopsats, tilskrevet Fabriken i Eckernførde.
Gave fra Ny Carlsbergfondet.

med malede Blomster staar en Opsats, sammensat af en snoet Midtsojle og fire symmetrisk stillede Delfiner, der har baa-ret Skaale eller lign. Ny Carlsbergfondet har skænket Museet denne store Fajence, der ikke bærer Signatur, men — til Trods

¹⁾ Jfr. K. Uldall: Fajancefabriken ved Gammellund paa Mors, i Historisk Aarvog for Mors 1931.

for stærke Ligheder med Arbejder fra Flörsheimfabriken — kan tilskrives Fabriken i Eckernförde. Herfra stammer ogsaa et stort Bakkebordsblad med blaa Dekoration af Rocailleværk, Hjørnegitre, Ranker og Blomsterkviste udenom en Hyrdescene. Mellem Ornamenterne læses Signaturen *O:E:B:L. 1767*, betegnende Otte, Eckernförde, Buchwald, Leihammer.

En Prøve paa Slesvigfabrikens Spisestel med manganviolette Strøkviste er et af Antikvitetshandler Ludvig Hansen skænket,

ualmindelig stort, ottekantet Fad med Signaturen $\frac{S}{R}$
CI
(Sammenskrevet)

Af Rendsborgfabrikens straafarvede Fajencer i engelsk Smag fra 1780erne er indgaaet et Par søjleformede Lystestager med riflede Skafter, Bladkapitæler og kvadratiske Sokler, samt en oval Terrin af buget Form med Reliefbort og Bladsving, alt forsynet med det indstemplede Fabrikmærke, de sammenskrevne Bogstaver *RF*.

En interessant og noget gaadefuld, usigneret Fajence, der er købt ved Tilskud fra Ny Carlsbergfondet, er et Bakkebordsblad med matblaa Dekoration og af en usædvanlig, særlig langstrakt Form med stærk Hjørneafrundning. Pladen prydes med en Midtgruppe af Skaal, som Kunstneren har søgt at gengive perspektivisk, med Roser, Æbler, Blommer og Jordbær m. m. indenfor Strøblomster og Strøfrugter. Bordet, hvori Pladen er anbragt, skal være opkøbt paa en Herregaard i Vendsyssel, og Fajencen maa henføres til en af Fabrikerne i Hertugdømmerne, muligvis til Criseby. Af tvivlsom Herkomst, maaske fra Kielfabriken, er ogsaa et stærkt restaureret, aflagt ottekantet Dækkfad af tung, barok Form med plastisk udformet Rocaillehaandtag og blaa Dekorationer af ostindiske Landskaber, ordnet i Grupper med Bygninger, Broer og Smaaklipper, og Netværksbort, afbrudt af Blomstkvistkartoucher.

De senere danske Fajencefabriker møder frem med forskellige mindre Fabrikater. En høj, kvadratisk Blomsterkumme af straafarvet Fajence med fremspringende Acantusreliefbort for neden, paatrykte gulbrune Lerrelieffer af Apollo, Minerva m. fl. og et

mørkebrunt Randbaand, hvori en Mæanderbort er udsparet, er usigneret, men kan ved Sammenligning med de paa Gudumlundfabriken af Museet (1931) udgravede Skaar bestemmes som en Vare fra denne norrejyske Fabrik fra Aarene omkring 1805. Et usigneret brogetmalet Skriveskrin med fremskudt Pennebakke har gennembrudt For- og Bagside, Reliefmedaillon af en Soofficer samt Bladbaand og gule jordbærlignende Bær. Skrivetøjet har Lighed med Kellinghusenarbejder, men er opkøbt paa Antvorskov Teglværk og kan meget godt stamme fra den lille Fajencefabrik, der i faa Aar omkring 1810 var i Gang paa Antvorskov. Soofficeren maa opfattes som et Udslag af Stemningen under Krigen med England. Et rundt Sandhus med gul Over-side og manganviolette Strøkviste, afgivet fra det nedrevne Kvindefængsel paa Kristianshavn, maa ogsaa i sin Tid være købt paa en af de smaa Provinsfabriker. Til den lille Fajencefabrik, etableret 1814 ved Herregaarden Heshbjerg paa Fyn, maa henføres mindst fem Tallerkener og Fade, dels med broget og dels med blaa Dekoration. De er alle kommet fra Fyn og har stærkt beslægtede Blomstkviste, Frugter, Landskaber og andre Prydmotiver. Fajencer af denne Gruppe har allerede tidligere været at se i Folkemuseet, saa vel som paa Museet i Odense, men har hidtil været betragtet som Arbejder fra Stockelsdorff og Kellinghusen¹⁾. — Købt er ogsaa en Del Fade, Skaale og Tallerkener af Kellinghusentilvirkning, bl. a. en med K. signeret Tallerken med broget, flygtigt malet Fantasilandskab. En Bordeller Vægflise synes, efter sin brogede Dekoration af Bladmæander i gult, diagonalt Bælte paa mangangrødet Bund, at være malet paa samme Fabrik. — Af Søholmfabrikens sene Arbejder er at nævne to Kagefade og en Sukkerskaal.

Hollandske er et Par jævne Fade fra Fyn, tysk et Krus med en Høstmand med Segl og Rheinsbergfabrikens Mærke, samt et andet Krus med Indskriften: Dronningens Skaal, henholdsvis fra Hyllinge og Bogø. Engelsk Eksportgods er en Del straafarvede Varer, en Lystestage og nogle Tallerkener, deriblandt ogsaa

¹⁾ En foreløbig Redegørelse for Heshbjergfabriken og dens Varer, K. Uldall: Heshbjerg Fajencefabrik, er trykt i Fyns Tidende 3. Maj 1931.

fem af Fru Thyra Mortensen skænkede Tallerkener med paa-trykte Prospekter af Frederiksborg Slot, og endelig nogle 1800-Tals Figurer og Grupper af simplere, brogetmalet Fajence.

Porcelænssamlingen er udvidet med enkelte københavnske Fabrikata, og af disse maa særlig fremhæves den som Fig. 9 afbildede, ovale Frugtskaal med svungen Overkant, gennembrudte Sider og brogede Dekorationer med Guld. En anden, udekoreret Frugtkurv, af oval Form med Fletværksmønster for oven og neden og Sider, dannet af to bølgende, sammenslyngede Baand,

Fig. 9. Frugtskaal af brogetdekoreret københavnsk Porcelæn.

er nær i Slægt med Flora Danica Servicets Kurve. Til en Møller i Københavns Omegn har Fabriken aabenbart malet det cylindriske Hankekrus, der bærer en hollandsk Vejr mølle og Indskriften *IEWPE 15 Nov. 1803*. Lidt ældre er en Terrin med blaat Mussel-mønster, Kanttandsnit og bladformede Hanke. — Af udenlandsk, europæisk Porcelæn kan kun noteres en dyb, brogetdekoreret Meissentallerken og et Par Nipsfigurer i Nyrococo. Resten er af »ostindisk« Oprindelse. Særlig pompøs er den her afbildede, brogetdekorerede, kinesiske Laagbølle med Underfad fra Tiden ca. 1775 (Fig. 10). Videre kan nævnes en oval Bakke, et ottekantet Fad og fire flade Tallerkener, hvis Dekorationer viser forskellige Prøver paa de kinesiske Porcelænsmaleres Blomst- og Landskabsdekorationer fra det 18de Aarhundrede. Hertil slutter sig ogsaa en Kaffekande af konisk Form fra Tiden ca. 1725—50

og et tøndeformet Krus med rococoagtig Dekoration af Landskab, Cartoucher og Strobblomster. Det yngre Sølvlaag bærer Mesterstempelt *IM*, hvilket maaske betyder Guldsmed Jørgen Mønster i København 1782—1818.

Af Genstande til *Belysning og Ildfrembringelse*, hvoraf der, ved Siden af det i den kronologiske og topografiske Samling udstillede.

Fig. 10. Punchebolle med Laag og Underfad af kinesisk Porcelæn, brogetdekoreret med Guld.

er tænkt ordnet en særlig Samling, der kan illustrere Belysningsmidlernes og Ildfrembringelsens Udvikling gennem Tiderne, er erhvervet en Prismelysekroner af Glas fra Aarene omkring 1800 med lysblaa Midtskaal, spirformet Midtstang og seks klare Glasarme. En grønmalet Astrallampe og nogle senere Former af Olie- og Petroleumslamper er modtaget som Gaver fra Viceadmiral Uldalls Dødsbo, Skovrider Ratken Find og Snekermester Lars Møller. Blandt Indkøbene er en særlig pyntelig argandsk Staalampe af sortlakeret Blik med paalagte, pressede

Messingornamenter i klassisk Smag. Lampen, der har bevaret sin gamle Kuppel af Matglas med Vinrankeornamentik over den ringformede Oliebeholder, skal stamme fra Rendsborg. Fra Aarhusegnen er to Lyseslager, og jysk er ogsaa en Glødeskaal af Jydepotteler til en Fedtlampe, medens en stor Portlygte vistnok har siddet paa en sjællandsk Herregaard. Nogle Lysesakse, Lyseforme og Fyrstaal kan ogsaa nævnes.

En Del mindre *Genstande til personligt Brug* er især indkommet som Gaver. Foruden det Side 84 og 95 nævnte er saaledes fra Frk. A. Lange, København, modtaget forskellige Smaaskrin, Daaser, Réticule til Sysager, Portemonnaier, Lommeur m. m. fra 1800-Tallets tidligere Del. Skovrider Ratken Find har skænket et Guldrepeterur med Kæde og vedhængende Signet, der har tilhørt Giverens Oldefader, Skibskaptajn Conrad Ratken. Andre Gaver skyldes Museumsinspektør Chr. Axel Jensen, Frk. Bregendahl, København, Pastorinde Kaae, Charlottenlund, Fru Kai Birket-Smith, Ingeniør Brandt og Teknologisk Institut. Snusdaaser af Ben og Papmâché er foræret af Kunsthandler Mohrbutter, København, og Frk. Karen Therkelsen, Skovtoft ved Vejle, ligesom en rund Skildpaddedaase med Sølvbeslag og tidlig Rocogravure er købt i Odense. En Mappe med broderet Splitflag og Indskrift: »Med Gud for Konge og Fødeland« er i sin Tid købt paa en Bazar til Fordel for de saarede Soldater 1848 og er nu overladt Museet af Dødsboet efter Fru Sophie Henriksen, f. Hansen, København. Indkøbt er to Skrin af Træ, det ene nøddetræsfineret og indlagt med Baandarabesker i Régencestil med symmetriske Acantussving, det andet, der har skraat Laag med Sypude, er ligeledes nøddetræsfineret og forsynet med barokke Blomster og Frugtkurve i gul, brun og grøn Indlægning. En sirlig lille Farvelade af de fra Empiretiden kendte Paparbejder er dekoreret med Blomster, hvis Navne skjuler Pigenavnet Marie. Giveren, Frk. Francisca Blom, København, oplyser, at Æsken er foræret af Lærerinde paa den fynske Herregaard Arreskov, Marie Suadiciani, til Huslæreren sammesteds, den senere Birkedommer i Trolleborg Birk Henrik Stoltenberg Blom. Til kvindelig Haandgærning hører Gaver fra Fru Holm (Spinderok), Frk. Char-

lotte Mygdal (Trækkenaal af Sølv) og Hr. P. Vincentz (Russepind af Messing til at glatte Garn med).

Andre har skænket *Dukketøj og Genstande til Spil og Leg*, nemlig Fru Henriette Petersen (Dukkevogn), Fru Borch (Dukke i Festdragt), Fru Christiane Holm (Dukke) og Konservator P. Linde. Fru Orlogskaptajn Lowzow, f. Komtesse Bille Brahe Selby, har foræret en stor Dukke, der i 1830erne har spillet en Rolle i en rørende lille Kærlighedshistorie¹⁾.

Samlingen vedrørende *Tobak* er forøget med et Par Piber, hvoraf en Merskumspibe, der har tilhørt den i 1841 afdøde Niels Jensen Tækker paa Fanø, er skænket af Overlæge Brinch, Spangsbjærg Sanatorium. Endvidere med Tobakspung, Pibe-kradser og Clichéer til Tobakskarduser.

Af Genstande, der har været knyttet til *Myndigheder, Kommuner og lign.*, skal nævnes et Politiskilt fra Tønder, et ovalt Messingbrandskilt med det danske Vaaben, Brandsprøjte og Aarstal 1827 og Stempel B.C. Gaver er indleveret af Hr. Bergenholz (Pengeseddel 1809) og Hr. Vincentz (Fanespids: Chr. 5).

Til de *kirkelige Genstande* hører en oval Ligkisteplade af Messingblik med bred, drevet og gennembrudt, barok Blomsterbort, Kaas' og Banners Vaabner og lang versificeret Gravskrift over Margrete Cathrine Kaas, født paa Hjortholm 1680, død paa Vestergaard 1701. Pladen er indkøbt i københavnsk Antikvitets-handel, men det er ikke vanskeligt at konstatere Hjemstedet. Fødslette Kirke paa Langeland (Fig. 11).

Befordringstøj. En Stadsvogn fra Tiden ca. 1840 og en anden fra ca. 1860 er købt fra Alkestrup, og en tohjulet Barnevogn er skænket af Hr. Rasmussen, Roskilde. Et af de snart sjældne Studetøjer af Stavtræer med højleformede Halmpuder er kommet fra Vostrup Syd for Ringkøbingfjord. Et Par Kofferter fra 1700-Tallet, den ene fra Herregaarden Skjoldenæsholm, samt et Par Vadsække er indgaaet som Gaver fra Landsarkivet for Sjælland og Skovrider Ratken Find.

Fra Jagtens og Fiskeriets Omraade er kun købt et Skeblink af Sølv, der omkring 1800 har været benyttet i Viborg Sø.

¹⁾ Hertha Gram: Noveller (København 1927), p. 5 ff.

Fig. 12. Silkekjole fra 1780erne.

Tekstiler og Dragter fra Købstads- eller Herregaardshjem. Det er lykkedes Museet ved Køb at erhverve en særdeles pragtfuld Silkekjole fra 1780'erne (Fig. 12). Den er af en kraftig gullig rød Bundfarve med brocherede Ramager i grønt og gult, blaat og lila. Skortet har fortil Garneringer af Stoffet; dertil hører en Manteau eller Simarre, det er et Liv, der foran gaar lidt ned over Bæltstedet og er forsynet med en Brystsmæk, medens det bagpaa fra Skulderen har brede Læg, som gaar helt ned til Kjolens Kant. Ærmerne gaar lidt ned over Albuen og har dobbelte Engageanter (Rynkestrimler af Tøjet). Kjolen er komplet og særdeles velbevaret og giver en god Prove paa Tidens Smag. Den viser endnu det 18. Aarh.s Pragt, selv om Moden allerede dengang havde undergaaet nogen Forenkling, som fortsættes under Revolutions- og Empiretiden. — Et andet interessant Stykke, der dog desværre er et Brudstykke, er en Del af et broderet Skørt, omtrent fra Midten af 18de Aarh. (Fig. 13). Bunden er af graagrønt Silketøj. Broderiet danner en Bort forneden.

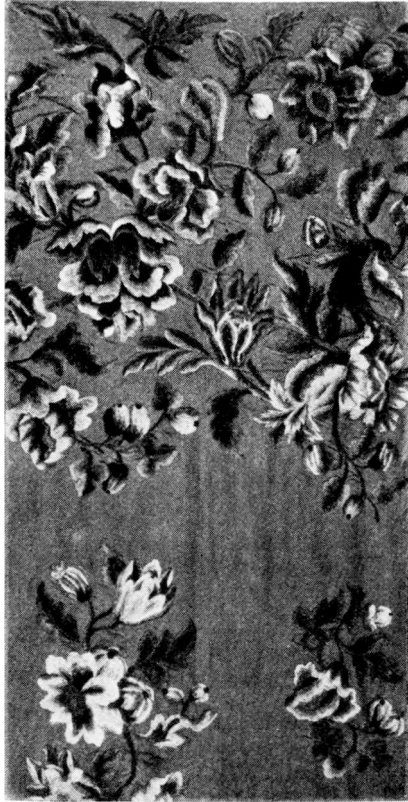

Fig. 13. Udsnit af broderet Skørt fra Midten af 18. Aarhundrede.

En større og en mindre Buket findes højere oppe. Det er store, stiliserede Blomster, bredt og kraftigt behandlede i Formen og af megen dekorativ Virkning med deres vel afstemte grønne, brunrøde og lilarøde Farver. Det har i flere Generationer været brugt til Kristentøj paa en Gaard i Ejlby Lunde paa Fyn og er af

Gaardens nuværende Ejer, Peter Mikkelsen, skænket til Museet sammen med nogle mindre Ting. Der er dog ingen Tvivl om, at det oprindeligt har været en Del af et Rococorskørt, vel i sin Tid baaret af en fornem Dame fra et fynsk Herresæde. Museet er meget glad for denne Gave, som repræsenterer en Genre, der ikke før fandtes i Samlingen. — Ved Køb er erhvervet et Kristentøj fra Tiden omkring 1800. Det er i Bærekaabeform, af crèmefarvet Atlask, besat med Silkeagramaner dannende Bølgelinie langs Randen. Udenfor Bølgelinien er paasyet udklippede broderede Barokblomster, kraftige og virkningsfulde i Tegning og Farve. Alleryderst i Kanten er en Blonde i Ordets oprindelige Betydning, nemlig en Knipling af naturfarvet — blond — Silke. Saadan var flygtigere og løsere gjort end de samtidige Hørtraads Kniplinger, og Blonde blev derfor først en Betegnelse for en ringere Art Knipling, senere Betegnelse for en hvilken som helst, selv den sletteste Efterligning af Knipling. — Som Gave har Museet fra Fru Drejer (Stefansgade), der ogsaa har skænket andre Ting, modtaget en meget morsom stor Straahat fra Empiretiden. Den er antagelig af Florentiner Arbejde, og udgør et velkomment Supplement til et haandvævet ægte Kashmir Langshawl, som er skænket af Pastorinde Kaae. Indiske Shawler siges at være bragt paa Mode af Madame Récamier under Konsulatet. De blev senere under Navn af Franskshawler fabrikeret i Europa. Begge Dele passer godt til Museets Samling af hvide Empirekjoler. Denne er bleven forøget med en hvid Konfirmationskjole, som har tilhørt Kammerherreinde Maren Christine Undall f. Staal, f. 1. Dec. 1791 i Fredericia, d. 1878 i Viborg. Kjolen er en Gave fra Frk. Bregendahl, fra hvem Museet ogsaa har modtaget en Barneskjorte med sorte Korssting paa Krave, Haandlinninger og langs Slidsen. Skjorten er syet i Norge til en dansk Dreng og har tilhørt Kammerherre Laur. Chr. Undall, f. i Kbh. 1783, gift med ovennævnte M. C. Undall, død 1861 i Viborg. Hans Fader var Kommandør af sjællandske Jægerkorps paa Kronborg. Sønnens norske Dragt skal efter Familietraditionen have været Grundlaget for Kompagniets Uniform! — Dragtsamlingen er endvidere bleven forøget med 2 Par Damestøvler

og et Par Sko, forfærdiget af P. L. Petersen i København til Udstillingen i London 1851. Med Fodtøjet, som aldrig har været brugt, fulgte et Certifikat fra Udstillingen. Det er en Gave fra Fru Gerda Thomsen, Kbh. — Silkebrocherede Brudesko fra 1778, Kanevasbroderi til et Par Morgensko, og et Par smaa broderede Kanevas Barnesko er skænket af Frk. Franciska Blom. Barne-skoene har tilhørt Svend Grundtvigs Hustru, og Smagen i Skoene viser med al ønskelig Tydelighed Forskellen mellem det 18de Aarhs. Elegance og det 19de Aarhs. Borgerlighed, ja man kunde næsten sige Hjemmegjorthed. Kanevasbroderiet til Skoene er fra 1832. Kanevasnaalen uden Spids var da nylig kommet i Handelen. — En Brystsmæk af Silkebrokade er skænket af Antikvitetshandlerske Fru Andrea Jensen, og en af Sølvmor med Guldbroderi m. m. er erhvervet ved Køb. Smækken var i det 18de Aarhs. Glansperiode et af Dragtens Hovedpunkter, som man særlig kælede for. Jævnfør »Barselstuen« 2. Akts 3. Scene:

1 Dame: »Men hvad synes Jer om hendes Smække?»

2 Dame: »Jo vist, det var en Original af en Smække».

Boet efter Viceadmiral Uldall og Hustru har skænket forskellige Damedragtdele fra nyere Tid, saasom Damehatte, Haarpynt, Halvhandsker, samt 2 Boleroer, en Mantille m. m.

Tekstilsamlingen er desuden blevet forøget med nogle Prover af en pragtfuld Silkevest fra ca. 1780. Paa blaa Bund er brogede Ramager. Desværre er det kun Brudstykker, men det viser Silkevæveriets høje Standpunkt baade kunstnerisk og teknisk. Det er en enestaaende Dygtighed, der er udvist baade af Væver og Patronmager (den Tegner, som paa Mønstret angav Traadenes Krydsning). For at undgaa, at denne Færdighed bredte sig, blev ifølge M. Dreger disse Tegnere i Lyon, der var Silkevæveriets Arnested, holdt meget strengt afsondrede, næsten i en Art Fangenskab, men Ophævelsen af det Nanteske Edikt 1685 bidrog til at sprede en Del af dem, og dermed Vævekunsten, ud over andre Lande i Europa. — Et Lagen og 2 Pudevaar er erhvervet ved Køb. De er syede henholdsvis 1789 og 1796 og har Barokranker med Udfyldning af Grunde af mange forskellige Slags syet i fin hvid Hørtraad paa fint Hørlærred. Det er de samme

Grunde som anvendtes saavel i kulørt Silke som Traad, og i grovere Udførelse brugtes de — vel afpassede efter Materialet — saavel til broderede Agehynder som til Hedebosyninger. — Endvidere er købt et Sengeomhæng med Tæppe og Kappe trykt i brogede Farver med et fra Pompeii hentet Mønstermotiv. Det menes at stamme fra Overgaard ved Randers.

Til den i Omfang beskedne Samling af *Genstande fra Bylagene* er ogsaa indenfor dette Toaar gjort Erhvervelser. En »Bysens Kæp« eller Oldermændsstok med 11 Gaardmænds Navnebogstaver fra Ejby i Københavns Amt er skænket af Gaardejer Jul. Christiansen. Et Horn af udenlandsk Okse skal efter Sælgerens Udsagn have været brugt som Byhorn i Boeslunde, medens et andet Byhorn, der er købt af en københavnsk Marskandiser, siges at være kommet fra Fyn. Det er beklageligt, at slige lokale Minder bringes i Handelen eller paa anden Vis fjærnes

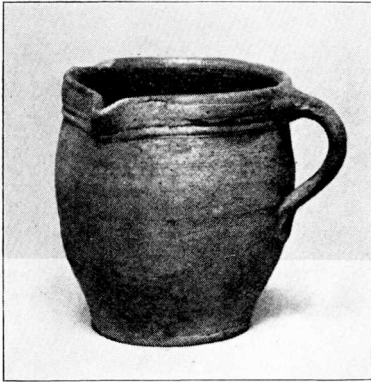

Fig. 14. Lerkande fra Tiden ca. 1780, fundet i en Grav paa Øster Assels Kirkegaard, Mors. Gave fra Førstelærer Touborg, Øster Assels.

fra Hjemstavnen uden at være fulgt af paalidelige Oplysninger.

Genstande, hvortil der har været knyttet særlige *Skikke eller*

Overtro, hører til de sjældnere Erhvervelser, men Nyheder er dog ogsaa at notere paa dette Omraade, og i det kommende, nye Folkemuseum vil der kunne opstilles en lille Samling af saadanne Ting. Førstelærer Touborg i Øster Assels paa Mors har som Gave indsendt en lille Flødekande af uglasseret Ler, fundet i en Grav paa Øster Assels Kirkegaard, og utvivlsomt tilvirket ca. 1780 paa den ovenfor omtalte Fajencefabrik ved Herregaarden Lund (Gammellund) i samme Sogn. Giveren gør opmærksom paa, at man i ældre Tid paa Egnen havde den ogsaa andetsteds fra kendte Overtro, at visse Sygdomme kunde kureres, naar man gav en Død den Syges Urin med i Kisten. Det er meget

muligt, at den lille Kande er kommet med i Graven af denne Grund, men Beholdere og andet Gravgoods fra forholdsvis ny Tid kan ogsaa være medgivet af andre Aarsager. Saaledes kendes fra mange Egne af Landet Skikken at give en Kvinde, der var død som frugtsommelig, Sytøj og Vand med i Graven, for at hun senere kunde sy Barnetøj og faa Barnet vasket eller døbt; savnede hun disse Ting, vilde hun gaa igen for at lede efter dem. Fund af Flasker og lign. i gamle Grave er ingenlunde helt usædvanlige. — Om Skikke ved Aarets Fester minder en Rumlepotte, som blev brugt af Drengene til at brumme eller »rumle« for Dørene med Nytaarsaften. Den er skænket af Gaardejer C. Lorenzen, Sæd ved Tønder. Endvidere en lille Samling københavnske Fastelavnssris af den Form, der endnu i dette Aarhundrede var almindelig — en Stang paa Trefod med Papirblomster paa Staaltraadsarme —, men som nu er fortrængt af andre Former og saa grundigt udryddet, at Museet kun har kunnet sikre sig nogle ret simple. En i københavnsk Antikvitetshandel falholdt lille Fane af Træ, udsavet i gennembrudt Arbejde, hvori læses R A 1789, kan bedst forklares som et Processionstegn fra et Sommer-i-By-Tog og har efter Typen at dømme snarest hørt hjemme paa Lolland eller Falster. Beklageligt nok ledsagedes Genstanden ikke af nogensomhelst Tradition om Hjemsted eller Benyttelse. — Fra Stedstrup Old i Holbæk Amt stammer tre saakaldte »Daabsmønter«, nemlig danske Sølv mønter, præget i Aarene 1652, 1658 og 1694 og benyttet som Daabsgaver gennem Tiden. Saadanne Mønter opbevaredes som en Slags Lykkeskilling, og det var almindelig Tro, at slikt gammelt Familiesølv kunde beskytte Spædbørn mod Forbytning af Underjordiske eller andet ondt. Om gammel Daabsskik vidner ogsaa to tegnede og malede »Fødselsminder«, som en Antikvitetshandler i Nykøbing F. havde erhvervet paa en Auktion i Østlolland eller paa Falster, og som engang paa Væggen i en Bondestue har erindret om Anne og Hanne Nielsdatters Fødsel i 1846 og 1848. Skolelærere, men ogsaa omvandrede Tegnere, prentede den Slags Mindetavler for Bønderne ved Fødsel og hyppigere ved Dødsfald. En Del haandkolorerede og mønsterklippede Bindebreve

stammer fra forskellige Egne og Tider. Det ældste er 1699 stilet til en Forpagterkone paa Voergaard i Vendsyssel Ane Jørgensdatter Hald, tre andre fra Aarene 1799 til 1832 er fra Fyn, og et femte, der er skænket af Overlæge Brinch, Spangshjærg Sanatorium ved Esbjerg, er ifølge Familietradition og Indskrift sendt af 14 unge Karle til Hedevig Tækker i Sønderho paa Fanø 1864.

En Ønskekvist til at vise Vand med, brugt i det nordlige Sverige, er skænket af Støberikonsulent F. A. Krog, Teknologisk Institut, og er i Modsætning til de tvegede Pilekviste, der sædvanligvis benyttes i Danmark, af Røn og formet som en ret svær, kort Stang, som skal bæres balancerende paa en Finger.

Som omtalt i forrige Aarsberetning har Museet i de senere Aar lagt en vis Vægt paa at supplere Samlingen af *gammelt Indbo fra Landbohjem*. Selvom Museet ikke saaledes som de lokale, kulturhistoriske Museer ude i Landet i Detailler skal kunne belyse de mange forskellige Faser eller Særpræg, vor gamle Bondekultur har haft at opvise i Landets forskellige Egne, saa maa det dog falde som det centrale Museums Opgave at gengive det over Landet vekslende Kulturpræg i Hovedtræk. Folkemuseets Samlinger maa kunne vise, hvorved Jylland skiller sig fra Øerne, hvad der har været typisk for Fynbo eller Falstring i Modsætning til Sjællænderen, og hvorledes Skellet har ligget mellem den solide østjyske Gaard, den fattige Hedebondes Hjem og Vestkystens stormhærgede Jordbrug. Efter saadanne kulturelle og geografiske Grænseskel maa Folkemuseets Landbosamling opstilles i den kommende Bygning, og i Overensstemmelse med dem maa Nyerhvervelserne indgaa. Dertil kommer ogsaa de særlige Krav, som Frilandsmuseets Bygninger stiller om gammelt Indbo og gamle Redskaber fra den Egn, hvorfra hver enkelt Bygning er hentet.

Fra *Amager* foreligger kun faa og lidet væsentlige Nyerhvervelser, et Par Vindepinde med skaarne Ornamenten, en Løb af gennembrudt Arbejde og et Par andre Smaatting.

Sjælland er som sædvanlig særlig stærkt repræsenteret ved Genstande fra Københavns og Frederiksborg Amter, et Forhold, der i mindre Grad skyldes Museets Bestræbelser end den Om-

stændighed, at disse to Amter nu engang ligger Museet og de københavnske Antikvitethandlere nærmest. Fra Lille Lyngby i Nordsjælland er købt et Stolpeskab af Fyr med Navnebogstaverne A A S — 1729 og malede barokke Frugtklaser samt senere Rosedekorationer. Med Skabet fulgte et Bordendestykke med lignende Frugtklaser og Louis XIV-Guirlande. Husmand Ole Hansen Olsen sammesteds har skænket forskellige Genstande, bl. a. Lejle, Kærne, Hegle, Skættefod og blyindfattede Ruder, ligesom Gaver er modtaget af Muremester Georg Jensen og Overportør A. M. Nielsen, begge i Kongens Lyngby, og fra Fru Carls, Farum. Museet har søgt at tilvejebringe en Samling af de halm-bundne Løbarbejder, som tidligere har været fremstillet som Husflid i mangfoldige Former — Kurve, Krukker, Stole, Senge, ja selv Døre og Ligkister — Landet over, og har i Jylland ladet optage levende Billeder af Tilvirkningen¹⁾. I ældre Tid foregik Sammensyningen af de runde Halmbaand, der blev trukne gennem et »Løbhorn« eller en Flaskehals, med flækkede Vidier, medens der i nyere Tid bruges Tækketraad eller lign. Af nordsjællandske Løb er nu anskaffet flere, saaledes fra Skævingeegnen og fra Slangstrup. Museets Samling af det sortglasserede, nordsjællandske Lertøj med Reliefornamenter er bleven forøget med en Ølbolle med sortbrun Glassur, prydet med Tandsnit, bøl-gende Ranker og Laagknop af Form som en Lanterne, holdt af to opspringende Løver. Fra Horns Herred er kommet en krus-formet Drikkekande af Tin med graverede, barokke Tulipaner og Christian den Syvendes Navnetræk. Stemplet, ^{C O M}₁₇₉₅, henviser til Kandestøber Christopher Ostermann, der blev Mester i Hovedstaden nævnte Aar. Endvidere et rundt Kobberfyrfad fra Skibby og et Par af Kommunalærerinde Fru Thyra Mortensen, København, skænkede Vaffeljern fra Jægerspris.

Hedeboegnen og de nærmere Hovedstaden liggende »Københavnsbønders« Omraade har kun bragt forholdsvis lidt. En Ranglealen af Træ med Karvesnit, Staffering og Bogstaverne

¹⁾ Den fuldstændigste og smukkeste Samling af Løbarbejder findes i Herring Museum.

R N S — F O — 1800 er skænket af afdøde Fru E. Mozart-Jensen, en Hornlygte er fra Maaløvkanten, og et stort Lerkrus til Tyndtøl, brunsort glasseret og forsynet med blomstbærende Ranker og to Ørehanke, viser Indskriften: Peder Jeppesen, Jyllinge. — Fra Karlsrunder er købt en 64 cm. høj Løb af buget Krukkeform med Ørehanke til Opbevaring af Korn eller Gryn (Fig. 15), og fra Havdrup er som Gave fra Gaardbestyrer Emanuel Andreasen indsendt Bimler, Drikkekande og Madbomme. Hertil kommer

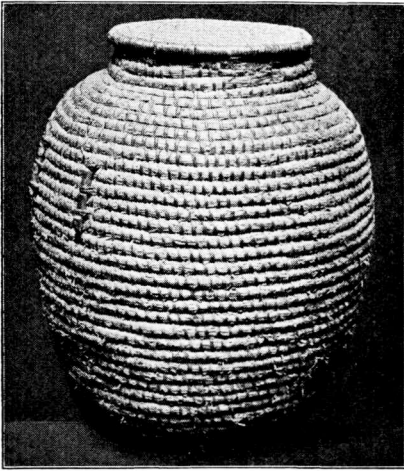

Fig. 15. Halmløb til Korn eller Gryn fra Karlsrunder.

en Drikkekande af Egestaver og et Par karvesnitpydede Banketærskler fra Ejby samt et Par Sykurve af malet Træ og Vidiefletning fra Jersieegnen. Kurvene bærer kvindelige Navnebogstaver og Aarstallene 1785 og 1817. En brunmalet Skabseng med Pilastre og Gipsornamenter opgives at være indkøbt i Roskildeegnen.

Sognene Vest for Roskilde, i Voldborg Herred, har givet mere, og der er ved Anskaffelser herfra tænkt paa Inventar til Frilandsmuseets endnu ikke genrejste Gevningegaard. Fra

selve Gevninge By hentedes to Armstole, hvoraf den ene har blaa Staffering paa rødbrun Bund og paa Rygbrætterne Karvesnitsrosetter og Dateringen 1845. Videre en trekantet Hængehylde, saakaldt Pyramide, lidt Husgeraad og et koloreret Nürnbergerkobberstik i Ramme, m. m. Fra Nabosogne kan nævnes et blaamalet Hængeskab med brogede Blomsterdekorationer, dateret 1827, et Stolpe-skab, Mangletræ med egenartet Ornamentik, Hegle med malet og udgraveret Dæksel fra 1798 (Fig. 16) og Flødeske med Christian den Syvendes indskaarne Monogram. Fra Vester Saaby stammer bl. a. et Bordendepanel, grønt med broget Dekoration

i tre Fyldinger, malet omkring 1800 og visende Mosesbarnet i Nilen, Moses foran den brændende Tornebusk og Salomons Dom.

Køgeegnen. Den som Fig. 17 afbildede Fyrretræskiste med rød, hvid og sort Ornamentik og Dateringen 1838 paa grønmalet Bund er hentet fra Strøby i Stevns Herred. De velbevarede Malinger giver en udmærket Prøve paa Landsbykunsten i Frederik den Sjettes Dage, og selve Kisten har Interesse som et — ganske vist meget sent — Mellemed mellem Slagkisten og Dragkisten. For neden har den en lang Skuffe, og en kort, høj Skuffe findes ved hver Side for oven, hvor de indvendige Læddiker plejer at

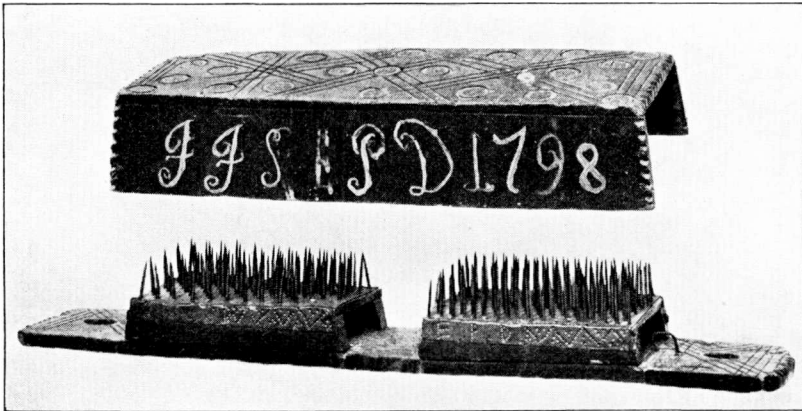

Fig. 16. Hegle fra Roskildeegnen med Dæksel.

sidde paa Laagkister. I samme Landsby har et indkøbt Hængeskab med Rosemaling 1806 haft hjemme, medens en trekantet, aftrappet Hængehylde skal være kommet fra Storehedingegnen. Gaardejer P. A. Petersen, Lille Linde, har foræret Plejle og Øllejler.

Holbækegnen. Ved Siden af noget Husgeraad, hvoraf kun skal nævnes et drejet og rødmalet Grødfad — en af de Husgeraad-sager af Træ, der nu er ligesaa sjældne, som de engang var almindelige —, er modtaget en Gangstol i firsidet Rammeform med forskydeligt Bræt med et rundt Hul til Barnet, og en firsidet Sykurv af Bøg med skraa Sider, gennembrudt af hjerteformede Huller, som bærer Vidnesbyrd om Kærestegave.

En lille, ejendommelig Sengehest, mærket I H S — A S C D — ANNO 1771 og nogle delvis karvesnitprydede Pølsehorn fra 1780 kommer fra Slagelseegnen. Vestsjællandske er ogsaa nogle Smaating, bl. a. en jærnsmedet Koklokke, nogle Jærnstager og et Mangletræ med Rytter, Hjort og andre Dyr, skaaret i Fladsnit 1789, alt fra Rude i Holsteinborg Sogn, samt en firsidet, skraakantet Træbakke med Aarstal 1760 fra Agerød.

Fig. 17. Grønmalet Laagkiste med Skuffer og brogede Ornament.
Stroby, Stevns.

Fra de sydligere Egne af Sjælland noteres Løb af oval Form (Æggekurv), et lille brogetmalet Hængeskab med Ranker og Roser, malet 1824, begge fra Vordingborgs Opland, en Fyrretræskiste fra Præstøegnen med malede Blomsterkurve og Aarstallet 1831 i hjerteformet Felt mellem Blomsterduske, samt endelig en Hængehylde af Fyr i udgravet Arbejde med Hjærter og Spiralslyng om et Kærestepars Forbogstaver J O G — M P D og Indskriften: ANO 1751 — FRØT GUD OG ERE KOGEN(!). — En aflang Kasse med Skydelaag, rosemalet Aar 1846, er givet af Snekermester Lars Møller og er sandsynligvis sjællandsk.

Øerne Syd for Sjælland har hidtil været yderst daarligt repræsenteret i Landbosamlingen, og de, der kun havde Lejlighed til at bedømme disse Landsdele ud fra, hvad Dansk Folkemuseum kunde vise, maatte, uden Kendskab til de betydelige Samlinger i Maribo og Nykøbing F., faa et misvisende Indtryk af disse Landsdele. Man har, saa vidt det har kunnet lade sig gøre, arbejdet paa at rette denne Mangel. Fra Bogø er bl. a. købt en spaanflettet Seng og nogle Manglebrætter med forskellige Snitværksmotiver, og lignende Prøver paa den lokale Træskærerflid er anskaffet fra Møn sammen med nogle andre Smaasager. Vidnesbyrd om Hjemmekulturen i Falsters Landsbyer aflægger forskellige indkøbte Møbler. Fra Gedesby i Sydfalster er kommet et højt, malet Skab med renæssanceagtig Æggestavgesims og brogede Urtekoste i Vaser paa Dørene. Paa Rammetræet læses K M D — 1825. Desuden et Hængeskab med beslægtet Gesims og Staffering fra 1804 og to brogetmalede Fyrretræskister med Ejerbogstaver og Aarstallene 1816 og 1827 indenfor kronede Kranse eller Felter. Noget Husgeraad er fra samme Sogn, ligesom enkelte Vævespænd og Manglebrætter, dels med Karvesnit og dels med Blomster eller andre Motiver i udgravet Arbejde, er fra Gedesby. Væggerløse, Vaalse og Egnen om Stubbekøbing. En trapezformet med Svaj og Tunger udsavet Hængehylde er fra Vaalse, den som Fig. 18 afbildede Skættefod med

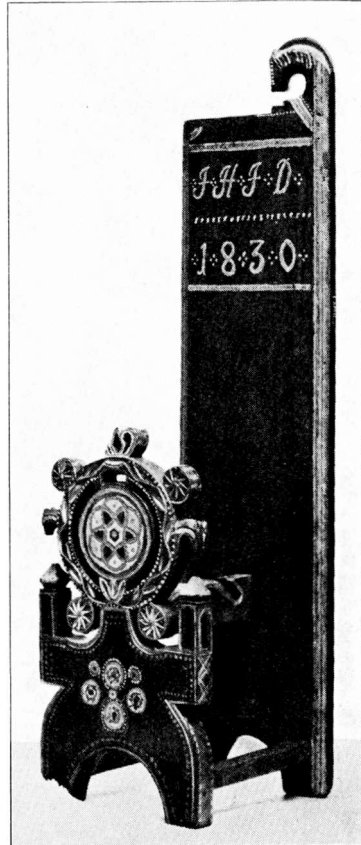

Fig. 18. Brogetmalet Skættefod fra Rabjærg paa Falster.

rød og blaa Staffering samt det paa Fig. 19 viste, drejede Træfad, der er malet grønt med rodt, har haft Hjemsted i Rabjærg. Gaardejer Hans Jørgen Larsen i Maglebrænde har skænket en Praaestage af Jærn paa Træfod. Et særdeles smukt Stolpeskab fra Eskildstrup har profildrejede Stolper, røde, knækkede Lister og brogede Rosetblomster og Tulipaner paa blaagrøn Bund. — De lollandske Erhvervelser er færre i Tal, men mellem dem er et af de nu saa sjældne, for det velsituerede Landsbyhjem typiske Møbler fra Senbarokkens Tidsalder at anføre. Det paa Fig. 20 viste renaissanceprægede Egetræsskab, som er købt af en Privatmand, stammer efter paalidelig Opgivelse fra Lolland, og

Fig. 19. Drejet Træfad fra Rabjærg paa Falster.

det viser sig ogsaa, at beslægtet Snitværk findes paa et lollandsk Hængeskab i Museet, og at et tilsvarende Skab fra Øen staar i et Privathjem. Mellem Skabets Fladsnitsornamentik findes Jesu Monogram og Indskrifterne: AF JORDEN ER WI — PAA JORDEN BOER WI — AF JORDEN ÆDER WI — TIL JORDEN BLIFVER WI — 1704 samt Citater af Salme 79 og 118 og atter Aarstal 1705. Desværre har Skabet mistet sin Fod og sin Staffering. Fra Frk. Maria v. Rosen har Museet som Gave modtaget et Hængeskab af Eg fra Sundby i Østlolland; dets renaissanceagtige Snitværk med Vinrankeornamenter synes at datere Skabet til Tiden om 1660, medens den senere, brogede Maling bærer Aarstallet 1858. Fra Thoreby er indkøbt forskelligt, bl. a. en Asketræsarmstol med udsavede Rygbalustre med Hjærter og Aaret 1840, fra Fejø en smukt udskaaren Stoleryg fra 1823.

Samlingen fra Bornholm er ogsaa meget spinkel, og af nyt

foreligger kun et lille Hængeskab med lodret Rifling, givet — sammen med et Billede fra ca. 1860 visende en Kone i Øens Dragt — af Hr. Niels Pedersen, København.

Det er stadig ikke lykkedes Museet at opspore nogen fuldstændig Panelstue fra en gammel fynsk Bondegaard, og det tegner

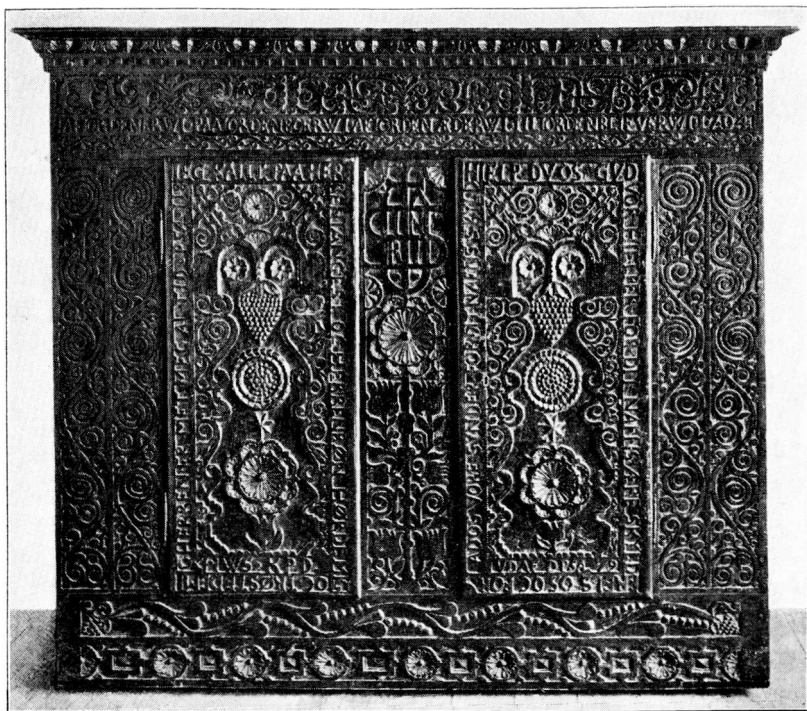

Fig. 20. Egetræsskab med Fladsnitsskæringer, 1704—05, fra Lolland.

til, at saadanne Stuer, der dog tidligere har været at se paa Øen, maa savnes i Dansk Folkemuseum. Alkovepaneler paa en enkelt Væg kan endnu træffes paa Fyn og Smaaøerne, men de stammer som Regel fra temmelig sen Tid. En saadan Alkoveforside i ud-savet og gennembrudt Arbejde med symmetriske Svaj, der løber ud i barokke Blomster og kroneformet Figur, er erhvervet fra Fjelsted i Vends Herred. Tre Fyrretræsskabe er indkøbt i Antikvitetshandel i Odense paa Grund af deres brogede Stafferinger,

som giver et godt Begreb om Landsbyernes jævne men smagfuldt beherskede Hjemmekunst. Det ene, et stort, dobbelt Klædeskab, har rocaillagtig Blomsterdekoration, delvis ophængt i blaa Sløjfer. Et andet Dobbeltskab bærer Roser og Tulipaner samt Indskrift S M S — 1745 — I H R D, og det tredie Skab, der blot har en stor Fyldingsdør, prydes af bølgende Ranker med barokke Rosetblomster og har to forskellige Ejerpars Navnetræk: C P S — A M N D — ANNO — 1769 og det senere paamalede P N S — 1806 — K H D.

Til en fynsk Storstues Udstyr hører et sammesteds indkøbt Fyrretræsklappbord fra 1700-Tallets tidligere Del med Ben af Fjæle, udsavet i Svaj. Fuldmægtig L. T. Hagen har foræret en drejet Træbuddike fra Fyn. Fra Kissendrup stammer en lille, pottiformet Laagskaal af sortbrunt glasseret Ler med Ornamenter i højt Relief formet som Rækker af runde Knopper, Agern og Frugter; Topgruppen viser en Ko, der malkes af en Pige. Desuden er erhvervet en Kandepotte af brunglasseret Ler fra Helnæs, Vindepind med Raslekugle fra Marslev Sogn, Garnvinde fra Fjeldsted, Skættefod med Aarstal 1801 fra Odenseegnen, og en Del Smaasager fra Krarup, skænket af Lærer H. C. Frydendahl, smst. Nogle kalligraferede og kolorerede Forskrifter med Citater af Jobs Bog, Alfabet m. m. daterer sig fra Bæring, Puge Mølle, Kærby og Kjøstrup 1799, 1803 og 1809. Fra Langeland er et ejendommeligt Dekorationsstykke af brogetglasseret Ler, et Hængekar af Form som en Prædikestol.

Efter at det forløbne Toaars Nyerhvervelser er kommet til, er Museets Samling af Genstande fra Østjylland bedre i Stand til at vidne om den gamle, solide Hjemmekultur, der var typisk for denne Landsdel. Fra Tunø ved Samsø stammer to Vævespæld, hvoraf det ene bærer en Mands Forbogstaver: I I S F P T 1813 (Jens Jensen eller lign., født paa Tunø), samt en brogetmalet Hængehylde af usædvanlig Form, rimeligvis hjembragt af en af Øens Sofarende. — Paa de malede Dekorations Omraade staar Randerseggen ret højt. Herfra, nærmere bestemt fra Omegnen af Trustrup, Djursland, er et stort, blaamalet Klædeskab med røde Lister og spinkle Blomsterranker i rødt.

blaat og grønt paa hvide Fyldinger. Under Gesimsen læses en noget senere paamalet Indskrift: 18 — R H S B — M Esp. D B — 37. Desuden en Dragkiste af nyklassisk Form med broget rococopræget Maling paa blaat og en Opsats dertil med Skabs-

Fig. 21. Dragkiste fra Hollandshjærg ved Randers, lysgrøn malet med brogede Ornamerter.

døre som et Chatol, mærket 18 — R H S B — 37, aabenbart ved senere Tilføjelse. Djurslandsk er ogsaa en af Fru M. Ulrich skænket Egetræsugge med rundbuede Fyldinger og Fladsnits-skæringer i almueagtig Renæssancestil fra ca. 1650—75, samt en Armstol af Bog med Karvesnitsornamerter paa Rygbrættene. Den paa Fig. 21 viste Dragkiste af Eg, der skal være købt i Hol-

landsbjærg, har broget Rococomaling i hvide Felter paa lysgrøn Bund. To Hængeskabe er indkommet fra Aarhuseggen, et fra Ajstrup fra 1791 og et fra Hads Herred fra 1803, begge brogede, det ene med Baroktulipaner, det andet med Hjærter og forskellige Blomster. Et hvidlakeret Thebord, der maaske oprindeligt har staaet i Købstad eller Herregaard, er købt i Illerup. Pladen har mangandekorerede Fajencefliser. I Favsing, Vejle Amt, er indkøbt en grønmalet Egetræskiste med underliggende rødt. I det sentbarokke Jærnbleslag ses i drevet og gennembrudt Arbejde Maane, Hjul, Hjærter samt en Engel og et Par Menneskefigurer. Af mindre Genstande fra de samme østjyske Egne skal nævnes et Par Mangletræer, et Vævespjæld (skænket af Fru Mette Kathrine Keilstrup i Jelling), Garnhaspe og Vindepind (fra Grenaaeggen, skænket af Fru Marie Jensen, Gentofte), Urhus fra 1823, Kridthus af Messing, Æske med Karvesnit, udgravet i en Egeklods 1761, og en Glasflaske af Form som en Gris. En Skættehaand fra Dørup bar den ejendommelige Indskrift: S H M W K S J G D L T S S P D J, der efter Sigende skal tolkes som: Slaa haardt min Ven, kom snart igen, drej Lokken tit, saa spilder du it. En Uro af Halm og udklippet Glanspapir er lavet af en Mand fra Aarhuseggen efter gammelt Mønster derfra. Ejendommeligt nok falholdt han saadanne Uroer paa Strøget i København i Julen 1929, skønt Op-hængningen af disse ikke her i Landet, saaledes som andetsteds, særlig knyttet til Julen. En lille Samling Mad- eller Barsel-spande viser Prøver paa jysk Pottemagerarbejde (Fig. 22). I det mindste en af dem synes at være tilvirket i Pottemagereggen omkring Sorring.

Ved Indkøb og Gaver er der gjort en Del Erhvervelser i Eggen omkring Hammel. Gaardejer Mads Skov i Granslev har foræret Tenstol, Mælkekrukke af Ler, Tværøkse, Valkebræt m. m., Gaardejer Hans Kock, sammesteds, et øjensynlig meget gammelt, jærnsmedet Næsebaand (»Niesøel«) til Stude og et Hængehjærneskab af Eg med Fladsnit og broget Staffering af Vase med Roser samt Navnebogstaverne N P S K 1789, betegnende Niels Pedersen i Knudstrup. Gaardejer Carl Jensen, ligeledes i Granslev, Skættefod fra 1847 og tilhørende Skættehænder. I Skjød er indkøbt en

brogetmalet Dragkiste med Brunmarmorering og Blomster, medens Gaardejer Hans Thomsen, Sparregaard i samme By, har givet Praasestage og adskillige Redskaber. Assistent Marinus Nielsen, Hammel, staar som Giver af et Mangletræ med Rilleornamenter fra Venge. To malede Armstole, købt paa Ry Nørskovauktionen 1929, stammer formentlig fra Silkeborgengen.

Fig. 22. To Barselspande af glasseret Ler. Den til venstre fra Æbeltoftegnen, den til højre fra Stjær.

Viborgegnen og Salling. Fra Haasum er erhvervet et blaamalet Klædeskab af en for Salling særpræget Type med et øvre Rum med Klap. Udformningen er enkelt nyklassisk og Dekorationen brogede Blomster. En ualmindelig stor Maltløb, den samme, som omtales i Jeppe Aakjær: Fra min Bette-Tid, er ved Jeppe Aakjærs Mellekomst foræret til Museet af Gaardejer Laust Laursen, den nuværende Ejer af den afdøde Digtters Fødegård i Aakjær. Tækkeskovl og Valkefjæl, der har tilhørt Aakjærs »Gamle Yver«, er skænket af Husmand Jacob Iversen, Vridsted, Fjends Herred. Fra Over Viskum kommer en Ølkovs af Sorringarbejde, fra Vejrum en Halmuro som den ovenfor omtalte,

købt af en af de faa, der endnu giver sig af med at lave saadanne Arbejder.

Fra Mors har Museet sikret sig andre Prøver paa slig gammel Husflid ved Køb af Sime- og Halmviskarbejde. Fra Thy og Vendsyssel er kun kommet et Studeprangerskrin og et Par Smaating, bl. a. Dynemonsterpinde med Garn som Gave fra Fru Ole Jensen, Heden i Understed Sogn. — Vestjylland. En Egetræskiste med fire rundbuede Fyldinger og Fladsnit i barok Renæssance, marmormalet i senere Tid, stammer fra Tiden ca. 1650—75 og har haft hjemme i Ringkøbingegnen. En lille, spinkel, drejet Træbismær til Traadvejning kommer fra Vostrup i Lønborg Sogn, og en usædvanlig stor Jydepotte, brugt til Gildesmad, samt en Øltragt af Jydepotteler fra Vardeegnen. Faaretojr af Revlingris, som nu er saa godt som afskaffet overalt, er købt af en Faareholder i et Jordhus paa Heden. I Kobbermøllen ved Flensborg er ifølge Stemplet D & G (Danielsen og Gørrisen) tilvirket en fra Lintrup ved Holsted erhvervet Sengevarmer med indpunslat Tulipanvækst i Urtepotte. — Overlæge Brinch, Spangsbjærg Sanatorium, har foruden det Side 94 og 102 nævnte foræret en gammel Vandfarvetegning af Niels Jensen Tækkers Hus i Sønderho paa Fano.

Sønderjylland. En Vugge med svejftet og tunget Frontespice over Hoved- og Benende er købt ved København, men skal have hørt hjemme i Tyrstrup ved Haderslev. Fra dette Nabolag (Mølby) kommer ogsaa et højt, brogetmalet Stueur med Baandslyng og Roser. Kassen bærer Aarstallet 1793 og Skiven Signaturen: London 1793. I Kvistrup paa Haderslev Næs skal have staaet et i Antikvitethandelen indkøbt Bord af særlig gammel Type, der næsten virker middelalderlig. Pladen hviler paa to brede, lodretstillede Fjæle, der for neden er udsavet i Svaj og for oven danner Kortsider i et Kisterum med Laage under Pladen. — Fra Hr. Anton Frederiksen, Seggelund Dam ved Haderslev, er modtaget forskellige Redskaber m. m. som Foræring, og herfra er købt en Hestegang. Auktionsdirektør Winsløw, København, og Kunsthandler H. Ferlov har foræret Kistebilleder, trykt i Haderslev ca. 1800. — Fra Aabenraas Omegn er to store Klædeskabe med brogede Malinger. Det ene har blaa- og brunrødt

marmorerede Pilastre, svær, svajet Krongesims med udskaaret Rocailleværk og i øvrigt malede Rococokartoucher og ophængte Rosenkviste. Paa det andet har Krongesimsen Tandsnitsinddeling, Halvsøjlerne er snoede, og der findes en ældre Arabeskmaling, som delvis er overmalet med Blomsterduske og Baandsløjfer. Et tredje Skab med Dateringen 1766 og et lille Hængeskab fra 1826 er indkøbt fra Als og viser andre malede Dekorationsmotiver. En Himmelseng fra 1820, stammende fra Angel, er en Gave fra Fru Skoleinspektør Hansen, Holte. Fra Flensborgegnen er et Mangletræ, der i Stedet for Skæringer og Hestehaandtag har brogede Plantedekorationer og profildrejet Haandgreb. — Vestslesvigsk er et Klædeskab i almueagtig Louis XVI-Stil, kronet af Balustrade med Gitterværk, fra Døstrup, en »Klue'stag« fra Sæd ved Tønder, nemlig en af de Springstokke, hvormed man i Marsken sætter over Grofterne, og en af Gaard-ejer C. Lorenzen i Sæd skænket Rygningsplov til at skære Græstørv med. Ved Erhvervelsen af disse og andre Redskaber er der optaget levende Billeder af Benyttelsen.

Museets Samling af *Dragtdele og Tekstiler fra Landbohjem* er bleven forøget med nogle Dragtdele fra Fyn, blandt andet en rød strikket Trøje og nogle Kjoleliv fra Bjærg Herred i Odense Amt. Med Sorg saa Museets Udsending Skørtet til et af Livene sidde som Møbelbetræk i Gaardens Stadsstue. Et rødt og et grøntribet Stoffeskørt og nogle Smaadele er erhvervet i Skovby Herred. Det er ikke muligt at stille disse Dele sammen med de førnævnte til een Dragt, hvad der er saa meget mere beklageligt, som Museet ingen Dragt har fra Fyn. Den eneste til 1928 kendte hele fynske Dragt findes paa Middelfart Museum, og der er Forklædet endda ældre end den øvrige Dragt. Det er et Empireforklæde, der er lavet til at sidde op under Armene, og det er for langt til at fæstes om Livet paa Bæltets normale Sted. Desuden er fra Bjærg Herred erhvervet en kort slagformet Kaabe, Hovedtøj og en Skindfrakke fra ca. 1800, medens der fra Vends Herred er indgaaet en brun Stoffes Trøje med kulørte Blomster, en smaa-mønstreret Vest samt en rød Toplue, der ved Hjælp af et Par i Samlingen værende Skindbukser foreløbig udgør Museets eneste

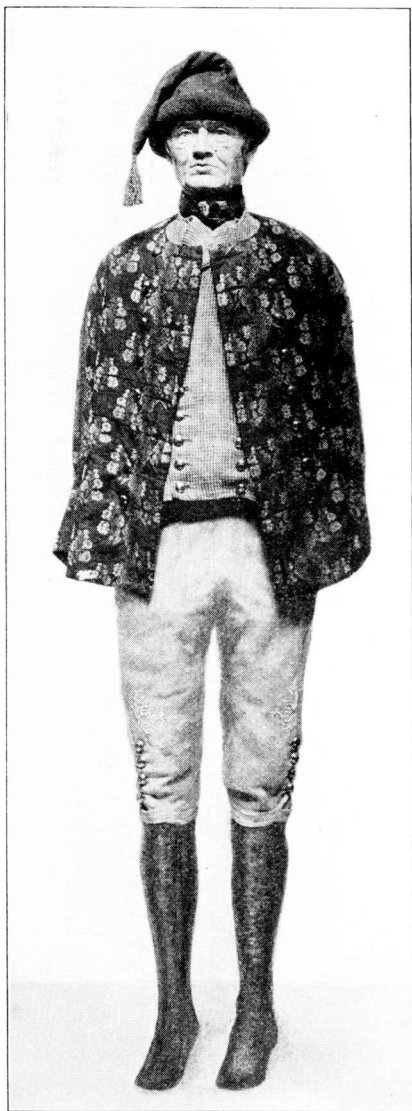

Fig. 23. Mandsdragt fra Fyn.

Dragt fra Fyn (Fig. 23). Foruden mindre Dragtdele, saasom Forklæder, Tørklæder, Hovedtøjer m. m., er erhvervet 2 Stykker Sengeomhæng med trykt, hvidt Mønster paa blaa Bund, samt et Stykke af et Omhæng med paatrykt graasort Mønster paa hvid Bund. Fra Svendborg Amt er købt et Haandklæde med Hul-somme og flettet Trænd, samt et Par hvide, uldne Strømper med Rudemønster. — Fra Vejle Amt er købt en Del Hovedtøjer og mindre Dragtdele til Kvindedragt, men desværre er det heller ikke dér lykkedes at erhverve Stykker, der kan sammensættes til en hel Dragt. Derimod har Museet haft den Glæde, som Gave fra Fru M. Kyed i Børkop at modtage en hel Mandsdragt med rød, strikket Toplue, rød, mønstret Trøje, 2 tværstribede Veste og brune Fløjls Bukser. Den stammer fra St. Velling i Smidstrup Sogn, Vejle Amt. — Skænket er af Gaardejer Laugesen, Trelde, et graagrønt Kjoleliv, af Frk. Skytte, Kolding, en rød, broderet Hue fra Trelde, af Fru Smidt,

Smidstrup pr. Fredericia, en sort Fløjls hue med Guldknipling. Fra Fru Petersen, Børkopgaard, er modtaget et hvidt tambure-

ret Tørklæde, fra Fru Lomholt, Villa Gimle, Skaarup Sogn, 2 Daabshuer, fra Fru Petersen, Jerslev Kro, en broderet Huenakke. Endvidere er et sort Silkeliv en Gave ved Fru Hald, Vrigsted.

Fra Heden paa Sjælland er købt et Par særdeles gode Skjorter og Særke med forskellig Udsyning, samt forskellige enkelte Dele af Mandsdragt. Et Par hvide, mønstrestrikkede Kvindevanter fra samme Sted er en Gave fra Fru Mozart-Jensen, Farumgaard. En Samling Træske fra Kgs. Lyngby er skænket af Murermester G. Jensen, smst. Desuden er forskellige Hvidsømsarbejder fra Vest- og Midtsjælland erhvervede. Disse er ikke saa rige som Arbejderne fra Østsiden af Sjælland, men Hvidsøm omtrent paa samme Maade som Hedens har dog været udført der, hvorimod Fyn væsentlig kun har Hulsømme og Trændfletning. Jylland har saa godt som ingen hvid Udsyning haft paa Lærred. Fra Sjælland er endvidere erhvervet 3 Agehynder med kulørt

Uldgarnsbroderi fra Tiden 1797 til 1817. Fra Falster er købt nogle Dragtdele, bl. a. Linhætter, som Museet intet Eksemplar

Fig. 24. Nordfalstersk Kvindedragt, skænket af Fru Rasmussen, Stouby.

ejede af, og Museet har haft den Glæde at modtage som Gave fra Fru Rasmussen, Stouby, Væggerløse, Falster, en Nordfalsterdragt med flere Hovedtøjer (Fig. 24). — Fra Sønderjylland er købt en Samling Læreklude og forskellige Smaadele, saasom Hovedtøj og lignende samt en flosvævet Stolehynde. Sønderjylland er det eneste Sted i Landet, hvor Flosvævning vides udført, og bevarede Stykker findes. Derfra er ogsaa erhvervet et Stykke Rylagen med Pyramus og Thisbes Historie. Rylagen er det gamle danske Navn for de sønderjydske Vævninger, som Tyskerne kalder »Beiderwand«. Dette Ord bruges ofte i dansk Sprog, hvad der ingen som helst Grund er til, da vi har en god dansk Betegnelse. Saa meget mindre er der Grund til at bruge Ordet, som Beiderwand ogsaa kan betyde almindeligt Hvergarn. »Ry« er af samme Rod som »ru« og betyder noget ujævnt eller groft. Mønstermotiverne i Rylagen er taget fra Damask- og andre indviklede Vævninger. Museet ejer f. Eks. 2 nederlandske Damaskservietter fra det 17. Aarhundredes første Halvdel med Fremstilling af Pyramus' og Thisbes Historie.

Blandt de erhvervede *Smykker fra Bondehjem* maa nævnes 3 Par Snøremaljer med tilhørende Naal og Kæde af forgyldt Sølv med paalagt Filigranornament. I Naalen er foruden Navn indprikket 1831. De stammer fra dansk Amager. Desuden er fra Midtsjælland erhvervet et Kaabespænde, 3 Livbaandsspænder, et lille sølvforgyldt Spænde i Hjerteform med 2 Fugle, der holder en Krone over Hjertet, samt 2 Par Skospænder. — Fra Fyn er købt 2 Dusin klare, rosetgraverede Knapper foruden en Del store Knapper. — Endvidere er købt et Par Spænder, hvormed man paa Als hægtede Forklædeliningerne sammen bag paa. Spænderne bestaar af 2 mód hinanden vendte Løver, der har en Kæde og Krog til Lukning. De har sikkert deres Oprindelse fra de 2 Løver i det slesvigske Vaaben. — Fra Læsø er købt 2 Brystbukler, de saakaldte »Braaser«.

Foruden det allerede nævnte er Gaver modtaget fra:

Hr. Aagesen, Snedker O. J. Andersen, Enkefru Andersens Dødsbo ved Hr. O. M. Andersen, Frk. Nic. Bie, Frk. Franciska Blom, Frk. Bregendahl, Fru Dreier, Kunsthandler H. Ferlov, Fru Kristine Forman,

Kunsthändler Grosell, Fuldmægtig L. T. Hagen, Boet efter Frk. Nathalie Hansen, Frk. Holm, Museumsinspektør Chr. Axel Jensen, Frk. A. Lange, Museumsdirektør M. Mackeprang, Fabrikfirmaet Th. Marstrands Eftf., Frk. Else Mohrbutter, Snedkermester Lars Møller, Boet efter Landinspektør, Kapt. Norgaard, Frk. Ida Olsen, Boet efter Hof-sadelmager Lauritz Petersen, Fru Fuldmægtig Petresch-Christensen, Hr. Niels Petersen, Fru Philipsen, Læge Viggo Stochfleth, Konditor H. Sørensen, Boet efter Viceadmiral F. Uldall ved Ingeniør E. Uldall, Elektriker Alfr. Valentiner og Auktionsdirektør Winsløw, alle i København. Desuden Skovrider Ratken Find, Rungsted, Murermester Georg Jensen, Kgs. Lyngby, Frk. Marie Hansen, Gjevninge, Hr. C. Christensen, Roskilde, Hr. Vincentz, Slagelse, Opsynsmand Thomsen, Vordingborg, Fru Rasmussen, Stouby, Falster, Fru Marie Cathr. Hansen, Ryskov, Snedkermester Rasmussen, Fangel, Fru Cathrine Jespersen, Paddesø, Gaardejer Peter Mikkelsen, Ejlbjby Lunde, Enkefru Ane Cathrine Pedersen, Dongs Højrup, Museumsforstander Johs. Olsen, Svendborg, Fru Hans Madsen Clausen, Bregninge, Ærø, Frk. Christensen, Fredericia, Museumsforstander H. P. Hansen, Herning, Fru Kirsten Marie Madsen, Sønderlev, og Førstelærer Touborg, Øster Assels.

KIRKENS PROFANBENYTTELSE I ÆLDRE TID.

Af Kai Uldall.

Vor Tid kender kun Kirken som Gudstjenestens Hus. Kun rent undtagelsesvis kan en Kirkekoncert eller anden passende Handling finde Sted i en Kirke. Tidligere har Forholdet været anderledes, og der skal her fremdrages en Række Eksempler paa verdslig Brug af danske Kirkebygninger i ældre Tid.

Baggrunden for dette Emne er Middelalderens Sammenblanding af helligt og søgt. I den katolske Tid fandt kirkelige Handlinger Sted udenfor Kirke og Kirkegaard, samtidig trængte det verdslige Liv ind over Kirkens Tærskel, og endelig herskede Skikke, hvori profant og sakralt tilsyneladende var gaaet op i en Enhed. Aarsagen til denne Sammenblanding maa for en Del søges i Middelalderens Afhængighed af førkristne Skikke.

Det kan for Nutiden være vanskeligt at fastslaa, hvor man i

Middelalderen tænkte sig Skellet sat mellem helligt og søgnt. Naar man ved Bryllup fejrede Drikkegilde i Kirken, eller naar Majgreven i Spidsen for Sommer-i-By-Toget red ind foran et Alter, var det da en kirkelig eller verdslig Handling? Der kan ikke tvivles om, at slige Skikke i deres Oprindelse var kultiske eller magiske. Forhandlingsmøder og Ting kan være afholdt i en Kirke af rent praktiske Grunde, men det maa ikke glemmes, at slige Sammenkomster etnologisk kan knyttes til Kultudøvelsen. I Middelalderen kunde man i mindre eller private Sager aflægge Ed paa Relikvier. — Ogsaa med Hensyn til nyere Tid kan det være vanskeligt at sætte Grænsen for, hvad der maa betegnes som Profanbenyttelse. Reformationstidens Kristendomsundervisning for Børnene kan, ligesom den først senere fast organiserede Katekisation for Voksne, ikke godt opfattes som ikke-kirkelig Gerning, medens den deraf udviklede Skoleundervisning i Landsbykirker her skal omtales som verdslig Benyttelse.

Ved Betragtningen af de forskellige Maader, hvorpaa Kirkerne i ældre Tid er bleven benyttet profant, kan man altsaa skelne mellem Brug, der engang havde haft naturlig Tilknytning til Helligdom og Kultus, i Modsætning til andre, der blot var fremkommet af praktiske Grunde eller mere eller mindre tilfældigt. — Endvidere kan man skelne mellem den faste eller regelmæssige Benyttelse og den mere tilfældige. I første Tilfælde *kan* Kirken have modtaget en særlig Indretning i profant Øjemed. Ved en almindelig Oversigt over Kirkernes Profanbenyttelse vil det dog næppe være praktisk at inndele Stoffet efter disse Forhold, og det skal derfor i det følgende ordnes efter Benyttelsens Art. Det bør erindres, at naar en uforholdsmæssig stor Del af de anførte Eksempler stammer fra den nyere Tid, saa skyldes det utvivlsomt Mangelen paa detaillerede Kilder fra Middelalderen.

Tilflugt og Forsvar. Jævnside med de befæstede Købsteder og de kongelige og private Borge fandtes der i Middelalderen enkelte befæstede Pladser, hvortil en Egns Befolkning kunde søge i Ufredstid med deres Gods. En saadan Fællesbefæstning eller Tilflugtsborg var saavidt bekendt ikke skabt ved Forsvarsindret-

ning omkring en Landsby, men var indrettet paa et passende Sted, hvor Terrainforholdene var fordelagtige. Befæstninger af denne Art havde et ret stort Omfang, da det ogsaa gjaldt om at beskytte Kreaturer og Heste. I Danmark kan enkelte paavises. Fra forskellig Side har man hævdet, at Kirker i større Udstrækning skulde have tjent som Tilflugtsborge, og det kan heller ikke nægtes, at i en Egn, hvor egentlig Befæstning savnedes, kunde Kirken komme i Betragtning som Tilflugtssted. Den var jo oftest Egnens eneste solide Bygning, og tilmed laa den ofte højt og frit paa en i strategisk Henseende fordelagtig Plads. Dertil kom, at Kirkegaarden med dens Mur eller Dige dannede en ydre Forsvarslinie. En vis Betydning maa man vel ogsaa tillægge Kirkens Helg og Asylret, men i større Grad er denne næppe bleven respekteret. Under Kampen ved Byen Oldenburg i Wagrien 1171 undlod Absalons Mænd at angribe den af Vize-lin udenfor Byvolden opførte Kirke, hvori Befolkningen havde søgt Beskyttelse, men en saadan Ærefrygt for Helligdommen, som i det mindste Sakso tillægger de danske Krigere, har næppe været almindelig.

Der kan anføres adskillige Eksempler paa Kirkers Benyttelse i Forsvarsojemed. Under de af Edelfred foranstaltede Myrderier paa de Danske i England, søgte en Del af disse Tilflugt til en Kirke i Oxford, men Træbygningen blev brændt over dem. Ved Grev Gerts Indfald i Ditmarsken 1322 samlede Folk sig i Wöhrden Kirke og gjorde et heldigt Udfald, efter at Holstenerne havde sat Taget i Brand. 1333 belejrede Gert Ubby Kirke ved Holbæk og 1342 afbrændte Holstenerne (Kirke-) Helsinge Kirke paa Sjælland, ved hvilken Lejlighed mange Bønder, »forsamlede dér af Frygt«, ifølge Petrus Olai blev dræbt, brændt eller fanget. Samme Aar udstedte Aarhusbispens Banlysning mod dem, der uden rette Tilladelse befæstede sig i Kirker, og da lignende Forbud i Løbet af det følgende Hundreदार gentoges af Erkebispem i Lund, har de uden Tvivl haft Gyldighed over hele Landet. Ifølge Hvitfeld skal en skaansk Lensmand af Navn Bydelsbak 1387 have slaet oprørske Bønder paa en Kirkegaard. 1399 blev Breklum Kirke i Bredsted Amt antændt af de Danske, og Frisere, som havde

forsvaret sig der, omkom. Om Süderstapel Kirke ved Grænsen til Ditmarsken skal der være kæmpet 1402, 1413 brændte Ditmarskerne Mildstedt Kirke, hvor Frisere havde Tilhold, og 1415 blev Oldenswort Kirke indtaget. Den svenske Rimkrønike skilddrer det Blodbad, som Erik af Pommerens Krigere anrettede efter Indtagelsen af en Kirke paa Femern 1420.

Beretninger af denne Art viser, at Kirker kunde benyttes som Tilholdssted i Ufredstider, men de berettiger ikke til at tale om Forsvarskirker som et særligt Begreb. — Vi ser fra nyere Tid, at fremmede Tropper, fjendtlige eller Landets egne, forstod at udnytte Kirker og Kirkegaarde som sikre Forskansnings- og Lejrpladser. I aabent Brev vedrørende Krigsordningen for de danske Krigsfolk 1564 bestemmer § 7: »Dersom man med Lejret bliver nogen Steds stille liggendis eller og gør noget Tog der hen, som Kirker ere, skulle de dennom ikke lejre eller tage deres Lossemente i Kirkerne eller Kirkerne opbryde eller vanære, men tilhjelpe dennom at ære, beskytte og beskærme under Livsstraf«. Christian den Fjerdes Krigsartikler af 1611 har lignende Forbud mod at slaa Lejr i Kirker, og i den danske Vise om Kalmars Erobring haanes Kong Karl, fordi han havde slaaet Lejr paa en Kirkegaard. Fra det 17de Aarhundredes Krige haves ikke saa faa Vidnesbyrd om regulære Troppers Besættelse af Kirker; kun undtagelsesvis hører vi, at Egnens Folk søger dertil. Paa dette Tidspunkt, da Landbefolkningen i militær Henseende stod relativt svagere end i Middelalderen, trak Bønderne til befæstede Købsteder, til deres Herskabs Gaard eller søgte Skjul paa afsides Steder i Skove eller Moser, hvis de overhovedet forlod Gaardene. Bøndernes Forsøg paa Forsvar i Marken vedkommer ikke Emnet.

Under Kejserkrigen befæstede jyske Bønder sig 1627 paa Ørum Kirkegaard, hvor 30 af dem blev dræbt. Ved samme Tid forsøgte de Kejserlige sig i Vejle Købstad, hvor de befæstede Kirken, som fik stor Skade derved. En Synsforretning 1630 noterer bl. a.: »Udi Taarnet, neden i Vaabehuset, er 6 Skyttehuller igennem Muren hugget, de 3 paa den vestre Side, 1 paa sønden og de 2 paa norre Side, som Fjenderne lod gøre og vilde bruge til at indlægge store Stykker (d. v. s. Kanoner) udi«. End-

videre inddrog den tyske Oberstløjtnant Hatzfeldt Nørre Sundby Kirke i de omfattende Skanseanlæg ved Limfjords-Overfartens nørre Bred, og de Kejserslige benyttede Sabro Kirke til Provianthus og indrettede befæstet Vagtpost i Morsum Kirke paa Sild.

Fra anden Svenskekrig kan anføres andre Eksempler. Brandenborgske Tropper besatte Sønderborg Kirkegaard, og ved samme Tid skal Bønder have forskanset sig i Grundhof Kirke i Angel. Paa Fyn forsøgte Bønderne et Forsvar af Gelsted Kirkegaard, og efter Krigen maatte man reparere Munkebo Kirkegaardsmur, hvori der af Soldater var brudt Huller til Gevær-anlæg. Paa Hveen forsvarede en dansk Fourageringsekspedition sig paa Kirkegaarden. Andetsteds er der blot Tale om, at Kirken misbrugtes til Kvarter, Stald eller lignende, saaledes som det f. Eks. var Tilfældet i Føns paa Fyn og i Nordborg paa Als. — Selv fra de seneste Krige horer vi som bekendt om lignende Forhold. Paa Sjælland benyttedes en Kirke for sidste Gang til Forsvar, da Generalmajor Oxholm efter Slaget ved Køge 1807 standsede med sine Folk paa Herfølge Kirkegaard og blev beskudt af engelsk Feltskyts. — Under militære Operationer kunde en Kirke naturligvis ogsaa faa særlig Betydning paa Grund af sin Beliggenhed, saaledes som det var Tilfældet med Dybbøl Kirke 1864. Ved den første Tilbageerobring af Riberhus 1644 beskød de Danske Slottet med Kanoner fra Ribe Domkirkes store Taarn, og under Københavns Belejring 1523 blev der stillet Skyts paa Byens Kirketaarne.

Kunde Kirken benyttes af Omegnens Befolkning eller af Tropper som Forsvarssted, saa kunde ogsaa Enkeltmand eller en lille Hob, der af en eller anden Grund var truet paa Livet, flygte dertil. Særlig bød Taarnet paa gode Forsvarsmuligheder selv med en lille Besætning. Det kan vel være tvivlsomt, om Knud den Hellige trak sig tilbage i Albani Kirke i Odense for at forsvare sig der. Snarest søgte han dertil for at holde Bøn; men Beretningen om Mordet 1086 skildrer i hvert Tilfælde Kampen om Trækirken som langvarig og haard. Et ejendommeligt Tidsbillede giver Beretningen om den tidligere Borgmester, Raadmand Jacob Jensen, i Ribe, der 1377, efter at have plyndret Raadhuset, satte

sig fast i Ribe Domkirkes store Taarn, hvis fortificatoriske Indretning skal omtales nedenfor. Fra Taarnet foretog Jacob Jensen Plyndringstog til Domkirken og Byen, og det kom til en Kamp i Kirken, hvorved den kongelige Foged blev haardt saaret. Paa Grund af denne Vanhelligelse blev Gudstjenesten i Domkirken standset en Tid og Ildgjerningsmanden bandlystes. Han fik senere Lejlighed til at flygte om Natten. En lignende Begivenhed fandt Sted 1412 i Pelvorm gamle Kirke, hvorfra Ditmarskeren, Cort Wiedrich, brandskattede Egnen i længere Tid. — Da Fru Anna Meinstrup i Grevefejden blev dræbt paa Sjællands Lands-ting, stod Jomfruerne Anne og Sofie Glob ogsaa i stor Livsfare og blev kun reddet, fordi nogle Mænd hjalp dem op i Kirketaarnet. Til saadanne historiske Begivenheder svarer enkelte Sagn, f. Eks. om en Adelsmands Flugt til Ingstrup Kirke i Vendsyssel og Folkevisen om Liden Engel:

»Det var liden Engel
han ind ad Kirken mon rend,
og det var Gjøde Lovmand,
han Hovmænd efter ham monn send.«
»De skød paa Kirken i Dage,
ja vel i Dage fem,
men ej kunn de faa Kirken
til at brænd i alle dem«.

I andre Tilfælde er der ikke Tale om Forsvar, men blot om Skjul af Personer eller Gods. Om Flamländeren Helias, Biskop i Ribe 1142 og tidligere Kløkker, berettes, at han havde Modstandere og en Tid maatte holde sig skjult ovenover Domkirkens Kor. Paa Hvælvene i den samme Domkirke maatte en af Byens Folk, der i Svenskekrigen 1658 var kommen i Strid med en Polak, opholde sig i nogle Uger. Kendt er Beretningen i Øm Klosterkronike om Munkenes Forsigtighedsregler i Anledning af Dronning Juttas og Hertug Abels Voldshandlinger: ». . . bragte vi vore Klæder med Undtagelse af dem, vi gik i til daglig, og vore Fødemidler, hvoraf vi skulde leve i Fremtiden, med Undtagelse af den Smule, hvormed vi kummerligt opholdt Livet, over i den nye Kirkes Taarn for at gemme dem der af Frygt for Fjenden«. — Adskillige Jordfund af Monter og Kostbarheder har som bekendt

vist, hvorledes man søgte at skjule Værdisager for Fjenden. Enkelte tilsvarende Fund er gjort i Kirker. I Taaning Kirke ved Skanderborg fandtes Sølvtoj med Aarstallet 1628 bag et Spændetræ i Tagværket, antagelig skjult der under Torstensons Indfald. Nogle Sølvskeer og Monter fra Midten af 16de Aarhundrede var indmuret i Gavlen over Vaabenhuset i Smørum Kirke ved København, men denne Hengemning synes ikke at have haft Forbindelse med Krigsbegivenheder. Under den anden Svenskekrig gemte Præsten Iver Gregersen Hemmet sin Families Smykker i et tilmuret Vindue i Skern Kirke i Vestjylland, og Fund af Møntbeholdninger under Gulvet eller over Hvælvingerne i Bodum, Lindum og Blegind Kirker i Jylland samt i Bellinge og Kullerup Kirker paa Fyn viser, at adskillige af hans samtidige valgte lignende Gemmested. Ifølge en Optegnelse i Kirkebogen i Todbjerg mellem Aarhus og Randers benyttede Bønderne paa Egnen Kirkerne som Gemmested for deres Gods under Krigen 1657—59.

Skjulested i Kirken hører vi ogsaa Tale om i adskillige Sagn. I Jetsmark Kirketaarn fandtes »Puse« eller »Puses Hul«, hvortil Stedets sidste katolske Præst, Niels Puus, ifølge Peder Dyrskjot skal have retireret sig og være bleven udhungret. I Hee Kirketaarn paaviste man »Fru Ellens Kammer«, og i Karise Kirke »Fru« eller »Jomfru Mertes Kammer«. Personer som de her nævnte har dog en Tilbøjelighed til at antage mere mytisk end historisk Karakter. Fru Merte havde sin Helligkilde, i Korkamrene i Storehedinge Kirke holdt Ellekongen til, i Magleby Kirke i samme Herred hed Vaabenhusloftet »Nisseloftet«, og samme Navn havde Loftet over Koret i Kagstrup Kirke. — Det vil af det følgende fremgaa, at der af flere Grunde kunde være Brug for Kamre og Opbevaringsrum i Kirker.

Vi har hidtil set, hvad skrevne Kilder kan oplyse om Kirkerens Benyttelse til Forsvar, og skal nu gaa over til at omtale, hvad Kirkebygningerne selv kan vidne om. Spørgsmaalet om man ved Kirkers Opførelse eller Ombygning har indrettet Bygningen med Forsvar for Øje, har i den sidste Menneskealder beskæftiget flere Bygningshistorikere, og med Hensyn til Opfattelsen af de

enkelte Bygninger, ligesom ogsaa i visse principielle Synspunkter, har der hersket Meningsforskel. Det maa dog nu siges at være fastslaaet, at fortificatorisk Udformning kun kan paavises ved ganske faa danske Kirker. Den ombyggede Tilstand, hvori de fleste af de paagældende Monumenter nu befinder sig, maa dog til en vis Grad gore mange Undersøgelsesresultater usikre, især naar det af Hensyn til Bygningens stadige Brug ikke har været muligt at bortfjerne dækkende Puds for at undersøge Murværket nærmere. — Da der kan henvises til speciel Litteratur om danske Forsvarskirker¹⁾, og da der allerede foreligger en kortfattet Oversigt over de fleste af disse (M. Mackeprang: Vore Landsbykirker), skal Forfatteren her indskrænke sig til en kort summarisk Behandling.

Ved de befæstede Kirker er Forsvarsindretningen henlagt til øvre Stokværk, medens det nederste forudsættes behersket fra oven, saaledes at der ikke, eller kun i ringe Grad, er foretaget nogen Omformning deraf. Ganske tilsvarende Befæstningsprincip træffes ved flere af de senere Herreborge fra det 16de Aarhundrede, idet man ogsaa her kan se almindelige Vinduer og Indgangsdøre uden Flankesikring i nederste Stokværk. De hidtil paaviste Forsvarskirker — vi ser foreløbig bort fra dem, hvøved kun Taarnet er befæstet — har derfor enten Vægtergang eller blot øvre Stokværk, der kunde rumme Flygtninge med deres Gods og de Forsvarere, der ikke opholdt sig nede i Kirken. Saavel ved Rundkirkerne som andre Forsvarskirker hersker dette Befæstningsprincip; men paa den anden Side er Tilstedeværelsen af øvre Stokværk uden sikre Spor af Skydeskaar, Tinder eller Væg-

¹⁾ J. B. Löffler: Kirkerne i Lillehedinge og Karise (Aarb. f. n. Oldk. 1894 p. 394 ff), Otto Blom: Befæstede Kirker i Danmark fra den ældre Middelalder (Smst. 1895 p. I. ff.), Emil Ekhoft: Om kyrkornas forna egenskab af försvarsverk (Smst. 1899 p. 19 ff.), J. B. Löffler og M. Mackeprang: Har Kalundborg Kirke haft Murkrone og Skyttegang? (Smst. 1902 p. 37 ff.), R. Haupt: Wehrkirchen in den Elbherzogtümern (Zeitschr. f. d. Gesellschaft f. Schl.-Holst. Geschichte, Bd. 32, Kiel 1902, p. 224 ff.), Aage Mathiesen: Opl. om middelalderlige Fæstningstaarne (Aarb. f. n. Oldk. 1902 p. 45 ff.), H. F. Frölén: Nordens befästa rundkyrkor (Stockholm 1911), C. A. Jensen: Lillehedinge, Storehedinge og Karise, Nye Bidrag til Spørgsmaalet om danske Forsvarskirker (Smst. 1918 p. 1 ff.).

tergang intet Bevis for, at man staar overfor en befæstet Kirke. Som det formentlig vil fremgaa af denne Afhandling, kan ogsaa anden Profanbenyttelse have fremkaldt de særlige Forhold, og man kan ejheller betragte det som udelukket, at disse skyldes en eller anden middelalderlig Indstiftelse i Kirken. Ledøje Kirke, der synes opført i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede som Kapel eller Gaardkirke for en Sædegaard, har to Stokværk med Kapel i det øvre, og i Ribe Domkirkes store Taarn fandtes i Middelalderen Kapel saavel i første som i andet Stokværk.

Mellem Forsvarskirkerne danner de bornholmske Rundkirker en egen Gruppe. Østerlars, Nylars og Olsker har tre Stokværk, medens den fjerde, Nykirke, kun hæver sig i to. De to førstnævnte er i tredje Stokværk udrustet med en Vægtergang, hvis Ydermur oprindeligt har aabnet sig med Tinder. Olsker synes at have Skydeskaar i andet Stokværk. Af de øvrige danske Rundkirker er Selsø, Himlingøje og Hørve paa Sjælland, ligesom Valleberga i Skaane og St. Mikael i Slesvig helt eller saa godt som helt nedrevne. St. Mikael var 1196 omgivet af en Grav, men i øvrigt vides det ikke, om disse Kirker har været indrettet til Forsvar. Det maa dog betragtes som sandsynligt. Rundkirkerne i Thorsager i Jylland og Horne paa Fyn har skydeskaarlignende Aabninger i de øvre Stokværk, og Bjernede paa Sjælland har utvivlsomt svaret nøje til Thorsager, inden Kirken i den senere Middelalder fik sin nu fjærnede, bispehuelignende Tagform.

Flere Stokværk genfindes i Kirkerne i Store- og Lillehedinge samt Karise Kirke i Østsjælland, som af Chr. Axel Jensen er beskrevet som Forsvarskirker. I Storehedinge rummer Koret et øvre Stokværk med Kamre og smalle Forbindelsesgange, og derover har oprindeligt været fladt Plankedække indenfor en Kronmur; sandsynligvis har det ottesidede Skib haft en lignende Afdekning udenom Taget eller Tagkuplen. Lillehedinge Kirkes Skib hævdede sig med tre Stokværk og har muligt haft Vægtergang indenfor Murtinder. Ved Karise virker Koret som et lavt Taarn, og Skibets Langmure har fortsat sig op som Brystværn foran en aaben Vægtergang udenfor det lave, tilbagetrunkne Tag. — Vægtergange, uden øvre Stokværk, er i Begyndelsen af

det 15de Aarhundrede føjet til Ribe Domkirke og i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede til Viborg Domkirke.

Ved andre Kirker er Forsvarsindretningen begrænset til Taarnet. Ogsaa her indtager Bornholm en Særstilling ved sine særlig svære, fra ældre Middelalder stammende Taarne med overhvævede Stokværk. Skydeskaar eller skydeskaarlignende Glugger findes i Herfølge, Køge og Højelse Kirker paa Sjælland, i Stubbekøbing Kirke paa Falster, Kerteminde paa Fyn, Tranebjerg paa Samsø samt Hjortshøj og Egaa Kirker i Østjylland. Nævnes kan ogsaa Stavreby (Jungshoved) Kirke paa Sjælland, hvor et fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede stammende Skydeskaar er anbragt i Taarnet. Her gør dog særlige Forhold sig gældende, da Kirken har ligget som en Forbygning ved Jungshoved Slot. Ribe Domkirkes store Taarn var befæstet. I Slutningen af det 16de Aarhundrede og som ovenfor nævnt under Torstensonfejden 1644 omtales Kanoner derpaa; de synes at have været anbragt bag Skydehullerne i Hjørnerne af det nuværende næstøverste Stokværk.

Foruden den ovennævnte St. Mikael's Kirke i Slesvig har enkelte andre sonderjyske Kirker eller Kirkegaarde, saaledes Lysabild paa Als, været omgivet af en Grav. Spor af befæstet Kirkegaard indenfor det nuværende Danmark kan vi i øvrigt kun søge i Holmstrup og Kundby ved Holbæk, hvor Kirkegaardsmurene har smaa Glugger af Skydeskaarform.

Der kan ikke tvivles om, at *de* befæstede Kirker, der frembyder Mulighed for Tilflugt og Forsvar for en større Skare, med Rette kan betegnes som en Slags Tilflugtsborge. Rundkirkerne paa Bornholm og den østjællandske Gruppe viser, hvorledes man har truffet sine Forholdsregler imod Overfald fra Søen. Endnu i 17de Aarhundrede levede der — ifølge Indberetningerne til Resen 1667 — paa Stevns en Tradition om, at Indbyggerne ved Søroverindfald trak sig tilbage til Kirkegaarden. Men det ses i nogle Tilfælde, saaledes f. Eks. Bjernede, at Bygherren er den derboende Stormand, saaledes at Kirken maa regnes som et Anneks til hans Gaard. — Blandt de befæstede Kirker maa de to Domkirker, i Ribe og Viborg, betragtes for sig. Det er jo muligt, at

man virkelig har tænkt sig under visse Forhold at kunne forsvare Bygningerne og deres Skatte fra de i sen Middelalder paasatte Vægtergange. Men Forfatteren er dog mest tilbøjelig til at tro, at deres Hovedopgave har været at muliggøre en almindelig Vagt-tjeneste ligesom den, der saavel i Krigs- som Fredstid blev op-retholdt i Kirketaarne i Købsteder, og som vi nedenfor vender tilbage til.

Hvad de Kirker angaar, hvor kun Taarnet er befæstet, da har vi set, at en mindre Flok med Held har kunnet holde Stillingen deri. Men det maa ogsaa staa klart, at et enkelt Kirketaarn ikke afgav Plads til større Skarer af Flygtninge og Forsvarere, og at dets Forsvarsforanstaltninger paa ingen Maade gav Adgang til at beskytte selve Kirken. Derimod kunde Taarnet til en vis Grad støtte Forsvaret af den ydre Linie, Kirkegaardens Dige eller Hegnsmur.

Man vil ikke kunne følge enkelte Forfattere, der hælder til den Anskuelse, at Kirketaarne i Almindelighed skulde være opført af Forsvarshensyn. Efter Købsteders Eksempel har ogsaa Landsognene ønsket at smykke og markere deres Kirkebygninger ved at tilføje et Taarn og har i mange Tilfælde derved opnaaet samtidig at udvide Skibet imod Vest. Ogsaa af Hensyn til Klokke-ringningen betragtede man et Taarn som ønskeligt. I Ribe vedtog man saaledes 1617 at bygge Taarnet ved St. Kathrine Kirke, fordi det gamle Træklokkehus var for lavt og nedrigt, saa at Klokkerne ikke godt kunde høres af fjærntboende, og paa et andet Tidspunkt klagede nogle Sogne i Haderslev Provsti over, at Klokkerne ikke høstes tilstrækkeligt langt bort, da de hang for lavt. Imidlertid er det jo velkendt, at Kirker kunde have Taarne uden Klokestol, idet Klokkerne var ophængt i en fritstaaende Klokestabel eller paa selve Kirken. Ved Siden af det rent monumentale har der utvivlsomt oprindelig hæftet anden Fordel ved Kirkens Taarn, som det nu kan være vanskeligt at faa Øje paa. Nedenfor skal omtales, hvorledes Taarne ved større Købstadkirker, i alt Fald i 16de Aarhundrede og formodentlig ogsaa i Middelalderen, benyttedes til Udkigsposter for Vægttere. Fra Tyskland kendes ifølge v. Cohausen enkelte befæstede, fritstaaende

Vagttaarne, hvorfra Byer lod holde Opsigt med deres store Kvæghjorde for i Tide at afværge Farer. Ogsaa i Danmark har Kirke- taarne i urolige Tider været besat med en særlig Vagt, saaledes Ribe Domkirkes store Taarn i 1612, da man uden Grund ventede Landgang af skotske Lejetropper, og atter 1627, da de kejserlige Tropper nærmede sig sydfra. Fra senere Tid kan nævnes Konge- brev af 20. Juli 1700 til Stiftsbefalingsmændene om i Anledning af forestaaende Høst at forskaane Almuen for stærk Strandvagt men forsyne »Bavnerne og Taarnene« med Vagt. Hvor passende Bavnehøj savnedes, kan Kirketaarne muligvis have været benyt- tet, i det mindste anfører Forfatteren af »Krigens Skueplads«, H. O. Scheel, 1785, at Vissenbjerg Kirke ligger meget højt, hvor- for »der i Krigens Tid er holdet en Bavne«. Da Bavn oftest be- skrives som Tønder med Halm, anbragt paa Stolper eller Vippe, var det næppe umuligt at anbringe den paa et Kirketaarn. Ud- hængte Fyrgryder omtales nedenfor.

Det forekommer Forfatteren mest nærliggende at betragte be- fæstede Kirketaarne som Vagttaarne, indrettet i Egne, hvor Er- faring har belært Beboerne om, at et fast Punkt, hvor et Vagt- mandskab ikke let kunde overraskes, var at ønske (jfr. p. 132).

Vaabendepot, Ammunitionsoplag. I Forbindelse med Spørgs- maalet om Forsvars- eller Tilflugtskirker og om Vagttaarne staar Vidnesbyrd om Vaabenoplag i Kirker. Samlinger af haandstore Sten, der kun kan opfattes som Kasteskyts, er fundet i Nylars og Østerlars Kirke paa Bornholm, ligesom det er truffet i Taar- nene ved Eskelhem og Lokrume Kirker paa Gotland. I Nylars er desuden fundet godt et Halvthundrede Stenkanonkugler samt mindre Kugler af Jærn og Bly, og i Klemensker Taarn en lig- nende Stenkugle. Det er ikke usædvanligt at finde Befolkningens Vaaben opbevaret i Kirker, selvom disse ikke er indrettet til Forsvar. Ved sin mislykkede Belejring af Tranekær Slot paa Langeland blev Valdemar Atterdag svigtet saavel af Adelsmænd som af Bønder, der var tilsagt med Kirkearmbrøster, men ude- blev paa Grund af ugunstig Vind¹⁾. At der herved skal forstaas

¹⁾ »... cum ballistis ecclesiarum« (S. R. D. VI p. 529). Ballista har tidligere

Vaaben, der opbevarede i Kirkerne, vil fremgaa af det følgende. 1376 skænkede Lunde-bispen et Skydevaaben til Aakirkeby Kirke, og senere erfarer vi, at den lybske Foged paa Bornholm, Bernt Knop (1525—43), bemægtigede sig de Hager- og Kobberstykker, som fra Arilds Tid havde været opbevaret i Kirkerne til at afværge Landets Fjender med, naar noget paakom, og lod dem føre til Hammershus. 1623 omtales det bornholmske Kirkeskyts atter. To smaa Kanoner fra det 15de Aarhundrede, stammende fra Oldenswort Kirke i Sydslesvig, findes nu i Historisk Vaaben-samling i København. Under Bonderejsningerne, i Anledning af Frederik den Førstes Sølvskat 1523, forsamlede en Del Bønder sig i Horslunde Kirke paa Lolland, udtog »Kirkebøssen« (d. v. s. Kirkekanonen) og kørte den ned til Karsebæk, hvor de ventede Lensmandens Ankomst. Aaret i Forvejen havde Christian den Anden i Anledning af Lybækkernes Angreb paabudt Strandvagter, i det mindste paa de sydlige Øer; samtidig fik hver Sognepræst Paalæg om at holde to gode Heste i Beredskab til at føre Skytset ned til Stranden og i øvrigt være forsynet med det dertil fornødne Redskab. Selvom Præsterne hér snarest er valgt, fordi de havde bedre Heste end Bønderne, er der utvivlsomt Tale om Kirkeskyts. 1576 fandtes gamle Jærnbøsser (d. v. s. Kanoner) i langelandske Kirker. Paa Møn skal Bønderne ifølge Paludan endnu i Svenskekrigen 1658 have bevæbnet sig med Vaaben, der var stemplet af Øvrigheden og bar Navnet Kirkeknippler (Kneffelspyd?). Af de forskellige fra det 16de Aarhundredes anden Halvdel kendte Kongebreve, som væsentlig af Hensyn til Vildtets Fredning forbyder Landalmuen at bære Skydevaaben, paabyder Brevet af 19de Oktober 1571 Bønder og ledige Karle, der havde haft Rør og Hager udi den forgangne Fejde, at forvare dem i deres Huse eller indlægge dem i deres Sognekirke.

Der kan være Grund til at bemærke, at de ovennævnte Eksempler paa Vaabenoplæg i nærmere stedbestede Kirker alle falder paa Kystegne, der har været udsat for fjendtlig Landgang. Men

været oversat som Blide. O. Blom har i Hist. Tidsskr. 5. R., V, p. 64 gjort opmærksom paa, at Armbrøst er en rigtigere Oversættelse. Der er dog utvivlsomt Tale om særlig store Skydevaaben.

det vil dog næppe være for dristigt at antage, at den gamle Bondehærs Udrustning i det mindste i visse Egne forvaredes i Kirker; dette maa have været saa meget mere naturligt, hvis disse Udrustningsgenstande ikke var privat men kollektiv Ejendom. Der maa da særlig tænkes paa de saakaldte Herreds- og Fjerdingskirker. Ovenfor har Forfatteren udtalt, at de befæstede Kirketaarne kan forklares som Vagttaarne, og her skal nu tilføjes, Vagttaarne, hvori den omboende Befolknings Krigsudrustning opbevaredes. Enkelte Eksempler paa Opbevaring af Sejl og anden Skibsudrustning i Kirker, et Forhold, der bør erindres i denne Forbindelse, omtales nedenfor.

Man kan iagttagte, hvorledes Christian den Fjerde bygger paa gamle Traditioner ved Oprettelsen af sin nationale Hær. 1614—15 indrettedes den danske Militz, hvortil der blev udskrevet Fodfolk af Kronens Bønder. I Modsætning til tidligere Forhold udleveredes Vaaben nu af Kongen, hvorved man opnaaede at modernisere Udrustningen. Til Officerernes Underhold blev der udlagt Gaarde rundt omkring i Landet. De udskrevnes Antal var ikke stort, oprindelig c. 4000 Mand, men Tallet udvidedes dog senere. Mandskabet inddeltes i Kompagnier og skulde under normale Forhold blive boende i Hjemmene. I Krigsordinansen af 15. December 1615 træffes Bestemmelser om Mandskabets Uddannelse: » . . . Skal hver Kaptajn dele sine Knægte i Korporalskaber, hvert Korporalskab omkring 50 Mand stærkt, alt efter Lejligheden og eftersom Soldaterne bo nær ved hverandre, saa at de kan drilles (d. v. s. eksercere) paa belejlig Plads nær ved en Landsbykirke, hvor deres Vaaben ere gemte i et Skab, hvilket Skab vore Lensmænd skulle lade gøre paa vor Bekostning. Kaptajnen skal have Nøglen dertil og selv aabne Skabet og udtage Vaabnene, naar Knægtene skulle ekserceres og bruges, anseende at Soldaterne ingenlunde i Købstederne men paa saadanne Pladser, som ere nær de Kirker, som Vaabnene ligge i, altid skulle drilles og ekserceres, og Kaptajnerne med sine undergivne Officerer der at møde, saa vore Bønder, som til Krigsbrug ere udskrevne, med Officerernes Rejser frem og tilbage ikke det ringeste skulle betynges«.

Som det fremgaar heraf, var det ikke Sognekirken som saadan, der blev Basis for militær Øvelse, men enkelte udvalgte Kirker, der laa centralt for et Korporalskab, altsaa for et vist Antal Gaarde, der hver stillede en Mand af et Korporalskab. Alleerede 26. August 1615 var der udgaaet Befalinger til Lensmændene om at udsé Kirker paa passende Steder, dog udpegede Kongen personlig Herstedøster som egnet for Københavns, Roskilde, Kronborg og Frederiksborg Lens Mandskab. Afstanden til Øvelsespladsen var altsaa for manges Vedkommende ret betydelig. Gennem Lensregnskaber er det gørligt at paavise andre af disse Kirker. Dragsholm Len betalte 1616 Søren Nielsen, Snedker i Nykøbing, 3 Rdlr. 24 Sk. for et Skab, han gjorde udi Vig Kirke til at indhænge Soldaternes Geværer udi. Ved samme Tid blev i Fakse Kirke indrettet Skabe til ikke mindre end 81 Mands Rustning. Paa Silkeborg Len kom der Skabe i Vinderslev og Serup Kirker, og sidstnævnte Sted maatte Skabene fornyes 1640. Bøvling Len satte Geværskab i Ulfborg Kirke 1617. Fra Kolding Len nævnes Harte Kirke, hvor Skabet blev gjort af Fyrdeller, Sparrer og Lægter, 7 Alen højt og 7 Alen bredt, og indhæftet i Muren, samt Eltang Kirke, hvis Skab blev 6 Alen højt og 5 Alen bredt, og Bredstrup Kirke, der fik et Skab af 5 Alens Højde og Bredde. Videre kan anføres Egtved, Jerlev og Andst Kirker. — Ogsaa i Købsteder har Væbningerne været tilbøjelig til at opbevare Vaaben i Kirken. Ved de kejserlige Troppers Ankomst til Thisted havde Byens Indvaanere afleveret deres Vaaben, 26 Musketter, 42 lange Fyrrør samt nogle gamle Spyd m. m., der stod i Kirkens tillaaede Sakristi.

Den Ordning, at det hjemmeboende Mandskab under normale Forhold skulde afholde Øvelser ved bestemte Kirker og opbevare deres Vaaben der, kom trods de forskellige Ændringer i den militære Udskrivning og Organisation til at gælde gennem det 17de og langt ind i det 18de Aarhundrede. Ved Oprettelsen af det nationale Rytteri 1670 og af Landmilitzen 1701 blev endnu flere Kirker indrettet til Vaabendepoter. Af Forordningerne af 1701 vedrørende Landmilitzens Indretning ses, at Mandskabet skulde eksercere hver Søndag i Tidsrummet fra 1. Maj til St. Hansdag

og fra 1. September til 1. Februar samt hver anden Søndag i de mellemliggende Tidsrum og desuden paa følgende Helligdage: Kristi Himmelfartsdag, 2den og 3die Pinsedag, Mikkelsdag, Allehelgensdag, 2den og 3die Juledag, Nytaarsdag og Helligtrekongersdag. Øvelsen skulde ikke vare længere end to Timer om Sommeren og en Time om Vinteren. Soldaterne maatte ikke tage Flint, Kaarde, Gehæng eller Taske med sig hjem, hvorfor det befalede, »at der udi hver Kirkes Vaabenhus, hvor Eksercerpladsen bliver udsét til at skulle være, skal gøres et Skab, som Geværret kan forvares udi, og saa snart Ekserceringen er forbi, skal hver Karl gøre sit Gevær (d. v. s. sin Udrustning) vel rent og det udi Over- og Underofficerernes Overværelse dér indhænge. Til samme Skab skal være tvende Nøgler, hvoraf Kaptajnen for Kompagniet beholder den ene, og den Over- eller Underofficer, som Ekserceringen sammesteds er anfortroet, den anden. Men Munderingskjolen bliver udi Karlens egen Forvaring . . .«. Skabene opsattes af Kirkeejeren eller af Amtsskriveren for Amtets Regning. Paa samme Maade skulde der til hver af Kirkerne anskaffes Træhest, Justitspæl (d. v. s. Gabestok) og Skydeskive til Skarpskydningsøvelser. Strafferedskaberne benyttedes overfor disciplinære Forseelser, f. Eks. straffedes Udeblivelse fra Øvelse første Gang med en Time paa Pælen eller Træhesten, men Redskaberne brugtes ogsaa i Kirketugtens Tjeneste. Det fremmodte Mandskab havde Pligt til at overvære Gudstjenesten og lade sig undervise i Kristendom af Degnen, og Øvelserne blev derfor afholdt umiddelbart efter Gudstjenesten, dog maatte de i Anneksogne, hvor Præsten talte sidst, finde Sted forud. Den Soldat, der af rette Vedkommende overbevistes om ikke at have hørt Prædiken Søn- og Helligdage enten i sin Sognekirke eller i den Kirke, han eksercerede ved, skulde første Gang straffes med at sidde en Time paa Træhesten. Samme Straf blev tildelt den, der udeblev fra Biske- eller Provstevisitats, og Biskop Bircherod nævner i sin Dagbog et Tilfælde, hvor Straffen blev eksekveret 1703 paa hans Foranledning. Landmilitisen, der i alt omfattede c. 10,000 Mand, blev som bekendt ophævet 1730 men atter indført, om end i mindre Omfang, ved Forordningerne af 4. Februar

1733 og 9. December 1735. — Adskillige af Datidens Gejstlige udtalte sig til Gunst for Søndagseksercitsen ved Kirkerne, fordi den, trods uheldige Sider, havde den Fordel, at det unge Mandskab fik Lejlighed til at lære Kristendom. Andre havde dog Betænkeligheder, og da man i 1738 havde taget Forslag om Øvelsernes Forlæggelse op til Overvejelse i Generalkirkeinspektionskollegiet, anførte en af Modstanderne, at Forholdet »havde bragt den gemene (d. v. s. jævne) Mand paa de Tanker, at det ej maatte være enten af Gud eller af Kongen saa alvorligen ment med Søndagen«.

Vi skal ikke forfølge den almindelige Side af Sagen længere, men gaa over til at nævne en Del af de Kirker, som i det 18de Aarhundrede blev benyttet af Landsoldater eller Ryttere. Fra Lolland kendes Fuglse Kirke. I Landet paa Taasinge holdt man 1765 Auktion over Munderingsskabet, der stod i Vaabehuset, samt over Træhesten og Justitspælen. Ved Visitats i Kvorning Kirke noterede Biskop Lintrup misbilligende, at Mundering til et Kompagni Landsoldater laa nede i selve Kirken under Taarnet. I Kornum klagede Løjtnanten til samme Biskop over Vaabehusets slette Tilstand; Taget var brøstfældigt og Døren manglede Laas, saaledes at Geværerne ikke kunde opbevares deri. I Solbjærg, Hellum Herred, boede c. 1760 en Kaptajn og en Løjtnant, og i Vaabehuset var Munderingsskabe. I Skorping var Vaabehusskabet behørigt aflaaet 1708, men en Tambur brød det op med en Økse, tog et Gevær og skød sig paa Kirkegaarden. Paa Homaa Kirkegaard var der Eksercerplads c. 1760, og i Søvind Kirke blev et gammelt Pulpitur med Geværskabe først fjærnet 1835. Dér fandtes ogsaa særlige Bænke til de Landsoldater, som bivaanede Gudstjenesten. Endvidere skal nævnes Skanderup Kirke, hvorfra Inventar blev solgt 1765 efter Rytterdistriktets Ophævelse, Sd. Vium, Erritso, Harte og Stenderup ved Kolding samt Ketting, Egen, Vilstrup og Oksenvad. Sidstnævnte Sted var der Munderingskammer i Taarnet. Endnu i det 19de Aarhundrede ser vi Eksempler paa, at Landeværn eller Borgervæbninger kan have Vaaben i Kirker eller eksercere derved, f. Eks. fra Bornholm. 1801 var der i Maribo Strid mellem Borger-

kaptajn Engberg og Kordegn og Klokker Ussing, som havde Ret til Græsset paa Kirkegaarden og derfor vilde forhindre Børgerkabet i at holde Øvelse der. I Felsted Kirke i Sønderjylland paavises paa Loftet en Række Knager, hvorpaa Kystmilitsen skal have haft sine Geværer 1807—14, og i St. Magleby Kirke opbevares endnu en Del saakaldte »Strandspyd« til Kystforsvar.

Vi skal ikke komme nærmere ind paa den ekstraordinære Benyttelse af Kirker til Depoter i Krigstid, skønt der fra den nyere Tids Krigshistorie kunde hentes adskillige Eksempler derpaa. F. Eks. blev Kærum Kirke paa Fyn stillet til Krigsministeriets Disposition 1849 og benyttet til Oplag af Krudt og Ammunition. Kirkers Brug som Lazaretter skal ogsaa blot nævnes.

Det 17de og 18de Aarhundredes Vaabenopbevaring i Kirker har særlig Interesse som Fortsættelse af middelalderlig Brug. Det er sandsynligt, at ogsaa Mønstringer og Øvelser indenfor mindre Afdelinger allerede i Middelalderen fandt Sted ved Kirker, og at saadanne Kirker var Alarm- og Samlingspladser. At en Mønstring forud for Christian den Fjerdes Militærdisciplin kunde ske ved en Kirke ses af et Register over Kronens og Adelens Udbud i Kolding Len 1558, hvori »Eylv« Kirke (Jerlev?) udpegedes som Modestedet.

Strafferedskaber ved Kirker. Vi har set, at der af Hensyn til Landsoldaternes Disciplin og Kirketugt fandtes Gabestok og Træhest ved de Kirker, hvor der ekserceredes. Disse Strafferedskaber, der i øvrigt netop ved det af Militæret givne Eksempel blev almindelige i Landsognene, kom ogsaa i Kirketugtens Tjeneste overfor Menigmand. Maaske gælder dette sidste dog kun Gabestokken. Visse Krænkelser af Gud eller Kirken, Løsgtig- heds og Forsøg paa Trolddomskunster straffedes med Gabestok paa Kirkegaarden. Danske Lov paabyder Rejsning af Gabestokke paa Torvet og andet belejligt Sted i Købsteder, for at forhædede, der ikke vil aflægge Banden og Sværgen, og Ungdommen, der opfører sig uskikkeligt paa Kirkegaarden, kan straffes deri. For Landsognenes Vedkommende regner Loven derimod ikke med Gabestokke i denne Forbindelse. Ved Christian den Sjettes

Lovgivning om Sabbatens Helligholdelse blev det imidlertid nødvendigt at forsyne Kirkerne med saadanne Tugtemidler, hvor de ikke fandtes i Forvejen. Forordningen af 12. Marts 1735 udtaler, at naar de gemene (d. v. s. almindelige, jævne) Bønder trods Præstens Advarsler ikke søgte Kirken, skulde de staa i Gabestok paa Kirkegaarden. Som Følge heraf maatte alene Baroniet Lindenberg opsætte 16 Gabestokke ved sine Kirker, og man kan vel gaa ud fra, at enhver Kirke i Landet har haft sin. Sædvanligvis udpeges Vaabenhusdøren eller et Sted paa Kirkegaarden foran denne som Stokkens Plads. Her skal nævnes en Del Kirker, hvorfra Gabestok er nævnt eller Stokkens Halsjærn er bevaret. Varde By maatte, efter at de kejserlige Tropper var draget bort, 1629 anskaffe en ny Gabestok til Kirken. En Mand, der i Julen i Kaadhed var mødt i Kirken i Kvindeklæder, dømtes 1719 ved Horns Herreds gejstlige Ret til at spændes udi Sindal Kirkes Gabestok, naar Gudstjenesten forrettes, og siden efter gudeligt Forberedelse at stande aabenbar Skrifte. To Husmandskoner paa Sjælland havde 1779 forsøgt at afsløre en Tyv ved Trolddomskunster (»at lade Soldet gaa«) og skulde efter Biskoppens Ønske straffes ved at staa en Time i Gabestok en Søndag før Gudstjenestens Begyndelse; dog slap de efter Kancelliets Indstilling med en Bøde til de Fattige. Videre kan nævnes Eksempler fra Vallensbæk, Sigerslevvester og Fakse paa Sjælland, Koldby og Tranebjerg paa Samsø, Hjørring St. Kathrine (nævnt 1650), Nørresundby (1632 og 1772), Hvorup (1667), Nibe, Kaastrup, Grinderslev, Hundslund, Odder og Lyne i Nørrejyland samt Ensted, Bevtoft og Varnæs Kirker i Sønderjylland. Sidstnævnte Sted var Halsjærnet lænket til Klokkestablen. Enkelte Kirker benyttede andre Tugtemidler. Tapdrup Kirke havde spansk Kappe, og Præsten paa Fejø indberetter 1809 til Kommissionen til Oldsagers Opbevaring, at der i Kirken fandtes en jernbetyngt, med Sælskind betrukken Træhat, som formentlig havde tjent som »Straffe-Hat«.

Taarnevægtene. Brandredskaber. Byens Klokke. Fra og med det 16de Aarhundrede omtales ikke sjældent Taarnvægtene,

Taarnblæsere eller Kurer i de større Købstadkirker Taarne, og allerede tidligere har man vel kendt Fordelene ved at holde en saadan Vagt, der fra sit høje Stade var i Stand til, ligesom Taarnvægteren ved en Borg, at føre en vis Kontrol med Begivenhederne i Købstaden og dens Omgivelser. Hvorledes der kunde holdes ekstraordinær Taarnvagt i Ufredstid er allerede nævnt. De faste Taarnvægtere var oftest ansat af Købstaden, og baade i Ribe og i København kan man se, hvorledes Købstadstyrelsen tillægger Kirketaarnet særlig Betydning. Et Par Aar før Overdelen af Ribe Domkirkes store Taarn styrtede ned 1594, klagede Borgmester og Raad over, at Værgerne ikke foretog de fornødne Vedligeholdelsesarbejder derpaa, endskønt Byen havde ydet Tilskud dertil, og det ses, at Brugsretten til Taarnets øvre Del i det hele tilhørte Byen.

Særlig omtalt er Taarnvægterne i Vor Frue og St. Nikolaj Kirker i København. Den første betegnedes ogsaa som Kirkens Husmand, saaledes 1622, da Universitetet, der her med noget Besvær hævdede Retten til at besætte Stillingen overfor Borgmester og Raad, indsatte en ny Mand. Han skulde hver hele Time Natten igennem, naar Kurerne havde raabt, spille en passende Salmepaa Trompeter og Skalmesje. Der synes paa dette Tidspunkt at være ansat mere end een Mand ved Vor Frue Taarn. Ogsaa ved festlige eller højtidelige Lejligheder kunde man blæse fra Taarnene, f. Eks. skete det i det 17de Aarhundrede i Ribe hver Søndag samt ved Landemode og paa de fire Tamperdage, naar Kannikerne samledes i Kapitlet. Stor Betydning havde Taarnvægteren som Brandvagt. Ifølge Brandforordningerne for København af 1643 og 1685 skulde Taarnvægterne, naar de opdagede en Brand, klemte med Stormklokken og om Natten hængte en tændt Lygte, om Dagen (1685) en Fane, udenfor Taarnet til den Side, Ilden var. Paa ganske tilsvarende Maade var Forholdet ordnet i Aalborg Budolfi i det 18de Aarhundrede: Lygten skulde hér være rød. I Randers St. Mortens Kirke var der over Klokkestokværket et Vægterkammer og derom til alle fire Sider en Vægtergang, hvorfra Kvartér- og Timeraab lød.

Ildsluknings- og Redningsapparater opbevaredes hyppigt i eller

ved Kirkerne, ligesom man endnu ser Brandstigerne dér. Den ovennævnte københavnske Brandforordning af 1643 bestemmer, at Brandredskaber bl. a. skal være ved Vor Frue, Helliggejst, Nikolaj og den tyske (Petri) Kirke. Størst Omfang fik Østre Kvarters Brandstation ved Nicolaj, hvor der 1743 opførtes nyt Sprøjtehus og senere indrettedes Trykværk. — Da Viborg efter den store Brand reorganiserede sit Brandvæsen 1672, vedtoges det, at der udover Redskaber paa Raadhuset i hver af Sognekirkerne skulde findes 12 Læderspande, 4 lange Stiger, 6 lange Baadshager, 6 Økser med lange Skafter og 3 Træsprojter. 1727 anskaffede Horsens Købstad en »dobbelt Kirkesprojte« fra København, og i Nykøbing paa Falster benyttede man endnu i 1850 Kirkens Forhal til Sprøjtehus, hvilket dog gav Anledning til Spottevers i en Avis. Indtil 1863 brugte ogsaa Egtved Kirke ved Kolding Vaabehuset til Sprøjtehus.

Stormklokken i Kirketaarnet kaldte bl. a. Borgerne til Brandslukning eller til Vaaben, og tilhørte ikke Kirken, men var Byens Ejendom. Men hvor egentlig Stormklokke savnedes, benyttede man med større eller mindre Adkomst Kirkeklokker til Alarming, ligesom det skal ske ved Mobilisering i vore Dage. Landets Kirkeklokker har i udstrakt Grad været benyttet i det verdslige Livs Tjeneste, i det mindste i nyere Tid. Især skete dette paa Landet. Paa Roskilde Landemode 1561 gentoges ældre Forbud mod at benytte Kirkeklokker til at sammenkalde til Gæstebud, Leg, Bystævne eller som Tidsangivelse, derimod var det tilladt at lade dem lyde for Ildebrand, fjendtligt Indfald og Herskabsbud (d. v. s. Bekendtgørelse eller Tilsigelse fra Herskabet), men det var meget vanskeligt at faa disse Bestemmelser overholdt, hvorfor de med enkelte Ændringer atter og atter gentoges paa Landemoder og optoges i Danske Lov 2—22—40. I Sjællands Stift, hvor Forholdene næppe har været anderledes end i andre Egne med samlet Landsbybebyggelse, henviste Landemoder Bønderne til at anskaffe Byhorn (1559) og paabød Ringere eller Degne at holde Laas for Klokkedøren (1584). Søger vi ud til enkelte Landsogne, ser vi, at Provsten ved sin Visitats i Nebbelunde paa Lolland 1590 maatte forbyde Almuen at bruge

Klokkeklemten ved Bymode eller anden verdslig Handel, og at Landsbyvedtægterne for Sønder Jærnløse 1598, Langaa 1607 samt Asfærg og Faarup 1685 taler om at kalde til Stævne med Klokker, medens Vedtægterne for Kværndrup og Ryslinge kun omtaler Klokkeringning ved Ildebrand. Undtagelsesvis kunde en Landsby dog efter Købstadens Eksempel have sin egen Byklokke, saaledes som det endnu er Tilfældet i Nordby paa Samsø, og her ser vi det omvendte Forhold, at Byklokken ringer til Gudstjeneste, fordi Klokken fra den afsidesliggende Kirke ikke ret kan høres i Byen. I den ovennævnte fynske Landsby, Langaa, vilde Fogden fra Rygaard 1649 ringe med Kirkeklokken for at sammenkalde Almuen i Anledning af en Hegnssag, men han blev overfaldet af en Mand i Byen og forhindret deri. En lignende Episode gik for sig i Stenderup 1699, hvor Kapellanen stokkeprygled en Mand, som Paaskeaften ringede Sognemændene sammen, da de skulde saa Hør for Herskabet.

(Fortsættes.)

OVERSIGT OVER PERSONHISTORISK LITTERATUR I 1930.

MEMOIRER.

Professor i Trondhjem *K. A. Wieth-Knudsen* har udgivet »*Mit videnskabelige Livs Drama eller Universitetets Besættelsesregler og Professor L. V. Birck*« (Reitzel. 112 S.). Bogen er fremkommen som en Protest mod Universitetets Afgørelse ved Besættelsen af et Professorat, idet Forf. følte sig traadt for nær, man kan vel sige forfulgt af de statsvidenskabelige Professorer, specielt Professor Birck. Hvor meget der er rigtigt heri, kan udenforstaaende vanskeligt afgøre paa Grundlag af Forf.s Fremstilling, der vel nok kan betegnes som ensidig. Iøvrigt giver Bogen mere, end Titlen lover, idet den i Virkeligheden er en Selvbiografi. Der fortælles om Barndomshjemmet, Skoleaarene, hans musikalske Interesser o. m. a. for tilsidst at munde ud i det omtalte kraftige Angreb. Bogen er ret let læst, kun de udførlige

Dokumentationer virker noget trættende, men den vidner i høj Grad om, at nogen beskeden Mand er Forf. ikke, tværtimod.

Den tidligere socialdemokratiske Fører *Emil Marott* skildrer i »*Tidsbilleder. Livserindringer*« (Gyldendal. 173 S.), en nydelig og med mange Portrætter og Billeder udstyret Bog, sit Liv fra Barndomstiden i Storehedinge til de bevægede Aar 1919—20, da hans Kamp for at tilbagevinde Flensborg ved Afstemningen bragte ham i den Konflikt, der medførte hans Udtræden af Partiet. Man mærker overalt i Bogen den rutinerede Journalist, baade naar han omtaler Barndoms- og Læreaarene, og naar han skildrer Manddomsaarene indenfor hans Haandværk, i Partiets Tjeneste og i den med flere Aktstykker dokumenterede Kamp for Flensborg. Noget Kildeskrift til Socialdemokratiets Historie er Bogen ikke, naar da undtages Afsnittet om Flensborg og Partiets Holdning i denne Sag, men det har neppe heller været til sigtet. — Den gamle Redaktør af »*Politiken*« *Henrik Cabling* har udgivet anden Del af sine Erindringer under Titlen »*Journalistliv*«. Ligesom første Bind »*Efter Redaktionens Slutning*« er dette Bind skrevet i hans muntre, letløbende Stil, der gør Læsningen til en ublandet Fornøjelse. I en Mængde brogede Billeder fortæller han om politiske Begivenheder, hjemme og ude, som han i sin Virksomhed er kommen paa nært Hold, og om den store Mængde betydelige Personer, han er kommen i Berøring med. Billederne er godt trufne, og der er i Bogen et ikke helt ringe Stof, der har Betydning udover det i de fleste Memoirer indeholdte ofte ret ligegyldige, der er glemt kort efter, at det er læst.

Ligesom første Del, »*Svundne Dage*«, bærer *Axel Henriques'* »*Glade Aar*« (Gyldendal. 260 S.) Undertitlen »*Kaleidoskopiske Minder fra et langt Liv*«, og det kaleidoskopiske Præg fremgaar allerede af Inddelingen i ikke mindre end 36 større eller mindre Afsnit, ret uafhængige af hinanden, kun knyttede sammen ved Mindets Traad. Der er selvstændige Afsnit om Mænd som N. I. Berendsen, Anton Melbye, Bjørnstjerne Bjørnson, Henrik Ibsen, I. P. Jacobsen, Holger Drachmann, Edvard Brandes, Erik Skram og Sophus Schandorph. Særlig indgaaende Karakteriseringer indlader Forf. sig ikke paa, men den fornøjelige, letløbende Fortælling af de gamle Minder fra de glade Aar, ofte i rent anekdotisk Form, giver mange gode Bidrag ikke blot til Belysning af de nævnte Personer og mange andre, Forf. gennem sine forskelligartede Virksomheder er kommen i Berøring med. Selv om Sandhederne, han fremsætter, kan være ret bedske, er Formen elskværdig og spøjende.

Olfert Jespersen, Oplevelser. (Forf.s Forlag. 163 S.). Komponisten Carl Nielsen indleder den smukke Bog med et Forord, hvori han karakteriserer den »frisk som en Kilde« og »sandfærdig som rustfri Staal«, Ord, som Læseren, efter at have lagt Bogen til Side, fuldt ud kan samstemme i. Nogen egentlig Selvbiografi er Bogen ikke, men dette lover Titlen jo heller ikke. Skildringen af Barndomshjemmet i Nyboder og af Forældrene er smuk og pietetsfuld. Adskillige af Bogens Afsnit er helligede Personer, som Forf. i sit Liv har truffet og arbejdet sammen med, Visedigteren W. Rantzau, Holger Drachmann og Edith, Frederik Jensen, Henriques og Melbye, Hermann Petersen, Johannes Dam og de to Direktører for Zoologisk Have, Julius Schiøtt og Valdemar Dreyer. Skildringen af disse Personer er gennemgaaende god og Billederne veltrufne. Bogen rummer mange Anekdoter, og ind i Teksten er der spredt talrige Viser, hvortil Forf. i sin Tid har sat Musik. Bogen er udstyret med Tegninger af Gerda Ploug Sarp.

I »*Nogle Træk af mit Liv og af dansk Teaters Historie*« (Gyldendal. 440 S.) har Professor *Einar Christiansen* taget Anledning af sit fyldte 70 Aar til at se tilbage over et virksomt og begivenhedsrigt Liv, et Liv, der ogsaa har haft Betydning for dansk Teatervirksomhed. Han fortæller i et godt og naturligt Sprog om Barndommen i København, om Aarene i Metropolitanskolen og Studenteraarene, der afsluttedes med teologisk Embedseksamen. Videre om den tidlige litterære Debut, om Rejser og Skolevirksomhed og om Gerningen som Redaktør af »*Illustreret Tidende*«. Det fyldigste Afsnit og det, som læses med størst Interesse, er Fremstillingen af hans Virksomhed som Direktør for det kgl. Teater i Aarene 1899—1909. Dette hæver sig langt over, hvad der i de senere Aar er fremkommet i de talrige Memoirer af Skuespillere, der ogsaa, men med afgjort mindre Held, har søgt at give Bidrag til Teaterhistorien, men rigtignok i højere Grad med deres egen kære Person som Centrum. *Einar C.s* Fremstilling giver betydelige Bidrag til Karakteristiker af *Emil Poulsen*, *Karl Mantzius*, *Will. Bloch* og *Sven Lange*. Ogsaa Folketeaterperioden og sin litterære Virksomhed behandler Forf., hvis gode Kultur overalt behersker Bogen. — Et andet Bidrag til det kgl. Teaters Historie har *Fru Anna Bloch* givet i »*Fra en anden Tid. Erindringer*«. (Gyldendal. 187 S.). Det er en usædvanligt fint fortalt Bog, en Bog, der kønt og smukt fortæller om Barndomshjemmet i Horsens, om den purunge Piges Længsel efter Scenen, om hendes Liv paa denne og om Mødet med mange af hendes Tids kendte Personer. Hun fortæller meget smukt

om det fremadskridende Bekendtskab med Sceneinstruktør Will. Bloch, som den unge Pige fra først af nærede stor Frygt for, og om hendes Indførelse i hans særprægede Familie. Bogen slutter ved Ægteskabets Indgaaelse, men Forf. maa jo have meget mere at berette, og det maa haabes, at en Fortsættelse af den smukke Bog maa følge. — Endnu en Memoirebog fra et Teatermenneske foreligger i *Elith Reumerts »Fra Livet og Theatret. I. Barndom og Ungdom«*. (Hagerup. 224 S.). Den 75-aarige Skuespiller fortæller her om sit Liv fra sin Fødsel 1855 til 1890, fortæller med sprudlende Liv, der ikke lader Læseren ane Forf.s høje Alder, om Barndommen, om Skoleaarene i Melchiors Skole og senere i Metropolitanaskolen, — begge Skolers Lærere er ret udførligt karakteriserede, — om Lysten til Scenen, der voksede og voksede, indtil det lykkedes ham at bryde Faderens Modstand, saa at han kom til at optræde paa det kgl. Teater. Saavel herfra som fra Perioden 1882—90, da han virkede ved Folketeatret, rummer Bogen talrige, men neppe altid helt retfærdige Karakteriseringer. Den Objektivitet, som Forf. selv fremhæver som en Memoireforfatters Pligt, formaar han ikke at iagttage. Bogen rummer adskillige Angreb, der neppe altid er lige berettigede. Emil Poulsen og Kammerherre Fallesen faar saaledes en ret haard Medfart.

C. H. Rørdam, *»Mine Referatdage hos Kong Christian IX«*. (Hagerup. 232 S.). Det er sjette Del af *»Svundne Dage«*, der her foreligger, og den slutter sig nær til de tidligere udkomne fem Dele. Det er Optegnelser fra Tiden mellem Forf.s Tiltrædelse 1899 som Intendant hos Kongen og til dennes Død i 1906. Ligesom i de tidligere udgivne Bind burde en omhyggelig Beskæring have fundet Sted. Meget af Indholdet er saare ubetydeligt, og Forfs. Karakteriseringer af de forskellige Personligheder, han har truffet, meget tynde. Derimod giver Bogen et smukt Billede af Forholdet mellem den gamle Konge og hans elskelige Døtre.

Fru *Thyra Jensen* har i *»Fra gamle Præstegaarde«* (Hagerup. 256 S.) skrevet sine Livserindringer. I en Efterskrift siger hun, at som gamle Koner elsker at sy Kludetæpper og finder frem hengemte, brogede Rester og føjer dem sammen, saaledes har hun ogsaa grebet i Folkekirkens Kludebunke og søgt at samle de smaa Stumper og Stykker, der har Værdi for hende. Billedet er ikke ilde valgt, thi det Tæppe, der er kommet frem gennem hendes Bog, er rigt og afvekslende, det har mange og smukke Farver, og det virker lunt og hyggeligt. Hun fortæller om Lærerhjemmet i Yding, om den første Præstegaard, hun lærte at kende, i Østbirk, og senere om de Præstegaarde, i hvilke hun selv

fandt sit Hjem, Raabjerg og Skallerup. Bogen giver mange Bidrag til Belysning af aandeligt Liv i de Egne, Forf. har levet i, og Læseren stifter Bekendtskab med en Mængde Mennesker, hun har truffet. Bogen er forsynet med et Navneregister, men der burde ogsaa have været en Indholdsfortegnelse over de mange Afsnit, som Bogen er inddelt i. — — *C. Asschenfeldt-Hansen*, den kendte Missionspræst, har under Titlen »*Naade over Naade. Et Taknemmelighedens Tilbageblik over mange Naadeaar*« (Lohse. 155 S.) fortalt om sit Liv fra Barndomsaarene i Bov, hvor han fødtes 1856, fortsættende gennem Skoletiden i Viborg, Studenteraarene og endelig Livet som Præst i Folkekirken. Allerede i Studenteraarene blev han religiøst vakt, og som Præst blev han en af Førerne for Indre Mission i Danmark, kom i nært Forhold til Vilh. Beck, om hvem Bogen rummer en Del af Interesse. Den er et godt Bidrag til Indre Missions Historie. — — *R. W. Winkel*, »*Banede Veje. Minder fra et langt Liv*«. (Lohse. 330 S.). Forf., der er født 1852 og tog polyteknisk Embedseksamen 1870, fortæller paa de første halvthundrede Sider om Barndomsaarene og Skoletiden og endelig i et meget interessant Afsnit om Virksomheden i Vejevæsenets Tjeneste, i hvilken han blev Amtsvevinspektør i Københavns Amt. Dette Embede beklædte han fra 1886 til 1922, altsaa netop i den Tid, da de danske Landeveje ved Automobiltrafikens stærke Vækst genoplevede en Renæssanceperiode, der sikkert langtfra er afsluttet endnu. Endelig fortæller han udførligt om sin Deltagelse i kirkeligt Arbejde, hvor han blev en af Indre Missions fremtrædende Arbejdere, og om en Rejse til Østen, hvor han besøgte Missionsstationerne, før endelig at slutte med et Afsnit »*Vort eget Hjem*«. Bogen bringer adskilligt af Interesse, ikke mindst for Vejevæsenets Vedkommende, og bringer et smukt Vidnesbyrd om sin Forf.s ranke og mandige Personlighed.

SAMLINGER AF BIOGRAFIER.

»*Smaa Biografier af Studenterne fra 1880*. Udgivet i Anledning af 50-Aars Jubilæet«. Det er blevet en fast Regel, at hvert Aar bringer et Jubilæumsskrift for 25 Aars Studenterjubilæarerne, men den Tid maa vel komme, da dette hører op af den ganske naturlige Grund, at Jubilæarerne Tal vokser Biografen over Hovedet. Derimod er det ret ualmindeligt, at der udgives Festskrifter om 40 og 50 Aars Jubilæarerne. Fhv. Afdelingschef i Ministeriet for offentlige Arbejder *V. E. Munck* har i Anledning af sit 50 Aars Jubilæum udgivet den foreliggende lille Bog, der paa 32 Sider bringer kortfattede Oplysninger om de i 1880 dimitterede 188

Studenter og indledet Bogen med nogle statistiske Oplysninger om Dimittendernes Fordeling fra Skolerne samt i Erhverv. Det er et lille fordringsløst, men solidt og grundigt Arbejde i al sin Knaphed. — — »*Studenterne MCMV. Personalhistoriske Oplysninger samlede af Arild Falk-Jensen.* (Berlingske Bogtrykkeri. 251 S.). Denne aarlige Publikation bør fremhæves fremfor saa mange af de tidligere udkomne af samme Art, idet den bærer Vidnesbyrd om sin Udgivers stærkt udviklede personhistoriske Sans, baade m. H. t. Systematisering og Nøjagtighed. De biograferede anføres med Kaldenavn, men under dette er det fulde Navn angivet, og ved hver Biografi er givet Henvisninger til trykte Værker, saafremt den paagældende er optaget i saadanne. Der er et udførligt Register. —

Oscar Geismar, »Kirkemænd og Digtere«. (Aschehoug. 126 S.). Bogens første Del omhandler Adam Oehlenschläger, H. C. Andersen, Rousseau og Grundtvig (i een Afhandling), Henrik Ibsen, Knut Hamsun, Sven Lange og Jørgen Bukdahl. Det er Digterne. Kirkemændene er: Vilh. Beck, Oluf Olesen, Olfert Ricard, Edvard Lehmann, Chr. Ludwigs, Chr. Welding og Holger Begtrup, der lige saa lidt som Edvard Lehmann kan betegnes som Kirkemænd. Bogen slutter med et Afsnit, der er Bogens største, om »De præstegaardsfødte«, hvori Forf. omtaler en Del Præstesønner. Adskillige af Afhandlingerne er Nekrologer. Forf. er jo i Forvejen kendt som en god Skribent, og dette Ry befæster han i denne Bog, der rummer adskillige rammende Karakteristiker. Nekrologen over Ricard er vel nok det bedste i Bogen. —

Henri Nathansen, »Portrætstudier«. (Nyt Nordisk. 231 S.). N. behandler i Bogen følgende Personer fra Litteraturens, Journalistikens og Scenens Kredse: Henrik Ibsen, Vilhelm Andersen, Henrik Pontoppidan, Harald Kidde, Knud Hjortø, Henrik Cavling, Olaf Poulsen og Peter Fjelstrup, altsaa et ret broget Portrætgalleri. Portrætterne er ikke af saa indgaaende Art, som det Forf. gav i sin store Skildring af Georg Brandes. De er mere hastige i deres Rids, langt fra saa facetterede, men i flere Tilfælde lige saa vellignende. Ofte er de byggede paa personlige Erindringer og Breve, saaledes Harald Kidde og Olaf Poulsen; den sidste Portræt er særdeles levende, Vilhelm Andersens mindre.

I »Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift« har Vilh. Marstrand skrevet en Artikel »*Horsens Kirker og Præster 1532—1700*«, hvori han giver gode Bidrag til Byens Gejstligheds Historie og navnlig til Spørgsmaalet om den noget omstridte Peder Borgsmed og om Eksistensen af en Vor Frue Kirke i Horsens. Afhandlingen, der vidner fordelagtigt om dybtgaaende

Undersøgelser, har vistnok bragt fuld Klarhed over Horsens Kirkeforhold og deres Præster i det omhandlede Tidsrum.

A. *Fibiger*, »*Guds Vandringmænd*«. (Lohse. 221 S.). Undertitlen »Rids og Profiler af nogle Arbejdere i Guds Rige« angiver, at fyldige Karakteristiker og Biografier af de i Bogen omhandlede Personer maa man ikke vente sig. Da Bogen er delt i 31 Smaastykker, hvert omhandlende sin Person, kan man allerede heraf forstaa, hvor kortfattet Behandlingen maa være. Det største og betydeligste Bidrag omhandler naturligvis Vilh. Beck, men ogsaa de øvrige Rids og Profiler giver i deres Knaphed gode Oplysninger. Forf. har kendt alle de biograferede personligt, og han belyser dem ved mange selvoplevede Træk, skildrede i et livfuldt Sprog. Det vil føre for vidt her at nævne alle de omtalte Personer, og kun nogle enkelte skal derfor anføres: Stiftsprovst V. Zeuthen, Sognepræsterne Carl Moe, Chr. Sørensen, Jul. Winding, Olfert Ricard, H. P. Møllerup, Biskop Skat Rørdam, Lensgreve Holstein-Holsteinborg, Biskop C. Wegener, Gaardmissionær R. B. Clausen, Statsraad Thor Lange og Overkammerherre O. Oxholm.

Som sædvanlig bringer Amtsaarbøgerne nogle Bidrag til Degne- og Lærerhistorie. Saaledes meddeler *Ejnar Poulsen* i »*Hardsyssels Aarbog*« en større Afhandling »*Hardsyssels Degnehistorie*«, der synes at være ret udtømmende. Det er dog ikke blot Degnene, Afhandlingen beskæftiger sig med, men Skoleholdere, Lærere og Lærerinder lige op til 1930 er medtagne. For adskilliges Vedkommende synes Oplysningerne dog at have kunnet være noget fyldigere. Vielsesaar mangler ret ofte, og Stedet for Ægteskabers Indgaaelse endnu oftere. Modres Navne er overhovedet ikke medtagne. — — I »*Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift*« afslutter *Edv. Egeberg* sin Artikelserie »*Linæa Sogn i gamle Dage*« med et Afsnit om Degne og Skoleholdere og giver heri mange gode Bidrag til Belysning af disses Livsforhold, navnlig i ældre Tid, bl. a. ved en Indberetning fra 1772 om Linæa Degns Indtægter. Rækken føres tilbage til 1647, og i Tiden fra dette Aar til 1785 var der kun tre Degne i Sognet. Oplysningerne er byggede paa grundige Arkivstudier. — — I »*Fra Himmerland og Kjær Herred*« meddeler *A. C. Ertbøll-Nielsen* en Liste over »*Skolelærerne i Aalborg Amt 1862*«, idet han har suppleret og omordnet den ret mangelfulde Liste.

Lektor *Hakon Müller* har i »*Fra Frederiksborg Amt*« skrevet en stor Afhandling (168 S.) om de »*Stænderdeputerede fra Frederiksborg Amt 1834—1848*«. Afhandlingen omfatter 12 Biografier, af hvilke den af Borgmester J. A. Stenfeldt er langt den stør-

ste, ca. 95 S., medens de øvrige biograferede nøjes med fra et Par og op til en halv Snes Sider hver. Dette tilsyneladende Misforhold fremkommer ved, at Forf. under Stenfeldt giver en indgaaende Oversigt over de forskellige Stændermøder og de paa disse drøftede Sager. Biografierne er iøvrigt godt udarbejdede og livligt skrevne.

Aage Heinberg, »*Danske Erhvervsmænd. Generationen efter Tietgen*«. (Nyt Nordisk. 256 S.). Paa det nævnte Sideantal behandler Forf. ikke mindre end fyrretyve danske Erhvervsmænd fra Tiden omkring Aarhundredskiftet og de to nærmeste Tiaar efter dette. Alle de biograferede, Bankmænd, Handels- og Industrimænd, er afgaaede ved Døden, og det er saaledes kun afsluttede Livsværker, som Forf. har beskæftiget sig med. Naturligvis har der kun kunnet være Tale om ret kortfattede Biografier, men ikke faa af dem er virkelig gode Skildringer af Manden og hans Virke. Man kunde for adskillige af de mere kortfattede Biografiers Vedkommende have ønsket, at Forf. havde begrænset Antallet for at fordybe sig mere i den enkelte. Forf. har aabenbart gode Anlæg for biografisk Arbejde. Bogen giver alt i alt et godt Tværnsnit gennem den paagældende Periodes Erhvervshistorie.

Aage Chr. Jørgensen, »*Aktieselskabet Rasm. Holbeck & Søn, Odense 1830 — 27. Oktober — 1930*«. (Ikke i Bogh. 22 S.). Det er Fremstillingen af et hundredaarigt Provinsfirmas Historie, grundlagt 1830 af en Skipper, der tog Borgerskab som Købmand og handlede med de Varer, som han hjemførte med sit eget Fartøj. Paa et Par Sider gør Forf. Rede for Handelslivet i Odense o. 1830 og gaar derefter over til at skildre det gamle Firmas Historie i Biografier af de skiftende Indhavere. Fordringsløst, men pænt gjort.

Olaf Fønss, »*Danske Skuespillerinder. Erindringer og Interviews*«. (Nutids Forlag. 125 S.). Forf. har i Bogen samlet ni Interviews, der tidligere i noget forkortet Skikkelse har været offentliggjort i »Politiken«s Magasin. Interviewene er optaget med Skuespillerinderne Gerda Madsen, Oda Nielsen, Eva Heramb, Agis Winding, Anna Larssen, Mathilde Nielsen, Anna Bloch, Clara Pontoppidan og Asta Nielsen, og de indledes med nogle Erindringer om de paagældende, ofte karakteriserende den paagældende godt og ofte visende en god Forstaaelse af dem som Kunstnere og som Mennesker. Skildringerne er let og livligt fortalte, ingenlunde blottede for Salt, men ogsaa lysende af varm Sympathi for de tidligere Scenekammerater.

»*Sønderjydske Kvinder under Fremmedherredømmet*«. I. Udgivet af *Hanna Jensen, Christiane Lund og Bothilde Skjold*.

(Haase & Søn. 208 S.). Bogen indeholder 19 Skildringer af sønderjydske Kvinder, der alle har ydet deres store og betydningsfulde Indsats i Kampen for Bevarelsen af det danske Sprog under Fremmedvældet, og desuden et kort Afsnit om Den nordslesvigske Kvindeforening. Det er rigtigt, at Mindet om disse stille, stærke Kvinder bevares i taknemlig Erindring om den Gerning, de øvede for Danmarks Sag, mere i det skjulte end Mandens Gerning, men derfor ikke mindre betydningsfuld. Man kunde have ønsket de enkelte Skildringer mere udførlige, end Tilfældet er blevet, — en enkelt er kun paa to Sider, — men de er skrevne af Personer, der alle har staaet de skildrede Kvinder nær, og har derved en betydeligere indre Værdi, end om de havde været skrevne af fremmede. Det er en god Bog om det genvundne Lands Trængselstid.

»Grundtvigske Hjem i det 19. Aarhundrede. En Samling Livsbilleder«. Udgiven af *Holger Begtrup*. II. (Gad. 184 S.). Begtrup har i det foreliggende Bind fortsat den i 1929 udgivne Samling med en ny, der ligesom den foregaaende slutter sig nær til de af afdøde Dr. Barfod udgivne Samlinger. Den nye Samling indeholder en biografisk Skildring af Politikeren Chr. Bergs Hustru, forfattet af Udgiveren selv. Frk. Rigmor Rørdam har skrevet om sine Forældre, Holger Fr. Rørdam og Hustru, og Else Nygaard om Valgmenighedspræsten Rasmus Pedersen i Vejstrup. Desuden indeholder Bogen Skildringer af Friskolelærer Emanuel Pedersen, Gaardejer Hans Frandsen og Hustru i Gudum m. fl. Bogen er en smuk Forøgelse af den allerede foreliggende store Samling Skildringer af grundtvigske Hjem, og den yder et godt Bidrag til den grundtvigske Menigheds Historie, som den har forment sig over hele Landet.

BIOGRAFIER AF ENKELTE PERSONER.

Gunner Engberg, »Løft dit Hoved. En Bjørnson-Bog«. (De unges Forlag. 216 S.). Bogen begynder med at fortælle om Bjørnsons Rejse til Paris, hvor Døden indhentede ham 1910, og om den storslaaede Hyldest, der paa Vejen hjem til Norge vistes hans Lig. Iøvrigt fortæller Forf. om Bjørnsons Liv i Kapitler som: Barndomsindtryk, som blev til Verdenslitteratur, Ungdomslængsler, Venskab i Bjørnsons Liv og Digting, Livets Gerning, Mand og Kvinde, Fædrelandet, Samfundsopgaverne og endelig en Efterskrift. Bogen er fortalt for den Ungdom, som dens Forf. altid har staaet nær, og han naar gennem sin Skildring til at give denne Ungdom et godt Billede af den store norske Digter og faar peget paa, hvor frugtbare de tidlige Ungdomsaars Indtryk kan

være, og hvor kostelige Værdier for Livet Bjørnsons Digtning kan give de unge. — — *H. P. E. Hansen*, »*Johannes V. Jensen og hans Tid*«. (Hagerup. 136 S.). Forf. betegner sin Bog som en Indledning til et Forsøg paa gennem en Klarlægning af nogle Retningslinier indenfor moderne dansk Litteratur at naa til en Erkendelse af, i hvilke Linier dansk Aandsliv søger sin Fornylse, og han stiller i Forordet i Udsigt at ville behandle en Række andre danske Digtere som Henrik Pontoppidan, Henri Nathansen, Knud Hjortø, Jakob Knudsen, Harald Kidde o. fl. Dette kommer da ogsaa frem i det foreliggende Arbejde om Johs. V. Jensen, hvori han giver et rigt nuanceret Billede af denne særprægede Forfatter. Bogen er forsynet med Litteratur- og Navnefortegnelse. — — *A. C. Andersen*, »*Henrik Ibsen. En Vurdering*«. (Victor Dethlefsen, Vejle. 112 S.). Den lille Bog, der ifølge Forordet er skrevet af en Læser fra Firserne og Halvfemserne, da hvert nyt Værk fra Ibsens Haand var en Begivenhed, er ikke nogen egentlig Biografi af den store Nordmand, men et Forsøg paa en Omvurdering af ham hos de Læsere, der i Ungdommens Dage var hans begejstrede Tilhængere, samt en Hjælp for Nutidens Ungdom under dens Fordybelse i Ibsen. »Den kritiske Vurdering«, som Forf. ønsker at give, udgør den største Del af Bogen, og ved Vurderingen kommer Forf. til det Resultat, at Ibsen mere og mere blev Forretningsmand i sin Digtning. Forf. kan neppe siges at have magtet sin Opgave, men Fremstillingen læses med Interesse. — — *Gustav Hetsch*, »*H. C. Andersen og Musikken*«. (Hagerup. 192 S.). I seks Afsnit, Sangeren Hans Christian Andersen. — Operaer, Syngestykker, Vaudeviller. — Venner og Bekendte blandt Musikere. — Jenny Lind. — Musik-Indtryk, og endelig: Hvad Andersen har inspireret Musikere til, gør Forf. Rede dels for Digterens opladte Sind for Musikken, dels for hvad Musikken skylder Digteren. Til Udarbejdelsen har Forf. benyttet et stort Brevstof og desuden baade trykt og utrykt Materiale, saaledes nogle af Censurerne over H. C. A.s indsendte Arbejder til det kgl. Teater, nu i Rigsarkivet. Det sidste Afsnit, »Hvad A. har inspireret Musikerne til«, er en Slags Bibliografi, i ren Fortælleform, over de af A.s Værker, der er sat Musik til. Bogen er et værdifuldt Bidrag til Musikhistorien, og den vidner smukt om sin Forf.s store Flid og Viden. — — *Kjeld Galster*, »*Carsten Hauchs Barndom og Ungdom*«. (Harald Jørgensens Bogtrykkeri, Kolding. 227 S.). Hauch er en af de faa danske Digtere, om hvem der ikke hidtil har foreligget nogen Monografi. Det er da et Savn, der afhjælpes ved den her foreliggende Bog, og Opgaven er løst paa en saadan Maade, at man maa ønske,

at Forf. maa faa Held og Lykke til at fortsætte sit Arbejde og skænke os en lige saa god og fyldestgørende Bog om Hauchs Manddom og Alderdom. Arbejdet er opbygget paa samtidige Breve, der næsten alle er utrykte og findes i det kgl. Bibliotek, paa Ansøgninger i Rigsarkivet, paa Hauchs Produktion og endelig paa hans egne Erindringer. Det Billede, Forf. har faaet frem af Hauch, er af stor Værdi for Bedømmelsen af denne af Litteraturhistorikerne hidtil i nogen Grad tilsidesatte Digter. — — *K. P. Plesner*, »*Jens Schelderup Sneedorff. En litterærhistorisk Monografi*«. (Levin & Munksgaard. 280 S.). Forf. har i sin Bog skildret en af Oplysningstidens mest typiske Mænd og gjort det paa en saadan Maade, at læge Læsere, til Trods for hele det videnskabelige Snit, der nødvendigvis maa præge en for Erhvervelsen af Doktorgraden skrevet Afhandling, kan læse den med stort Udbytte. Det er ikke blot Sneedorffs »Værk i dets danske og almen-europæiske Sammenhæng«, som Forf. har søgt at skildre, men han har ogsaa søgt at give en saa udførlig Biografi af ham som vel muligt. Paa det sidste Punkt har Forf. beklageligvis kun haft meget faa utrykte Kilder at øse af, idet saadanne ikke er bevarede. Bogen er et værdifuldt Bidrag til Oplysningstidens Historie. Den er forsynet med et omfattende Notestof, en Bibliografi og et udtømmende Register. — — *Gertrud Rung*, »*Georg Brandes i Samvær og Breve*«. (Gyldendal. 234 S.). Fru Rung stod Georg Brandes nær gennem de sidste Snes Aar af hans Liv, færdedes med ham paa Rejser og kom meget i hans Hjem. Det er Indtrykkene af B. gennem disse Aar. Forf. her lægger frem, mangfoldige Citater af Breve, Oplysninger om hans Arbejder og Arbejdsmetode, om hans i de senere Aar mere og mere afsøndrede Levevis og hans voksende Menneskefjendskab. Der er noget brudstykkeagtigt over hele Bogen, men den kan ikke undervurderes som et betydeligt Førstehaandsbidrag til Belysning af B. i hans senere Aar. Den er forsynet med et ikke ringe Billedmateriale, særlig Amatørbilleder fra Rejserne. — — *Viggo Madсен*, »*Andreas Dolleris. Et Liv i Arbejde*«. (Fyns Boghandel, Odense. 164 S.). I Anledning af 80 Aarsdagen for hans Fødsel har Forf. udgivet denne Mindebog om sin afdøde Principal, Boghandleren, Digteren, Personhistorikeren og Lokalpatrioten Andreas Dolleris. Til Udarbejdelsen har han benyttet efterladte Dagbogoptegnelser, Breve og personlige Meddelelser. D. var født i et fattigt Skomagerhjem i Skyum i Thy, men flyttede, da han var to Aar gammel, til Skjoldborg, hvor han kom i Skole og blev Hyrdedreng. Efter Konfirmationen kom han i Boghandlerlære i Nykøbing paa Mors, kom senere paa Galtrup Højskole og blev

1873 Boghandlermedhjælper i København. Allerede her begyndte han at skrive, bl. a. Dagbladsartikler, 1876 til Morsø Avis »Om Sognebiblioteker«, og udarbejdede »Meddelelser om F. H. Eibes Boghandel«, der ikke blev trykt. 1883 etablerede han sig i Vejle, men vedblev sin litterære Gerning, udgav en Del Digtsamlinger, der vel ikke var betydelige, men vidner om et aabent Sind for Natur og Mennesker, og flere personhistoriske Arbejder, af hvilke Bogen om Danmarks Boghandlere er det bedste. Viggo Madsens Skildring giver et kønt og sympatisk Billede af Dolleris. — — Fru *Gyrithe Lemche* har i »*Personalhistorisk Tidsskrift*« offentliggjort en Række værdifulde »*Breve fra Christian Winther til Alvilde Müffelmann*«. I Indledningen imødegaaer Fruen den Opfattelse, at der skulde have bestaaet gensidige Følelser mellem Digteren og hans Elev og dokumenterer dette ved Brevene. — — I *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog*« skriver *Olaf Carlsen* om »*Digteren Jens Hansen Smidth i hans Breve til Johan Bülow*«. Smidth, der døde 1847 som Sognepræst til Aastrup paa Falster og 1816 havde faaet Professortitlen, var en meget produktiv Forfatter, der skrev lyriske Digte, Romaner, Dramaer og udgav Prædikener og Andagtsbøger. Hans Navn er længst forglemt. Carlsens Afhandling gør Rede for den Støtte, som Bülow ydede ham gennem mange Aar i Troen paa hans Geni. — — I »*Skivebogen*« har *Niels P. Bjerregaard* skrevet en køn og varmtfølt Mindeartikel om »Historisk Samfunds for Skive og Omegn«s trofaste Støtte og Redaktør indtil 1927 *Jeppe Aakjær*. I Artiklen gøres Rede for Aakjærs Bidrag til Aarbogen. De udgør ikke mindre end 78.

Helga Stemann, »*F. Meldahl og hans Venner*«, IV. (Hagerup. 275 S.). Det er fjerde Bind, der nu foreligger af dette betydningsfulde Samlerværk, og endnu et femte og afsluttende Bind stilles i Udsigt. Fjerde Bind begynder med Tiden omkr. 1874, og det bygger, ligesom de foregaaende, for en stor Del paa M.s egne Optegnelser og Brevsamlinger samt paa en Række Erindringer af M.s Hustru. Med særlig Interesse læses Afsnittene om M.s Virksomhed som Borgerrepræsentant i det lange Tidsrum 1866—92 og i Havneraadet 1883—96. Disse Afsnit er gode Bidrag til Københavns Udviklingshistorie i de betydningsfulde Aar, da Byen sprængte de snævre Rammer, da Voldene faldt, og Byen fra at være en Smaaastad med stærke Skridt udviklede sig henimod at blive en Storby. Der er desuden gode Bidrag til Belysning af Johanne Louise Heiberg, Tietgen o. fl. betydende af Tidens Personligheder. — — *Georg Nygaard*, »*Maleren Martinus Rørbyes Rejsedagbog 1830*«. (Haase. 133 S.). Bogen er udgivet af Kunst-

foreningen i København og udsendt til dennes Medlemmer. Manuskriptet findes i det kgl. Bibliotek, og det omhandler en Rejse, som Rørbye foretog i Jylland og Norge. Udgiveren har forsynet Bogen med en Indledning, der giver biografiske Oplysninger om R., og Bogen er illustreret med Gengivelser af en Mængde Tegninger af R., væsentligst stammene fra den Skitsebog, R. havde med paa sin Rejse og flittigt benyttede. — — *Anders Uhrskov*, »*Kristian Kongstad*«. (Gyldendal. 77 S.). Uhrskov giver i den lille Bog et Billede af Kongstads Personlighed og af hans Virksomhed som Forfatter og Kunstner. Særlig værdifuld er en Fortegnelse over Kongstads Tryk. I selve Bedømmelsen af K. træder Beundreren maaske noget for ukritisk frem. Bogen er rigt illustreret. — — *Th. Oppermann*, »*Thorvaldsen i Rom og i København. 1819—1841*«. (Gad. 178 S.). Det er 3. og afsluttende Bind af Forf.s i 1924 paabegyndte Værk. Forf. gør her Rede for T.s Arbejde med Statuerne i Frue Kirke, for Pavemonumentet og andre Arbejder, for T.s Forhold til Elever og Medarbejdere, Forberedelserne til Museet, for T. som Samler, for hans Opbrud fra Rom og endelig for de sidste Aar i Hjemlandet. Det er en flittig og omsorgsfuld Videnskabsmands Værk, præget af stor Omhu og kritisk Vurdering af Stoffet. Bindet slutter sig nøje til de to foregaaende, og O.s Værk er, som det her foreligger afsluttet, den bedste Skildring, der endnu er forelagt Læseverdenen, af den store Kunstner. — — Minder om *Niels W. Gade*. »*Kendte Mænds og Kvinders Erindringer*«. (J. H. Schultz. 188 S.). Det er Musikhistorikeren William Behrend, der paa Foreningen »Niels W. Gades Minde«s Vegne har samlet og redigeret disse personlige Erindringer, indsamlet hos 38 Mænd og Kvinder, der har kendt Gade og staaet ham mere eller mindre nær. Alle rummer de den dybeste Beundring for G. som Menneske og Kunstner, og den store Medarbejderstab borger for en alsidig Belysning, selv om Billedet vel netop herved bliver noget for uroligt og flimrende, end det formentlig vilde være blevet, om en enkelt, kyndig Historiker havde givet det. Blandt Bidragyderne skal blot nævnes nogle enkelte: Alfred Tofft, Felix, Axel og Dagmar Gade, Nina Grieg, Angul Hammerich, S. A. E. Hagen, Vilh. Rosenberg, Anton Svendsen o. s. fr. Det er en meget smuk lille Bog, Gades Minde fuldt ud værdig. — — *Gustav Hetsch*, »*Breve fra Peter Heise*«. (Gyldendal. 198 S.). Bogen er udgivet i Anledning af Hundreåret for Heises Fødsel. Den indledes med et kortfattet Forord af Udgiveren, der ogsaa har udarbejdet det store og værdifulde Notestof. En Del af Brevene har tidligere været trykt, men Hovedmængden forelægges her for første Gang Offentligheden. Man faar gennem Brevene et godt Indtryk af Menne-

sket og Komponisten Heise, der i dem viser sig at være en udmærket Brevskriver. Brevene viser, som Udg. siger, Heise som »en sjældent sympatetisk, fængslende, fin og klog særpræget Personlighed«. Bogen slutter sig nær til den i 1926 af samme Udg. udsendte Bog om Heise.

I »*Personalthistorisk Tidsskrift*« har Bibliotekar, Dr. Joh. D. Landmark i Trondhjem skildret Victor Ronanders mærkelige Skæbne. Ronander var f. 1847, blev Musiker og berejste i mange Aar de nordiske Riger med et lille Selskab, indtil han paa en af sine Tourneer kom til Trondhjem. Her slog hans fra Barndoms-tiden nærede antikvariske og boglige Interesser igennem, og han døde 1929 som Bibliotekar ved Videnskabselskabets Bibliotek.

»*J. J. A. Worsaae. Breve 1840—1885*«. (Hagerup. 75 S.). Ingeniør Ad. Clément har her samlet 43 Breve fra Worsaae, for den største Dels Vedkommende fundet spredt i det kgl. Biblioteks Brevsamlinger. Brevene er ordnede kronologisk. De er ofte ret ubetydelige, og adskilligt kunde uden Skade været skaaret bort, men i det store og hele er Brevsamlingen et godt Bidrag til Bedømmelsen af W. Et Brev, som det W. i April 1852 skrev til Forchhammer, omhandler Bønderhuse, de nordiske Stednavne og Personnavne i Normandiet, og rundt om i andre Breve omtales ogsaa arkæologiske Iagttagelser.

Franz v. Jessen, »En slesvigsk Statsmand«. Dansk Udenrigspolitik i Tiden 1680—1703. I. (Reitzel. 421 S. 1 Kort). Bogen er første Del af et planlagt tre Bindes Værk om Præsident for Kancelliet i Gottorp Thomas Balthazar Jessen, 1648—1731, til hvis Historie Forf. gennem dybtgaaende Arkiv- og Biblioteksstudier har samlet et meget stort og delvist nyt Materiale. Det foreliggende Bind handler dels om Slægten Jessen, dels om Thomas Balthazar J.s tidligste Liv og dels om Danmarks udenrigske Politik i Tiden 1680—1703. Navnlig det sidste Afsnit er meget udførligt behandlet, saa udførligt, at man undertiden over det glemmer Bogens Hovedperson. De to kommende Bind maa imødeses med stor Interesse. Forf. viser sig i Besiddelse af en omfattende Viden, og Fremstillingen er dokumenteret med talrige Noter. Bogen er smukt illustreret.

K. C. Rockstroh, »*General de Meza og Dannevirkes Rønning*«. (Reitzel. 141 S.). I 1928 udgav Kaptajn Rockstroh »General de Mezas Krigsdagbøger 1849—51«, der vakte berettiget Interesse, særlig ved Udgiverens Biografi af de Meza og Generalens Beretning om Begivenhederne ved Dannevirke 1864. Da denne Bog blev udsolgt, imødekom Rockstroh Henvendelser fra mange Sider ved at udgive den nu foreliggende Bog, der indeholder en dokumenteret Fremstilling af Begivenhederne i Februar 1864.

Bogen, der tillige indeholder den i Krigsdagbøgerne meddelte Biografi, slutter sig naturligvis meget nær til sin Forgænger, og Udg.s Syn paa de Meza har ikke forandret sig. Derimod er hans Syn paa Monrad snarere mere fjendtligt end i den første Bog.

F. Ahlefeldt Laurvig, »Generalen«, IV. (Tryde, 245 S.). Grev Ahlefeldt Laurvig havde varslet Afslutningen af sin Skildring af General, Grev Ahlefeldt allerede med III. Bind. Nu foreligger IV. Bind, og det endda kun som dettes første Halvdel. Der goes heri Rede for Generalens Virksomhed som Kirke- og Skolepatron. Nogen religiøs Personlighed var Generalen ikke, og for Kirkens Sjæleforsorg interesserede han sig kun lidet. Mere Interesse havde han for Skolevæsenet, der under hans Beskyttelse udvikledes i ikke ringe Grad paa Langeland. Ved Fremstillingen af Generalens Virksomhed paa de to Felter, som Bogen omhandler, har Forf. kunnet gøre Brug af et ikke ringe Brevstof, bl. a. til Kancelliet og til Præsterne paa Langeland. Ligesom de foregaaende Bind bringer dette betydelige Bidrag til Tidens Kirke- og Skolehistorie. Anden Halvdel vil bringe Kildeangivelser og Navnefortegnelse til alle Bind af det fortjenstfulde Værk.

Kay Larsen, »En dansk Officers Kongofærd. Knud Jespersen«. (Reitzel, 145 S.). Det er en ret fordringsløs Skildring af en dansk Mands Oplevelser i Kongo. Jespersen er Bornholmer, f. 1873, og tog som saa mange andre danske Reserveofficerer Tjeneste i Kongo, hvor han tjente sig op til Kommandant. Efter tyve Aars Ophold vendte han hjem, men længtes tilbage og er nu Inspektør ved Kongos Dampskibsselskab. Bogen beretter om hans Oplevelser i den første halve Snes Aar efter hans Ankomst til Kongo 1897, Rejser i Landet, Kampe med fjendtlige Stammer, Dyrhistorier o. a. m. Den er pænt illustreret.

I »Samlinger til jydsk Historie og Topografi« har Landsarkivar Hans Knudsen skrevet en læseværdig Afhandling »Landsdommer Fr. Schinkel som Godsejer paa Hald«, hvori han belyser den berygtede Landsdommer og Herremand i hans Forhold som Godsejer, et Forhold, der ikke tidligere har været underkastet nogen nøjere Undersøgelse. Det er hans Forhold til Præsterne, Naboerne og Bønderne, der her fremdrages, og det kan ikke siges, at han her bliver mere tiltalende, end han var i Forvejen.

Michael Neiiendam, »Erik Pontoppidan. I. (1698—1735). Studier og Bidrag til Pietismens Historie«. (Gad, 271 S.). Dette første Bind om den udprægede Repræsentant for Pietismen i Danmark, Historikeren, Topografen (»Danske Atlas«), Nationaløkonem, tilsidst Biskop i Bergen Erik Pontoppidan, gaar til 1735, det Aar da P. bliver Hofpræst i København. Hensigten med det

samlede Værk er at give en Fremstilling af Pietismen i Danmark med P. som dens fornemste Repræsentant, og i det foreliggende Bind skildrer Forf. Pietismen i Europa og faar derved Baggrunden frem for Pietismen herhjemme. Bogen er et smukt Vidnesbyrd om dens Forf.s Evne til at trænge til Bunds, om hans store og omfattende Viden og om hans klare Fremstillingsevne. Holder 2. Del, hvad 1. Del lover, vil vi i Forf.s Bog om Pontoppidan faa et meget betydeligt kirkehistorisk Værk. — — *H. G. A. Jørgensen*, »*Ribebispen Gabriel Koch. Hans Liv og hans Tid*«. (Frimodt. 305 S.). Det er den i 1922 afdøde Biskop Koch, som Forf. her har biograferet. For en stor Del er Fremstillingen bygget paa Kochs Breve, Taler, Manuskripter og hans Værker, men Forf. bygger ogsaa paa egne Erindringer samt paa Meddelelser fra Kochs Søster. Bogen, der er forsynet med et rigt Billedstof, gør Rede for K.s aandelige Liv, hans Svingninger fra at være Martensens Tilhænger, gennem Grundtvigianismen til Indre Mission. Om K.s Fortjenester som Biskop i de sonderjydske Landsdele under Genforeningen beretter Forf. udførligt. — — *Bjørn Kornerup*, »*Til Minde om Holger Rørdam 1830—1913*«. (Gad. 129 S.). Bogen, der er udgivet af »Selskabet for Danmarks Kirkehistorie«, har set Lyset i Anledning af Hundredeaaret for Rørdams Fødsel, og Selskabet har ved dens Udgivelse ønsket at mindes den Mand, der gennem en lang Aarrække styrede Selskabet og var den utrættelige Udgiver af »Kirkehistoriske Samlinger«. Bogen er delt i tre Afsnit: en hittil utrykt Afhandling af Rørdam om Præsten og Forfatteren Mag. Povl Jensen Kolding, Forstander for Herlufsholm. — Professor J. Oskar Andersens Mindeord ved Rørdams Jordefærd 16. Maj 1913 — og Fortegnelse over H. F. Rørdams Skrifter og Afhandlinger ved Bjørn Kornerup. Den lille, smukke Bog er et værdigt og enkelt lille Minde over den gamle Kirkehistoriker.

I »*Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift*« offentliggør *Sigurd Elkjær* »*Biskop Peder Hygoms Visitatsindberetninger for Aarhus Amt 1739—52*«. Hvad der navnlig præger Bispens Indberetninger, er hans store Interesse for Skolevæsenet i det ham anbetroede Stift, men de indeholder tillige mange gode Oplysninger om de enkelte Personer, der ikke altid faldt i den stærkt pietistiske Bisps Smag. — — Forf. af nærv. Oversigt har i »*Personalthistorisk Tidsskrift*« fortsat sine »*Uddrag drag af Biskop Jens Bircherods Dagbøger 1658—1708*«. Uddragene vil være afsluttede i Løbet af 1931.

I »*Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift*« har *Emanuel Sejr* under Titlen »*En Skolemands Vandring*«.

Fragmenter om Skole- og Selskabslivet i Aarhus 1805—15« offentliggjort nogle Erindringer af Erich Gjørup Tauber, 1782—1854. T. var Teolog og blev 1805 Adjunkt i Aarhus, 1814 Overlærer ssts., 1818 Rektor i Kolding, 1822 Direktør for Sorø Akademi, 1830 Afsked, men Aaret efter Rektor i Frederiksborg til 1835. Erindringerne omfatter væsentligst T.s Aarhusperiode, Brydningen indenfor Byens Skolevæsen og rummer flere gode Karakteristiker af Personer indenfor dette. — — I samme Aarbog skriver *Niels Kristensen* om »*En Skolemand. Krarup paa Haraldslund*« og fortæller her om Niels Chr. Bygum Krarup, 1802—65, der først var Seminarielærer, senere tillige Præstegaardsforpagter og fra 1840 Ejer af Haraldslund, hvor han oprettede »Den landøkonomiske Lærestanstalt paa Haraldslund«, der hurtigt blev meget søgt som Uddannelsessted for unge Landmænd. — — I »*Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarboeg*« fortæller *Svend Jørgensen* om »*Rasmus Sørensen. En af de reventlowske Lærere*«. Sørensen var født 1799 og kom, efter at være dimitteret fra Vesterborg Seminarium, som Skolelærer først i tre Aar til Aarhus, derefter til Brandstrup, hvor han virkede til 1827, da han blev Lærer i Venslev. Han var en ivrig Agitator for Højskolesagen, Landbolovgivningen og Afholdssagen og desuden stærkt interesseret i Politik. — — Adjunkt *Hans H. Fussing* har i »*Personalthistorisk Tidsskrift*« skrevet en større Afhandling om »*Thomas Aabye. En Odense-rector paa Holbergs Tid*«. Det er ikke for sine Dyders Skyld, at den gamle Rektor, der laa i Strid baade med Kolleger, Disciple og Byens Borgere og desuden indlod sig i mindre heldige Transaktioner, er blevet fremdraget.

Lærer *Jens Abildtrup*, der tidligere i sin Bog »*Jens Maarbjerg og Ellen Marie*« har behandlet en af Førerne fra de gudelige Forsamlings Tid, den der forberedte Jordbunden for Indre Mission i Vestjylland, har i »*Iver Viftrup*« (Lohse, 181 S.) skildret en anden Fører fra den Tid. Iver Viftrup, 1793—1878, en Fæstebondes Son fra Tinkerdal i Ringkøbing Amt, der, samtidig med at han o. 1820 giftede sig og blev Gaardmand paa Viftrupgaard, blev aandeligt vakt. Forf. skildrer Viftrups Virksomhed som Lægprædikant, en Virksomhed, der førte ham omkring i Vest- og Midtjylland, hvor det lykkedes ham at skabe en betydelig Vækkelse. Bogen beretter ogsaa om hans Kamp mod Indførelsen af Balles Lærebog, som han og hans Trosfæller fandt ikke saa lidt smittet af rationalistisk Tankegang. Andragender saavel fra de stærke Jyder som fra Fynboer og fra Jyder i tre Amter om at maatte beholde Pontoppidans Forklaring blev afslaaet, og fra Præsters og Sognefogders Side begyndte en Kamp,

der først endtes ved Grundlovens Sikring af Tros- og Forsamlingsfrihed. — — I en anden Bog »*Christen Madsen*«. *Menighedens Mænd*. V. (Lohse. 175 S.) fører samme Forf. Læseren til Fyn, hvor Husmand Christen Madsen fra Drigstrup, 1777—1892, der blev vakt ved Paavirkning af Lederne af de gudelige Forsamlinger paa Fyn, Skomager Ole Swane og Rasmus Klink, og som selv ved sin Død kunde overgive sin Gerning til ikke mindre end 16 Lægprædikanter, udførte et meget stort Arbejde. Bogen fortæller om de vaktes Strid med den rationalistiske Sognepræst i Kerteminde, en Strid, der førte Madsen i Fængsel og paadrog ham en Dom paa 5 Gange 6 Dages Vand og Brød, ved Højesteret ændret til en Bøde paa 30 Rdl. Madsen var imidlertid afgaaet ved Døden et Par Maaneder, før Dommen faldt. Anklagen lod paa, at der i de gudelige Forsamlinger skulde have fundet noget ulovligt Sted, og at der var ført falsk Lære. Begge Bøger er vel-skrevne og ikke uden Værdi som Bidrag til Vækkelsens Historie i Danmark.

Gerda Mundt, Edel Liisberg. Ungdomsaar og Livsgerning. (Lohse. 236 S.). Kun 43 Aar gl. afgik Edel Liisberg, en Datter af Bering Liisberg, ved Døden i 1928 efter siden 1920 at have drevet et opofrende Settlementsarbejde i den indre Del af København. Hun kom som Barn i Huset hos Frk. Gerda Mundts Forældre, og fra Opholdet her bestod der hele hendes Liv igennem et varmt Venskab mellem hende og hendes Biograf. Kun 24 Aar gl. optog Edel Liisberg et Arbejde blandt de fattigste i Aarhus, og fra 1913 til 1919 var hun Sekretær i K. F. U. K.s Hovedafdeling i København. Den sidste Periode af sit Liv arbejdede hun ikke mindst for fattige Børn i det mørkeste København og fik oprettet et Børnehjem i Kronprinsessegade. Frk. M.s Skildring bygger dels paa et nøje personligt Kendskab til Edel Liisberg og hendes Gerning, dels paa Breve fra hende. Bogen giver et meget smukt Portræt af den opofrende Kvinde og er skrevet med en Understrøm af varm Pietet overfor hende og hendes Gerning.

H. P. Hansen, Trostrup fra Torsted. Manden, der skabte Hering Museum. (Gyldendal. 143 S.). Konservator H. P. Hansen, der nu er Forstander for det af Trostrup skabte Museum, har i Bogen givet en, maaske lidt for bredt fortalt, men meget levende Fremstilling af sin originale Forgænger, Manden, der begyndte som Hyrdedreng, blev Tjenestekarl, Biskolelærer, tog Skolelærer-eksamen og i 30 Aar var Lærer i Torsted. Efter sin Afsked i 1892 levede han endnu til 1915, stadig optaget af at samle og samle. Noget egentligt smigrende Billede faar man ikke af Manden, men et saadant vilde sikkert heller ikke have været ægte. Ofte fra-

stødende i sit Væsen, Opræden og sin malpropre Fremtoning, djærv og kras, men i Besiddelse af en uhyre Energi og Evne til at snuse op har han været. Der er meget interessant i Bogen, der giver mange gode kulturhistoriske Bidrag.

Olaf Linck, Kong Hans ved Stillehavet. (Nyt Nordisk. 132 S.). Det er, som Undertitlen angiver, Eventyret om den fynske Husmandssøn, der er blevet den store Bygmester i Seattle. Hans Pedersen er født 1864 i Stenstrup ved Svendborg og kom i ung Alder til Amerika, hvor han nu i Seattle er en af de største Bygmestre samt Ejer af flere Farms. Forf. betegner sin Bog som et Sidestykke til den af ham tidligere udgivne »En Dansker i Østen«, Storfabrikanten Lauritz Andersen, der skænkede en Formue til Nationalmuseets Nybygning og oprettede et Kæmpelegat til Fordel for Handelsmænd i Danmark. Bygmesteren og Cigaretkongen ligner ikke hinanden ret meget udover det ene, at de har gjort deres gamle Land stor Ære ude i Verden, den ene i Vest, den anden i Øst. Bogen giver et godt Indtryk af den travle Mand og et godt lille Indblik i det hastige Forretningsliv i Amerika.

GENEALOGIER.

I »Aarboeger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift« har A. E. Bryndum under Titlen »En Rytterbondeslægt fra Ustrup i Hylke Sogn« meddelt en lille Stamtavle over Familien Ustrup. Slægten, i hvilken Personer af Navnene Feveile, Lange, Obelitz, Bryndum, Harboe, Langgaard m. fl. er indgiftede, kan føres tilbage i det 17. Aarhundrede.

I »Svendborg Amt« har Harald Kier skrevet »Erindringer om Slægten Bondesen«, *Efterkommere af Eskild Bondesen (1680—1748)*, Øltapper i København, blandt hvilke var Sønnen Jacob B., Sognepræst til Moltrup og Bjerning, Sønesønnen Provsten og Salmedigteren Jens B. i Stillinge, Overlæge, Dr. med. Victor B., 1813—83, og Peter Nicolaj B., 1818—74, Lærer i Illebølle, blandt hvis Born Forfatteren Ingvor B. og Personhistorikeren, Lærer P. C. B. Bondesen. Skildringen samler sig om de yngste Generationer, som Forf. personlig har kendt og giver et smukt Billede af.

Th. Hauch-Fausbøll og S. Nygård, Patriciske Slægter. Femte Samling. (Tryde. 186 S.). Indeholder Stamtavler over Familierne Bergsoe, Blechingberg, Bohr, Engelstoft, Lous, Wederkinch og Zachariae. Bogen er udstyret med 16 Billeder og 3 Vaabenafbildninger samt en god Navnefortegnelse.

Præsteslægten Gad, 1930. (Gad. 134 S.). Stamtavlen er udarbejdet af stud. med. Ulf Gad, der straks i Forordet tager Reser-

vationer mod, at Arbejdet betragtes som »et fuldstændigt genealogisk Værk«, idet han bygger paa den i 1881 udgivne Stamtavle, som han har suppleret med Familieoplysninger. Forf. savner da ogsaa den for Udarbejdelsen af »et fuldstændigt genealogisk Værk« nødvendige Teknik, og Arkivundersøgelser er slet ikke foretagne. Stedsbestemmelser mangler de fleste Steder, og Fejl er der ikke faa af. Derimod skal Udgifveren roses for den generationsvise Opstilling. Det var at ønske, at alle, Amatør- som Faggenealoger, vilde følge denne, der er den eneste fornuftige Ordning. Der er et godt Navneregister og nogle Oversigtstavler.

H. P. H. Novrup, En Slægts Historie med Stamtavler. (Trykt som Manuskrip. 57 S. m. Oversigtstavler). Betegnelsen er noget misvisende, idet Bogen ikke omhandler een, men fire Slægters Historie, nemlig Forf.s fire Bedsteforældres. I de 57 Sider Læsestof gør Forf. Rede for de enkelte Slægters Historie og naar for dem alle tilbage i det 18. Aarhundrede. Dette Afsnit giver gode kulturhistoriske Bidrag, medens Stamtavlerne, der omhandler Slægter, der ikke har haft nogen Betydning, kun har Interesse for Slægternes Medlemmer.

Danmarks Adels Aarbog 1930 (J. H. Schultz) bringer fuldstændige Stamtavler med Vaabenafbildninger og Portrætter over Familierne Heintz, Meyererone, Rantzau, — samtlige endnu bestaaende og uddøde adelige Linier — Wessel-Tordenskiold og von Oetken. Stamtavlen Rantzau, der beslaglægger ca. 170 Sider, er et imponerende Arbejde.

Endnu skal nævnes nogle Genealogier, der enten er trykte som Manuskripter og ikke ønsket anmeldt, eller ikke er komne Forf. af nærv. Oversigter for Øje.

F. B. Fabricius og L. P. Fabricius, Danske Slægter Fabricius. IV. Slægten Fabricius fra Ærø. — — *Stamtavle over Efterkommerne af Georg Frederik Ulrich og Anna Magdalene Herbst.* (Ikke i Bogh.). — — *Stamtavle vedrørende Slægten Dreyer og de med denne beslægtede Familier.* Udarbejdet paa Foranledning af *M. C. H. Dreyer.* (Hempelske Bogh., Odense). — — *Viggo Piper, Slægten Tvède's Stamtavle.* — — *N. C. Nielsen, Stamtavle over Slægten Alling Smedegaard.* — — *Pastor N. M. Harboe og Hustru f. Truchs Descenderter.* — — *Anton Kjølbj, Slægten Rosky (Raaschou).* — — *V. Hostrup-Schultz, Familien Hostrup fra Mariager.* — — *C. P. Nielsen, Slægtsbog for Efterkommere af Christen Jensen, Knappen i Volstrup.* — — *Henr. Fr. Eiler, Stamtavle over Familien Eiler.* De syv sidstnævnte Stamtavler er ikke i Boghandelen.

H. Hjorth-Nielsen.

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENINGS REGNSKAB 1931.

INDTÆGT.

Beholdning Januar 1931	5653,72
Kontingenter: A. Foreninger	817,39
B. Byraad	380,00
C. Institutioner	580,00
Statstilskud	840,00
Renter	218,26
Hagerups Boghandel (Salg af Tidsskriftet)	135,55
Abonnement paa Tidsskriftet	337,18
	<hr/>
	i alt Kr. 8962,10

UDGIFT.

Sekretærens Honorar	300,00
Nielsen & Lydiches Bogtrykkeri	512,20
Forfatterhonorarer	431,50
Ekspedition af »Fortid og Nutid«	173,11
Forfatterpræmie	200,00
Repræsentantmødet i København	327,00
Honorarer for Foredrag	100,00
Bestyrelsens Rejseudgifter	57,20
Gebyrer ved Postkontoen	8,00
Trykkeriet Aka, Indbinding og Maskinskrivning	16,00
Frimærker	43,25
Beholdning Januar 1932	6793,84
	<hr/>
	i alt Kr. 8962,10

København, d. 28. Januar 1932.

Holger Hansen.

Undertegnede har under Konferering af Bilag med Regnskabsposterne gennemgaaet ovenstaaende Regnskab og intet fundet at bemærke.

A. Holck.

Jørgen Olrik.

BERETNING OM UDVALG FOR FOLKEMAALS VIRKSOMHED 1909—32.

Af *Poul Andersen*.

Med den Fornyelse af den almindelige Sprogforsknings Principper og Metoder, der fandt Sted i første Halvdel af det 19. Aarh., fulgte ogsaa Grundlæggelsen af den moderne, videnskabelige Dialekfforskning, og allerede tidligt faar denne nye, og som det skulde vise sig, saa betydningsfulde Gren af Sprogforskningen en fremragende Repræsentant her i Danmark i Prof. *Kristen Jensen Lyngby*. Denne, der var født i Nibe og af himmerlandsk Slægt, har efterladt sig Dialektoptegnelser foretaget efter moderne fonetiske Principper (med Brug af en af ham selv tilrettelagt Lydskrift) fra mange Punkter i det danske Sprogomraade (dog især Jylland). Sit mest omfattende Indsamlingsarbejde foretog han i den Del af det danske Sprogomraade, der alle Dage har haft en ganske særlig sproghistorisk, bebyggelses-, kultur- og statshistorisk Interesse: Sønderjylland. Kristen Jensen Lyngby døde kun 42 Aar gammel, men hans forbilledlige dialektologiske Arbejder havde vakt Interesse for Dialektstudierne, og hans personlige Tilskyndelse til Optegnelse og Indsamling af Dialektstof affødte Resultater rundt om i Jylland og ligger maa-ske endog bagved hos Pastor *H. F. Feilberg*, der, efter at forskellige forberedende Arbejder var gjort rundt omkring i Omraadet (af *P. Kr. Madsen*, *P. K. Thorsen* og en lang Række lokale Hjælpere, deriblandt de meget betydende Lærere *J. M. Jensen* og *Grønberg* i Vendsyssel), med sin stort anlagte Indsamling af jyske Dialekter og paafølgende Udgivelse af sin store »Ordbog over jyske Almuesmål« bragte dansk Dialekfforskning frem i første Række og gjorde Jysk til den med Hensyn til Ordforraadet bedst oplyste Dialekt i Norden. En Sammenligning med det store og

energiske Arbejde med de jyske Dialekter taaler de for Størstedelen ødansk fødte Filologers Undersøgelser af danske Ømaal slet ikke¹⁾), men dette skyldes dog for en stor Del den Omstændighed, at *P. K. Thorsens*, *Valdemar Bennikes* og *Marius Kristensens* Arbejde med Dialekterne her var af lydhistorisk, fonetisk og formhistorisk, morfologisk mere end af ordhistorisk, semasiologisk Art¹⁾), og kun *Folmer Dyrhund* stræbte efter at skabe større Ord-Samlinger af Sjællandsk og Fynsk. Det Arbejde, der ved Siden af *H. F. Feilbergs* jyske Ordbog sikrer Danmarks Plads i Dialektforskningens Historie, blev da ogsaa Resultatet af *Valdemar Bennikes* og *Marius Kristensens* omfattende fonetiske Udspørgning, nedlagt i disse to Forfatteres væsentlig lydhistoriske Arbejde »Kort over de danske Folkemål«, Kbh. 1898—12.

Da Udvalg for Folkemaal i Begyndelsen af 1909 blev nedsat paa daværende Formand for Foreningen »Danmarks Folkeminder«, Prof., Dr. *Axel Ollriks* Initiativ og under Medvirken af Prof., Dr. *Dines Andersen*, davær. Docent, nuvær. Prof. Dr. *Verner Dahlerup* og davær. Magister og Højskolelærer, nuvær. Dr. phil. *Marius Kristensen*, var de omtalte Arbejder og Værker saa vidt fremskredne, at Retningslinierne for Udvalgets Arbejde dermed var givne. Man organiserede et Indsamlingsarbejde, der skulde give Stof til Undersøgelsen af de danske Dialekters Lyd- og Formlære og søgte tillige at fremskaffe Ord-Samlinger til Brug for kommende leksikografiske Arbejder over de danske Ømaal.

Allerede ved Udvalgets første Møde 20. Februar 1909 fastlagdes de Former for Optegnelsesarbejdet, som i mange Aar blev de gældende, og man godkendte der de to af *Marius Kristensen* tilrettelagte Hjælpemidler, hvormed Optegnelsesarbejdet i en Aarrække blev ført: Ordlisten med sit lydligt og morfologisk ordnede Ordstof, ved hvis Hjælp den fonetiske Optegnelse fandt Sted,

¹⁾ For Bornholm gælder særlige Forhold, idet Overlærer *Espersen* allerede i 50erne i forrige Aarh. havde samlet Stoffet til den bornholmske Ordbog, der først længe efter hans Død blev udgivet ved *Wimmer* og *Vilh. Thomsen* i 1907 med et Tillæg ved Kantor *Viggo Holm*.

²⁾ *P. K. Thorsens* Beskrivelse af Sprogarten paa Sejro har dog Liste over Særorde, mens en saadan savnes i *Peder Jacobsen*: Mundarten i Flemløse Sogn.

og Blokbogen indeholdende afrivelige Ordsedler, paa hvilke Optegneren noterede de dialektale Ord og Vendinger, der forekom ham af Interesse. Som en naturlig Følge af det Krav om filologisk-fonetisk Fagkundskab, der maatte stilles ved Arbejdet med Ordlisten, blev denne Hovedhjælpemiddel især for den udsendte, filologisk skolede Optegner, medens Blokbogen i Forbindelse med en kort Vejledning til Brugen af Ordsedlerne blev det Hjælpemiddel, der spredtes blandt den allerede fra første Færd store Kreds af interesserede, der ønskede at deltage aktivt i Indsamlingsarbejdet. I Tilknytning til det allerede forhaandenværende Materiale paabegyndte Udvalget da — med Understøttelse af Carlsbergfondet — sit fonetiske Indsamlingsarbejde (Ordliste-optegnelsen) ved i Sommeren 1909 at foretage en Undersøgelse af Dialekten paa Als. I den første Rejse deltog *Marius Kristensen*, *Henrik Ussing* og *Johs. Brøndum-Nielsen*, medens *Nikolaj Andersen*, der skulde med som særlig kyndig i Spørgsmaalet: de musikalske Accenter, kun den sidste Dag kom til Stede for at deltage. Høsten var 14 Ordllister og 10 udfyldte Blokbøger. Der-til kom en Række Stednavne- og Folkemindeoptegnelser. (Se Kort 1 og 2 og Marius Kristensens Beretning i *Danske Studier* 1909: 149 ff. og »Fra dansk Folkemindesamling« II (1909): 68 ff.). Den anden Side af Udvalgets Arbejde, Indsamling af Ordstof især fra de danske Øer, sattes i Gang dels ved Udsendelse af Blokbøger til en lang Række lokale Medarbejdere, og dels ved at man paabegyndte en Udskrivning paa Sedler af Folmer Dyrlands i mange forskellige Hefter foreliggende, store Samlinger af sjællandske og fynske Ord. Disse righoldige Dyrlandske Samlinger er vanskelige at faa fuld Nytte af paa Grund af Dyrlands meget lille Haandskrift og utrolige Sparsommelighed med Papir; og Afskrivningsarbejdet, der foretoges af en Student og kontrolleredes af Folmer Dyrland selv, gik i Staa efter nogle Aars Forløb paa Grund af, at den gamle Dyrlands Kræfter svigtede, og er først i de sidste Aar genoptaget. I de følgende Somre 1910—11—12 fortsattes den fonetiske Indsamling, idet man fra Als gik mod Øst og tog Ærø, de sydfynske Øer (Lyø, Avernakø, Drejø, Birkholm og Strynø) og Langeland op til Behandling, og Arbejdet i

Marken blev lagt i Hænderne paa *Marius Kristensen* og *Henrik Ussing* bistaaet af en Kreds af unge dialektinteresserede Studerende: daværende stud. mag. *Anker Jensen*, stud. mag. *H. M. Jensen*, stud. mag. *N. C. Nielsen*, stud. mag. *Chr. Christiansen* (nu *Boiken*), stud. mag. *Andreas Pedersen* og nu afdøde Magister, davær. stud. mag. *Holger Sandvad*. Ved gentagne Rejser i disse Aar udfyldte denne Kreds af Optegnere en Række Ordlistor (se Kort 1) og indsamlede en Mængde Ordstof, der samlet i en Ord-samling over Æroisk, Langelandsk og Sydøernes Maal samt Maalet paa Horneland, tæller ialt ca. 5500 Ordsedler.

Seddeludskrivningen af de Dyrlandske Samlinger fortsattes en Tid, og Udvalget understøttede Læge *Lund* i Øster Jølby paa Mors til hans Arbejde med Morsing-Maalet. Et nyt Hjælpe-middel til Indsamlingen fik man i den i disse Aar udarbejdede »Kons-liste«: en alfabetisk ordnet Ordliste (udskrevet efter Retskrivningsordbogen) i 3 Bind med Kolonner til Notering af de enkelte Ords Kon i vedkommende Dialekt. Denne Liste er i Tidens Løb udfyldt i enkelte Sogne i alle de Dele af Ømaalsomraadet, hvor de tre Kon endnu holdes adskilt i al Fald hos ældre Indfødte, saaledes: afdøde Højskoleforstander *H. Larsen*, Hindholm (Asnæs Sogn, Odsherred), Højskolelærer *Ejnar Skovrup*, Ryslinge (Midt-fyn), afdøde Højskolelærer *J. Rasmussen*, Kirkebjerg (Hellested Sogn, Stevns), Folkeskolelærer *N. Nielsen*, Hillerød (Tved Sogn, Mols), cand. mag. *J. Jørgensen* (Thoreby Sogn, Lolland), Direk-tor *Th. Hvenegaard* (Østrup Sogn, Fyn).

Da Udvalgets Pengemidler i de første Aar kun var smaa, var de fonetisk uddannede, udsendte Optegnerses Arbejde indskrænket til Sommerferiemaanederne, og Indsamlingsarbejdet maatte Resten af Aaret holdes i Gang udelukkende af lokale Optegnere, men netop her lykkedes det i disse Aar til Udvalget at knytte en hel Række af Hjælpere, som med stærk Interesse for Sagen og med megen Dygtighed og Udholdenhed tilvejebragte en Række Ordsamlinger, der endnu — deres forholdsvis ringe Omfang til Trods — regnes blandt Udvalg for Folkemaals største Skatte.

Først i Rækken maa nævnes afdøde Dyr læge *P. Jensen* i Kværndrup paa Sydøstfyn. Dennes Ordsamling, der er Frugten af

mange Aars Samleven med Landbefolkningen paa Sydfyn, erhvervede Udvalget i 1913, og den bestod da af ca. 3200 Ordsedler indeholdende særfynske Ord og Ordbetydninger, Vendinger og Talemaader. Ordsedlerne var imidlertid af Dyrnlæge Jensen udført med en saadan Fylde af Eksempler paa Ordets Brug og Betydningsindhold og Anvendelse i fraseologiske Forbindelser, at Samlingen nu efter at være bleven gennemarbejdet og udskrevet omfatter omtrent dobbelt saa mange Ordsedler. Endnu to fynske Medarbejdere fra denne Periode har ydet det ypperlige, Forfatterinden, Frøken *Christine Reimer* og afdøde Lærer *A. Jensen*, Odense. Frøken Reimers Samling af nordvestfynske Dialektord omfatter ca. 5000 Ordsedler (hvoraf 400 Sedler af folkløristisk Indhold tilhører Dansk Folkemindesamling). Hendes Arbejds-metode ligner meget Dyrnlæge Jensens, Ordene gengives i deres naturlige, hørte Sammenhæng, hvad der giver Samlingen et Præg af solid Ægthed og ofte belyser Ordenes Betydningsnuancer og Betydningsomraade skarpere end omstændelige Beskrivelser og Definitioner. Frøken Reimer hører hjemme i Haarslev Sogn, men Samlingens enkelte Oplysninger stammer (paa samme Maade som Tilfældet er med Dyrnlæge Jensens Samlinger) fra mange forskellige Steder inden for det iøvrigt ret ensartede nordvestfynske Dialektomraade. Lærer *A. Jensens* Samling giver i Modsætning til de tidligere nævnte udelukkende Oplysninger om Meddelerens eget Sprog; den er stedfæstet til Flemløse Sogn i Sydvestfyn. I Fyldighed og Ægthed staar den paa Linie med de foran nævnte, men den omfatter kun ca. 3000 Ordsedler, hvoraf en Del er renskrevet efter Lærer Jensens Død i 1911 af hans Datter, Frøken *Sofie Jensen* i Snave.

I Væggerløse Sogn paa Falster arbejdede Frøken *Karen Toxværd*, og hendes ypperlige Ordsamling paa 1000 Ordsedler blev sammen med *Fr. L. Grundtvigs* store Falster-Ordbog (over Sproget i Systofte Sogn) allerede i denne Periode gennemarbejdet filologisk og paaført Udtalebetegnelse (ved Efterhøring hos Frøken *Karen Toxværd*) med Lydskrift af nuværende Lektor *Anker Jensen*, en Form for Arbejde, som man ellers ikke naaede frem til i denne Periode af Udvalgets Levetid.

Blandt de sjællandske Meddelere, der i disse Aar samlede Ordstof ved Udfyldning af Blokbøger, maa nævnes Fru *Karoline Graves*, der lige til sin Død i Aar vedblev at være Udvalget en god Støtte i alle Spørgsmaal vedrørende Nordvestsjællandsk. Endvidere Frøken *Asta Thoralcius* (Samlinger fra Tostrup Sogn), *Lauritz Jensen* i Stenstrup (Ods Herred), Frøken *Birthe Kirstine Pedersen* (Havrebjærg) og Lærer *Weiss* (Tudse Herred), Frøken *Nicoline Klein* (Bregninge Sogn, Ærø) o. fl. Allerede i disse Aar dukker enkelte Meddelere frem i Udvalgets Protokol, som senere hen skulde blive Medarbejdere af stort Format, f. Eks. Gaardejer *Jens Jensen*, Tostrup, Møn.

I de følgende Aar 1913—14 foroges Udvalgets Arkiv med flere vigtige Nyerhvervelser: særlig mærkes *Holger Sandvad* »Stauningmålet« i Manuscript (i 1931 udg. af Jysk Forening for Historie og Sprog ved *Karsten Isager* og *Peter Skautrup*), *Peder Jacobsens* »Mundarten i Flemløse Sogn, Båg Herred« i Manuscript (nu under Udgivelse ved Magister *Poul Andersen*) og en stor Molboordsamling fra Tved Sogn ved Lærer *N. Nielsen*. Sommeroptegnelserne ved de fonetisk uddannede, udsendte Medarbejdere aflystes imidlertid, og i Stedet foretog *Marius Kristensen* og Magister *Fr. Ohrt* i 1913 paa Udvalgets Vegne en otte Dages Optegnelsesrejse til Sydslesvig, for i Fjølde Sogn, hvor Prof. K. J. Lyngby i 1857 og 59 havde foretaget sine store Optegnelser, at undersøge, om det danske Sprog endnu var levende, og om et Optegnelsesarbejde endnu kunde foretages i disse sydlige Egne. Om Resultatet af denne Rejse se Beretningen i Danske Studier 1919: 61. Optegnelsesarbejdet i dette sydligste Dialektomraade i Sønderjylland, hvor det danske Sprogs Stilling allerede da var meget svag, blev dog ikke ført videre i 1914: Krigen kom og lammede her som alle andre Steder Arbejdet. Et stort Tab var det naturligvis ogsaa, at Prof. Axel Olrik, der som Leder af Dansk Folkemindesamling jo ogsaa havde varetaget Udvalg for Folke- maals løbende Forretninger, afgik ved Døden i 1917, og at Marius Kristensen, efter Olricks Død den naturlige Leder af Dialektindsamlingsarbejdet, ikke opholdt sig i København. I de værste Krigsaaar gennemførtes kun Indsamlingen blandt de lokale Med-

delere ved Blokbøger, og først i Slutningen af 1921, samtidig med at Forhandlinger om en Rekonstruktion af Udvalg for Folkemaal blev afsluttet, forsøgte man atter at bringe Fart i den fonetiske Optegnelse. Den gamle Linie (Als — Ærø — Sydøerne — Langeland) fortsattes dog ikke, idet man var blevet klar over, at Opløsningen i den gammeldags »rene« Dialekt (de gamles Sprog) var mest fremskredet paa Sjælland. Det overdroges derfor Mag. art. *Knud B. Jensen* at udfylde en Række Ordlistor paa Sjælland, idet man begyndte i det nordøstlige Hjørne.

I Begyndelsen af 1922 afholdt det rekonstruerede Udvalg for Folkemaal sit konstituerende Møde. Udvalget udvidedes med 3 nye Medlemmer, Dr. phil. (nu Prof.) *Viggo Brøndal*, Docent, Dr. phil. (nu Prof.) *Johs. Brøndum-Nielsen* og Sekretær i Stednavneudvalget, cand. mag. *Gunnar Knudsen*, og af de tre oprindelige Medlemmer, Prof., Dr. phil. *Dines Andersen*, Prof., Dr. phil. *Verner Dahlerup* og Dr. phil. *Marius Kristensen*, valgtes denne sidste til Udvalgets Formand. Hertil er senere som Udvalgets syvende Medlem kommet Mag. art. *Poul Andersen*, der som Udvalgets Sekretær leder det daglige Arbejde fra Kontoret i Tøjhusgade 9.

Oprettelsen af Udvalgets faste Kontor var det første Resultat af det udvidede Udvalgs Virksomhed i 1922. Samlingerne flyttedes i November fra Dansk Folkemindesamling og for en mindre Dels Vedkommende fra Askov Højskoles Læsestue til Stednavneudvalgets Lokaler i Tøjhusgade 9, hvor der stilledes Plads til Raadighed for Udvalg for Folkemaal, og hvor Folkemaalsundersøgelsens Arkiv og Kontorledelse siden har haft til Huse. Til at arbejde med Samlingerne og varetage Kontorets Forretninger ansattes stud. mag. *Poul Andersen*, og til at foretage Udskrivning af ældre foreliggende Dialektsamlinger ansattes Udvalgets nuværende Assistent, davær. stud. mag. Fru *Ellen Raae*.

Med en forhøjet Bevilling fra Carlsbergfondet, der lige fra Udvalget blev nedsat i 1909, havde ydet Tilskud til Undersøgelserne, og en tilsvarende ny Bevilling fra Undervisningsministeriet sattes Arbejdet i Gang igen med forøget Fart, medens Arbejdsmetoden og Hjælpemidlerne var de samme, som i Udvalgets første Aar med Held var blevet anvendt. Allerede i Sommeren 1922 var en

Række Studerende blevet udsendt paa fonetisk Optegnelse med Ordlisten som Hjælpemiddel og Blokbog til Notering af særlige Ord og Talemaader, nemlig stud. mag. *Erik Kroman* (Femø, Fejø og Askø), stud. mag. *I. K. Larsen* (Faxe-Eggen), stud. mag. *Gunnar Milthers* (Horns Herred), stud. mag. *Aage Rohmann* (Dragør), stud. mag. *Ellen Raue* (Boeslunde, Vestsjælland) og stud. mag. *Poul Andersen* (Vindinge Herred), og i de følgende Aar 1923—26 fortsattes den fonetiske Optegnelse ved Hjælp af udsendte Optegnere paa samme Vis.

Mag. art. *K. B. Jensen* fortsatte sin Undersøgelse af Sjællandsk ved at foretage en Række Ordliste-Optegnelser (se Kort 1) i Nordsjælland, Ods Herred, Kalundborgegnen, Stevns og Sydsjælland, og tillige indsamlede han ved at eksaminere Meddelerne angaaende bestemte Spørgsmaal og ved tilfældig Samtale under Ordlisteoptegnelsen flere Tusinde Ord og Sætninger fra de forskellige Egne af Sjælland (se Kort 2).

Stud. mag. *Aage Rohmann* fortsatte sin Optegnelse af Øresundsfiskernes Sprog med en Indsamling i Skovshoved og foretog senere en Undersøgelse af Sproget i Svallerup Sogn ved Kalundborg. Stud. mag. *Erik Kroman* fortsatte med Undersøgelse af Øernes Maal ved Ordliste- og Ord-Optegnelser paa Omø og Agersø og foretog desuden Undersøgelser paa Sydfyen (Vejstrup, Gudbjerg) og Lolland (Nørre Herred). Stud. mag. *Anton Hemmingsen* arbejdede videre i Lunde og Skam Herreder i Vestfyen. Stud. mag. *Helge Ring Hansen* optegnede i Kalundborgegnen (Røsnæs). Stud. mag. *Kr. Hald* optegnede i Bregninge Sogn (ved Kalundborg). Cand. mag. *Helge Nielsen* foretog flere Rejser til Midt- og Sydsjælland, og stud. mag. *Poul Andersen* foretog Indsamlinger af Ord i Sydfyen (Gudbjerg), Østfyen (Birkende) og Møns forskellige Egne og udfyldte Ordlisters paa Møn, i Eggen Nordvest for Odense Fjord og langs Grænsen mellem Syd- og Øst- (Vest-) fyensk.

Af Medarbejdere fra Udvalgets første Periode arbejdede Lektor, cand. mag. *H. M. Jensen* videre paa en stor Ordsamling fra Brenderup Sogn (Nordvestfyen), hvoraf Udvalg for Folkemaal nu har modtaget en meget stor Del. Denne Samlings rige Indhold

af semasiologiske og fraseologiske Oplysninger har naturligvis ikke kunnet finde Plads i den Dialektbeskrivelse, som H. M. Jensen under Titlen: Brenderup-Målet har udgivet for Universitets-Jubilæets danske Samfund, København 1926, og hvori Ordstoffet fra Forfatterens Samlinger i det væsentlige er behandlet.

De af Udvalget udsendte Optegnere arbejdede nu som tidligere kun i Sommermaanederne, men Arbejdet paa Kontoret holdtes i Gang Aaret rundt, og her foretoges da i Aarene efter 1922 (til 1928) et stort Ordnings-, Katalogiserings- og Udskrivningsarbejde. Alt hvad Udvalget ejede af ældre Samlinger blev gennemgaaet, Seddelsamlingerne (Blokboegerne) blev paastemplet Hjemsted (med topografisk Nummer) og Optegnernavn, og Indholdet af Optegnelser, der henlaa i Arkivet i anden Form, blev udskrevet paa Sedler og disse stemplet. Hele Seddelmaterialet blev katalogiseret, idet der paabegyndtes en Accessionskatalog over Indholdet af Udvalgets »alfabetiske Samling«: de tre store alfabetisk ordnede Seddelsamlinger over Ordsedler fra Sjælland (med Møn), Lolland-Falster og Fyn (med Ærø og Langeland), hvori alt saavel ældre som nyt indkommet Seddelmateriale, originalt saavel som afskrevet, blev indordnet. Ligeledes blev Udvalgets Ordlister topografisk ordnede i en Ordlistesamling, hvorover der blev optaget en Katalog. De ældre store Seddelsamlinger blev gennemarbejdet, alle Oplysninger af Værdi blev skrevet ud paa nye Sedler, eller Samlinger, som f. Eks. Dyr læge Jensens, der forelaa i en fra Udvalg for Folkemaals forskellig Seddelstørrelse, blev helt afskrevet og Stoffet udnyttet til Bunds. Man tog endvidere fat paa Udskrivning af en Række ældre Dialektoptegnelser, der ikke tilhørte Udvalg for Folkemaal, f. Eks. Skræddermester N. K. Pedersens østmønske Samling og *Frede Bojsens* Samling af mønske Ord. Det største Arbejde blev lagt i Udarbejdelsen af fuldstændige Seddelsamlinger over alle Bidrag indeholdende Ømaalsord i Samlingerne til Molbechs Dialect-Lexikon (Ny kgl. Saml. 812e 4to) indsamlet og tilsendt Chr. Molbech fornemmelig af Præsterne i Tiden 1815 til 1845, endvidere cand. theol. Trydes lolland-falsterske Ordbog paa Universitetsbiblioteket og Fr. L. Grundtvigs

store falsterske Ordbog fra Systofte, tilhørende Dansk Folke-mindesamling. En Del af Ordstoffet i disse gamle Dialektsamlinger blev endelig opført i en Række Spørgehefter (med Ordene ordnede alfabetisk i Grupper efter Landsdel), der derefter traadte ind i Rækken af Hjælpemidler ved Udsprognen, staaende til Raadighed saavel for de udsendte Filologer som for de lokale Medhjælpere, og det har vist sig, at langt den største Del af disse til forskellige Tider i Løbet af det 19. Aarh. optegnede Dialektord ved energisk Efterspørgen endnu har kunnet optegnes hos de ældste Generationer; og de fleste af disse ofte kun gennem et Par enkelte Kilder kendte og paa Grund af »lærde« Stavemaader ret ukendelige Ord er saaledes reddet over i Gruppen af veloplyste, lydskrevne Dialektord tilhørende det Lag, der forsvinder sammen med de ældste nulevende.

Kontorets vigtigste Opgave var det dog i disse Aar at samle og beskæftige en tilstrækkelig stor Kreds af interesserede og dygtige lokale Hjælpere, hvis Betydning for Indsamlingsarbejdet efter Udvalgets Erfaringer ikke kan vurderes højt nok. Det blev næsten helt igennem nye Navne, der kom til at præge denne Periode i Udvalgets Historie, og man kan se et Bevis for vore Medarbejderes dybe og uegennyttige Interesse for Sagen og, man tør vel sige, ogsaa et Bevis for Arbejdets Værdi i sig selv for den enkelte Medarbejder i den glædelige Kendsgerning, at saa at sige alle de interesserede, der i Aarene efter 1922 meldte sig som Hjælpere, den Dag i Dag horer til Udvalgets faste Stab af lokale Medarbejdere. Blandt andet grundet paa dette Forhold er det nødvendigt forud for en nærmere Omtale af de vigtigste lokale Medarbejderes Arbejde at følge Udviklingen af Udvalgets Indsamlings- og Optegnelsesteknik frem til den seneste Periode i Udvalgets Historie. Tiden 1929—32.

Ved Arbejdets Genoptagelse efter Krigsaarene besluttedes det straks fra første Færd at samle alle Kræfter om Løsningen af Udvalgets første store Opgave: Ordbog over de danske Ømål, men som ovenfor omtalt medførte det dog ikke straks nogen Forandring i Optegnelsesmetoderne: Hjælpemidlerne var stadig Ord-

listen¹⁾ med sit paa Forhaand givne Ordstof (en ca. 1750 Ord), der til fonetisk Optegnelse som Grundlag for dialektal Lyd- og Formhistorie var velegnet, men som intet gav udover det isolerede Ord i Udtaleformen, og Blokbogen, hvori Optegneren nedskrev de Ord og Vendinger, som ved Form, Betydning eller Udtale forekom ham at være af Interesse. Saalænge større Dele af det danske Omraade for Dialektforskeren var ganske ukendt, var Ordlisten til Bestemmelse af Dialektomraadernes Størrelse og Grænserne imellem dem af stor Værdi, men efterhaanden som Nettet af Ordlisteoptegnelser blev tættere og tættere, mistede de stadig gentagne Udtaleformer af de samme Ord deres Betydning, især set fra et leksikografisk Synspunkt. Paa denne Maade betragtet var det i Blokbøgerne samlede Stof udmærket, i al Fald naar det var omhyggeligt udført Arbejde, der præsteredes, men det var altfor ringe Mængder Ordstof, der paa denne Maade kom ind, fordi der ikke ydedes Optegneren nogen Ledetraad til hans Eksamination af Meddelerne, idet der ud over Hovedreglen »optegn hvad du finder af Interesse« ikke gaves Optegneren noget Fingerpeg om, hvad man fra Udvalgets Side ansaa for værd at optegne. Dette uheldige Forhold var naturligvis Udvalget bekendt, og man søgte paa forskellige Maader at bøde derpaa, dels ved Tilrettelæggelsen af de ovenfor omtalte Spørgehefter over gamle Ord, og dels, hvad der viste mere i den rigtige Retning, ved Fremskaffelsen af et Billedhefte indeholdende 26 Billeder af Redskaber og Arbejder fra Almuelivet. Til Optegnelse af Ordbogsstof er nemlig en Eksamination af Meddeleren efter saglige Linier at foretrække fremfor en Udspørgen efter en Ordbog eller -liste, hvor Ordene følger efter hverandre i en Orden, der er de hos Meddeleren ved Ordlistens enkelte Ord fremkaldte Realiteter uvedkommende og fremmed. Billedheftet forelagt Meddeleren muliggjorde en paa sagligt Grundlag foretaget Udspørgen og gav ofte meget mere Stof, end det enkelte Billede gav direkte Anledning til. Samtidig med, at den gamle fonetisk, lyd- og formhisto-

¹⁾ Hertil kom i 1924 ny Udgave af *Otto Jespersens* Lydskrift i »Vejledning til Danias Lydskrift udgivet til Brug for Udvalg for Folkemaal ved *Marius Kristensen*».

risk opbyggede Ordliste saaledes mistede sin Værdi som Hjælpemiddel ved Optegnelsen, følte Savnet af en Række detaillerede, sagligt ordnede og rigeligt illustrerede Spørgelister¹⁾, omfattende alle Sider af den gamle Almuekultur, dens aandelige saavel som dens materielle, stærkere og stærkere, idet den stadig større Kreds af hurtigt arbejdende Meddelere nødvendigvis maatte have bestemte Instrukser, om ikke deres Arbejde skulde blive værdiløst. Erfaringer hentede fra lignende Arbejder i vore germanske Nabolande viste imidlertid, at Udarbejdelsen af et saadant omfattende, saavel sagligt som sprogligt Spørgelisteværk vilde kræve megen Tid og forudsætte hos Udarbejderne en detaljeret saglig og sproglig-dialektal Viden, som disse ikke kunde øse af Udvalgets daværende Samlinger, men som forudsatte omfattende Undersøgelser i Marken, hvortil der ikke var Midler.

Samtidig med at disse Overvejelser fandt Sted i Udvalg for Folkemaal, afsluttede imidlertid Docent *Peter Skautrup* 1. Del af sin store Beskrivelse af Ordforraadet i et Hardsysselmaal, et Arbejde, der i saglig Fremstilling gav en jysk Dialekts Ordforraad vedrørende alle Sider af Almuelivet, og ved Velvilje fra Forfatteren stilledes Manuscriptet til Raadighed for Udvalg for Folkemaal, hvorfor Udvalget takker Docent Skautrup hjerteligt.

Udvalg for Folkemaal valgte da i 1926 — for i en Fart at skabe et brugeligt Hjælpemiddel — med Ordforraadet i denne jyske Dialekt som Grundlag at udarbejde en stor sagligt ordnet Spørgeliste (»den store Spørgeliste«), indeholdende indenfor hver saglig Gruppe det forekommende Ordstof opstillet i den for Gangen i det behandlede Spørgsmaal naturlige Orden, men uden direkte Spørgsmaal af saglig og sproglig Art og uden Billedstof. Det herved tilvejebragte Hjælpemiddel blev altsaa ikke en detaljeret Spørgeliste i Lighed med f. Eks. den svenske Dialektforsknings »frågelistor« eller det tyske Volkskunde Atlas' »Fragebogen«; den danske »store Spørgeliste« fordrer i meget højere Grad selvstændigt Arbejde af Optegneren, der med Brug af andre Hjælpemidler (først og fremmest det Værk, som Listen

¹⁾ I Lighed med de svenske »Landsmålsarkivets frågelistor«.

er udarbejdet efter, Skautrups »Et Hardsysselmål«) maa forberede sig sagligt til Eksaminationerne, men den støtter Optegneren i meget væsentlig Grad under Eksaminationen og giver ham Midler i Hænde til at styre Meddelelsen ved at lede den gennem Emnet Ord for Ord og sikrer Optegneren imod, at vigtigere Dele af Emnet glemmes¹⁾.

Det forstaas, at den store Spørgeliste ganske vist ikke var det ideelle Hjælpemiddel til Arbejdet med at skabe de som Grundlag for den kommende Ømaalsordbog nødvendige Samlinger af Dialektstof, og at den bl. a. stillede store Krav til de lokale Medarbejderes Skønsomhed, Kyndighed og Forstaaelse af Arbejdets sproglig-saglige Karakter og rette Begrænsning, men den gav Udvalget et Hjælpemiddel, der, brugt paa rette Maade, kunde føre Arbejdet paa Udvalgets første store Opgave, Ordbogen over de danske Ømaal, et meget stort Skridt frem mod sin Løsning, nemlig: Optegnelsen af det almindelige Ordforraad i Dialekterne. Indholdet af Udvalgets hidtidige Ordseddelsamlinger var — som Følge af Optegnelserprincippet — næsten udelukkende »Idiotismer«²⁾ : alle de ejendommenlige Ord (og Vendinger) i Dialekterne, hvortil Rigstalesprog og Skriftsprog ikke har noget svarende, et vigtigt Stof, men et yderst utilstrækkeligt Stof, naar Talen er om leksikografiske Arbejder. Forud for Udarbejdelsen af en Dialektordbog maatte komme en dybtgaaende Optegnelse af hele det almindelige Ordforraad, som Dialekten har fælles med Skriftsproget, uden at de enkelte Ords Betydningsindhold og -afgrænsning eller deres fraseologiske Brug derfor behøver at stemme overens med Skriftsprogets Forhold.

Dette kunde nu gøres med den store Spørgeliste som Grund-

¹⁾ I den seneste Tid er der i »Danske Folkemaal« fremkommet de første Numre af en Række Supplémenter til Spørgelisten omhandlende særlige Emner, der slet ikke eller ikke tilstrækkeligt er behandlet i første Omgang. Udvalgets Medarbejdere (Mag. art. *Kr. Møller* og stud. mag. *Svend Jespersen*) har her i Formen for disse supplerende Spørgelister nærmet sig de svenske detaillerede »frågelistor«, og det samme vil i endnu højere Grad blive Tilfældet i den Række Fagordspørgelister, som Udvalget har under Udarbejdelse (se herom Side 204).

²⁾ Kun Ordlisterne indeholdt almindelige Ord, men til Gengæld kun Ordenes Udtaleform og Bøjning, sjældent Oplysninger om deres Betydning og Brug.

lag; og efter at denne i 1926 var udarbejdet med i alt 144 saglige Ordgrupper (se nærmere Vejledningen i Danske Folkemaal I: 143) og ved Duplikering fremstillet i 50 Eksemplarer, paabegyndtes de to første saakaldte »Punktundersøgelser«¹⁾ : Optegnelser af hele det almindelige Ordforraad i en bestemt Dialekt, almindeligvis afgrænset geografisk til nogle faa Sogne. Mag. art. Knud B. Jensen lagde sit Punkt i Ørslev Sogn, Vester Flakkebjerg Herred, og Mag. art. Poul Andersen optog Undersøgelsen af den nordlige Del af det østfynske Omraade med Hovedpunktet i Revninge Sogn ved Kerteminde. Besvarelsen af Listens enkelte Numre bliver afgivet til Udvalget i dobbelt Affattelse, dels paa Sedler med et Ord med Betydningsforklaring, Eksempler osv. paa hver Seddel, og dels paa Kwartblade, hvor en sammenhængende Fremstilling af Emnet med Brug af alle de i den Forbindelse anvendte særlige Gloser og Vendinger gives. Ved denne dobbelte Affattelse opnaas, at Stoffet fra et enkelt »Punkt« (∴ Sogn eller snævrere Egn) stadig haves samlet paa Kwartbladene, selv om Ord-seddelsamlingen indordnes i mere omfattende Seddelsamlinger, hvor baade den geografiske og den saglige Helhed forstyrres. Ligeledes giver ofte den sammenhængende Fremstilling Oplysninger om Ordets Brug og Betydning, som maaske ikke altid findes paa Ordsedlen, og som kan være af Betydning ved Redaktionen af Ordet. Endelig er der mange Forhold, f. Eks. de syntaktiske Ejendommeligheder, som næsten kun kan fremlægges i sammenhængende Fremstilling. Fordelene ved denne dobbelte Affattelse er saaledes saa mange, at Udvalget har anset den for ønskelig i al Fald ved en hel Række af Spørgelistens Numre, selv om der naturligvis derved medgaar en Del mere Tid til Renskrivning af Stoffet. Den største Lettelse betød den nye store Spørgeliste for Kontoret, der nu med langt mindre Arbejde end forhen kunde tilrettelægge Optegnellesopgaver passende for hver enkelt lokal Medarbejder i den stedse større Kreds, der deltog aktivt i Indsamlingsarbejdet.

¹⁾ En saadan Punktundersøgelse omfatter normalt 2 Maaneders Optegnelse i Marken og lige saa lang Tid til Bearbejdelse og Renskrivning af Sedler og Kwartblade.

Medarbejderkredsens stærke Vækst i 1927—28 skyldtes først og fremmest Fremkomsten af »Danske Folkemaal« (fra Jan. 1927), Udvalgets populært skrevne Dialekttidsskrift, der med sine hyppigt udkommende Hefter muliggjorde en nøjere Forbindelse mellem Kontoret og de lokale Medarbejdere, ved Spørgsmaal og Meddelelser fra Kontoret til Medarbejderne og disses Svar og Deltagelse i Diskussionen om de rejste Spørgsmaal. Til denne Hensigt virkede især den bag i hvert Hefte af »Danske Folkemaal« staaende »Spørgeside«, der hurtigt skabte en Række faste Besvarende, af hvilke mange efterhaanden er gaaet over til Deltagelse i det mere systematiske Indsamlingsarbejde med Spørgeliste og Billedhefte som Hjælpemidler (se nedenfor under Gennemgangen af de enkelte Meddelere og Kort 2 og 3).

Det er da forstaaeligt, at Aarene 1927 og 1928 gav meget betydelige Mængder af nyt Dialektstof, og at de lokale Medarbejdere efterhaanden fordelte sig baade jævnt og ret tæt over Ømaalsindsamlingens Omraade. I 1928 kunde Udvalget da meddele, at Arbejdet med Indsamling af Dialektstof til en Ordbog over de danske Ømaal var skredet saa langt frem, og at de til Raadighed for Optegnelsesarbejdet staaende Hjælpemidler, i første Række den store Spørgeliste, var saa vel afprøvede, at man turde opstille en fast 4-aarig Plan for dets fuldstændige Gennemførelse og Afslutning.

Gennemførelsen af dette afsluttende Indsamlingsarbejde sikredes ved, at Carlsbergfondet, der Aar efter Aar havde ydet efterhaanden voksende Tilskud til Udvalgets Virksomhed, nu bevilgede Udvalget de efter Planen nødvendige 80,000 Kr. at fordele paa 4 Aar med 20,000 Kr. aarlig, og med Begyndelsen af 1929 naar vi ind i den seneste Periode af Udvalg for Folkemaals Historie, 1929—32, den store afsluttende filologiske Indsamling til Ømaalsbogen begynder. Men forinden skal omtales en Række af de vigtigste, nye lokale Medarbejdere i Perioden 1922—28, der som ovenfor nævnt, for de flestes Vedkommende er fulgt med i Udvalg for Folkemaals Arbejde ogsaa ind i den seneste Periode 1929—32, hvorfor deres Arbejde her omtales under ét helt op til September 1932.

Udvalgets største lokale Meddeler, forh. Lærer *M. Kristiansen*, Glamsbjerg, kom i Forbindelse med Udvalg for Folkemaal i 1923 og har indtil nu udført en hel Række store Arbejder om Dialekten i Sognene Orte og Ørsted paa Vestfyn. Hr. M. Kristiansen arbejder med Udtalebetegnelse af Dialekten ved Hjælp af en af ham selv tilrettelagt Lydskrift. Det er Medarbejderens eget Sprog, der er Genstanden for alle de foretagne Undersøgelser, og dette er paa Grund af Hr. Kristiansens høje Alder af en sjælden Renhed og Sikkerhed i Formen, som ikke findes hos de blot lidt yngre dialekttalende i Omraadet. Lydskriften er tilstrækkelig fintmærkende til at faa alt væsentligt med i Udtalebetegnelserne, og Sammenligningstabeller mellem Hr. Kristiansens Lydskrift og Danias Lydskrift er udarbejdede.

Hr. Kristiansens første Arbejder var en Ordbog over Vestfynsken i Orte og Ørsted, »Vestfynske Ord alfabetisk ordnede efter Skriftsproget« 1923 i 1 Hefte og en Grammatik, Lydlære og Formlære opstillet efter Princippet: Sammenligning med nuværende Rigssprog, »Vestfynske Ord ordnede efter Udtale« 1923 og »Vestfynsk Landmaal. Redegørelse« 1923 i 2 Hefter. Men opfordret dertil af Udvalg for Folkemaal og med Brug af forskellige Hjælpe midler f. Eks. Molbechs gamle Dialektleksikon, udvidede Lærer Kristiansen i de følgende Aar sin Ordbog saaledes, at den i sin nye (og nuværende) Form kom til at bestaa af en alfabetisk Ordbog over det almindelige Ordforraad i Dialekten. »Vestfynsk Ordbog alfabetisk ordnet efter Skriftsproget« 1924 i 3 Hefter samt 3 Hefter Tillæg 1930, og en lignende alfabetisk Ordbog over Særorde i Dialekten, »Vestfynske Dialektord, delvis efter C. Molbech: Dansk Dialect-Lexikon, som de forhen lød i Ørsted og Orte Sogne« 1926, ogsaa i 3 Hefter samt et Hefte Tillæg dertil 1931. Samtidig hermed samlede Medarbejderen vestfynske Tekster, og med Mellemrum modtog Udvalget et Hefte af disse, saaledes at Udvalg for Folkemaal nu ejer 4 Hefter »Prover paa Vestfynsk Landsmaal« 1923—26, alle lydskrevne.

Efter nogle Smaaarbejder »Fremmedord i vestfynsk Dragt« 1927, 1 Hefte, og »Vestfynske Navne fra Naturen« 1927, 1 Hefte, kom i 1930 Hr. Kristiansens næste store Arbejde, Talemaader,

Ordsprog og almindelige Sætninger i vestfynsk Dialekt, ordnet efter Skrifsproget, 3 Hefter, en dialektal Fraseologi, der fra et leksikografisk Synspunkt var et yderst værdifuldt Tillæg til de to store Ordbøger, og som for Udvalget desuden var et kærkomment Hjælpemiddel ved Udarbejdelsen af et stort fraseologisk Spørgehefte, hvormed man paa den Tid udvidede Udvalgets Række af Hjælpemidler til Optegnelsen (se ndf. Side 186). Men endnu et fremragende Arbejde til yderligere Belysning af Vestfynskens Semasiologi har Hr. Kristiansen efter Opfordring udført for Udvalget i den allerseneste Tid, idet han i 1932 har bragt til en foreløbig Afslutning en »Vestfynsk Synonymik. Et Forsøg« i 4 Hefter. Dette Arbejde er det første af sin Art indenfor dansk Dialektologi, og det er Udvalgets Haab, naar den endelige Bearbejdelse og Renskrivning er foretaget af Hr. Kristiansen, at se Udvej til at faa denne for nordisk Sprogforskning i Almindelighed værdifulde Materialesamling trykt.

Hr. Kristiansens Undersøgelser af Maalet i Orte og Ørsted har, sammenholdt med Frøken Christine Reimers Ordsamling fra Nordvestfyn (Haarslev Sogn), Lektor H. M. Jensens store lydskrevne Ordsamling fra Brenderup Sogn ved Siden af sammes Dialektmonografi Brenderup-Målet, Peder Jacobsens fyldige Dialektmonografi »Mundarten i Flemløse Sogn, Båg Herred« og en Række andre supplerende Arbejder (især ved Lærer *Hans Jørgensen*, Brenderup, og Udvalgets udsendte Medarbejder, stud. mag. *Svend Jespersen*) gjort Vestfynsk til den bedst oplyste af de danske Øers Dialekter og har gjort det overflødigt i denne Del af Omraadet at foretage egentlige Punktundersøgelser ved Udvalgets egne udsendte Optegnere (se Kort 4).

Udvalget staar i dyb Taknemmelighedsgæld til Lærer M. Kristiansen for hans store og dygtige Arbejde, som er udført med paa en Gang streng videnskabelig Respekt for Emnet og dyb og ægte Kærlighed til hans vestfynske Modersmaal.

Privatlærerinde Frøken *Anna Pedersen* i Strøby staar som Medarbejder i samme Klasse som Lærer Kristiansen, men hendes Arbejds metode staar den udsendte Optegners nærmere. Frøken Anna Pedersen har fra første Færd modtaget Instruksion og Un-

dervisning i den fonetiske Lydbetegnelse af Udvalg for Folke-
maals Sekretær og er nu Udvalg for Folkemaals bedste lokale
Optegner, hvis Arbejde, naar hun arbejder i Stevns Herred, hvis
Dialekt hun er opfodt med, staar paa Højde med den uddannede
Filologs. Udrustet med sin gode Optegner teknik har Frøken
Pedersen indenfor det stevnske Maalomraade den genius loci,
som er vanskelig at opnaa for den udsendte Medarbejder. Anna
Pedersen har hidtil med Lethed løst alle de Opgaver, som Udval-
get har tildelt hende i Stevns Herred. Hendes Optegnelser be-
staar af en Ordsamling paa ca. 16,000 Sedler og ca. 1650 Kvart-
blade med sammenhængende Fremstilling fra Stroby Sogn (Nord-
stevns), indsamlet med Brug af alle Udvalgets Hjælpemidler i
Form af Spørgelister, hvortil kommer Gennemgang af baade
Molbechs og Feilbergs Dialektordbøger. Desuden Besvarelse af
begge Udvalgets fraseologiske Spørgehefter (se nærmere Side 186),
hvoraf Anna Pedersen selv har udarbejdet den ene. Desuden
har Frøken Pedersen gennemarbejdet og lydskrevet flere store
Ordsamlinger udført af andre lokale Medarbejdere, saaledes Fru
Anna Svendstorps store Samlinger fra Lyderslev i Sydstevns, *Ing-
vor Ingvorsens* Ordsamling (uddraget af hans Bog »Gammelt
sjællandsk Bondeliv«) fra Terslev Sogn, *Jens Jørgensens* Sam-
ling fra Lille Linde i Haarlev Sogn og har endelig optegnet lyd-
skrevne Tekster hos flere stevnske Meddelere, bl. a. Gaardejer
Jørgen Isak Pedersen og Boelsmand *Jens Jørgensen*. Anna Peder-
sens værdifulde Egenskaber som Optegner er Nøgternhed og en
ukuelig Energi, naar det gælder Oplysning af gamle, næsten
glemte Enkeltheder. Udvalget takker hende hjerteligt for mange
Aars værdifuldt Arbejde.

I Forbindelse med disse Hovedmedarbejdere skal nævnes to
filologisk uddannede Meddelere, der henregnes under denne
Gruppe Medarbejdere, fordi de, skønt Filologer, ikke direkte hø-
rer til Udvalgets Stab af faste, udsendte Optegnere. Adjunkt *J.
Jørgensen*, Charlottenlund, der er født i Toreby Sogn, Lolland,
har gennem mange Aar i nøje Tilknytning til Udvalg for Folke-
maals Arbejde (bl. a. ved Deltagelse i Udvalgets faste Optegne-
res D्रोftelser om Optegnelsen paa Lolland og Lydskrivningen af

Lollandsk) arbejdet paa en lollandsk Ordbog, der vil staa til Raadighed for Udvalg for Folkemaal, naar Redaktionen af Ømaalsordbogen skal paabegyndes. En Offentliggørelse af Adjunkt Jørgensens Samlinger er paabegyndt i Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog 1930 ff.

Forfatteren, cand. phil. *K. L. Kristensen*, Kerteminde, har i flere Aar arbejdet med en Punktundersøgelse paa Hindsholm (Hovedpunkt Dalby Sogn). *K. L. Kristensens Samlinger*, der er lydskrevne med Danias Lydskrift, omfatter ca. 7000 Sedler og 509 Kwartblade.

Lærer *Balthasar Christensen*, Storehedinge, indsendte i 1923—24 en Række Anmærkninger vedrørende Østlollandsk til Bennike og Kristensens »Kort over de danske Folkemaal«. Dette Arbejde er efterhaanden ved Udvidelse og Omarbejdelse blevet til en Dialektbeskrivelse over Radsted Sogns Maal, omfattende Lydlære, Formlære og en Del syntaktiske Bemærkninger. *Balthasar Christensen* arbejder ogsaa paa Besvarelse af de fraseologiske Spørgehefter.

Af Pladshensyn nævnes i det følgende blot Optegnerens Navn, hans Arbejdsomraade, samt Optegnelsens Art og Omfang.

Lærer *Hans Jørgensen*, Aahøjrup pr. Brenderup, arbejder i Brenderup Sogn med fraseologisk Spørgehefte (foreløbig afleveret 160 Kwartblade).

Afdøde Lærer *Gunnar Sørensen*, Grevinge, arbejdede i Grevinge Sogn, Odsherred, med Optegnelse efter leksikografiske Hjælpe-midler og *P. K. Thorsen*: Sprogarten paa Sejero; ved Optegnerens Død i 1929 omfattede Samlingen ca. 1200 lydskrevne Sedler.

Skræddermester *N. K. Pedersen*, Nørreby pr. Borre, Møen, har arbejdet i Borre Sogn med den store Spørgeliste; Samlingen omfatter 267 Kwartblade (beskrevne paa begge Sider) og ca. 14,000 Sedler, endvidere har Udskrivningen af *N. K. Pedersens* Besvarelser i Udvalgets topografiske Samling givet ca. 1300 Sedler.

Gaardejer *Jens Jensen*, Tostrup, Møen, hører til Udvalgets tidligste Meddelere; *Jens Jensen* har arbejdet og arbejder endnu i Kjeldby Sogn med Udvalgets fraseologiske Spørgehefter og har foreløbig indsendt 116 Kwartblade (beskrevne paa begge Sider);

desuden har denne Meddeler ydet meget store Bidrag til den topografiske Samling; heraf er udskrevet ca. 3100 Sedler.

Pastor *Johs. M. Jensen*, Nr. Næraa, har indsendt forskellige Besvarelser fra Fiskop, i Egense Sogn, omfattende ialt 1350 Sedler.

Gaardejer *Hans Larsen*, Melløse pr. Skævinge, har arbejdet i Lille Lyngby Sogn med den store Spørgeliste (4500 Sedler), desuden sendt Besvarelser, der findes i den topografiske Samling (ca. 100 Sedler); arbejder nu med fraseologiske Spørgehefter og har foreløbig indsendt 420 Kwartblade.

Provst *Vilhelm Hansen*, Hjallese, har ydet meget store Bidrag, dels paa Sedler, dels paa større Ark, der findes i den topografiske Samling, ialt ca. 3400 Sedler. Provst Hansens Bidrag er alle fra Aasum Sogn, Fyn.

Fru *Laura Mortensen*, Sakskøbing, har arbejdet med den store Spørgeliste, men sender kun Besvarelsen paa Kwartblade (ialt 379), der paa Kontoret bliver udskrevet paa Sedler; Udskrivningen er ikke tilendebragt, men vil give et meget stort Antal Ord-sedler; desuden findes store Bidrag fra Fru Mortensen i TopS (146 Blade, der endnu ikke er udskrevet paa Sedler); Meddele- ren arbejder nu med de fraseologiske Spørgehefter og har hidtil indsendt 508 Kwartblade.

Hr. *Jens Nielsen*, Ørslev Stensved, har arbejdet med den store Spørgeliste; Samlingen omfatter 373 Kwartblade, hvortil Hr. Nielsen selv har skrevet 7850 Sedler, men Udnyttelsen af Kwartbladene ved Magister Kr. Møller og stud. mag. Sv. Jespersen har forøget Samlingen med en Del Sedler; Meddelerens Bidrag i TopS, der omfatter 73 Kwartblade, er endnu ikke udskrevet paa Sedler.

Ane og Meta Nielsen, Tune. Meddelerne er Moder og Datter; de kom i Forbindelse med Udvalget ved at indsende en Del i Tidens Løb samlet Ordstof, mest sjældne Ord og Talemaader, gik derefter over til at optegne efter den store Spørgeliste og har besvaret en Del af Numrene (67 Kwartblade, 5400 Sedler). Efter Fru Nielsens Død i 1930 faldt det Frøken Meta Nielsen noget vanskeligt at besvare Spørgelistens Numre omhandlende ældre Tiders Kulturforhold, og hun gik derfor efter Aftale med Udvalget over til at arbejde med de fraseologiske Spørgehefter; hidtil er

indsendt 571 Kwartblade; af Ane og Meta Niensens Bidrag i TopS. er udskrevet ca. 800 Sedler. Meddelernes Besvarelser af Spørgelisten er nu indgaaet i Punktundersøgelsen fra »Heden« (se nedenfor Side 188).

Lærer *Carl Jørgensen*, Brudager, har arbejdet med enkelte af Spørgelistens Numre paa Birkholm, Drejø Sogn (ca. 1600 Sedler).

Forfatteren *Hans P. Lunde* (fra Lunde Sogn, Nordvestfyn) begyndte at arbejde for Udvalget med Optegnelser af forskellig Art — nu i TopS. Senere gik Meddeleren over til at arbejde med den store Spørgeliste, men paa Grund af det særlige Forhold, at Meddeleren opholder sig her i Byen den største Del af Aaret, forandrede man Arbejdsmetoden derhen, at Optegnelsen udarbejdedes ved direkte Samarbejde mellem Hr. Lunde og Udvalgets Optegner stud. mag. Svend Jespersen (se nærmere Side 189).

Gaardejer *Hans Skafte*, Ullerslev pr. Avnede, har leveret store Bidrag til TopS. med Besvarelse af særlige Spørgsmaal (ialt 56 Blade); arbejder nu med de fraseologiske Spørghefter og har hidtil indsendt 23 Kwartblade; endelig har Meddeleren selv affattet en Del Sedler, ialt 800 og indsendt en samlet Fremstilling af Hørens Behandling.

Hr. *Lars P. Olsen*, Snodstrup, har indsendt en Del Besvarelser af bestemte saglige Spørgsmaal, der findes i TopS. (45 Blade, hvoraf udskrevet 425 Sedler); arbejder nu med Fraseologien og har indsendt foreløbig 14 Kwartblade.

Forfatterinden Frøken *Helene Strange*, Nr. Alslev, har gennemarbejdet hele den store Spørgeliste i Nr. Alslev Sogn; Samlingen omfatter ca. 15.500 Sedler.

Kantor *G. Lindstrøm*, Slagelse, har, foruden i Aarenes Lob at have indsendt en Del Seddelmateriale (ialt ca. 700 Sedler), arbejdet med enkelte fraseologiske Spørghefter og har indsendt 29 Kwartblade. Besvarelserne er fra Hemmeshøj Sogn.

Lærer *F. C. P. Jacobsen*, Slagelse, (fra Fyrendal Sogn), arbejder med de fraseologiske Spørghefter og har indsendt 30 Kwartblade.

Forfatteren Hr. *Martin Skovbo* har optegnet i Baaring Sogn med enkelte Numre af Spørgelisten som Grundlag og har desuden

leveret forskellige Bidrag, der findes i TopS., Samlingen omfatter ialt ca. 1160 Sedler.

Malermester *Carl Olsen*, Simmerbølle, Langeland, har sendt store Bidrag der findes i TopS. og ved Udskrivning har givet 725 Sedler.

Hr. *Jens Jørgensen*, Lille Linde pr. Haarlev, har indleveret en Del Besvarelser paa Sedler (ialt 400) og en Del paa større Ark, der er indgaaet i TopS., og hvoraf der er udskrevet ca. 100 Sedler; desuden har Hr. Jørgensen arbejdet som Hjælper for Frøken Anna Pedersen.

Forfatterinden Frøken *Marie Christophersen*, Højelse, har med sin Bog »Fra Hedeboegnen« ydet et meget værdifuldt Bidrag til Kendskabet til denne Egns Dialekt; af Bogen har Udvalget udskrevet 1150 Sedler; Frøken Christophersen har desuden ofte indsendt Bidrag, der findes i TopS.; heraf er udskrevet 265 Sedler.

Jyske Medarbejdere (ang. Sønderjylland se Side 202 f.).

Lærerinde Frøken *Helga Madsen* optegner i Skallerup Sogn efter den store Spørgeliste; har hidtil indsendt 162 Kwartblade, 2300 Sedler.

Afdøde Dyrslæge *P. Dolmer*, Haslev, har indsendt en Del saglige Besvarelser fra Voldby Sogn, Djurslands Nørre Herred; de henligger i TopS. og er ikke udskrevne; desuden har Hr. Dolmer været Magister Kr. Halds Meddeler ved Udarbejdelsen af Ord-samling fra Voldby Sogn, foretaget ved Udspørgen efter Feilbergs Ordbog.

Frøken *Valborg Kristensen* optegner i Ormslev Sogn efter den store Spørgeliste; har foreløbig indsendt 74 Kwartblade og 1100 Sedler.

Lærer *Klitting* traadte i Forbindelse med Udvalget gennem Danske Folkemaal, og Udvalget erhvervede hans Samling af gamle jyske Ord fra Nørre Nebel (172 Blade), der er indgaaet i Manuscriptsamlingen som Accessionsnummer 52.

Afdøde Lærer *Peter Lauritzen* har optegnet i Havnbjerg Sogn, Als, efter Spørgelisten; Samlingen bestaar af 42 Kwartblade og 1300 Sedler.

Lærer *Spandet*, Store Jyndeved, har paataget sig Optegnelse

paa Alrø i Horsens Fjord. Optegnelsesarbejdet er instrueret af Udvalget paa sagligt Grundlag. Optegnelsen er endnu ikke indgaaet.

Hr. *Andreas Olsen*, Fano, har indsendt Optegnelser fra Fano i 4 Hefter, saavel alfabetisk ordnet Ordsamling som saglige Fremstillinger af enkelte Afsnit af Almuekulturen; Hefterne er indgaaet i Manuscriptsamlingen som Accessionsnummer 42.

Særlige Fagmedarbejdere.

Udvalget har i mange Aar staaet i Samarbejde med forskellige Fagfolk, der har ydet Udvalget store Tjenester ved Oplysning om saavel enkelte Ord indenfor Faget som Oplysninger om Realia. Af disse maa især nævnes:

Gymnastiklærer, cand. phil. *Frederik Knudsen* (Samling af Ord knyttede til Lege og Boldspil).

Magister *C. V. Otterstrøm* (Udvalgets Konsulent i Fiskerispørgsmaal).

Botanisk Gartner *Axel Lange* (Botaniske Spørgsmaal).

Museumsinspektør, Arkitekt *H. Zangenberg* (Bygningsteknik og -historie).

Dyrlæge *Boers*, Sorø, (Husdyrsygdomme og Lægemedler).

Med Aaret 1929 træder man ind i Udvalg for Folkemaals seneste Periode, den store afsluttende Indsamling af Stof til Ordbogen over de danske Ømaal. Fremskaffelsen af de nye Hjælpemidler og den gradvise Ændring af Optegnelsesteknikken i den sidste Del af Perioden 1922—28 sigtede direkte paa den Situation, der nu blev skabt med Carlsbergfondets store Bevilling paa 20.000 Kr. aarlig; og med Optegnelsesmetode fastslaaet, Plan for Arbejdet og Hjælpemidler liggende parat, kunde Arbejdet straks paabegyndes i fuldt Omfang og Tempo. De filologisk uddannede Optegnere, der i tidligere Aar havde deltaget i Udvalgets Arbejde, kunde naturligvis ikke nu som cand.mag.'er, delvis allerede siddende i faste Stillinger, paatage sig at arbejde daglig paa Optegnelsesarbejdet, og det blev derfor yngre Kræfter, der traadte til og for en Periode paa 4 Aar paatog sig til Stadighed at arbejde for Udvalg for Folkemaal. Fra Januar 1929 blev Udvalgets Arbejdsstab saaledes forøget med 2 Optegnere, Mag. art. *Kristen*

Møller og Mag. art. *Ole Widding*, idet Meningen var, at Udvalgets 2 fastansatte Medarbejdere, Sekretæren, Mag. art. *Poul Andersen*, og Assistenten, cand. mag. *Fru Ellen Raae*, skulde deltage i Optegnelsesarbejdet i det Omfang, som Kontorets Drift tillod det. Til disse kom senere endnu 2 Medarbejdere, stud. mag. *Svend Jespersen* og stud. mag. *Ella Jensen*, der dels skulde arbejde paa Kontoret med indkommet Materiale, dels skulde deltage i Indsamlingen i Marken, især ved Løsning af specielle Opgaver. Disse seks¹⁾ udgør stadig Udvalg for Folkemaals faste Medarbejderstab, og de har i de forløbne 4 Aar sammen med Udvalgets stadig voksende Kreds af lokale Medarbejdere gennemført den store Indsamling af det almindelige Ordforraad i de danske Ømaal.

Det der karakteriserer Perioden, er naturligvis den filologisk-fonetiske Optegnelse udført af Udvalgets faste Medarbejderstab, og dette betyder, at Udvalget i Spørgsmaalet om Metode i nogen Grad er gaaet over til at benytte den direkte Optegnelse ved udsendte Medarbejdere. Dette maa ikke opfattes som en Underkendelse af Værdien af den indirekte Metode: med Brug af udsendte Spørgelister at indsamle ved Hjælp af de lokale Medarbejdere. Denne Metode har absolut — især paa Indsamlingens tidligere Stadier — tydelige Fordele, bl. andet deri, at Optegneren til Stadhed opholder sig paa Stedet og kan lægge et næsten ubegrænset Arbejde i at finde Enkelthederne frem, dels ogsaa deri, at han som opvokset paa Stedet og opfodt med Dialekten har en Evne til at skille ægte fra uægte, gammelt Stof fra nyere²⁾, hvad den udsendte Medarbejder i alt Fald først efter en Tid at have levet sig ind i Dialekten kan gøre sig Haab om at kunne naa til. Ikke mindst her i Danmark har denne Metode da ogsaa givet værdifulde Resultater. Udvalget har derfor valgt saa vidt muligt at kombinere den direkte »Optegnelse« med den indirekte »Indsamling« ved i denne Periode at lægge Arbejdet saaledes til Rette, at den

¹⁾ Hertil kom i 1931 som en syvende den med det da igangsatte sønderjyske Indsamlingsarbejde særligt arbejdende cand. mag. *Anders Bjerrum*.

²⁾ Lærer M. Kristiansens Arbejder er f. Eks. et udmærket Bevis herpaa, baade hvad fonetiske og semasiologiske Forhold angaar.

filologisk uddannede, udsendte Optegner, hvor det har været muligt, altid har taget Udgangspunktet for sin Punktundersøgelse (der naar Talen er om Udvalgets udsendte Optegnere spænder geografisk over et noget større Omraade) i de forhaandenværende Samlinger fra Egnen og har benyttet de lokale Medarbejdere som Meddelere. For det første opnaar Optegneren derved et ikke helt ringe Forhaandskendskab til den Dialekt, han skal optegne, og for det andet mærker han, naar han arbejder med Udvalgets interesserede Medarbejdere som direkte Meddelere og Hjælpere ved den videre Søgen efter egnede Meddelere i Egnen, en højere Grad af Forberedthed. Vanskelighederne ved Arbejdets Tilrettelæggelse og Udførelse¹⁾ er til en vis Grad allerede fremdraget af de lokale Medarbejdere under deres forberedende Arbejde. Det har derfor været almindeligt i de sidste Aar at lade alle indkomne Bidrag, efter at den nødvendige Registrering, Katalogisering og Stempling var foretaget, gaa til den Optegner, der arbejdede med en Punktundersøgelse i vedkommende Egn, for hos ham at modtage den første Gennemgang og Bearbejdelse til Gavn saavel for Optegnelsen som for vedkommende Optegner.

Det vil forstaaes, at en af de vanskeligste Opgaver ved et dialektalt Optegnelsesarbejde er at faa Materialet, som igennem 22 Aar er tilvejebragt af en lang Række skiftende Meddelere, gjort ensartet, især hvad den fonetiske Udtalebetegnelse angaar, og det bedste Resultat i saa Henseende opnaas naturligvis, naar den størst mulige Del af Stoffet optegnes eller i hvert Fald gennemarbejdes og lydskrives af det færrest muligt Antal Medarbejdere i den kortest mulige Tid. Det er denne Ensartethed i Arbejdsmaade og Lydopfattelse, der af Udvalg for Folkemaals lille faste Kreds paa seks Medarbejdere søges gennemført gennem stadig Træning ved Lydskriftkurser under Medvirken af Dialekttalende fra forskellige Egne af Landet, gennem Deltagelse i alle Arter af Optegnelsesarbejde og Bearbejdelse af Stof og gennem almindelige Diskussioner om Midler og Veje.

Efter en Tid at have arbejdet med Punktundersøgelserne ved

¹⁾ Der tænkes her ikke alene paa de rent ydre Vanskeligheder ved Erhvervelsen af de mange sagligt forskellige Grupper af Ordstof, men ogsaa paa f. Eks. Vanskeligheden ved den fonetiske Opfattelse og Gengivelse af Dialekten.

Hjælp af den store Spørgeliste blev det Udvalg for Folkemaal klart, at det fraseologiske Stof i Folkemaalene ikke i ret høj Grad kunde bringes frem gennem Udsorgen med Spørgelisten som Hjælpemiddel og i det hele var vanskeligt Stof at faa frem ved Eksamination. Talemaader og faste Vendinger skal gribes, naar de i en naturlig Forbindelse »ryger ud af Munden« paa Folk, og det vil derfor for den udsendte Optegner være vanskeligt at faa dem med i større Omfang. For den lokale Medarbejder, der lever i Dialekten til Stadighed, vil Optegnelser af denne Art være lettere at foretage, saa meget mere, som Lydskrivning af dette Stof ikke er nødvendig; blot manglede der paa dette Punkt Hjælpemidler til Indsamlingen.

Udvalget lod derfor udarbejde to fraseologiske Spørgehefter til Hjælp for de lokale Medarbejdere. Det ene, udarbejdet af cand. mag. Fru Ellen Raae paa Grundlag af Videnskabernes Selskabs Ordbogs fraseologiske Stof, suppleret med M. Kristiansens fynske Samlinger, ordnet alfabetisk efter Verbet i Talemaaden, det andet, udarbejdet af Frøken Anna Pedersen paa Grundlag af det fraseologiske Stof i Feilbergs jyske Ordbog, suppleret med Anna Pedersens eget sjællandske Forraad af fraseologiske Udtryk, ordnet alfabetisk efter det vigtigste Substantiv i Talemaaden. Med Støtte af disse Spørgehefter har i de sidste to Aar en Række af Udvalgets bedste lokale Medarbejdere arbejdet paa fraseologiske Samlinger enten samtidig med Indsamlingen efter den store Spørgeliste eller som Fortsættelse efter Afslutningen af et Spørge-liste-Optegnelsesarbejde (se Kort 3); om de enkelte Medarbejderen Arbejde for de ældres Vedkommende se Side 176, for de senest tilkommende Medarbejderen Vedkommende se Side 192.

De af Udvalg for Folkemaals faste, udsendte Optegnere gennemførte Punktundersøgelser er foretaget i de Egne, hvor Udvalgets forhaandenværende Samlinger gjorde en Undersøgelse mest ønskelig, og naar M. Kristiansens, K. L. Kristensens og Anna Pedersens Arbejder regnes med til denne Gruppe, er der ialt gennemarbejdet 17 »Punkter«¹⁾.

¹⁾ Nogle af Undersøgelserne er ikke afsluttede paa dette Tidspunkt, men vil i alt væsentligt være færdigbehandlede inden Udgangen af 1932.

Magister *Kristen Møller* har foretaget:

1) Punktundersøgelsen paa Langeland. Forarbejder var de i 1910—12 foretagne Optegnelser, afskrevne i et Spørgehefte (de originale Sedler er forlængst indgaaet i alfabetisk Samling) og en Ordsamling fra Malermester Carl Olsen, Simmerbølle. Samlingen omfatter 11,400 Sedler og 130 Kwartblade.

2) Punktundersøgelsen paa Nordfalster. Forarbejder var her Helene Stranges store Spørgelistebehandling fra Nr. Alslev og Fr. L. Grundtvigs »Livet i Kløkkergaarden«, og Frøken Strange har selv været Meddeler til den aller største Del af Arbejdet. Samlingen omfatter 16,400 Sedler.

3) Punktundersøgelsen i Sydsjælland (det stødlose Omraade: syd for Præsto-Baarse). Forarbejde var her Jens Niensens Spørgelistebehandling fra Ørslev-Stensved, og Jens Nielsen har været Meddeler ved Lydskrivningen af en Del af sine egne Optegnelser, men Optegnelsen er foretaget paa mange andre Steder i Omraadet og med mange andre Meddelere. Samlingen omfatter nu 13,400 Sedler, hvori Jens Niensens Samling er medregnet.

4) Punktundersøgelsen i Nordvestsjælland (Holbæk-Kalundborg-Egnen. Forarbejder var her Karoline Graves' Samlinger (især Ordstoffet i hendes Folkelivsskildring »Ved Halleby Aa«), Andrea E. Sørensens Samlinger fra Lille Grandløse og en større Ordsamling af Magister K. B. Jensen fra Svallerup. Denne Punktundersøgelse har omfattet et Omraade noget større end sædvanlig, hvilket skyldes de uregelmæssige Dialektgrænser i Omraadet, men Spørgeliste-Eksaminationen er foretaget flere Steder indenfor Omraadet, og Samlingen omfatter derfor det meget store Seddelantal af 24,000, med tilsvarende Kwartblade. Hertil kommer som Resultat af en Række Særundersøgelser i Ods Herred foreløbig 2100 Sedler.

5) Punktundersøgelsen i Sydvestsjælland (Næstved-Ringsted-Egnen), der endnu ikke er afsluttet. Ingen Forarbejder af Betydning. Foreløbig 4—5000 Sedler.

Med Undtagelse af et halvt Aars Orlov har Magister Møller arbejdet stadig med de ovennævnte Punktundersøgelser.

Magister *Ole Widding* har foretaget:

1) Punktundersøgelsen paa Sydfyn (det stødlose Omraade). Forarbejder var især Dyrlæge Jensens Samling fra Sydfyn (Kværndrup), Johs. M. Jensens Samlinger fra Fiskop, Weimann Jensens Oplysninger fra Ulbølle og Poul Andersens Ordliste og Ordsamling fra Vester Skerninge. Denne Undersøgelse omfatter ogsaa en Del af de sydfynske Øer, der slutter sig dialektologisk til Sydfyn. Særlig er Stryno-Maalet undersøgt med Udvalgets lokale Medarbejder fra Stryno, Frøken Kirstine Jensen, som Meddeler og med dennes Samlinger som Grundlag. Samlingen omfatter 15,000 Sedler.

2) Punktundersøgelsen paa Midtjylland (Sønder og Fuglse Herreder). Forarbejder var Samlinger fra Gaardejer Jens Wølsing og Gaardejer Hans Skafte og delvis Fru Laura Mortensens Samlinger fra Sakskøbing-Eggen. Samlingen andrager 9000 Sedler og 162 Kwartblade.

3) Punktundersøgelsen i Nordsjælland. Forarbejder var her Gaardejer Hans Larsens Spørgelistebehandling fra Lille Lyngby, Lars P. Olsens Samlinger og alle Højskolelærere *Anders Uhrskovs* gennem Aarene indsamlede nordsjællandske Ordsamlinger og Tekster, indsendt til denne fra interesserede lokale Meddelere i Nordsjælland. Hele dette værdifulde Stof er velvilligt overdraget os til Afbenyttelse af Højskolelærer Uhrskov (se nærmere Side 197). Undersøgelsen her er endnu ikke afsluttet, men Samlingen omfatter foreløbig ca. 15,000 Sedler.

Udvalgets Assistent, cand. mag. Fru *Ellen Raabe*, har foretaget Punktundersøgelsen paa »Heden« (Omraadet mellem København og Roskilde). Forarbejder var Fru Ane og Frøken Meta Nielsens Samlinger fra Tune og Frøken Marie Christophersens Ordstof i dennes Folkelivsskildring »Fra Hedeboegnen«. Samlingen omfatter ca. 15,000 Sedler.

Udvalgets Sekretær, Magister *Poul Andersen*, har foretaget:

1) Punktundersøgelsen i Nordstfyn (med Kærnepunkt i Revninge, Birkende og Aasum Sogne). Forarbejde var Provst Villh. Hansens Samling fra Aasum. Optegnelsen er afsluttet, men af Stoffet er endnu kun renskrevet 7000 Sedler.

2) Punktundersøgelsen paa Møn. Forarbejderne var her Optegnerens egne tidligere Samlinger fra forskellige Sogne paa Øen, Gaardejer Jens Jensens Samlinger fra Tostrup, Keldby Sogn, Skræddermester N. K. Pedersens Samlinger fra Nørreby, Borre Sogn, og Bodil Stine Nøhrs Samlinger fra Elmelunde Sogn. Hovedmeddelere under Optegnelsen, der endnu ikke er afsluttet, har været Skræddermester N. K. Pedersen og dennes Moder (Borre Sogn) og Gaardejer Jens Jensen (Keldby Sogn), Økonoma Fru Margrethe Kristiansen og Lærer Hansen, Hjelm (Damsholte Sogn). Samlingen bestaar af 23,200 Sedler.

Desuden har Magister *Knud B. Jensen*, København, udført Punktundersøgelser i Vester Flakkebjerg Herred (Kærnepunktet Ørslev Sogn ved Glæno). Arbejdet er afsluttet, og Samlingen bestaar af 4000 Sedler.

Adjunkt, cand. mag. *N. Chr. Sørensen* i Esbjerg har udført Punktundersøgelsen paa Thuro. Forarbejder var kun Optegnerens egne ældre Samlinger. Punktundersøgelsen er afsluttet i Sommer, men Resultaterne af denne Sommers Rejse er ikke indkommet endnu, og Samlingen indeholder indtil videre 6300 Sedler med tilsvarende Kwartblade.

Mag. art. *Aage Rohmann*, København, har arbejdet med Punktundersøgelsen i Lollands Nørre Herred. Forarbejde var Lærer Jarløvs Samling, der er bearbejdet og lydskrevet af Optegneren. Optegnelsen er ikke afsluttet.

Arkivar, cand. mag. *Erik Kroman* har i Sommeren 1932 paa begyndt den sidste Punktundersøgelse paa Ærø.

Foruden Punktundersøgelserne er endnu en Del Arbejde udført af udsendt, filologisk uddannet Medhjælp, først og fremmest Udvalgets faste Medarbejder, stud. mag. *Svend Jespersen*. Denne har saaledes foretaget et stort Optegnelsesarbejde med Forfatteren Hans P. Lunde som Meddeler (jfr. ovenfor under Hans P. Lunde), gældende for Lunde Sogn i Lunde Herred, Nordvestfyn. Samlingen omfatter ca. 5000 Sedler. Desuden har Svend Jespersen i Nørreby, Klinte Sogn søgt og fundet en stor Del af det gamle fynske Ordstof, der findes i Kilderne til Molbechts Dialect-Lexikon med Brug af de Side 170 nævnte Spørgehefter (Samlingen

omfatter 2000 Sedler); endvidere har han foretaget en Række Optegnelser af Brenderupmaal, specielt saglige Spørgsmaal (se bl. a. hans Beskrivelse af Tobaksdyrkningen i Nordvestfyn i Danske Folkemaal VI, 2—3) og Vejlbys Sogns Dialekt (1 Ordliste), og endelig har han foretaget omfattende Efterhøringsarbejder ned ad Lillebæltskysten ved Assens, specielt med Brug af Feilbergs Ordbog og Hagerups: Det danske Sprog i Angel; han har derunder ogsaa udført et større Optegnelsesarbejde paa Baagø i Lillebælt. Disse Arbejder paa Lillebæltskysten omfatter 2500 Sedler.

Udvalgets faste Medarbejder, stud. mag. Frøken *Ella Jensen* har foretaget Optegnelser paa Rosnæs og Kalundborgegnen og har derunder bl. a. lydskrevet hele Karoline Graves' Samling fra Nordvestsjælland.

Endvidere har stud. mag. *Karl Martin Nielsen* optegnet i Strib (1 Ordliste).

Stud. mag. *Børge Rasmussen* har efter Instruktion af Udvalgets faste Optegner, Magister *Ole Widding*, foretaget en Række Optegnelser af Sproget i de nordsjællandske Øresundsfiskerlejer (Fortsættelse af Arbejdet, der paabegyndtes i Dragør og Skovshoved ved Magister *Rohmann*) og har hjembragt Materiale fra Sletten, Humlebæk og Hornbæk.

Stud. mag. *Chr. Lisse* har i Sommeren 1932 paabegyndt en Række Optegnelser af Syd- og Østfalstersk. Paa Østfalster, der er Optegnerens Hjemegn, gennemgaas fraseologisk Spørgehefte, medens Hr. Lisse paa Sydfalster arbejder med enkelte Afsnit af den store Spørgeliste. Hans Samlinger omfatter nu 350 Sedler og 25 Kvartblade. Den fraseologiske Besvarelse er endnu ikke afleveret.

I Jylland¹⁾ har en Række filologisk uddannede Optegnere, opfordret og i det Omfang, det har været muligt, ogsaa honoreret af Udvalg for Folkemaal, med Brug af Udvalgets Hjælpemidler foretaget en Række værdifulde Indsamlingsarbejder²⁾. I Vendsyssel har Udvalg for Folkemaal i de sidste to Aar foretaget en

¹⁾ Om Sønderjylland se nedenfor Side 199 ff.

²⁾ Om de jyske lokale Medarbejdere se ovenfor Side 182 f.

systematisk Ordlisteoptegnelse til Oplysning om de lydige Forhold i hele Omraadet. Disse Optegnelsesarbejder er foretaget af stud. mag. *Mervild* (Ordlister fra Raabjerg, Tornby og Thise Sogne) og især af stud. mag. *Arne Nielsen* (Ordlister fra Bindslev og Hune Sogne), der i 1932 ogsaa har besøgt Himmerland og hjembragte Ordlisters fra St. Brøndum, Dronninglund og Understed Sogne samt 3 udfyldte Billedhefter. Dette Arbejde haaber Udvalg for Folkemaal at kunne skaffe Midler til at fortsætte.

Endvidere har stud. mag. *Aage Fjalland* optegnet i sit Hjem-sogn Ørslevkloster (ca. 4000 Ordsedler).

Cand. mag. *Niels Nielsen* foretager en Spørgelisteoptegnelse i sit Hjemsgn Vorning (omfatter nu ca. 4000 Sedler).

Stud. mag. *Niels Hansen* har med Feilbergs Ordlog som Hjælpe-middel optegnet det almindelige Ordforraad i Bilttoft, Næsbjerg Sogn, Skads Herred, og har desuden besvaret en Række af Spørgelistens Afsnit (112 Kwartblade, ca. 7000 Sedler).

Skolebestyrerinde, cand. mag. Frøken *Marie Kaspersen* har optegnet en Ordliste i Tommerby Sogn og har i Sommeren 1932 paabegyndt en Gennemgang af den store Spørgeliste; Materialet er endnu ikke indleveret.

Stud. mag. *Bodil Langballe* har foretaget en Del Optegnelser i Løvskaal, Skern Sogn, og Mag. art. *Kristian Hald* Ordlisteoptegnelse i Todbjerg og Lynderup Sogne og paa Anholt.

Som ovenfor nævnt, er det karakteristiske for Perioden 1929—32 de store Optegnelsesarbejder, der udføres af Udvalg for Folke-maals faste udsendte Medarbejdere, men dette maa ikke forstaaes saaledes, at der i Perioden spores eller fra Udvalgets Side ønskes nogen Formindskelse af de lokale Medarbejderenes Kreds eller af Omfanget af deres Arbejde. Tværtimod — som det vil fremgaa af de Side 184—85 tegnede Hovedlinier i den filologiske Optegnel-sesmetode, er de lokale Medarbejderenes Samlinger, hvor saadanne findes, den meget vigtige Grund, hvorpaa den udsendte Opteg-ner bygger. De lokale Medarbejdere har da ogsaa i denne Periode givet en lang Række vigtige Bidrag i Form af Ordsamlinger og sammenhængende saglig-sproglig Fremstilling af Spørgelistens Afsnit, der som nævnt ovenfor imidlertid er medtaget under Om-

talen af de enkelte lokale Medarbejdere i forrige Periode (Side 176 ff.), forsaavidt at disse havde paabegyndt deres Arbejde for Udvalget inden Januar 1929. Her bliver derfor kun at omtale de lokale Medarbejdere, der er kommet til i selve Perioden 1929—32, og deres Indsats.

Froken *Kirstine Jensen*, Stryno, har optegnet en Del sagligt Stof med Livet i Klokkergaarden som Udsprogningsgrundlag (ialt 52 Kwartblade). Froken Jensen arbejder nu med de fraseologiske Sporgehefter og har forelobig indsendt 18 Kwartblade.

Malermester *A. Emil Pedersen*, St. Taarnby, arbejder med fraseologiske Sporgehefter (har forelobig indsendt 53 Kwartblade, beskrevne paa begge Sider).

Gaardejer *Poul Poulsen*, Skelby, har optegnet en Ordliste i sit Hjem sogn, Skelby, og har paabegyndt en fraseologisk Optegnelse (forelobig afleveret 88 Kwartblade).

Afdode Fru *Anna Spendstorp*, Ballerup, har besvaret en Del af Sporgelistens Numre for sin Hjemegn, Lyderslev Sogn, Stevns. Samlingen bestaar af 460 Kwartblade og 2700 Sedler; hele Samlingen er bearbejdet af Anna Pedersen ved Udskrivning og Lydskrivning af det væsentlige Stof.

Froken *Andrea E. Sorensen*, Lille Grandløse, har arbejdet med en Del af de fraseologiske Sporgehefter og har forelobig indsendt 280 Kwartblade; Meddelerens Bidrag i TopS udgør 182 Blade.

Lærer *Hansen*, Hjelm, arbejder med Optegnelse med Livet i Klokkergaarden som Grundlag og har desuden været Magister Poul Andersens Meddeler ved Optegnelsen paa Møn.

Lærer *Jorgen Prest*, Slosse pr. Ø. Ulslev, har laant Udvalget til Afskrivning sin store Ordsamling fra sin Fødeo Birkholm, ialt 1400 Sedler.

Sagfører *Fr. Rützou*, Vordingborg, er først for nylig kommet i Forbindelse med Udvalget; Hr. Rützou har bidraget med en stor lollandsk Ordsamling.

Afdode Lærer *Jarlov* har skænket Udvalget sin Samling af Ord fra Errindlev Sogn, ialt ca. 1000 Sedler.

Overlærer *C. C. Andersen*, Bagsværd, har forevist Udvalget en stor Ordsamling fra Testrup Sogn, Midtsjælland. Samlingen vil

blive omarbejdet og suppleret ved Brug af Uff.s Hjælpemidler. Af denne nye Bearbejdelse er afleveret Bogstaverne A og H.

Lærer *Marius Rasmussen*, Staarup pr. Nykøbing Sj., har forevist to Provehefter af en nordvestfynsk Ordbog.

Lærer *A. P. Andersen*, Bogø, arbejder med den store Spørgeliste og har forevist en Del Stof; foreløbig er intet indsendt.

De stadig større Mængder af Stof, som af faste Optegnere og lokale Meddelere indbringes i Udvalgets Arkiv, har naturligvis medført en overordentlig Forøgelse af Arbejdet paa Udvalgets Kontor i Tøjhusgade. En lang Række nødvendige Udvidelser indenfor Kontorets Virksomhed med Administration og Organisation, Registrering og Katalogisering af Samlingerne, Stempling og Ordning af Sedler og Kwartblade osv. har fundet Sted, og til dette Arbejde medgaar den største Del af Sekretærens og Assistentens Arbejdstid, ligesom Udvalgets to yngste Medarbejdere, stud. mag. Ella Jensen¹⁾ og stud. mag. Svend Jespersen, periodevis deltager i Kontorarbejdet, naar det skønnes nødvendigt. Sekretæren har i Aarenes Løb foretaget talrige Rejser til Medarbejdere omkring i Omraadet for at instruere og organisere Optegnelsesarbejder tilpasset efter den enkeltes Evner, Interesser og Tid, for at undervise i Brugen af Lydskrift og i det hele bringe Indsamlingsarbejdet i Gang paa Steder, hvor ingen havde meldt sig til Opgaverne, eller hvor det truede med at gaa istaa.

Udskrivning af den dialektprægede Litteratur er foretaget i det Omfang, det menes at være paakrævet. Saaledes er udskrevet Værker af Thorkild Gravlund, Zakarias Nielsen, Anton Nielsen, Morten Korch, A. Kristensen («Fynboer»), Helene Strange o. fl. og desuden alle Ømaalsbidrag i Skattegraveren.

De i de første Aar fulgte Retningslinier for Ordning af Samlingerne er delvis forladt, og Katalogiseringen er med de forskellige Udvidelser i og Forskydninger af Optegnelseteknikken blevet adskillig mere kompliceret. Den gamle Fremgangsmaade ved Ordningen af det indkomne Stof, hvorefter alle Sedler efter Hjemsted indordnedes i tre alfabetiske Ordsamlinger for Sjælland, Lolland-Falster og Fyn efter at være behørigt stemplede og indførte

¹⁾ Ella Jensen spec. for det sønderjyske Arbejdes Vedkommende.

i Katalog I over alfabetisk Samling, blev temmelig tidligt forladt. Man indsaa hurtigt det uheldige i at blande Seddelsamlinger fra forskellige Optegnere eller fra forskellige Steder sammen, i alt Fald naar der er Tale om Samlinger af større Omfang, men det har paa den anden Side vist sig, at en vis Forenkling ved Sammenordning af ensartede Samlinger fra samme Dialektomraade er nødvendig, naar der ikke blot er Tale om Opbevaring af Materialet, men dette, som det er Tilfældet her, skal kunne benyttes af Optegnerne ved Bearbejdelse af nye Samlinger og som Hjælp ved Udspørgningen.

Det er ikke heller tilstrækkeligt, at man, som det er Tilfældet i alfabetisk ordnede Ordsamlinger, kan undersøge det enkelte Ords Forekomst, Betydning og Udtale; ofte stilles Kravene til Samlingerne paa anden Maade, saaledes at det f. Eks. er samtlige Betegnelser for en bestemt Ting eller et bestemt Begreb, man ønsker at finde, eller man ønsker at se Ordet i dets Sammenhæng i en saglig Fremstilling. Mulighed for en saadan flersidig Betragtning af Ordstoffet kan man naturligvis opnaa ved at afskrive og omordne Stoffet flere Gange, men almindeligvis er denne Udvej ikke farbar af Hensyn til Tid og Økonomi. Udvalget har ogsaa kun paa et Punkt en saadan dobbelt Fremlæggelse af Stoffet, nemlig i den ovenfor omtalte Fremgangsmaade ved Renskrivningen af Stoffet i Punktundersøgelserne, dels paa Sedler til alfabetisk Ordning, dels paa Kwartblade i sammenhængende Fremstilling til topografisk Ordning. Et Register over Synonymer har Udvalget hidtil ikke set Udvej til at faa udarbejdet, men derimod har man i de sidste Aar udarbejdet et temmelig udførligt sagligt Seddelregister over alle de af Udvalgets Samlinger, der ikke er sagligt ordnede.

Udvalgets Samlinger bestaar da i det hele for Tiden af følgende Hovedgrupper:

1. Den alfabetiske Samling (AlfS); Ordseddelsamling i tre Afdelinger: Sjælland, Lolland-Falster og Fyn. Hertil slutter sig en hel Række Ordseddelsamlinger fra de enkelte Punktundersøgelser paa Øerne og i Sønderjylland. Endelig en Del nørrejske Samlinger (se Kort 2).

2. Ordlistesamlingen, der er topografisk ordnet, omfatter hele Danmark (se Kort 1).

3. Kvartbladsamlingen (Spl.saml.) ordnet topografisk og indenfor hver Besvarelse efter Spørgelistens Løbenumre (saglig Orden).

4. Fagordoptegnelserne (se om Fagordoptegnelsen nedenfor Side 204), saglig ordnede og indenfor hvert Fag topografisk ordnede.

5. Den topografiske Samling (TopS), der indeholder alle Bidrag, som ikke er Dele af et systematisk Optegnelsesarbejde. Heri findes indsendte Bidrag af alle Størrelser, fra Brevkort med Oplysninger om et enkelt Ord eller en særlig Vending til store Ordsamlinger, Samlinger af Talemaader, Ordsprog og almindelige Vendinger, Tegninger ledsaget af Forklaring og Liste over Benævnelser; og en stor Del af Stoffet i TopS er Besvarelser paa de gennem Aarene i Danske Folkemaals Spørgesider fremkomne Spørgsmaal. Store Dele af TopS er udskrevet paa Sedler og indgaaet i AlfS eller i en af Medarbejdernes Spørgelistesamlinger. Af vigtige og stadige Bidragydere til Udvalg for Folke- maals topografiske Samling maa nævnes: Pastor emer. J. Andersen, Himmelev; Frk. Kirstine Andersen, Gundsølille; Hr. Andersen-Liunghøj; Hr. J. Bundgaard; Lærer Christensen, Vanløse; P. Th. Christensen, Brovst; Hr. Jensen-Darup, Roskilde; Lærer Frydendahl, Krarup; Gdr. Hans Peter Hansen, Kærsvold, Lyngø Overdrev; Fru Karoline Hansen, Kerteminde; fhv. Højskoleforstander Povl Hansen, Vallekilde; Hr. Hans Hansen-Valløby; Lærer Harkmark, Falling (fra Æro); Hr. Julius Hvamstrøm; Dyrslæge Høeg, Hadsten; Hr. Karl Jensen, Sahl; Gdr. Rasmus Jørgen Jensen, Sandager Næs; stud. jur. Weimann Jensen; Borgmester Jensen-Stevns, Storehedinge; Postmester Klitgaard, Frederikshavn; Lærer H. Larsen, Rønholt pr. Hørslunde; Lærerinde Hanne Larsen, Lohals; Gartnerformand Per Larsen, København; Hr. Edv. Møller, Stenderup; Hr. A. Rønnekilde Nielsen, Slagelse; Hr. J. Kr. Nielsen, Aars; Hr. Lars Nielsen, Runebo, Storehedinge; Tømrermester Hans Offer, Flemløse; Frøken Kristiane Olesen, Herning; Fru Johanne Olsen, Budsene; Hr. Kr. Olsen, Aars; Hr.

Rasmus Olsen, Borre; Gdr. Andreas Pedersen, Bovense; Fisker Jens Marinus Pedersen, Fjaltring; Skoleinspektør P. Petersen, Hillerød; Hr. R. P. Randløv, Skanderborg (især Dyre- og Plante-navne); Læge J. P. Rasmussen, Faxe; Friskolelærer P. Rasmussen, Elmelunde pr. Stege; Rodemester Roesgaard; Gdr. Aage Sørensen, Mellerup; Gymnasielærer R. Thomsen, Hjørring (arbejder paa en Ordsamling fra Hads Herred); Forfatterinden Fru Karen Thuborg; Gdr. Konrad Understrup, Herning; Gdr. Jens Wolsing, Holeby pr. Burso. Desuden er alle Udvalgets lokale Medarbejdere, der tidligere er nævnt i Beretningen i Forbindelse med andre Arbejder, Bidragydere til denne Samling.

6. *Manuscriptsamlingen*, indeholdende 77 Numre, dels en Række Optegnelser fra forrige Aarhundrede, dels en Række omfattende Behandlinger af enkelte Dialekter eller enkelte Spørgsmaal vedrørende Dialekterne m. m. Denne Samling er i de seneste Aar forøget med en Række vigtige ældre Bidrag, saaledes bl. a.:

Niels Lindbergs Optegnelser af Falstersk, omfattende to Ordsamlinger, en Samling Folkesagn, en Samling kulturhistoriske Skildringer m. m., skænket Udvalget af Nationalbankdirektør J. K. Lindberg.

Pastor Jens Hansen Smidths Ordsamling Nr. 1 Provsialismer især fra Falster, samt nogle andre mærkelige Ord, købt af Adjunkt Hammer, Aarhus.

Læge F. F. Mouriers Ordsamling af Sjællandsk, Fynsk og Jysk (overdraget Udvalg for Folkemaal af Universitets-Jubilæets danske Samfund).

Afdøde *cand. math. Nikolaj Andersens sundevedske Samlinger* af lydhistorisk, ordhistorisk og fonetisk Indhold, hertil følger sig en Ordsamling over Maalet i Feldsted Sogn paa 4700 Sedler. Udvalg for Folkemaal har købt Samlingerne af Nikolaj Andersens Enke.

Afdøde *Lærer Jean Fischers Samlinger* fra Hads Herred, bestaaende af en Grammatik over Hads Herreds Maal, og en Ordsamling paa 3475 Sedler. Skænket Udvalget af Møller Weis' Dødsbo, Aarhus.

Afdøde *Lærer Grønborgs Original-Manuscript* til den af Oluf

Nielsen for Universitets-Jubilæets danske Samfund besorgede Udgave af Optegnelser paa Vendelbomaal. Skænket af Frøken Gunnild Svegaard, Sorø.

Mag. art. Axel V. Nielsens Optegnelser fra Fyn i en Række Hefter.

J. Bram, Alsiske Udtryk i 2 Hefter (J. Bram, Tandslet, Als).

P. K. Thorsens Papirer, Acc.Nr. 62. Kun nogle faa Ark er bevaret af Thorsens Papirer.

En *Ordsamling fra Omø ved G. N. Bugge*, Torrild pr. Odder.

Afdøde Højskolelærer Valdemar Bennikes Samlinger af danske Dialekter, indeholdende tre Samlinger med Forarbejder til »Kort over de danske Folkemaal«, forskellige Oversigter over de danske Mundarter, Optegnelser af Frisisk, Sprogprover, Fortællinger og Sagn, forskellige Ordlistor og besvarede Spørgelister m. m. (Manuscriptsamlingens Nr. 1—22).

I Forbindelse med Omtalen af Manuscripterne maa nævnes, at Forfatteren, Højskolelærer *Anders Uhrskov*, har stillet alle de af ham gennem Aarene indsamlede nordsjællandske Optegnelser (Tekster og Ordsamlinger) til Raadighed for Udvalg for Folkemaal, hvorfor man takker Højskolelærer Uhrskov hjerteligt.

Paa samme Maade har Udvalget fra Redaktoren af »Fynsk Hjemstavn«, Lærer *H. C. Frydendahl*, Krarup, Tilsagn om Laan af alle Bidrag af dialektologisk Interesse, der indsendes til Fynsk Hjemstavn uden at blive antaget til Udgivelse.

7. *Fonogramsamlingen*, der bestaar af 97 Valser med Prover paa danske Dialekter og 16 Grammofonplader, optagne i Sommeren 1932 med Literaphon-Optager med Prover paa Syd-slesvigsk (Fjølde Sogn).

8. *Billedsamlingen*, omfattende 364 Billeder til Brug ved Udspørgningen (se nærmere nedenfor under Fagordoptegnelsen).

Desuden arbejder Udvalgets Kontor med en Række Registre og Kataloger. Foruden Brev- og Besøgsprotokoller, Rejsedagbøger for de udsendte Optegnere og det tidligere nævnte Accessionskatalog over AlfS, ogsaa Katalog over Medarbejdere ved Spørgeliste- og Fras.-Spørgehefte-Optegnelsen, Accessionskatalog over Ma-

nuscripter og Fonogrammer. Foruden det nævnte saglige Seddelregister over ikke sagligt ordnede Samlinger findes et lignende over Billedsamlingen. Endelig har man Kartotek over Medarbejdere og et topografisk Kartotek, der oplyser, hvilke Samlinger, deres Art og Størrelse, og hvilken Litteratur der findes knyttet til hvert enkelt Sogn i Danmark. Over Haandbiblioteket, der i de senere Aar er blevet en Del forøget baade ved Køb og Gaver, er ogsaa et Kartotek udarbejdet.

Inden man i denne Oversigt over Udvalg for Folkemaals Historie slutter Beretningen om Arbejdet paa Ordbogen over de danske Ømaal, er der endnu en Kreds af Hjælpere, som Udvalget ønsker at bringe en hjertelig Tak, Det er de mange Meddelere i By og paa Land, der har modtaget Udvalgets Optegnere i deres Hjem og beredvilligt og taalmodigt har underkastet sig Optegnerens timelange Eksamination ofte Dag efter Dag i lange Perioder. Uden deres Støtte vilde hele den filologiske Optegnelse have været en Umulighed. Af interesserede og fortræffelige Meddelere, der har ofret meget Arbejde og megen Tid paa at hjælpe Udvalgets Optegnere, skal særlig nævnes:

Gaardejer Jens Hytteballe og Fru Karen Hytteballe, Vester Skjerninge (Fyn), Enkefru Kristine Pedersen, Nørreby, Borre (Møn), Husmand Hans Hemmingsen, Damsholte (Møn), Gdr. Skovhøj, Norup (Fyn), Økonoma Fru Margrethe Kristiansen, Lendemarke (Møn), Fru Sine Rasmussen, Kerteminde, Husmand og Fisker Kr. Frimand, Budsene (Møn), Fru Karoline Hansen, Kerteminde, Gdr. Rasmus Knudsen, Revninge (Fyn), Gdr. Niels Chr. Rasmussen, Revninge (Fyn), Husmand Lars Jeppesen, Revninge (Fyn), Tomrermester Lars P. Termansen og Fru Karen Marie Termansen, Gudbjerg (Fyn), Enkefru Maren Pedersen, Lille Skensved, Fisker Hans Jørgen Hansen, Baago, Knud Nielsen, Husby, Lærer Axel Nielsen, Nørreby Skole, afdøde Enkefru Nielsen, Nørreby Skole, Frøken Anna Lund, Nørreby, Enkefru Margrethe Kristensen, Nørreby Mark, Enkefru Ane Kirstine Hansen, Nørreby Mark, Fru Sofie Nielsen, Simmerbølle, Langeland, fhv. Gdr. Peder Henriksen, K. Saaby, fhv. Skrædder Peter Hansen, Stensved, Gdr. Bahn, Tudse, Hr. Lars Kristensen, Stenstrup, fhv.

Gdr. Jørgen Pedersen, Skovmølle, Hr. Hans Nielsen, Skibbinge, fhv. Gdr. Rasmus Andersen, Kellerød, Enkefru Marie Sørensen, Uglestrup, Rentier Mads Olsen, Kaastrup, Lærer Hansen, Rislev, Friskolelærer Thomsen, Tømmerup, Gdr. Kristen Pedersen, Sandby, fhv. Fyrmester Mads Petersen, Hov, Langeland, Enkefru Marie Kristoffersen, Humble, Langeland, Lærer Klæssøe, Humble, fhv. Gdr. Kristensen, Uggerløse, Kbm. Johannes Larsen, Uggerløse Bro. Gdr. Lars Hansen, Uggerløse, Kristian Pedersen, Ll. Lyngby, Fru Marie Pedersen, Ll. Lyngby, Anders Norman, Stenstrup, Hr. Karl Bülow, Svendborg, fhv. Gaardejer Hans Skafte, Ullerslev, fhv. Gdr. Frederik Grejsen, Sæddinge, Gdr. Jens Wolsing, Holeby, Gdr. Chr. Vald. Larsen, Burso, Hr. H. P. Bækkel, Sjælstofte, og Fru Emilie Tønnes, Rødovre.

Optegnelsesarbejdet i Sønderjylland.

Som det ovenfor (Side 166) er omtalt fik den Optegnelses- og Undersøgelser-Rejse, som Dr. Marius Kristensen og Dr. Fr. Ohrt foretog til Fjorde Sogn i Sydslesvig i 1913, ikke videre Følger paa Grund af Verdenskrigens Udbrud, og de første Aar efter Krigen gik for Udvalgets Kontor med at organisere Arbejdet i det danske Ømaalsomraade; men man tabte dog ikke det sønderjyske Arbejde af Syne, og i 1928 foretog Sekretæren sin første Rejse til Fjorde Sogn, for at undersøge, om den danske Dialekt endnu var levende, og i bekræftende Fald for at optage Fonografprøver af den. Man ansaa det paa Forhaand for mest sandsynligt, at det danske Sprog var forsvundet i Sognets større sydlige Del, men det nøjagtige og systematiske Eftersøgelsesarbejde, som Sekretæren i Forbindelse med Lærer M. P. Ejerslev fra Flensborg, hvis nøje Kendskab til dette Omraade Udvalg for Folkemaal gennem Aarene har draget stor Nytte af, iværksatte, gav dog straks det Resultat, at der saa sydligt som i Kollund fandtes en Mand, *Carsten Hansen*, tidligere Amtsførstander, der kunde tale den danske Dialekt. En Række Fonografvalser med Prøver af hans Dansk blev optaget. I de følgende Somre gav de fortsatte Undersøgelser en Række gode positive Resultater, idet der viste sig at være dansktalende endnu i Byerne Norsted og Bjerrup —

medens Bondelum, Lyngbys gamle Kernepunkt fra 1857 og 59, gav rent negativt Resultat — og paa dette Grundlag mente man, at et Optegnelsesarbejde endnu var muligt og paa Grund af denne Dialekts særegne Forhold og Stilling til de øvrige sonderjyske Dialekter naturligvis overordentlig ønskeligt.

Med Genforeningen var imidlertid en ny Situation ogsaa opstaaet for de nordslesvigske Dialekters Vedkommende. Disse var kommet under Indflydelse af det danske Rigsmaal, og dette maatte, især for de sonderjyske Bymaals Vedkommende, meget hurtigt føre til, at Dialekterne udviskedes.

Udvalgets Bestræbelser maatte da gaa ud paa dels gennem hurtig Optegnelse at redde de Rester, der endnu var tilbage af den sydslesvigske Dialekt og de sonderjyske Bymaal, og dels, mens Tid var, at faa foretaget et tilstrækkelig grundigt og alsidigt Indsamlingsarbejde indenfor det nord- og midtslesvigske Omraade, og i 1930 forelagde Udvalg for Folkemaal, efter at de nødvendige Forundersøgelser og Rejser var foretaget, Undervisningsministeriet en Plan til en omfattende samlet Undersøgelse af de sonderjyske Dialekter indbefattet Optegnelse af 6 Punkter i Nord- og Midtslesvig (store »Punktundersøgelser«), af alle de sonderjyske Bymaal og af Sydslesvigs (Fjølde Sogns Dialekt) med Bearbejdelse af Stoffet i en Række monografiske Behandlinger. Hele dette Arbejde mente Udvalg for Folkemaal at kunne foretage for 50.000 Kr. fordelt paa en Aarrække. Med en 2-aarig Bevilling til første Del af Planen (Fjølde-Undersøgelsen og Optegnelserne i Tønder og Sønderborg) paa 12.000 Kr. paabegyndtes Arbejdet i 1931, og i den forløbne Del af den toaarige Periode er hele det sydslesvigske Optegnelsesarbejde udført og Bearbejdelsen af Stoffet paabegyndt.

I Sydslesvig har cand. mag. *Anders Bjerrum* optegnet ialt 10.490 Ordsedler foruden en Række lydskrevne Tekster (se Danske Folkemaal Aarg. 5, s. 113). Der er dermed skabt en Ordsamling af en Fylde og Værdi, som ingen ved Arbejdets Begyndelse troede det muligt at fremskaffe paa det yderst spinkle Meddelermateriale, som var for Haanden. Paa en Rejse i Maj 1931, hvori deltog Marius Kristensen, Anders Bjerrum, Ejerslev og Sekretæren

(nogle enkelte Dage ogsaa Ole Widding), foretoges en afsluttende og meget grundig Eftersøgning i samtlige Byer i Fjølde Sogn, og denne gav som Resultat, at der ialt i Sognet fandtes 6 brugelige Meddelere, der endnu uden større Vanskelighed kunde tale den danske Dialekt, nemlig *Bothilde Thomsen* i Norsted (82 Aar), *Hans Carstensen* i Spinkebøl (88 Aar), *Carsten Carstensen* og *Andreas Jensen* i Fjølde (73 og 71 Aar), *Carsten Hansen* i Kollund (73 Aar) og endelig *Catharina Carstensen* (almindelig kaldet »Tinne«) i Bjerrup (89 Aar), uden Sammenligning den bedste af dem alle. Med disse faa Meddelere og under de for Tiden almindelige vanskelige Forhold har Anders Bjerrum udført sit store Arbejde, der maa betragtes som en fremragende Optegnerpræstation.

Ordsamlingen fra Fjølde Sogn er i Vinteren 1931—32 foreløbig behandlet af *Anders Bjerrum* og stud. mag. Frøken *Ella Jensen*, og der er tilvejebragt Supplerings- og Kompletteringslister, som er Grundlaget for den endelige Efterhøring af Enkeltheder, der i Sommeren 1932 er foretaget af Anders Bjerrum, og som har sat Seddelantallet i Fjølde-Ordsamlingen yderligere i Vejret med 5000—6000 Sedler. I Forbindelse med denne Optegnelse foretoges en Række Grammofon-Optagelser af Sydslesvigsk efter »Tinne«, Carsten Carstensen og Andreas Jensen. Disse Optagelser, der bekostedes af Carlsbergfondet, blev foretaget med et i Hamborg lejet »Literaphon«-Apparat og betegner i Tydelighed og Vellyd et stort Fremskridt i Forhold til de ældre med Pathé frères-Fonografen foretagne.

Efter Afslutningen af Supplerings-Optegnelsen vil den endelige Bearbejdelse af Stoffet blive foretaget og saa vidt muligt afsluttet i første Halvdel af 1933.

Foruden dette Arbejde er en Række mindre Optegnelsesarbejder, der paa forskellig Maade var nødvendige for Hovedoptegnelsen i Fjølde, foretaget, væsentlig ved Udvalgets anden Medarbejder for Omraadet, Lærer *M. P. Ejerslev*. Der er saaledes optegnet tilsammen 8000 Sedler i Sognene Hjoldelund, Store Vi og Jør!; i sidstnævnte Sogn er det lykkedes at opspore to meget værdifulde Meddelere i Stiglundsand. Endvidere er den allerede

tidligere igangsatte Undersøgelse af Dialekten i Aventoft afsluttet med et Resultat af 9325 Sedler. Endelig har M. P. Ejerslev i Flensborg fundet en dansktalende Angelbo, der er født i St.-Solt, og har hos denne optegnet ca. 500 Ord. Med denne Meddelelse og en af Mag. art. Kr. Hald under dennes Arbejde med Stednavnene i Angel senere funden indfødt Mand i Nordangel, der ogsaa kan huske den danske Dialekt, er Muligheden for en efter moderne fonetiske Principper foretaget Optegnelse af Angelsk mod alle Forventninger endnu tilstede, og Udvalg for Folkemaal haaber gennem Bevilling til 2den Del af det sønderjydske Arbejde at blive sat i Stand til af alle Kræfter at kunne arbejde for at fremdrage ogsaa dette enestaaende Stof fra en Dialekt, der ellers hovedsagelig kun kendes fra Hagerups Bog: Det danske Sprog i Angel, og som man har regnet for uddød i flere Tiaar.

I Tønder har Udvalgets Formand, Dr. phil. *Marius Kristensen*, selv foretaget Optegnelsesarbejdet, der i Sommeren 1931 indbragte 2500 Ord, ligesom i Sydslesvig samlet paa nogle faa gamles Meddelelser. Materialet er i Vinterhalvaaret underkastet en foreløbig Behandling, og med Brug af de derunder udarbejdede Lister har Marius Kristensen i Sommeren 1932 foretaget de nødvendige supplerende Efterhøringer, der har bragt Ordsamlingen over Tønder Bymaal op paa ca. 5000 Sedler. Arbejdet i Tønder kan hermed betragtes som i det væsentlige afsluttet.

I Sønderborg har Lektor *H. M. Jensen* foretaget Optegnelserne. Materialet er, paa Grund af at H. M. Jensen er bosiddende i Sønderborg og der maa have Samlingerne ved Haanden under Arbejdet, endnu ikke afleveret. Resultatet af en orienterende Optegnelse, en Ordliste, er indkommet.

I den nordlige Del af Sønderjylland er ogsaa en Del Arbejde sat i Gang.

Adjunkt *Gunnar Skov* i Haderslev har organiseret et Indsamlingsarbejde i Haderslev-egnen med Ordlisten som Hjælpemiddel, og de to første Ordlistes er i udfyldt Stand indsendt til Udvalg for Folkemaal.

Dr. *Niels Black Hansen*, Berlin, har med Skautrups »Et Hard-syssemål« som Grundlag paabegyndt en Optegnelse af Ordfor-

raadet i Rise Sogn og har desuden indsendt en Række Oplysninger om Brugen af de musikalske Akcenter i Form af Bemærkninger til Nikolaj Andersens Afhandling i »Dania« 4. Bd. »Den musikalske Accent i Østslesvigske«.

Pastor *Thade Petersen*, Haderslev, har i længere Tid arbejdet med Optegnelse af Dialekten paa Rømø og har af Udvalg for Folkemaals Sekretær modtaget den nødvendige Instruktion vedrørende Lydbetegnelsen. Hr. Thade Petersen har indsendt et Par Blokbøger med renskrevet Stof.

Endelig har Udvalgets egen Medarbejder, cand. mag. *Anders Bjerrum*, ogsaa foretaget en Rømø-Optegnelse, hvis Resultat er ca. 3000 Ordsedler.

Kontorets Arbejde med de sydslesvigske Samlinger er udført af stud. mag. Ella Jensen, cand. mag. Anders Bjerrum, Dr. phil. Marius Kristensen og Sekretæren. Alt ældre Dialektmateriale fra det sydslesvigske Dialektomraade er udskrevet og lagt tilrette til Bearbejdelse, saaledes de første Optegnelser ved Marius Kristensen, M. P. Ejerslev og Sekretæren, og særlig Professor K. J. Lyngbys gamle Samlinger, optegnede i Aarene 1857 og 1859 i Fjølde og Brarup Sogne, ialt 10,300 Sedler, ligesom K. J. Lyngbys trykte Arbejder: Udsagnsordenes Bøjning i Jydske Lov og Bidrag til en sønderjysk Sproglære er excerperede (ca. 1425 Sedler). Desuden har Ella Jensen paabegyndt en Bearbejdelse af de Nikolaj Andersenske Samlinger fra Felsted Sogn. Endelig er de Regensburgske Samlinger i Rigsarkivet, indeholdende en Række Dialektprøver fra de sydslesvigske Sogne, optegnede af Præsterne i Tiden mellem de slesvigske Krige, udskrevet, og hele dette fra ældre Samlinger stammende Stof er i Seddelform ordnet i en Række Ordsamlinger, der har været nødvendige Hjælpemidler ved Udarbejdelsen af Supplerings- og Kompletteringslister til den sidste Efterhøring i Fjølde Sogn. Cand. mag. Anders Bjerrum vil nu med Hjælp af Frøken Ella Jensen fuldføre Bearbejdelsen af det sydslesvigske Stof, og Udvalg for Folkemaal søger at videreføre Undersøgelsen ved Optegnelse i de stærkt truede Egne af det midtslesvigske Dialektomraade (især i Hjoldelund, Jørn og St.-Vi Sogne) og i Nord-Angel.

Fagordoptegnelsen.

Som det andetsteds i ovenstaaende Redegørelse for Udvalg for Folkemaals Optegnelsesmetoder, specielt Brugen af den store Spørgeliste med tilhørende Billedhefte, er nævnt, fordres der af Udvalg for Folkemaals faste Optegnere indgaaende saglig Viden og Kunnen paa en hel Række Omraader, særlig indenfor Landbrugets Teknik og Almuekulturen i Almindelighed, og dette nødvendige Kendskab har Optegnerne for saa vidt og i det Omfang det ikke gennem deres Tilknytning til Landet er dem hjemligt og fra Barnsben kendt, erhvervet sig gennem Studium.

Naar det gjaldt de egentlige Fag og Optegnelsen af disses tekniske Ordforraad, har det dog vist sig, at et saa stort fagligt Studium var nødvendigt for Optegneren, at Udvalget ansaa det for umuligt at holde hele denne Optegnelse indenfor den almindelige Ømaalsoptegnelses Grænser; og man besluttede derfor at anlægge en særlig Optegnelse af Fagordsstoffet i Tilknytning til Ømaalsindsamlingen, hvilket var saa meget mere naturligt, som dyberegaaende Undersøgelse og Optegnelse af det faglige Ordstof aldrig har været foretaget, og med de gennemgribende Forandringer, der er sket med Haandværkenes Industrialisering ikke i Fremtiden vil kunne faas.

Med Støtte fra Carlsbergfondet paabegyndte Udvalg for Folkemaal derfor i 1932 et Optegnelsesarbejde efter en Plan, ifølge hvilken Udvalg for Folkemaal i 4 Aar mente at kunne gennemgaa og optegne Ordstoffet fra alle de Fag, hvis Udøvere kunde regnes for dialekttalende; og man begyndte — idet hver af Udvalgets faste Medarbejdere paatog sig Arbejdet med et Fag — med følgende seks: Farveri, Fiskeri, Karetmageri, Rebslageri, Smederi og Væveri.

Optegnerne har i den forløbne Del af 1932 ved Gennemgang og Udskrivning af Faglitteraturen og en Række Fagtidsskrifter af ældre og yngre Dato og ved Samtale med Fagfolk sprogligt og sagligt sat sig ind i Faget og dernæst paabegyndt Optegnelserne i Marken. Hjælpebidderne hertil er dels en af Optegneren selv udført foreløbig Spørgeliste og dels en stor Billedsamling, som Optegneren ved Fotografering paa Museer og under Optegnelsen

i Marken hos Fagets Udøvere¹⁾ har gjort saa fuldstændig som mulig²⁾).

Med disse Hjælpemidler har Udvalgets seks Medarbejdere gennemført Optegnelsesarbejdet i det Omfang, som det vil være nødvendigt for den følgende Udarbejdelse af de saglige og sproglige Spørgelister³⁾, der skal være det i alle Maader tilstrækkelige Hjælpemiddel ved den videre Indsamling indenfor hvert Fag, foretaget væsentlig af lokale Medarbejdere. Der er saaledes foretaget Optegnelser i hele Ømaalsområdet: Farveri ved stud. mag. Ella Jensen hos 29 Farvere⁴⁾, og 4 af disse er sat i Gang med selv at give skriftlig Fremstilling af Fremgangsmaaden; Fiskeri ved Magister Kristen Møller hos 18 Fiskere, Kæremageri ved cand. mag. Ellen Raae hos 23 Hjulmænd og Kæremagere, hvoraf en er sat i Gang med at skrive Beretning om Faget, Rebslageri ved Mag. art. Ole Widding hos 8 Rebslagere, Smedehaandværket ved stud. mag. Svend Jespersen hos 16 Smede (Svend Jespersen har desuden optegnet Skemandshaandværket; se Spørgeliste i Danske Folkemaal IV, 3—4) og Væveri ved Magister Poul Andersen hos 17 Vævere.

Optegnelserne udarbejdes med størst mulig sproglig og saglig Nøjagtighed paa Kvartblade som en Række Beretninger om Fremgangsmaaden hos hver enkelt af de besøgte Udøvere af Faget, og

¹⁾ Hertil kommer en Del Billedstof fra Dansk Folkemuseums Billedsamling, som Museet uden Udgifter for Udvalg for Folkemaal har stillet til Raadighed, hvorfor man beder Dansk Folkemuseum modtage Udvalgets bedste Tak. Ogsaa fra Dansk Folkemindesamling har Udvalget erhvervet en Del Billedstof.

²⁾ Billederne vedrørende det enkelte Fag er under Arbejdet samlet i en særlig Mappe, men indgaar iøvrigt i Udvalg for Folkemaals Billedsamling under Accessionsnummer.

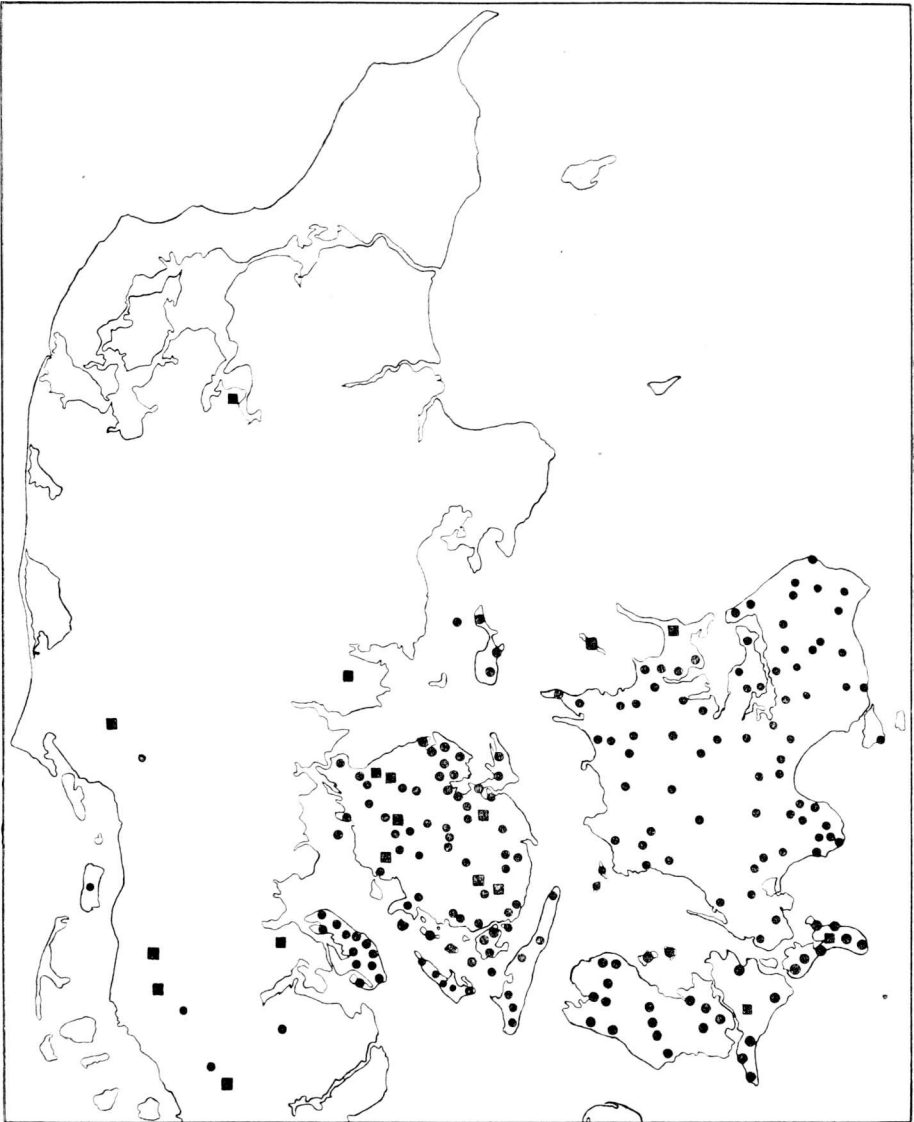
³⁾ Dette gælder ikke det meget store Fag Fiskeriet, hvor Optegnelsesarbejdet fortsættes. Til Brug ved Udarbejdelsen af Spørgelisterne er endvidere samlet Stof ved Udskrivning af Feilberg og Afskrivning og Udnyttelse af Fagoptegnelser fra Skåne i Skånska landsmålsarkivet i Lund, der for venlig Tilladelse til at benytte Stoffet takkes hjerteligt.

⁴⁾ Farverioptegnelsen har paa Grund af det særlige Forhold, at mange af Farverne paa de danske Øer har lært Haandværket i Sønderjylland, hvor Faget i sin ældre Form synes at have holdt sig længere end andre Steder, ogsaa omfattet Sønderjylland.

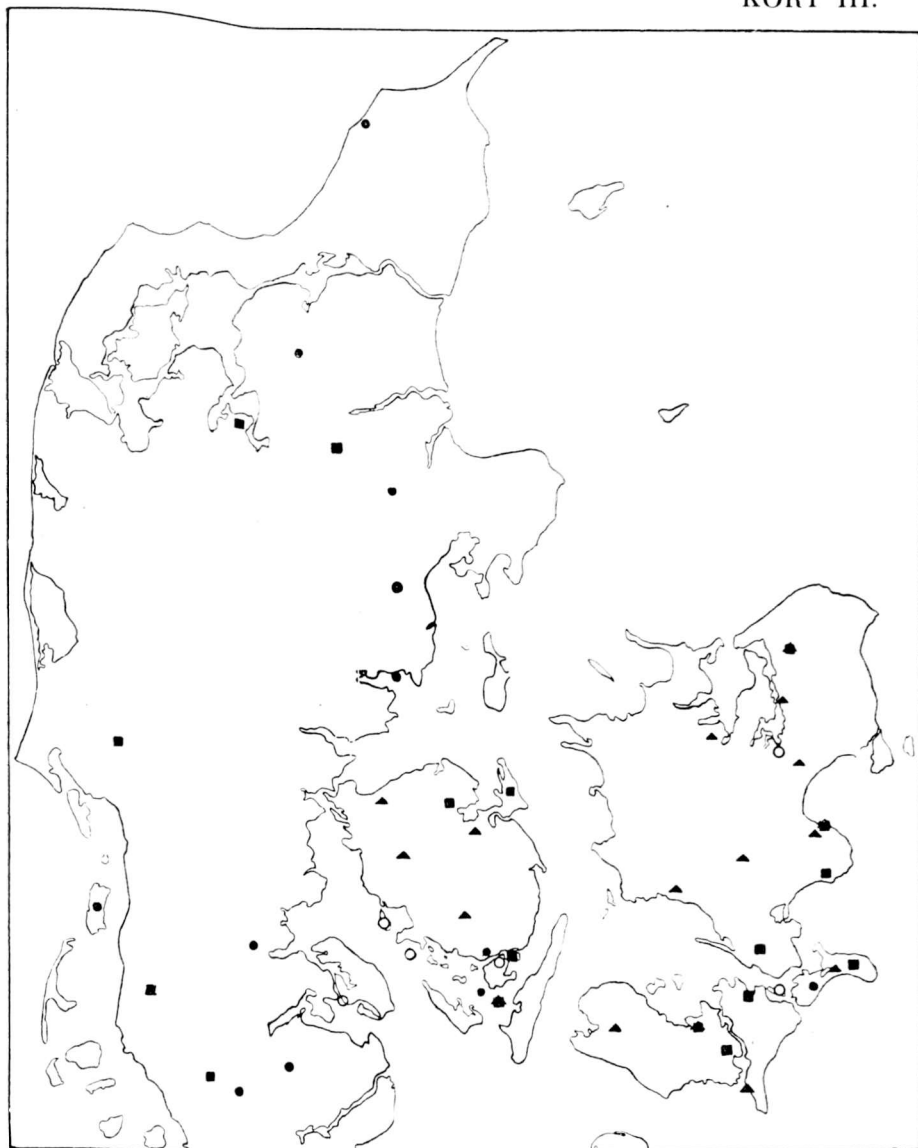
Udvalg for Folkemaals Samling af Ordlister.

Det ses, at Indsamlingen ikke er gennemført paa Fyn, Lolland-Falster og Vestsjælland;
jf. Side 167.

Udvalg for Folkemaals alfabetiske Seddelsamlinger.

Rund Signatur betegner Seddelsamling mellem 100 og 3000 Ordsedler;
kvadratisk Signatur Seddelsamling over 3000 Ordsedler.

Udvalg for Folkemaals systematisk arbejdende, lokale Medarbejdere. Rund og kvadratisk Signatur betegner Spørgelisteoptegnelse (eller dermed ligestillet Optegnelse), der hidtil har indbragt henholdsvis under og over 3000 Ord. Trekantet Signatur betegner fraseologisk Spørgeliste-Optegnelse. Trekant og Firkant trykt oven i hinanden betegner, at Medarbejderen efter Spørgelisteoptegnelsen har paabegyndt en fraseologisk Optegnelse. Ikke udfyldt Cirkel betegner nylig igangsat Meddeler.

Udvalg for Folkemaals udsendte Medarbejderes (og dermed metodisk ligestilledes)
»Punktundersøgelser« paa de danske Oer (jf. Side 186 ff.).
Signaturforklaringer se Side 210.

Ordstoffet udskrives herfra paa Sedler. Dettes Størrelse for de forskellige Fags Vedkommende lader sig ikke endnu bestemme, men som et enkelt Eksempel paa, at det drejer sig om et betydeligt og for Størstedelen for Sprogvidenskaben ukendt Ordstof kan nævnes, at der alene som knyttende sig til en enkelt Afdeling af Farveriet, Blaakammeret, er optegnet over 200 Ord og Udtryk.

Udvalget haaber at være i Stand til i 1933 at fortsætte disse meget givtige Undersøgelser af dansk dialektalt Fagsprog med Optagelse af 5 nye Fag: Garver-, Snedker-, Tømrer-, Drejer- og Skomagerhaandværket til Undersøgelse og Videreførelse af Undersøgelse af Fiskeriet.

Ved Afslutningen af denne Beretning ønsker Udvalget at takke samtlige Medarbejdere, der i Aarenes Løb har bidraget til Samlingernes Vækst gennem større eller mindre Optegnelsesarbejder, idet man haaber, at den varme Interesse for Udvalgets Arbejde, som man stedse har følt hos hver enkelt Medarbejder i Kredsen, ogsaa i Fremtiden maa forblive usvækket og give sig Udslag i fortsat godt Samarbejde.

Til sidst retter Udvalg for Folkemaal en hjertelig Tak til Carlsbergfondet og Undervisningsministeriet, der gennem store Bevillinger økonomisk har muliggjort Gennemførelsen af Udvalgets hidtidige Arbejde.

SIGNATURFORKLARINGER TIL KORT IV.

»Punktundersøgelser« foretaget:

ved Mag. art. Kristen Møller.

ved Adjunkt,
cand. mag. J. Jørgensen.

ved Mag. art. Ole Widding.

ved Forfatteren,
cand. phil. K. L. Kristensen.

ved Cand. mag., Fru Ellen Raae.

ved Privatlærerinde,
Frøken Anna Pedersen.

ved Mag. art. Poul Andersen.

ved Mag. art. Knud B. Jensen.

ved Adjunkt,
Cand. mag. Niels Chr. Sørensen.

ved Mag. art. Aage Rohmann.

ved Arkivar,
cand. mag. Erik Kroman.

Om Vestfyn jf. Side 177.

OM SLÆGTS- OG PERSONFORSKNING.

Foredrag ved Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde i Aarhus 10. Juni 1932.

Af *Louis Bobé*.

Paa denne Tafle og Ramme Findes de gamle Skieelers Stamme
 Fra Fader til Søn ud ad Rad Den rette OldLinie ned ad,
 Som i Danmark har bygged og boed Med dier Fruer af ædel Roed.
 Men hvem den førstes Fader har vaaren Og hvo Skieelers Navn først
 haver baaren,

Det kan ikke vides til fuld De er for mang' Aar lagt i Muld.
 Gud hiælp dier Børn baade Smaa og Stor At trien i dens Old-Faders
 Fodspor.

(Indskrift i Aalum Kirke).

I disse kærnefulde Linjer med deres umiskendelige jyske Sprogtoner rummes hele Fortidens Slægtforskning, dens Begrænsning og Svingten, Anerækkens ædle Blod, Stands- og Hjemstavnfølelsen, Fædres Ære til Forbillede for Efterslægten. Den moderne Slægtsgranskning sætter sig langt videre Maal; fra at være en af Historiens Hjælpevidenskaber har den udviklet sig til at blive en Socialvidenskab, der højlydt kræver sin Ret.

Medens Hjemstavnsforskningen her til Lands, særlig takket være Historisk Fællesforenings Vejledning, er ført ind i det rette Spor, kan det samme ikke siges om den disse Studier nærstaaende Slægts- og Personforskning, der i et Land, hvor enhver føler sig kaldet til at skrive Historie, kun undtagelsesvis hæver sig op over Frisport og Dilettantisme, og hos dens professionelle Dyrkere sjældent naar videre end til haandværksmæssig Rutine. Genealoger og Personhistorikere nyder hos de egentlige Historikere ikke større Anseelse end Haandlangerne hos de faglærte Arbejdere.

Ved Genealogi forstaar man simpelthen Slægtskundskab, i udvidet Forstand Læren om Slægternes Afstammingshistorie og de heraf udledede retshistoriske, sociologiske og biologiske Forhold. I allernyeste Tid anvendes Begrebet paa Udforskning af indbyrdes Slægtsskab mellem Kendsgerninger, Begivenheder og Ting. Man taler om Sprogenes, Ideernes Genealogi, Haandskrifternes og Stofernes Genealogi. Kendt er Nietzsches Genealogie der Moral.

Slægtsforskningen er herhjemme saalidt rationelt dyrket, at de i Udlandet brugelige Betegnelser for de enkelte genealogiske Fænomener dels ikke endnu er naaet til os, dels anvendes forkert.

Der skelnes mellem *Descendens*, Slægt i nedadgaaende, og *Ascendens* i opadstigende Linje. Descendens- eller Slægtstavle omfatter hele Afkommet for et og samme Forældrepar paa Mands- og Kvindesiden i alle Forgreninger fra den ældste kendte Stamfader til de senest fødte Individer. Et Udsnit af Descendenstavlen er *Stamtavlen*, der kun nævner de Efterkommere af et Forældrepar, der bærer Stamfaderens Navn, men udelukker Afkommet paa Spindesiden i samtlige Led. Stamtavlen kaldes ogsaa, paa Grund af dens Fremstillingsform — et Træ med Stamme, Grene, Kviste og Blade — et Stamtræ. Et Udsnit af Stamtavlen er *Stamrækken*, der kun tager Hensyn til ét Forældrepar og deres Efterkommere i Mandsstammen med deres Hustruer, gennem hvilke et Individ kan aflede sin Afstamning. *Adkomsttavlen* er opstillet i et bestemt Øjemed for at paavise de indenfor samme Slægt til et Prærogativ berettigede Medlemmer paa Mands- og Kvindesiden. *Ascendens-* eller *Anetavlen* angiver én og samme Persons mandlige og kvindelige Aner i opadstigende Linje. Den er det ældste grafiske Udtryk for Afstamning. Efter gammelgermansk Ret, f. Ex. Sachsenspiegel, gjaldt kun den som fri Mand, der kunde opvise 4 frie fødte Bedsteforældre, hvilket allerede i det 12. Aarhundrede krævedes til Ridderslaget. De ældste adelige Gravstene fra Middelalderen var oftest kun prydet med vedkommendes Slægtsvaaben, senere med det fædrene og mødrene Anevaaben, i Slutningen af Middelalderen med fire, senere igen med 8 og 16, i det 17. Aarhundrede endog indtil 64 Anevaabener, støbte i Køber, Bly og Messing og anbragte langs Kistens Sider. I de gamle baade adelige og borgerlige Ligprædikener gaar der forud for den Afdødes Personalialia en Opstilling af dennes fædrene og mødrene Aner. Et *Ascentorium* er et Udsnit af Anetavlen, som viser et Menneskes Afstamning tilbage i Tiden fra et bestemt Individ baade gennem mandlige og kvindelige Aner. Bekendt er Anerækken fra Gorm den gamle ned til Nutiden, et yndet Snurrepiberi

for mange Mennesker, og som just ikke har bidraget til at hæve Genealogiens Omdømme hos de virkelige Historikere.

I Midten af det 17. Aarhundrede fortrænges Anetavlen fra sin længe fremskudte Plads i Slægtsforskningen af Stamtavlen, som man kender den fra Hübners genealogiske Tabeller, der begynder med die »Erzväter von der Sintfluet«, og Datidens genealogiske Haandbøger, senest Gothaer Kalenderne. I Begyndelsen af vort Aarhundrede blev Anetavlen taget i Biologiens, Arvelighedsforskningens og Racehygieinens Tjeneste. Af tallose i Tyskland senest fremkomne Anetavler skal jeg kun nævne det paa strengt aktmæssig Grund udarbejdede Standardværk »Ahnentafeln berühmter Deutschen« som Hovedkilde for Arvelighedsforskningerne.

Allerede i 1906 fremsatte Lægen Dr. K. A. Heiberg følgende Bemærkninger: Det sædvanlige Billede af et Stamtræ er videnskabeligt urigtigt og giver Anledning til Misforstaaelser, da de kvindelige Elementer forbigaaes. Familieforskningen blev en Marsch paa Stedet og degraderede Genealogien til en femte Rangs Hjælpevidenskab og Snurrepiberier.« Heibergs Bemærkninger er Ord i rette Tid, men skyder over Maalet ved at frakende Stamtavlen al Betydning. Studiet af Anetavle og Stamtavle maa gaa Haand i Haand. Nøje og sikker Kendskab til Hersker- og Dynastislægters Stamtavler er uundværlig for det almindelige historiske Studium. Betegnende for den ringe Interesse, der vises den almene genealogiske Forskning herhjemme, er det, at vi er bleven staaende ved J. P. F. Königsfeldts genealogisk-historiske Tabeller over de nordiske Rigers Kongeslægter, der udkom 1856 og saaledes er forlængst forældet, medens Tyskland kan opvise et lige nu afsluttet stort og prægtigt Stamtavleværk Das Haus Brabant, udarbejdet af Statsarkivar Dr. Knetsch i Marburg, og hvori den moderne genealogiske Forskning har kulmineret.

En dokumentarisk underbygget kritisk Stamtavle over en af de i et Land gennem Aarhundreder førende Slægter er et retledende annalistisk, detailhistorisk Længdesnit i Folkets almindelige og kulturelle Historie og formaar, udbygget ved Personalialia, at yde vigtige Bidrag til Klaring af sociale, statsretslige,

agrарiske og statistiske Spørgsmaal. Hvem der forstaaer at læse i Stamtavler, vil f. Ex. i Rantzauernes Stamtavle kunne følge Slesvig og Holstens Historie, ogsaa i Forhold til Danmarks, klarere end gennem mangel historisk Fremstilling. Uden at overvurdere Genealogiens Betydning for det historiske Studium tør det vel siges, at det er nyttigere at tilføre Historien en eneste klar Draabe, end at øge det af nationalistiske, tendentiose og neomane Historikere plumrede Hav.

Naar Genealogien blandt de historiske Hjælpevidenskaber alt for længe herhjemme har fristet en Askepots Rolle, skyldes det ikke mindst, at den har været upaaagtet og ikke anerkendt fra den historiske Højborgs Side. I Tyskland har den ansete Historiker *Ottokar Lorenz* gennem sin i 1898 udgivne »Handbuch der wissenschaftlichen Genealogie« aftvunget sine Kaldsfæller Respekt for denne ringeagtede Disciplin. Ved alle større tyske Universiteter findes nu et særligt Professorat i de historiske Hjælpevidenskaber, Palæografi, Genealogi, Heraldik, Sfragistik og Numismatik, med Forpligtelse til konstant at vejlede de Studerende i Haandskriftslæsning og efter en bestemt Turnus at læse over de øvrige Særdiscipliner, i hvilke der foreligger saakaldte Katekismer. Ansete Historikere anser det iøvrigt ikke for at være under deres Værdighed at holde Særforelæsninger over Genealogi.

Hovedfejlen er naturligt at søge hos Genealogerne selv, der i Stedet for at danne sig efter fremmede Forbilleder, har nøjedes med at have lige det nødtørftigste Haandværkstøj i Orden og at arbejde over en Læst. At Slægtsforskningen baade herhjemme og ude var kommet i Forfald, er sikkert. Undtages maa hos vort Nabofolk en Række monumentale Værker, som f. Ex. om meklenborgske Slægter som Hahn, Maltzahn og Oertzen, og hos os Bille og Rosenkrantz, ledsaget af værdifulde Dokumentsamlinger. Men ogsaa disse Arbejder lider af allehaande Brøst, særlig for Tysklands Vedkommende, bevidst eller betalt Slægtsforherligelse, endvidere af Forvrængning, eller Savnet af et Helhedsbillede, ved Paavisning af den særlige Slægtstype. Oftest bærer Fremstillingen Spor af rykvis og ujævn Behandling, Mangel paa Overblik og Tilbageblik, Systematik i Opstillingen af overskuelige Stam-

tavler efter Generationer og endelig Mangel af de nødvendige Person- og Sagregistre. Længe afskrev den ene Genealog ukritisk efter den anden, uden Angivelse af *Stedet* ved Aarstal og Data, den første Betingelse for en Stamtavles Brugbarhed og Kontrol-
 lering. Fundamentale genealogiske Kilder som de originale Kirkebøger, Skifte-, Skøde- og Panteprotokoller blev hos os først sent raadspurgte efter at de var blevet samlede i vore offentlige Arkiver. Selv vor saa fortjenstfulde Adelsgenealog A. Thiset nøjedes hyppigst med at benytte Lengnicks Kirkebogsudtog. Lige til den nyeste Tid fastholdt man, som det kan ses af de historiske Indledninger til de fuldstændigere Stamtavler over navnkundige Slægter i Gothaer Adelskalendere Slægtssagn om Afstamning fra Dynaster eller mere og mindre mytiske Personer, som f. Ex. Ahlefeldterne fra Rigsgreverne af Schwabeck og Rantzauerne fra Borggreverne af Leisnig. Hyppigt figurerer endnu Paastanden om Afstamning fra en landflygtig Adelsmand, der skal have aflagt sin Adel paa Grund af Religionsforfølgelser eller Duel.

En Hovedanke mod Flertallet af de genealogiske Arbejder er de aabenbare Konstruktionsfejl. Stamrækkens Opstilling bør frem for alt ikke begynde med en fjern, fritsvævende Person, der paa Forhaand er prædestineret til at være Slægtens ældste præsumtive, helst berømmelige Stamfader, og fortsættes nedefter med mere eller mindre dristig Brobygning over missinglinks. Fra nedentil opad, fra sig selv, den levende, maa man begynde Konstruktionen af en Stamtavle, hvis man ikke vil udsætte sig for de største Vildfarelser og forgæves Arbejde. Stedse fremskridende fra det bekendte til det ubekendte.

Opstillingen af Generationerne fra 1. Slægtled ned til Nutidens maa ikke forrykkes ved at splitte de enkelte Søskenkuld, ved hver Gang at følge først den ældste, saa den næstældste Broders Descendens helt op til Nutiden. Det sidste gør beklagelsesvis de fleste Genealoger, ogsaa Thiset, sig skyldig i. Hver arbejder med sit indviklede Tal- og Bogstavsystem, første Slægtled f. Ex. romersk I, for det næste arabisk 1, saa store A, a, hele Alfabetet igennem, og derefter de samme Betegnelser med Parenteser til venstre og højre. Ved en større Stamtavle kan saaledes to Brødre

tit staa 10—20 Sider fra hinanden, og en yngste Broder af et Slægtled fra 1500 komme til at staa op ad et i 1900 født Barn. Et sligt System er lige forkasteligt i kronologisk, biologisk og almen syntetisk Henseende¹⁾. Den trykte Oversigtstavle skal nøje følge Texten Slægtled for Slægtled.

I Erkendelsen af at Slægttavle og Anetavle supplerer hinanden, bør der ved indgiftede Hustruer anføres begge Forældres fulde Navne, saa at man for hvert Individ har dets fire fædrene og mødrene Aner præsent til Vejledning for videre Aneforskning.

Til den videnskabeligt stræbende Genealog stilles nu om Stunder ret betydelige Krav, saasom Kendskab til den almindelige Historie, især Fædrelandets og den særlige Egns Historie, Kundskab til de retshistoriske og kulturhistoriske Faktorer, Fortrolighed med Genealogiens Søsterdiscipliner Heraldik og Sfragistik. Det sidste gælder særlig Adelshistorikeren. Navnefællesskab har intet paa sig, hvor der ikke er Vaabenfællesskab til Stede. »Vi bruge Vaaben«, siger den lærde Birgitte Thott, »til at bevise vores Herkomst med, hvilket vi kalde Aner«. Det er Thisets store Fortjeneste, at han, lige kyndig i de nævnte tre Discipliner, med sin Kombinationsevne og Særhukommelse udredede Adelsgodsets ældste Historie i hele Danmark.

Verdenskrigens Følger, de gamle Slægters Decimering, økonomiske og sociale Forlis og deraf følgende Deklassering har i Tyskland affødt en stærk Renæssance i Slægtsforskningen, som er bleven centraliseret indenfor de enkelte Rigslande, Provinser og Byer og har bevirket Dannelsen af Familieforbund og Udgivelsen af talrige Lokaltidsskrifter. Alle disse Bestræbelser munder ud i Fællesfølelse, Samhold og Samhjælp som Værn mod Tidens nivellerende og kulturfjendtlige Tendenser, der næres af en rødlos Ungdoms Agitation for at hugge Kæden over mellem Fædrene og sig og at bryde med alle Forudsætninger.

Personforskningen har i Tidens Løb i stigende Grad udfyldt det rent genealogiske Skelet med Angivelser af den enkeltes vig-

¹⁾ Exempler hentede fra Dahls Cristjern Nielsens Slægtbog: B 1 C 1 D 4 E 2 F 5 G 3 H 3 I 1 K 1 L 3 M 1 N 2 O 1 P 1. Familien Engbergs Stamtavle: A II B 1 C 1 D 3 E 3 F 1 G 2 H 3.

tigste Levneddata og Begivenheder, der danner Grundlaget for en Biografi.

Person har hvert Individ, men kun det særprægede Menneske, Eneren blandt tallose Nitter, har Personlighed. Opfattelsen af Individets Betydning for den historiske Udvikling har skiftet gennem Tiderne. Den subjektive Tidsalder anslog Personlighedens indgribende Betydning meget højt, medens Romantikens Periode skattede dens Indflydelse ringe i Forhold til de lønlige Naturkræfters Overmagt. Der tales om Folkeaand, Tidsaand, og Demokratismen giver denne Opfattelse yderligere Fart.

Det biografiske Portræt har først i Nutiden hævet sig til Kunst. Den knappe skablonmæssige Karakteristik af Individet indskrænker sig til Lignelser og rosende eller dadlende Tillægsord. Salomo sammenligner den Elskede med en Rose i Saron og særtegner den gode Hustru ved otte Adjektiver. Hos Holberg — et stort Spring i Tiden — er Kongerne, som Georg Brandes træffende har sagt, kun særtegnet som Kongerne i et Kortenspil. Mestre som Sainte-Beuve og Taine blev Foregangsmænd i den moderne historiske Portrætkunst. Som Hovedaarsager til Erkendelsen opstiller Taine Afstamning, Omgivelser og Tidspunktet, da Individet er begyndt at tænke, tale og skrive. Hos Taine var det Krav, hos Sainte-Beuve endnu kun Opgaver. Udviklingen i den historiske Portrætskildring kan hos os bedst følges gennem Monografierne af Griffenfeldt, fra Caspar Peter Rothe, Vaupell, A. D. Jørgensen til Knud Fabricius.

Saavidt det er muligt i en flygtig Stund, har jeg søgt at fremdrage de springende Punkter i Slægts- og Personforskningen gennem Tiderne. Jeg ved ikke at slutte bedre end med de skønne, manende Ord, der er skænket os af Jyllands Hjerteskjald og Hjemstavnsforsker.

Som dybest Brønd gir altid klarest Vand,
og lifligst Drik af dunkle Væld udrinder,
saa styrkes Slægtens Arv hos Barn og Mand
ved Folkets Arv og dybe stærke Minder.
Din egen Dag er kort, men Slægtens lang;
læg Øret ydmygt til dens Rod fornedet:
Aartusind toner op i Graad og Sang,
mens Toppen suser imod Evigheden.

KIRKENS PROFANBENYTTTELSE I ÆLDRE TID.

Af Kai Uldall.

(Fortsat.)

Fyr, Sømærke Observatorium. I Køge Kirkes Taarn er i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede indrettet en Karnap til en Fyrlygte, som har lyst mod Øst udover Køge Bugt og vist Vej til Byen, og paa Knebel Kirkes Vaabenhus er anbragt en primitiv Hejseindretning til en Lygte, hvorefter man tidligere har kunnet finde Sejllobet ind til Knebel Vig. Lygtens Plads er nu i Udkanten af Kirkegaarden. Fra enkelte gotlandske Kirker er bevaret Smedejærnsgrøder, der har hængt ud fra Kirketaarne som Fyr.

Den Mulighed, at man undtagelsesvis kan have brændt Bavn fra et Kirketaarn, er allerede nævnt. Anden Signalering kunde naturligvis ved særlige Lejligheder finde Sted fra Taarne, f. Eks. indrettede Generalkommandoen under Krigen med England en Galge med Signalballoner paa Taarnet af Stubberup Kirke paa Fyn.

Det er en kendt Sag, at adskillige Kirketaarne fik Betydning som Sømærker, saaledes Egebjerg og Boeslunde paa Sjælland, Kappel paa Lolland, Svindinge paa Fyn, Tamdrup, Humlum og Kobberup i Jylland samt mange flere, hvoraf de vigtigste anføres i H. O. Scheel: »Krigens Skueplads« (1785). Der er Eksempler paa, at Søfarende af denne Grund bidrog til Taarnets Vedligeholdelse, saaledes som ved Ribe Domkirke, eller paa anden Vis skænkede Kirken Gaver. Pelworms Beboere var fritagne for at svare Tønde- og Baakepenge i Heveren, saa længe deres Kirketaarn vedligeholdtes som Sømærke.

Paa nogle faa Kirketaarne har man indrettet astronomisk Observatorium. Rundetaarn ved Trinitatis Kirke i København behøver ikke nærmere Omtale her. Ved Aar 1800 var der Observatorium i Brejninge Kirkes Taarn paa Taasinge, ved 1830 paa Snoldelev Kirketaarn ved København. Det af Vedel Simonsen omtalte Observatorium paa Dreslette Kirketaarn paa Fyn skal maaske blot forstaaes som en Udsigtsplads, som Niels Ryberg lod indrette der ligesom paa Taarnet af Kong Kirke i Sydsjælland.

Skole. Da den almindelige Folkeundervisning fra først af øvedes gennem Kirken, er det naturligt, at Kirkebygningen maatte gøre Tjeneste som Skole. Med Reformationen rejstes Kravet om, at Almuen kunde læse Skriften paa Dansk, og det blev paalagt Sognepræsterne at forestaa Undervisningen i Kristendom, idet de selv skulde undervise de ældre, medens Degnen under Præstens Tilsyn skulde undervise Børnene. Ordinansen af 1539 bestemte, at Degnens Katekismuslæsning med Børnene skulde finde Sted en Gang om Ugen paa et af Sognepræsten udpeget Sted, og Peder Palladius' Visitatsbog, hvis Anvisninger fik Gyldighed for hele Landet, paalægger Børnene at møde i Kirken om Mørgegen, naar Degnen klemter 15 eller 16 Klemt, »og straks findes her udi disse overste Stole, og eders Sogndegn skal staa og læse Børnelærdom for eder med Lyst og Lempe«. Der udviklede sig mange-steds den Praksis, at Landsbyskole afholdtes i Kirken, i Sakristiet eller i Vaabehuset, og denne Ordning vedvarede hist og her til op i det 18de Aarhundrede, altsaa til den Tid, da Landsbyskoler ellers var rejst overalt i Landet.

Skolen i Kirken finder vi oftest nævnt i Sønderjylland, hvor Ordningen holdt sig længst. Fra Haderslevegnen kan anføres Vonsild, Dalby, Vejstrup og Aller Kirker. I Magstrup benyttedes Sakristiet til Skole 1710. Aaret efter omtales Undervisningen i Stenderup Kirkes Vaabehus og i Bjert Kirkes Sakristi; det første var forsynet med 5 smaa Vinduer, Skorsten, 2 Borde og 2 Bænke, det andet med 9 Vinduer, Skorsten o. s. v. I Hjerndrup var der Skole med Skorsten, først i Taarnet, senere i Vaabehuset. Først 1765 fik disse sønderjyske Skoler egen Bygning. Fra Kongeriget kan tilføjes Øster Snede Kirke, hvori en Skoleholder ifølge Kirkeregnskabet 1614 lærte Børnene at læse og skrive »og plejede at staa paa Orgelværket«, samt Søllinge paa Fyn, hvor Skolestuen ved Aar 1700 var i det brede Kirketaarn. Ved samme Tid savnede de fleste Sogne paa Langeland Skolebygninger, men Degnene læste dog flittigt med Børnene, og enkelte Steder betalte man omløbende Lærere, som læste med Børn i Vaabehusene. — Efter Skoleundervisningens oprindelige Form

maa det have været lige saa naturligt at udnytte Kirken dertil som til Konfirmationsforberedelse.

En særlig Form for Undervisning i Kirken var Præstens og senere Kateketens Undervisning af de voksne Sogneborn, men denne vil dog formentlig ikke med Rette kunne inddrages under Profanbenyttelse. Det samme gælder Udøvelsen af det Lektorembede ved Domkirkerne, som allerede indførtes ved Kirkeordinansen. I Ribe holdt Lektoren sine latinske Forelæsninger over den hellige Skrift for Kanniker, Skoledegne og forstandige Borgere i det tidligere St. Barbara Kapel paa Sydsiden af Domkirkens Kor, hvor der var indrettet en Foredragssal. — Skønt den højere Skole fra katolsk Tid havde Tilknytning til Kirken, vil det ejheller i egentlig Forstand kunne betegnes som Profanbenyttelse af Kirkebygningen, naar en af Reformationstidens nye Latinskoler, saaledes som Skolen i Ringsted, tog en af Kirkens Tilbygninger i Besiddelse. Her er blot Tale om Benyttelse af en tiloversbleven Tilbygning. Ogsaa Kirkelader og Gildeshuse blev Skoler.

Bibliotek. Som en naturlig Følge af den katolske Gejstligheds Overlegenhed indenfor de litterære Sysler knyttedes Middelalderens Biblioteker til de større Kirker eller kirkelige Stiftelser, i første Række til Domkapitlerne. Undertiden kunde disse Bogsamlinger have Plads i selve Kirken. Den i 1419 afdøde Degn i Roskilde Laurits Jensen oprettede et Bibliotek i St. Sigfreds Kapel ved Domkirken. Det var Sædvane at testamentere Bøger til Kirkerne, og denne Skik holdt sig endnu en Tid efter Reformationen. Efter denne blev Biblioteker ved Kirker og Kløstre undersøgt, først for at fjerne papistiske Skrifter, senere for at indsamle værdifulde Værker og imødekomme Ønsker om Opretelse af Bogsamlinger ved Latinskolerne. 1554 paabød saaledes et Kongebrev Undersøgelse af alle de Bøger, som fandtes i Koret eller Sakristiet af Voer Klosterkirke. Ribe Domkapitels Bibliotek fandtes i Kapellet Betlehem, men flyttedes, da dette blev omdannet til Gravkapel, til St. Barbara Kapel. 1561 fik Bispem i Aarhus Brev om at samle alle de Bøger, som fandtes ved Domkirken eller tilhører den, samt de, der senere maatte blive givne dertil, til et

Bibliotek, der altid skulde blive ved Magt. Det siges dog ikke direkte, at dette skulde have til Huse i Kirken. 1573 udstedte Frederik den Anden Gavebrev til Skolen i Aalborg paa den Bog-samling, som afdøde M. Henrik Gercken havde efterladt sig; Bøgerne skulde registreres og indsættes i Vor Frue Kirke. To Aar senere omtales et Liberi, som man var begyndt at anlægge i Budolfi Kirke i samme Købsted, og indtil 1717 stod denne Bog-samling i et Kammer bag Koret. — I Fuglse Kirke paa Lolland viste Henning Gøye til Kærstrup 1596 Stedets Provst et kosteligt Liberi af alle Fakulteter, som han havde skænket Kirken til evig Ihukommelse og blivende Liggendefæ, og som da var anbragt ovenpaa denne Adelsmands Begravelsessted i Nordkapellet. Den i 1588 afdøde Provst Peder Hasling i Nykøbing paa Falster testamenterede sin Bogsamling til Brug for Stedets Præster, og den opbevaredes senere i et Skab paa Korets Syd væg. I det øvre Stokværk af det paafaldende høje Vaabenhus ved Hornslet Kirke opbevaredes Holger Rosenkrantz den Lærdes (død 1642) Biblio-tek, som senere udvidedes af Iver Rosenkrantz og af Præsten M. Rise, bl. a. med latinske og græske Klassikere. Helt op mod vor egen Tid fandtes Bibliotek i Flensborg Nikolajkirke, og omkring 1800 omtales det af Sognepræsten Peder Wandal (død 1659) skænkede Bibliotek i Magstrup Kirke ved Haderslev, som bl. a. indeholdt græske Haandskrifter. Det i 1806 oprettede Morsland Laanbibliotek fik Plads i et Aflukke i Nykøbing Kirkes Nord-osthjørne, hvor Døbefonten tidligere stod. Roskilde Stiftsbiblio-tek stod indtil 1859 i Riddersalen over Helligtrekongers Kapel ved Roskilde Domkirke. Universitetsbiblioteket paa Trinitatis Kirkeloft i København er for kendt til at behøve nærmere Omtale.

Bogudsalg. For Bogtrykkerkunstens Indførelse var det i Reg-len gejstlige Personer, som foretog Afskrivningen af Bøger og andre Manuskripter, og herved fik Boghandlen en naturlig Til-knytning til Kirken. Dertil kom den Omstændighed, at Marked-afholdelsen ved Kirker paa Valfarts- og Festsdage gav Boghand-lere Anledning til at rejse deres Boder eller Stader paa Kirke-

gaarde eller i Kirker. De saaledes falholdte Bøger skulde naturligvis helst omhandle religiøse Emner, men det var ingenlunde altid Tilfældet. Ved Siden af Bøger forhandlede Flyveblade, Vægtavler, Helgenbilleder, der efter Reformationen erstattedes af Skriftsprog og lignende Tryksager, som var efterspurgt i større Kredse. 1638 fandt Christian den Fjerde sig foranlediget til at give Bogførerne i Landet følgende Advarsel:

»Eftersom vi komme i Forfaring, hvorledes underskedlige Bøger og Skrifter, som Ulspil og deslige, saa og Ietfærdige Boleviser og andre utjenlige Viser, Digt, Fabel, Æventyr og ublu Kærlighedsbøger endog i Kirkerne paa mange Steder udi vore Riger Danmark og Norge, mange til stor Forargelse, at sælges, uanset dér alene Bøger fal skulde holdes og saadanne Skrifter, som til Opbyggelse tjene kunde og ikke til Forargelse og Nedbrydelse, da endog paa ingen Steder her udi vore Riger bør at lides (d. v. s. taales) Ietfærdige og forargelige Bøger, dog paa det ikke alene saadanne ublu Skrifter og Viser, medens og al anden Fabelværk, Ulspil og Æventyr af Kirker nu først kan vorde afskaffet, ville vi med dette vort aabne Brev strengeligen og alvorligen alle Bogførere, som i begge vore fornævnte Lande med Bøger handle, forbudet have, at de ikke herefter enten fornævnte Ulspil eller andre saadanne fornævnte unyttige Skrifter udi nogen Kirke fal haver, sælger eller afhænder. Saafremt nogen Bogfører sig herimod forbryder, da skal alle deslige Bøger og Ietfærdige Skrifter hannem fratages, og han efter sin Formue bøde til Kirken. Thi byde vi og hermed strængeligen befale alle vore Lensmænd, Bisper, Provster, Præster, Kirkeværger over begge fornævnte Riger, de flittig Indseende herudi have og alvorligen herover holde, som vedbør. Og paa det ingen Bogfører sig uafvidende mod dette vort Forbud skal forbryde, da ville vi, at Præsten og Kirkeværgerne til hver Kirke, som Bogførerne begære deres Bøger at sælge udi, skulle dennom om dette vort aabne Brev tilforn advare, og om Præsten til hver Kirke og Kirkeværgerne findes forsømmelige, Bogførerne herom at paaminde og advare, og Bogførerne tilstedes i Kirkerne saadanne forbudne utilbørlige Bøger og Skrifter at falholde, da

skulle de efter Lensmandens og Bispens Sigelse bøde til Kirken. . . . ».

Om Boghandlen i Københavns Fruekirke foreligger der særlig fyldige Oplysninger fra Tiden efter Reformationen. 1549 indrettede en Snedker et Liberi i St. Rochi Kapel ved denne Kirke, og her oprettedes et fast Bogudsalg, der 1561 blev udlejet til Boghandler Baltzer Kavs og efter hans Død 1583 til Hans Aalborg, der 1597 fik Lejekontrakt paa længere Sigt og samtidig sikrede sig Tilladelse til at opsætte et Skab til Bøgerne i Kapellet eller andet belejligt Sted i Kirken. Senere nævnes andre Stader i Kapellet, saaledes overtog Valentin Bogbinder et i Aaret 1606, medens Salomon Sartor, der tidligere havde staaet med sine Bøger paa en Plads, hvortil Fonten flyttedes, 1622 fik et andet i Kapellets Gang; tre Aar senere flyttede han efter Overenskomst med Hans Aalborgs Enke ind i selve Kapellet. Aktstykker vedrørende Frue Kirkes Boghandlere i Tiden efter 1614 er iøvrigt udgivet af H. F. Rørdam i Danske Magasin 5. Række I Bind, p. 133 ff., hvorfor der ikke her skal kommes nærmere ind derpaa. Blot skal det nævnes, at omrejsende Bogførere ogsaa slog deres Stader op i Kirken ved Siden af de faste Bogudsalg. F. Eks. betalte en tysk Bogfører, Just Styrz, 1559 Leje af et Stade i Vaabenhuset.

I Københavns Nikolajkirke havde Christian Cassuben Bogudsalg i 1660erne. 1553 stod Bogfører Hans Vingaard fra København med sin Svend i Malmø Kirkes Vaabenhus, og Kirkeregnskaberne fra 1555 nævner ogsaa Boghandlere der. Til Ribe Domkirke betalte Bogfører Hans Bremer fra Aarhus for et Stade under Efteraarsmarkedet 1599, og i første Halvdel af det 18de Aarhundrede kunde man endnu købe Bøger og Viser i Domkirken. I Aarhus Domkirke fik Fru Else Marsvin 1625 Gravsted i en Del af Nordkapellet, »som Bogføreren plejer at staa«, men dette betød ikke, at Boghandlen i Kirken var forbi, thi 1647 modtog den Leje af to Stader for Bogførere. I Kirkeregnskaber fra Horsens finder vi lignende Indtægtsposter: 1687 »En Boghandler for Stade i Kirken 2 Mark«, 1693 »Tre Bogbindere for Stade i Kirken St. Hans Marked 1 Rigsdaler«, efter Mikkelsmarked samme Aar »En Bogbinders Kone betalt 2 Mrk. for et Stade i

Kirken ved Marked«, og endelig 1694 »Sophie Bogførers for at staa i Kirken til St. Michaels Marked 2 Mark«. Til Viborg Domkirke drog Bogbinder Bertel Wolche fra Aalborg med sine Bøger ved Snapsting og anden gunstig Lejlighed, og omkring 1685 var der tre eller fire Stædepladser i denne Kirke. I St. Knuds Kirke i Odense holdt Peder Havbold af og til sit Udsalg i det 17de Aarhundredes senere Del.

Markedsboder. Anden Handel. Markeder opstod paa Steder, hvor Folk samledes i stort Tal paa bestemte Tider af Aaret. I Middelalderen gav Kirkens særlige Fester eller Højtider Anledning til Markedafholdelse. Ved Kermesse eller paa andre særlige Fest- eller Afladsdage strømmede Andægtige, Syge eller Afladsøgende med deres Paarørende til den paagældende Kirke, og der var da en særlig god Lejlighed til at handle. Markedsboderne rykkede Kirken nær og trængte ikke sjældent ind paa Kirkegaarden, ja ind i selve Kirken. I Købstederne var jo Torv og Markedsplads hyppigt Kirkens nærmeste Nabo, og i Landsbyerne laa Torvets Forgænger, Gadepladsen med Bystævnet, hyppigt ud for Kirken. Ogsaa udenfor Markedstid var Handlende tilbøjelige til at tage Opstilling ved Kirken. Paa Søndage lod Oluf Bager Klæde sælge i Alenvis paa fynske Kirkegaarde. I vor egen Tid huskes Kagekonen foran Landsbyens Kirkegaardslaage.

Lollands Gejstlighed klagede 1579 over, at der sommesteds kom Fremmede med deres Varer og vilde bruge Købmandsskab om Søndagen paa Kirkegaarden eller udenfor denne. I Aarhundredet efter Reformationen maatte Regeringen atter og atter udstede Forbud mod Søndagshandel ved Kirketid, samtidig med, at den Gang paa Gang foretog Omlægninger af Markeder, dels ved at henlægge dem fra Søn- og Helligdage til Hverdage og dels ved at flytte dem bort fra saadanne Kirker, hvor der efter gammel Sædvane skete Misbrug. Om ikke eneste Aarsag, saa var Markedets Profanering af Kirke eller Kirkegaard en af Bevægrunde til saadanne Paabud. Allerede Christian den Anden søgte — dog utvivlsomt af Hensyn til Købstednæringen — ved sine Privilegier for Købstederne paa Sjælland og Smaalandene

af 1521 at forbyde Markeder paa Landsbyer, Kirkegaard, Herregaarde, Klostre og Præstegaarde.

1489 nævnes Viborgernes Stadelpladser ved Marked paa Vester-vig Kirkegaard. 1540 traf man i Ribe Bestemmelser om Ordningen af Markedsboder paa Domkirkegaarden. Boderne skulde bygges paa Kirkegaardens nordre Del, saaledes at Købstadens egne Kræmmere stod i Række langs med Kirken og de fremmede Kræmmere overfor dem paa den Side, der vendte ud mod Bod-delsgade. Saa længe der var Plads paa Kirkegaarden, maatte ingen Boder opsættes paa Gaden. Fire Aar senere solgte Ribe Kapitlet til Byen syv Boder, som stod paa Kirkegaarden ud til Torvet. — 1561 forbød Provsten Kirkeværgene i Sæddinge paa Lolland at tillade nogen, hvem det end var, som kom til Sæddinge Marked Trinitatis Søndag, at opslaa deres Boder paa Kirkegaarden eller græsse deres Heste der. 1585 flyttedes det Marked, der tidligere var holdt Vor Frue Dag nativitatis (8de September) i Lerup By, til Han Herreds Tingsted, da Stedets Præst havde klaget over, at Kirkegaardsdiget blev nedbrudt af Kødmande til Gruer og Hytter, og at Vaabenhusedøren var bleven opbrudt og Kvæg drevet derind. Ved samme Lejlighed oplyses det, at dette Lerup Marked havde sin første Begyndelse fra den pavelige Aflad og da kun besøgte af en eller to gaaende Kræmmere, der drev nogen Smaahandel; men Aar for Aar var det bleven besøgt af flere og flere Købmænd og Almuesfolk. Markedets Tilknytning til Kirken er herved tydeligt udtalt, derimod nævnes det ikke, at der fandtes en Helligkilde, Vor Frue Kilde, Vest for Kirken.

Det vilde ikke falde vanskeligt at oplede flere Eksempler paa Markedafholdelse paa Kirkegaard, især ikke ved saadanne, hvor der fandtes en Helligkilde eller andet Maal for Valfart. Adskil-ligt sværere er det at finde danske Vidnesbyrd om Handel indenfor Kirkens Mure, naar der ses bort fra den allerede omtalte Boghandel. Fra Udlandet er Forholdet imidlertid velkendt. Sorø Klosterregnskaber fra 1560erne viser, at fremmede Købmænd dengang solgte Varer saasom Peber og Ingefær i Kirken, og Ribe Tingbog fra 1612 røber, at en Buntmager havde haft Stade i Dom-

kirken ved tre Markeder. Endnu op i det 19de Aarhundrede var der Markedsboder i Slesvig Domkirkes Korsgange.

Gilde. Kun faa Kilder omtaler den middelalderlige Skik at holde Maaltid eller Drikkelag i Kirken ved Bryllup, og kun Andtydninger kan, efter at være sammenholdt med Paralleller fra andre Lande, tages som Vidnesbyrd om, at ogsaa andre Gilder kan have fundet Sted i det indviede Hus.—I »En Tractat« skriver Peder Palladius angaaende Bryllup: »Her skal man ramme Maade med, at det bliver ikke for meget eller for mange Dage, ejheller med stor Overflodighed, efterdi at den Huggetonde er aflagt, og Bryllupsfolkene maa ikke heller æde og drikke i Kirken eller gore et Dansehus af Kirken, thi det horer Djævelens Børn til og skeer til Guds store Bespottelse«. Videre hedder det i Palladius' Visitatsbog: »... ingen tilstede at ride eller rende ind paa Kirkegaarden i Bryllupstid, det horte Djævelen til saa vel som den Slemmen og Demmen, man havde i Kirken paa anden eller tredie Bryllupsdag, det er aflagt til Landsting«, og senere sammesteds: »... ikke den Slemmen og Demmen og Dansen med Pibe og Tromme, som skete her udi Sjælland inden Kirkedørene om Mandag eller Tirsdag i Bryllupsugen, det horte Djævelen af Helvede til og er derfor aflagt til Landsting ved Kongens Sværd«. Her har altsaa foreligget en fra Papismen arvet Skik, som man med ganske særlig Strængthed, Trusel om Dødsstraf ved Kongens Sværd, søgte at afskaffe. Men det gik dog ikke saa let hermed. 1564 noteredes paa Roskilde Landemode, at ved Bryllupper maatte Maden eller Drikkevarerne ikke bringes ind i Kirken, at der ikke skulde holdes Ædegilder og Drikkegilder der, og Aaret efter paalagdes det sammesteds, at Præstemænd ikke maatte være Køgemestre eller beflitte sig noget med Huggeretonde. 1573 omtaler N. Jespersen i sin Gradual »Utugt af drukne Folk, Spillemænd, Mad og Drikke i Kirken«. Skikken kendes ogsaa pletvis fra de andre nordiske Lande, saaledes forbød man paa Gotland Folk at komme drukne paa anden Bryllupsdag, »forklædt eller uforklædt med Øl eller anden Drik til Kirken«. — I senere Tid omtales den som opretholdt visse Steder

i Landet, dog nu saaledes, at Maden eller Drikken indtoges paa Kirkegaarden eller foran Indgangen til denne paa den aabne Plads, som i en Del sonderjyske Sogne bærer Navnet Brudepladsen. Netop i Sønderjylland og Ribeegnen synes Sædvanen at have holdt sig længst. Om Oksby i Tiden ved 1840—50 meddeler Morten Eskesen i sine Erindringer, at det var Skik, at man bragte »gode Sager med sig fra Højtidsgaardene og til Kirken, hvor der da blev ovet en storartet Gæstfrihed lige udenfor Kirkegaardsporten, hvor Vognene holdt med Mad og Drikke, baade Øl og Brændevin. Jeg blev noget sær ved det, da jeg første Gang, jeg var i Oksby Kirke, blev taget under Armen af en ungdommelig, munter Mand, som jeg aldrig før havde set, ført ud af Vognen og med stor Venlighed budt Krims (en Slags Kage) og en Taar paa Brudeparrets Velgaaende«.

Naar nyere Tids Folkeskik vedrørende Maaltid og Drik udenfor Kirken ved Bryllup kan føres tilbage til Middelalderens Gilde i selve Kirken, saa maa det være et Spørgsmaal, om ikke ogsaa andre fra nyere Tid kendte Skikke med tilsvarende Traktement ved Kirken har fulgt samme Udviklingslinie, selvom de næppe kan have været saa indgroede som Bryllupsskikken. I danske Folkelivsskildringer fra 18de og 19de Aarhundrede forekommer nu og da Meddelelser om Traktement ved Kirken saavel ved Daab og Kirkegangskoners Indledning efter Barnefødsel som ved Begravelse. Ved Daab i Ods Herred blev medbragt Mad saaledes efter Kirketjenesten uddelt ved Vaabenhusdøren, og det gjaldt om, at alle, der ikke havde taget Del i Dagens foregaaende Gildesmaaltid, nu fik Del i Maden. Ifølge en af Tang Kristensens Optegnelser havde Bønderne i Skæve i Vendsyssel »langt ned i Tiden holdt Gravøl, efter at Liget var sat i Jorden, uden for Kirkegaarden; de havde Smørrebrød og Brændevin med i Overflod«. Her er maaske ikke Tale om det egentlige Gravøl, men dette Maaltid, ved Graven eller i Kirken, er velkendt fra andre europæiske Lande. — Folkevisen nævner Dans paa Kirkegaard.

Vedrørende Gildesskikke i Kirker ved Aarets Fester og Højtider foreligger der sparsomme Meddelelser, og ogsaa her er enkelte ældre Kilder for Haanden. I Ærkebiskop Birgers Synodal-

statuter, trykt 1514, forbydes, at »nogle i visse Kirker, Kapeller eller Kirkegaarde paa visse hellige Aftener og Nætter, især St. Johannes den Døbers og Budolphi, uden Frygt for Gud vedblive med hedenske Skikke, idet de opføre Danse, tage Billederne (∴ Helgenfigurerne) ned fra Altrene, synge de skændigste Sange og udøve andre overtroiske Misbrug, som de aarlig plejede at udøve«. I det 17de Aarhundrede huskede man endnu paa Föhr, at de nordfrisiske Jomfruer tidligere havde danset det nye Aar ind foran Vesterlandsför Kirkegaardsportal. 1564 blev der paa Roskilde Landemode nedlagt Forbud imod, at Præster tog Offer af Majgreven og hans Følge af unge Bondekarle, der første Søndag i Maj drog bevæbnede og drukne ind i Kirken. — Maaske kan et og andet Træk af gammeldags dansk Folkebrug betragtes som den sidste Udløber af lignende Skikke, saaledes det paa Mors erindrede, at Børnene i Erslev alle skulde løbe op paa Kirkegaarden for at lege, medens Kløkkerne Juleaften ringede Julen ind.

Det kan diskuteres, om de her berørte Sædvaner ved Familie- og Aarsfester kan betegnes som profane. De hører til de forskellige Brug, som den katolske Kirke mødte paa sin Vej frem gennem Europa og ofte maatte tolerere, saaledes at de officielt eller uofficielt kunde glide ind som lokale Kirkeskikke. — Som Befordrer og Opretholder af saadanne Kirken paatvungne Festskikke staar i første Række Gildesvæsenet, saaledes som det fremtraadte saavel i de primære, i Landbefolkningens Lag naturligt fremvoksede Gildesorganisationer, som i de sekundære, navnlig fra Købstederne kendte Helgengilder. Gennem Gildeskraaer og andre Kilder ses, hvorledes Samdrikken og Fællesmaaltidet ved Festerne indebar sakramental Værdi. Skridtet fra Gildeshuset til Kirken var ikke langt. Gilder kunde have egen Præst og Kapel ved en Kirke, og udenlandske Kilder viser, at Gildesbrødrene meget vel kunde møde til Højtidsbordet i dette Kapel eller andetsteds i Kirken. Det af Christian den Første stiftede Ordensbroderskab, hvoraf Elefantordenen opstod, havde Tilknytning til det ligeledes af Kongen stiftede Helligtrekongers Kapel ved Roskilde Domkirke og har haft Mødesal i den saakaldte Riddersal i Ka-

pellets andet Stokværk. Her er utvivlsomt afholdt en Del af Broderskabets »højtidelige Dage og Værtsskaber«, hvori Kong Hans ifølge Ove Bilde altid deltog. Det er sandsynligt, at dette Eksempel ikke er det eneste, og at enkelte af de Rum, der kan træffes i øvre Stokværker i Taarne og Tilbygninger ved danske Kirker, kan forklares som Gildesstuer for Kalenter eller Helgengilder. Paafaldende er det, at flere Kirker har to middelalderlige Vaabenhuse, og den ovenfor nævnte Tradition om senere Tids Fællesspisning i Vaabenhusedøren kan maaske tyde paa, at saadanne Tilbygninger kunde benyttes af Landsoggenes Gildeslag. — Det vilde føre for vidt her at gaa nærmere ind paa de fra Europa kendte sakramentale Maaltider i Kirke eller paa Kirkegaard eller paa de især fra den græsk-katolske Kirke kendte Spise- eller Gildesrum, hvoraf der i en Kirke kunde være ét for Kvinder og ét for Mænd.

Det sparsomme danske Materiale, som her har kunnet samles vedrørende Gilder i Kirken, tillader ikke almindelige Slutninger. Men det kan dog anføres som paafaldende, at adskillige af de middelalderlige Gildeshuse, hvis Beliggenhed er nærmere kendt, er opført paa eller op til Kirkegaarde. Kendskabet er saa at sige begrænset til Gildeshuse i Købsteder, medens der kun undtagelsesvis foreligger nærmere Oplysninger om Gildeshuse, eller som de ogsaa kaldtes Gildeslader, i Landsognene. Kirken i Vranum Syd for Viborg filmageskiftede sig 1465 Gildets Hus der, saa der er Grund til at antage, at det har ligget nær denne. De primitive aabne Gildesvale for de bornholmske Sognegilder laa fortrinsvis ved Kirkerne. Olaus Magnus meddeler vedrørende Sveriges seneste katolske Tid, at Befolkningen plejede at afholde fromme Fællesmaaltider ved visse Højtider »i et stort Hus ved Kirken, bygget til dette Formaal«. Fra senere Tid kendes svenske Gildesstuer til Bryllupsgilder, og her kunde den symbolske Sengeledning finde Sted i en af Kirkens Tilbygninger, f. Eks. Sakristiet. I Danmark forbød Christian den Anden ved sine kortvarige Bestemmelser om Indskrænkning af Overdaadighed Almuen paa Landet at indbyde flere Gæster, end deres daglige Stuer kunde rumme; Lader maatte ikke benyttes hertil, ej heller maatte nye Huse opføres til dette Brug. — Ved anden Lejlighed har Forfat-

teren udtalt Formodningen om, at en Del af de saakaldte Kirkelader kan have tjent som Gildeshuse.

I Forbindelse med ovenstaaende kan maaske ogsaa anføres, at en Del af de store Købstedkirker saa sent som i det 17de Aarhundrede fik legaliserede Vinkældere, saaledes Domkirkerne i Lund, Roskilde og Ribe. Overhovedet har det været almindeligt i ældre Tid at holde *Udskænkning* i Nærheden af en Kirke. Mange har aabenbart været tilbøjelig til at drikke, naar de var naaet frem til Kirken, og at tørstige Sjæle hist og her kunde se sit Snit til at tage sig en Hjertestyrkning under Guds-tjenesten, rober Betegnelser som Brændevinsgangen eller lignende, knyttet til visse Stolestader, f. Eks. i Nykøbing Mors og Thisted Kirker. — Fra de første Menneskealdre efter Reformationen foreligger en Række Forbud mod Præsters Krohold og Ølsalg, ligesom Folkelivsskildringer fra senere Tid betragter det som en almindelig Sædvane i mange Egne, at Følget ved Barnedaab eller Bryllup spiste og drak i Præstegaarden, sjældnere hos Degnen, umiddelbart før eller efter Kirkegangen. Maden var dog som Regel bragt med af Værtsfolkene fra Hjemmet ligesom ved den foran omtalte Spisning ved Vaabenhusdøren. I større Sogne havde man undertiden Husrum dertil ved Kirkestalden, hvor udenbys Kirkegængere opstaldede deres Heste. Af disse saakaldte Kirkestalde, Hestelader, Staldlader eller Kirkehuse og af Kirkelader opstod undertiden Kroer, f. Eks. i Vissenbjerg paa Fyn, og ikke uden Grund siger man, at Kro ligger ved Kirke.

Herberg? Det er ikke helt usædvanligt, særlig ikke i Optegnelser fra det 17de og 18de Aarhundrede, at træffe Sagn eller Paa-stand om, at en Præst eller Munk i fjævn Fortid har boet i en eller anden Kirke. Saadanne Paastande er i Reglen knyttet til de Kirker, der har et beboeligt Kammer, hvis Tilstedeværelse maatte være tilstrækkelig til at fremkalde Tanken derom. Er Rummet lille, tales der som foran nævnt om Præstens Skjul, et Begreb, som ogsaa kendes fra Norge og England. Man kan næppe lægge nogensomhelst Vægt paa saadanne sagnagtige Overleveringer i de enkelte Tilfælde, men ganske usandsynligt er det

ikke, at Kirker, der i Middelalderen er blevet betjent af præsteviede Munke fra et Kloster i Egnen eller af andre Løbepræster, kan have haft et særligt Herberg for det Tilfælde, at Præsten maatte overnatte paa Stedet. Hvad specielt de første Aarhundreder af vor Middelalder angaar, saa er Kendskabet til de herhenhørende Forhold meget begrænset. Der er ved enkelte Landsbykirker, saaledes f. Eks. Hunseby paa Lolland, Tegn paa, at der har boet smaa Klerkesamfund, og saadanne har meget vel kunnet have haft den samme bygningsmæssige Tilknytning til Kirken, som vi i det større kender fra Domkapitler og Klostre.

Kan der ikke siges noget afgørende om Præstens paastaaede Herberg i selve Kirken, saa forholder det sig anderledes, naar det gælder Herberg paa Kirkegaarden eller op til denne. Ved Jyllinge Kirkegaardsmur paa Sjælland havde Æbelholt Kloster et grundmuret »Kirkehus«, hvor Præstemunkene logerede, naar de kom til Kirken for at forrette Tjeneste. Ganske sandsynlige bliver derfor enkelte Traditioner om lignende Forhold, og der er ikke Grund til at tvivle om Rigtigheden af den af T. B. Bircheroed nedtegnede Overlevering, at grundmurede Huse laa op til Ubberud og Trøstrup-Korup Kirkegaardsmure paa Fyn. Munkene tog ind der, naar de var kommet fra Odense og ikke kunde tage tilbage samme Dag for ondt Vejr. Saa meget sandsynligere bliver denne Meddelelse fra Tiden omkring 1700, naar det ses, at Biskop Peter i Odense 1335 overdrog Prioren i St. Knuds Kloster og hans Efterfølgere at lade Ubberud Kirke betjene af præsteviede Munke eller andre Præster, og at Kirken ved Reformationen tilhørte Klostreet. Forhold som de her nævnte bringer Tanken hen paa de ovennævnte Kirkestalde eller Hestelader, som, naar Kirken havde en Fæster eller Tjener boende deri, kaldtes Kirkehuse. Heri kunde der i nyere Tid være en Stue for Præsten, naar Kirken var Annex, eller, som f. Eks. i Janderup eller andre store Sogne, for Sognebørnene. Fra Sverige kendes Sognestuer. En almindelig Herbergforpligtelse, som netop sædvanligvis knyttedes til Kirker, Klostre, Præstegaarde og Gildeshuse, hvilede ogsaa, om end maaske kun visse Steder, paa saadanne Huse eller Lader. I den nu forsvundne, grundmurede Kirkelade

ved Ørum Kirke i Djursland skulde der forhen til enhver Tid findes Lys og Brændsel til Rejsende. Man erindrer Finderup »Lade«, hvori Erik Klipping ifølge Folkevisen søgte Herberg i Mordnatten, og de Lofthouse eller Herberger, der kendes fra en Del Præstegaarde (Ingstrup, Lunde, Volstrup, Haverslev m. fl.). Kirkeladen ligger undertiden i Præstegaarden. I Horne Præstegaard paa Fyn findes et middelalderligt Stenhus med Kamin.

Skuespil. Ligesom Gilderne har ogsaa Processioner og Skuespil i Kirke og paa Kirkegaard i Middelalderen haft kirkelig Betydning. Som levende Billedbøger benyttedes gejstlige Skuespil overfor Menigheden, der ved Synet af de oprullede Scener af Kristi Fødsels- eller Lidelseshistorie eller af Helgeners Levned modtog Indtryk, som den ikke selv var i Stand til at skaffe sig ved Læsning af den hellige Skrift eller Legenderne. Spillene knyttedes til de Højtidsdage, hvis Tekst i Skriften de illustrerede, eller til en Helgens Festdag. Komedier med verdsligt Indhold, ja selv Narrespil, kunde dog ogsaa finde Hus i Kirker. De gejstlige Spil foregik først som Led i Gudstjenesten, senere i Tiden blev de løsnet derfra. — I Danmark har Efterklang af et saadant Festspil med tilhørende Procession holdt sig i de Optog, hvorved udklædte unge Karle eller Born, forestillende de hellige tre Konger fra Østerland, syngende drog omkring fra Hjem til Hjem Helligtrekongers Aften med en lysende Stjernelygte.

Efter Reformationen mistede Skuespillet ikke straks sin Forbindelse med Kirken, da Latinskolens Disciple bar Traditionen videre. Allerede i katolsk Tid maa Domskolernes Disciple og Kordrenge have medvirket i gejstlige Spil. Vedrørende Skolekomediens Historie i Danmark foreligger der i øvrigt Litteratur; vi skal ikke komme nærmere ind derpaa, men blot nævne enkelte Skuespilopførelser indenfor Emnet. I Pinsen 1573 spillede Disciple i Helsingør Komædie paa en af Købstedens Kirkegaarde. 1635 opførte Disciple i Slesvig paa Latin Terents »Andria« i Korret i Byens Domkirke, men udviste en saa usømmelig Opførelse, bl. a. ved at fremstille en Fødselsscene foran Højalteret og lade en af Kirkens udskaarne Figurer forestille Barnet, at Øvrigheden

senere modsatte sig Opførelsen af en anden klassisk Komædie paa dette Sted. Aaret efter fik en Trup Gøglere Tilladelse til at fremføre Komædien »Lazarus og den rige Mand« ved Kirker i Haderslevengen efter endt Søndagsgudstjeneste. Endnu 1706 fik Skolen i Aalborg Bispens Tilladelse til at spille Komædien om Lazarus i Budolfi Kirke. Skolekomædier paa Kirkegaardene var ret almindelige i enkelte større Købsteder. I Ribe var Palladsjorden Sydøst for Domkirken udlagt til Friluftscene og Festplads. Forordningen af 19. Maj 1676 forbød Komædiespil paa Son- og Heligdage.

Arkiv. Kirkernes Arkiver opbevaredes som Regel i selve Kirken eller i Sakristiet. Paa Roskilde Landemode hed det 1579, at Præster og Kirkeværgere skulde efterse, hvad der maatte findes i Kirkerne af gamle Breve vedrørende Kirkegods m. m., og dette »i« kan sikkert tages bogstaveligt. De mindre Kirker, der ikke besad større Ejendomme, kunde nøjes med en Brevkiste eller et Skab, hvori saavel Breve som Pengebeløb eller andre Værdigenstande laa under Laas og Lukke. Saadanne jærnbeslaaede Egetræskister kan endnu træffes i Kirker, og de omtales undertiden i Kirkeregnskaber og Inventarer. I Kærums Kirke paa Fyn fandtes saaledes 1644 en stor Jærnbindekiste samt et lidet jærnbundet Skrin til Kirkens Breve. Ifølge Degnen L. Høyer var der i Grevinge Kirkes Skriftestol fra 1585 indrettet et Skab til Kirkens samt Præste- og Degnekaldets Dokumenter, men der fandtes i Sakristiet en ældre Kiste med Smaarum med Paaskrifter, der viste, at de i 16de Aarhundrede havde rummet Arkivalier.

De Kirker, som i Middelalderen ejede betydeligt Gods, laa inde med et ret stort Arkiv. I Roskilde Domkirke findes endnu det meget store Skab, hvori Domkapitlets Arkiv opbevaredes, saaledes som Skuffernes Paaskrifter viser. I andet Stokværk af denne Kirkes Kapitelshus fandtes ogsaa det saakaldte Brevkammer, hvorved der er truffet forskellige Skjulerum til Værdigenstande. — Lunde Domkapitel havde 1294 Arkiv i Sakristiet, og Viborg »Stiftskiste« stod efter Reformationen, og vel ogsaa tidligere, i Domkirkens Sakristi. Den lollandske Gejstlighedens Fæl-

lesarkiv blev 1575 samlet i »Landekisten« i Stokkemarke Kirke. 1647 befalede Christian den Fjerde, at Kirkernes og Gejstlighedens Dokumenter skulde samles i Landekisterne. — Da de færreste Privatbygninger var opført af Grundmur, maatte en Kirke være et forholdsvis brandsikkert Opbevaringssted. Dertil kom Fordelen ved den Beskyttelse, som Kirkens Helg maatte give. Af disse Grunde fik ogsaa verdslige Arkiver undertiden Plads i Kirker. Det kunde være Tilfældet med Købstedarkiver. Ribe Købsteds Arkiv stod i Domkirkens store Taarn indtil 1594. Kolding By betalte 1618 for en ny Egekiste at indlægge og forvare Byens Breve udi, som findes udi Kolding Kirke udi Sakristiet, og endnu ved Midten af 18de Aarhundrede havde Thisted By sine Privilegier i en Kiste i Sakristiet. — Landsbyen Radsted paa Lolland opbevarede i Slutningen af det 17de Aarhundrede sin Vedtægt i Kirken, ikke hos Oldermænden, og det har maaske her som andre Steder været Skik at oplæse Vedtægten ved Kirkestævne en Gang om Aaret. — Godsarkiver og andre Privatarkiver indsattes ogsaa i Kirker. Hr. Axel Petersen Thot til Hærlof havde en Kiste staaende i Sakristiet i Lunde Domkirke, indtil hans Arvinger udtog den 1447. Samme Aar omtales en Adelsfamilies Breve i Sortebrødreklostret i Lund. 1575 nævnes Brevkammeret i Nordkapellet ved Viborg Domkirke. Det hed sig, at en Del af den jyske Adel havde henført Brevskaber og Dokumenter dertil under Skipper Clements Fejde. 1681 fandtes der endnu i Brevkammeret 20 Kister og lige saa mange Skrin med gamle Breve. 1584 gav Frederik den Anden Ordre til, at Brevene paa det nylig bortskodede Bekkeskov Kloster for Ildebrands og anden Skyld skulde sættes i Forvaring enten i et Hospital eller i en Kirke i den nærmestliggende Købsted. 1615 fandtes i Hee Kirke et Skrin med Breve vedrørende Hovedgaarden Voldbjerg i Hee Sogn, og 1627 registrerede to Adelsmænd afdøde Otto Banners Breve i Herrested Kirke paa Fyn. — I de københavnske Kirker hensattes mange adelige Brevkister. 1599 nævnes en Brevkiste i Frue Kirke, 1606 Breve i Helliggejst Kirke, hvorved maaske skal forstaaes Helliggejsthuset, 1707 gamle Breve i Vor Frue, Trinitatis og Niko-

laj Kirker. Fra Frue Kirkes Sakristiloft overførtes Adelsbrevene til Geheimearkivet efter Københavns Brand 1728.

En særlig Form for Arkiver i Kirker opstod, da Regeringen paabød Tingbøgers Førelse. I Recessen af 13. December 1558 hedder det: »Alle Breve skulle registreres, som udgives paa Tinge og Raadhus. Item skal hver Tingskriver have en Tingbog, udi hvilken han skal indtegne alle Domme, Skødebreve, Vidner og alle andre mærkelige Breve, som gaar til Tinget udi hans Tid, med samme Brevs Dato. Og naar samme Skriver dør eller udi andre Maade skilles ved Tinget, da skal den Bog indlægges udi Fjerdingskirke eller udi Landekiste udi hvert Herred eller udi anden god Forvaring, paa det hver kan forfare, om Behov gøres, hvis tilforne forhandlet er.« Dette Paabud gentoges senere, bl. a. i aabent Brev af 29. Marts 1573. — De saakaldte Fjerdings- eller Herredskirker har saaledes kunnet tjene som Herredsarkiv. 1637 vedtoges det at anskaffe et Skab til Tingbøgerne i Skads Kirke, og Skabet fik vistnok Plads i Koret. I Hee Kirke, der var Fjerdingskirke, hvorved Hing Herredsting afholdtes, skal Herredets Arkiv have haft Plads i Taarnets andet Stokværk, hvor der ved Taarnets Opførelse i ældre Middelalder var indrettet et Kammer i Nordsiden. I Aakirkes Taarn staar endnu Landstingskisten. — Kirkers Forbindelse med Ting skal senere blive berørt.

Depositum. Ligesom Arkivalier kunde ogsaa andre værdifulde Ejendele deponeres i en Kirke. 1549 forlød det, at en Adelsmand havde indsat en Kiste med Smykker, Sølvgenstande og andet i St. Hans Kirke i Odense. Hvorledes Præster eller andre i urolige Tider kunde gemme Værdigenstande i Kirker er omtalt foran. — Herreløst Gods blev undertiden midlertidig deponeret i Kirker. 1560 gav Frederik den Anden Ordre til, at Sejlene fra et ham tilhørende Skib, der var strandet paa Læso, indtil videre skulde ophænges i Kirken (jfr. p. 239).

En Særstilling indtog Fjerdingskirkerne i Jylland og Herredskirkerne i Østdanmark. I en saadan Kirke, hvorved Herredstingstedet ofte ses at have ligget, og hvori Tingbøgerne kunde indlægges, kunde en Debitor deponere det skyldige Beløb, naar

Kreditor paa Forfaldsdagen nægtede at modtage det eller af anden Grund ikke fik det i Hænde. Hermed havde Skyldneren indløst sine Forpligtelser. Forholdet maa have haft en særlig Betydning ved Indløsning af pantsat Jordegods, idet det sikrede Debitor imod Laangiverens uberettigede Forsøg paa som ufyldstgjort Panthaver at erhverve Ejendomsret til Pantet. Deponeringer i Herredskirken omtales i Erik Klippings Forordning af 1284, hvor det drejer sig om Erlæggelse af Afgiften Stud. Fra og med Begyndelsen af det 15de Aarhundrede forekommer ret mange Eksempler derpaa ved Indløsninger af Pantegods. Af et Tingsvidne fra 1423 ses, at Indløsning i et Tilfælde var indlagt i Domkirken i Lund. Vedrørende disse Forhold kan i øvrigt henvises til O. Niensens Afhandling om Herredskirker i Ny kirkehistoriske Samlinger III. — I denne Forbindelse kan ogsaa nævnes, at en Mand, som 1665 fik Kendskab til et Tyveri i Karleby Sogn paa Falster, raadede Tyven til at lægge den stjaalne Pung ind i Tingsted Kirke, og at det fundne Hoved af en myrdet Kvinde 1729 opbevaredes i Hem Kirke, medens den retslige Undersøgelse stod paa.

Raritetssamling. I Middelalderen modtog Kirkerne som bekendt ved testamentariske Bestemmelser og andre Gaver adskillige Kostbarheder, der enten kunde gøres i Penge eller benyttes i ændret eller uændret Skikkelse til Alterkar, Relikviagemmer eller blot til Kirkens Pryd i Almindelighed. Hyppigt havde saadanne Gaver Form af kunstfærdigt forarbejdede Drikkekar af ædelt Metal eller af et eller andet sjældent Materiale. Fra udenlandske Kirker kendes saaledes Kar eller andre Beholdere af Halvædelsten, Konkylje, sydlandsk Nød, Drikkehorn af Elfenben m. m. Pilgrimme eller Korstogfarere havde særlig Lejlighed til at hjembringe Sydens Skatte, og Kirkerne rundt om i Europa fik deres Andel deraf. Det blev dog ikke alene ved de forarbejdede Ting, men man kunde ved Altre eller i Sakristier, særlig i Domkirkerne, se allehaande Rariteter saasom Strudsæg, Forsteninger, ejendommelige Dyrs Knogler, Meteorsten og andre Prøver paa Naturens Vidundere, hvortil man undertiden knyttede symbolsk Betydning

eller Forestillinger om Jærtegn. Andre Genstande kunde have Forbindelse med en Helgen eller med en anden historisk eller mytisk Skikkelse. — Samlinger af denne Art maatte vække Befolkningens Nysgerrighed, og de kunde ligefrem tjene til at lokke Folk frem til Kirken.

I Kunstmuseets Aarsskrift 1921—23 har Francis Beckett (»Sakristi og Kunstammer«) samlet Oplysninger om Klenodier i Kirker, og mellem disse træffes ogsaa Genstande som Krystalsten og to Grifæg (∩; Strudsæg), der fandtes i Ribe Domkirke 1312. I øvrigt foreligger der kun sparsomme Meddelelser om Rariteter i danske Kirker, men de udbredte Sagn om Alterkalkens Herkomst fra de Underjordiske viser, at man engang har haft let ved at betragte selv de hellige Kar som en Slags Kunstkammersager. — Velkendt var Dronning Margrethe-Minderne i Roskilde Domkirke, Hvæssestenen og Vadmelsbanneret, som Kong Albrecht sendte hende, og Dronningens Kjole, der nu som det eneste bevarede er at se i Uppsala Domkirkes Klædekammer. Til kirkelige Kunstkammersager maa ogsaa regnes de saakaldte absaloniske Sager fra Sorø og den dertil hørende Stav fra Roskilde Domkirke. Ogsaa Genstande, der oprindeligt havde været sakrale, kunde senere glide ind mellem Kirkens Rariteter, f. Eks. Gunildskorset. — Ifølge Rydaarbogen tilegnede Henrik Æmeltorp sig Stærkodders Kæmpetand ved sine Hærgninger paa Sjælland eller de sydlige Øer, og den har muligvis været opbevaret i en Kirke. I alt Fald beretter et sønderjysk Sagn senere, at Tanden havde ligget i Lunde Domkirke, og tilføjer en Beretning om, hvorledes Sigfrid slog to af Stærkodders Tænder ud i en Kamp. I Middelfart Kirke findes endnu Ben af en Hval, som blev fanget i Lillebælt i Aaret 1603, og Hvalknogler har ogsaa hængt i udenlandske Kirker, f. Eks. i Wittenberg Slotskirke og i Jüterborgk Nikolajkirke. I Birkerød Kirke ophængtes Henrik Gerners Fangelænker. I Rønne Kirke paa Bornholm laa indtil 1661 et eller flere »Stenbrød«, som skulde stamme fra en Bagning der i Byen under en Dyrtid 1592. Det forlød herom, at en Kone overfor en Tigger foregav at mangle Brød, idet hun sagde: »Gid hvert Brød, jeg har i Huset, maa blive til Sten«. Men hun havde netop en Bægt i

Ovnen, og Gud straffede hende derfor ved at forvandle hvert Brod til Sten. Hver Kirke paa Bornholm skal have faaet et af disse Stenbrod, der maatte kunne vise Menighederne, hvor galt det kan gaa den, der ikke giver den Fattige sin Skærv. Indtil Svenskekrigen hang i Herlev Kirke ved København en Pil, hvormed Kong Hans eller, som det ogsaa og utvivlsomt med større Ret hedder, Christian den Første i et Slag skulde være bleven saaret i Munden. Det fortaltes, at Kongen i det farlige Øjeblik paakaldte Treenighedens Beskyttelse, og derfor, da han slap med Tabet af et Par Tænder, lod Pilen hænge op i Herlev Kirke, der var viet til Treenigheden. Saafremt Pilen har været et Minde om Slaget ved Brunkebjerg, er det et ejendommeligt Træf, at ikke alene Treenigheden men ogsaa St. Jørgen, som Svenskerne anraabte i dette Slag, er afmalet mellem Herlev Kirkes Kalkmalerier fra Slutningen af det 15de Aarhundrede.

Naar Talen er om Rariteter i Kirker, saa er det vanskeligt at sætte Grænsen for det profane. De forskellige Genstande kunde have deres kirkelige Betydning, kunde tjene til Illustration for en Legende eller give Syn for Sagn. Pilen i Herlev maa betragtes som en Offergave i Lighed med de Fremstillinger af syge Lemmer eller de Krykker og Bandager, som blev efterladt af Valfartende paa hellige Steder.

Foruden den allerede omtalte Opbevaring af Vaaben, Arkiver, Biblioteker m. m. i Kirker forekommer ogsaa andre Former for profan Oplagring. I nogle Tilfælde har man herved fulgt en fast Sædvane paa Egnen, medens Kirken i andre blot tilfældigt er taget i Brug. — Til den førstnævnte Gruppe maa man henføre Opbevaringen af *Skibsudrustning og Fiskegarn* i Kirker paa de Tider af Aaret, da Fartøjerne var lagt op. Forholdet kendes fra Slutningen af det 16de Aarhundrede fra Kerteminde, hvor Borgers Skibssejl hang ved Sydsiden af Koret, og fra Middelfart, hvor der laa Fiskegarn i Kirken. Biskoppen besluttede ved Visitation at sætte Stopper for dette Uvæsen. Begge disse Byer havde Skipper- og Fiskerlav, der var organiseret efter middelalderlig Gildesskik og svarede særlige Ydelser til Kirkerne. Endvidere fra

Nibe samt Mariager, hvor der 1633 blev fastsat Afgiftstakster for Sejlenes og Redskabernes Opbevaring i Kirken Vinteren over. Her klagedes der over, at Folk kørte ind i Klosterkirken, naar Redskaberne hentedes eller afleveredes. Muligvis belyser disse Eksempler kun lokale Forhold, men skulde de vise sig som Levn af en tidligere almindelig Sædvane, saa maa der være Grund til at overveje, om der ikke har eksisteret en nærmere Forbindelse mellem Skibsudstyret og Vaabendepotet i Kirker. Efter at Udrustningen af Skibe i senere Middelalder til Dels var gledet over til de opvoksende Købsteder, kunde disse stille Skibe, der i Fredstid benyttedes i den almindelige Søfarts Tjeneste, saaledes som det ses fra Ribe, og Forholdene har næppe været anderledes i ældre Middelalder, da Ledingsskibene stilledes af Landbefolkningen. Endnu i det 16de Aarhundrede kan man paa Landet træffe Rester af den Søfart saavel ved Handel som ved Fiskeri, som maa have været den naturlige Basis for den gamle Ledingsordning. De Dele af Landbefolkningens Udrustning, der var kollektiv Ejendom, kan have været opbevaret i eller ved visse Kirker (p. 132).

Forskellig Oplagring. Danske Lov 2—22—73 lyder: »I Kirken maa ej indlægges nogen Lading eller Varer, men Kirkerne blive til den Brug de ere forordnede, saa at Præsterne kunne have Plads at forrette deres Embede, og Sognefolket maa have Rum at høre Prædiken. Gør nogen herimod, have Varerne forbrudt til Kirken«. Bestemmelsen forekommer tidligere i Recessen af 1643, hvor der dog læses: »Kronens Ladinge eller anden indkommen Rettighed«. Undtagelse gjorde dog Forordningen af 21. Marts 1705, hvorved det blev tilladt at lægge Strandingsgods paa Kirkens Loft eller i Taarnet.

Det synes i nogle Egne at have været fast Sædvane at oplagre Naturalieydelser i Kirken; dette gælder i det mindste Ydelser til Kirke og Gejstlighed. I Middelalderen blev som bekendt adskillige Naturalieydelser erlagt i selve Kirken, ligesom det op mod vor egen Tid er sket med Pengeofferet, og ved enkelte af disse Afleveringer kunde der finde kirkelige Handlinger Sted, f. Eks. Vielse af Levnedsmidler. Skikke af denne Art lod sig

ikke saa let udrydde ved Reformationen. Fisk, Smør, Brød eller Ost og anden Smaaredsel er endnu længe efter Reformationen hist og her afleveret i Vaabenhusene, f. Eks. i Agger Sogn 1692. Ogsaa Tiende kunde lægges i Kirken. Omkring 1600 blev Boghvedetienden i Faarevejle Sogn baaret ind ved Alteret og dér skiftet mellem Kirke og Præst. Kirkens utærskede Korntiende blev vel som Regel leveret i Kirke- eller Tiendeladerne, medens saadanne var i Brug, men der er dog Eksempler paa, at det aftærskede Korn blev lagt i Kirken, hvorfra det efterhaanden afhændedes. Det var ifølge Degnen L. Høyer Tilfældet i Grevinge Sogn paa Sjælland, hvor Kornet laa paa Vaabenhusloftet. 1647 omtales Tiendekornet paa Nørre Sundby Vaabenhusloft. De øvre Stokværker, som man kan træffe paa Vaabenhuse, især i Aarhus-Randersegnen men ogsaa andetsteds i Landet, kan ligesom andre Vaabenhuses høje Styrterum være bestemt til Oplagring af lignende Ydelser, selvom de ogsaa kunde tjene andre Formaal. Undertiden kunde en Kirke ligefrem udleje Magasinrum, og man havde Betegnelsen Kirkeleje for den derfor erlagte Betaling. 1698 var Hvorup Kirkeloft udlejet til Kornmagasin.

Under saadanne Forhold tog Kirkeejeren eller anden beføjet Person det ikke altid saa nøje med, hvad han lod sætte paa Kirkeloftet, og hvis det kneb, tog han Skibet med til Hjælp. 1657 henlaa Kongens og Lensmandens Korn i Skive Kirke. I Slutningen af det 17de Aarhundrede havde Frisenvold Landgildekorn liggende paa Ørum Vaabenhusloft og som det synes ogsaa i andre Kirker. Ved Bispevisitats i Sønder Resen 1722 fandtes i Taarnet en Del Skaftkorn, som tilhørte en af Patronens Bønder. 1737 klagede Præsten i Selde over Kirkeejeren, Herlov Stjernholm til Kjældgaard, fordi han vanhelligede Kirken med sine Havredynger ved Døbefonten; til sit Forsvar hævdede Herremanden, at Havren dog ogsaa var en Guds Gave. — Det blev naturligvis ikke ved Kornoplæg alene. 1708 havde Herredsfoged Claus Jensen bemægtiget sig Galten Kirketaarn til Ho- og Kornmagasin, ligesom han havde bygget sig et Hus paa Kirkegaarden og benyttede den viede Jord til Fold for sine Kreaturer, saa disse endog gik ind i Vaabehuset. 1552 omtales nogle Sække Humle, som

var ankommet til Middelfart for Kongens Regning, og som var indsat i Kirken eller andetsteds i Byen. 1599 laa Tømmer til en Laurits Brokkenhuus tilhørende Bygning i Tved Kirke paa Fyn, og samtidig laa der noget Hø i Taarnrummet. Særlig galt var det i Uggerslev Kirke, hvor Hans Norbys Enke, Fru Anne Oldeland, holdt Oplag af Mel. Under en Brudevielse kom hendes Folk ind i Kirken med Sække og Skæppemaal for at maale Mel af en Bing, hvorved de forstyrrede den kirkelige Handling i den Grad, at Præst og Brudefolk maatte fortrække til Kirkegaarden og Vielsen forrettes der. 1567 dømtes Anne Oldeland, som for øvrigt ogsaa ved anden Lejlighed viste sig yderst udæskende overfor Gejstligheden, til at fjerne sine Melbenge fra Kirken. Ribe Købsted opbevarede omkring 1550 sin Pælebuk om end ikke i selve Domkirken saa dog i dens Omgang omkring Lindegaarden, hvor de gejstlige Processioner i den katolske Tid havde haft deres Gang. I Slutningen af 18de Aarhundrede anbragte Kammerherre Schinkel fire tomme Ligkister, som han havde været saa forsynlig at anskaffe til Familiens senere Brug, i Finderup Kirke, og muligvis har han ment, at de ikke kunde falde under Lovens »Ladinge eller Varer«. Da de tog Plads op paa Kirkegulvet, var Præsten dog af en anden Mening og paaberaabte sig Lovens Bestemmelse, da han fik Lejlighed til at beklage sig ved Besvarelsen af Cirkulære af 24. September 1791 vedrørende Kirkernes Tilstand og Renholdning. — Ogsaa fra sen Tid kan hentes Eksempler: I Nykøbing paa Mors erindres det, at en Bogbinder tørrede sine Skind i Kirketaarnet, i Svendborg, at en Købmand gemte Smuglergods paa Nikolaj Kirkeloft, hvortil han som Genbo havde let Adgang gennem en Luge i Gavlen.

Ogsaa Præsterne selv kunde undertiden misbruge Kirkerne til Oplag. I Slutningen af det 16de Aarhundrede havde Præsten i Skaarup paa Fyn Øl og hans Medbroder i Gudme Hø liggende i Taarnet. Det kølige Rum indenfor Kirkens Mure har naturligvis fristet til at oplægge Ølankre deri, hvorfor Meddelere af Sagnet om Marsk Stigs Begravelse og lignende Sagn ejheller har fundet det paafaldende, at Præstens Pige blev sendt over i Kirken efter Solnedgang for at hente Øl. — I Nautrup fik Præsten en Ydelse

af 10 Ol Sild af hvert Sildevaad, og det hed sig, at han lod dem røge og gemte dem paa Kirkeloftet.

Ligeledes kunde en Degn se sit Snit til at bringe nogle af sine Ejendele i Hus i Kirken. Da Arkivtegner Søren Abildgaard i 1770erne besøgte Vinderslev, noterede han, at Skoleholder Hans Lundum, der tillige var Birkeskriver og drev Handel i Kompagni med en anden Mand, havde Oplagsvarer i Kirken. Saa sent som 1838 havde Degnen i Gassum Fourage paa Kirkeloftet, Tønder, Kar og Plovtoj i Kirken og Hørbryder, Dejtrug, Tjærebøtter m. m. i Vaabenhuset.

(Sluttes.)

FYNS FOLKETAL UNDER KARL GUSTAV-KRIGENE.

»*Marte regnante, frigit Venus*«.

»Her ser ud, som om Svenskerne har været her«, siger man endnu den dag i dag paa Fyn, naar man vil betegne den fuldkomne uorden og odelæggelse, og utallige er de fortællinger og sagn, der gaar om Svenskernes og de Allierede troppers vilde færden her paa øen. *Vedel Simonsen* har i sine samlinger en mængde beretninger herom, der er blevet brugt i senere tiders sognebeskrivelser. I det hele taget er Svenskekrigene et meget yndet emne i alle amtssamfundenes aarbøger og andre lokalhistoriske arbejder, saa almindelige, at det vil være overflødigt at henvise til de enkelte steder. Den fyldigste og betydeligste skildring er vel Chr. Villads Christensens »De jydske Kirkebøgers Bidrag til Belysning af Krigen i Jylland 1657—59«. (Hist. Tidsskr. 6. V. 1919).

Som regel har fortællerne naturligt nok beskæftiget sig med de dramatiske begivenheder som mord og plyndringer, men kun sjældent er der gjort forsøg paa gennem tal at paavise, hvor store ødelæggelserne var, og en samlet fremstilling av krigenes følger for landet i økonomisk henseende findes ikke. Professor *Fabri-*

cius har i »Det danske Folks Historie« (V. s. 94 ff.) givet nogle eksempler paa krigens følger for landbruget, især med hensyn til odegaaardenes antal, men lyser ivrigt efter en samlet bearbejdelse av det statistiske materiale, der findes. Gennem lensjordebøger og regnskaber vil man kunne faa et klart billede frem, og det vil kunne fremdrages og udnyttes av lokalhistorikere allerede inden en samlet fremstilling bliver til, ja vil kunne blive til stor gavn for den, der skal udarbejde den samlede skildring.

I Stockholm findes et andet værdifuldt materiale, nemlig en fortegnelse over de svenske krigsskatter, der blev udskrevet i Danmark. Dette materiale kender jeg ikke av selvsyn, saa jeg kan ikke sige noget om, hvor omfattende og detailleret det er, men der er jo i al fald et stykke vej til Stockholm, saa helt let tilgængeligt kan det ikke kaldes.

Derimod har vi her i landet endnu et statistisk materiale, der kan give os oplysninger om krigens følger, kirkebøgerne. Allerede Gustav Bang har jo i sine »Kirkebogsstudier« vist, at en statistisk behandling av kirkebogsindførslerne kan give en mængde oplysninger om befolkningsforholdene. I det følgende har jeg forsøgt at uddrage nogle tal fra de fynske kirkebøger, der er bevarede fra aarene 1655—63, d. v. s. de tre krigsaar og tre aar paa hver side.

Før der gøres rede for kirkebøgernes oplysninger, vil det maa-
ske være bedst lige at nævne hovedpunkterne i krigsbegivenhederne paa Fyn. Svenskerne gik i land ved Iversnæs d. 30. januar 1658 og slog fuldstændig den danske hær, hvorefter de besatte hele Fyn. Allerede d. 6. februar fortsatte hæren fra Taasinge over Langeland til Laaland, men nogle tropper blev dog paa Fyn. Efter freden i Roskilde d. 26. februar blev største delen av den svenske hær staaende paa Sjælland, men d. 22. april fik Wrangel ordre til at føre den over til Fyn, som han ikke maatte forlade, før han fik nye ordrer. Dette var i strid med fredstraktaten, efter hvilken svenskerne skulde have rømmet Danmark inden d. 2. maj, og hæren blev paa Fyn, indtil størstedelen av den efter det nye fredsbrud i august 1659 førtes over til Sjælland. Da Danmarks allierede kejseren, Polen og Brandenburgs hære rykkede

I.

Fødte.	1655	56	57	58	59	60	61	62	63
Paarup	7	13	8	11	8	9	10	11	¹⁾
Dalum	10	4	7	2	2		6	4	2
Sanderum	18	14	24	12	8	2	11	12	10
Tommerup	15	17	21	11	6	2	9	10	7
Brylle	17	9	12	12	10	8	10	9	7
Fraugde	13	18	9	16	6		11	12	11
Nørre Søby	10	8	8	5		5	6	5	7
Stubberup	18	7	8	21	15	11	15	14	14
Norup	12	13	14	11	12	3	9	7	9
Korup	15	9	6	11	12	5	8	13	8
Skamby	21	20	24	18	12	13	18	17	12
Guldbjærg-N. Sandager	14	9	11	12	7	2	8	12	3
Ejlby-Melby	9	12	14	10	12	6	6	12	11
Kauslunde	12	15	6	3	6	3	3	5	5
Nørre Aaby	8	8	8	5	6		5	7	15
Ingstev	8	9	9	7	12		7	8	7
Dreslette	11	17	19	11	12	11	11	15	20
Landet-Brejninge	43	29	27	49	25	22	20	27	31
Ørbæk	8	10	8	7	9	3	9	5	5
	269	241	243	234	180	105	182	205	183

¹⁾ Mangler i kirkebogen.

op i Jylland, blev den svenske hær paa Fyn forstærket, og den avslug i juni 1659 flere forsøg paa landgang, som de allierede foretog ved Lillebælt. Først d. 31. oktober lykkedes det de danske og allierede tropper at gaa i land ved Kerteminde, hvorefter de besatte hele Fyn og endelig slog Svenskerne fuldstændig ved Nyborg d. 11. november. I løbet av november maaned fortes de allierede tropper tilbage til Jylland og Holsten, mens nogle jydskke regimenter blev lagt over paa Fyn. Endelig sluttedes freden d. 5. maj 1660.

En almindelig skildring av Fyns forhold under krigen findes i Saml. t. Fyens Hist. og Top. X, hvor Rasmussen Søkilde især paa grundlag av tingbøgerne har skrevet om Karl Gustavs indfald.

For en ikke-statistiker er det selvfølgelig vanskeligt at se, hvor meget man kan bygge paa disse tal fra et tilfældigt omraade og i en saa lille periode, men selv om man tager forsigtigt paa

II.

Døde.	1655	56	57	58	59	60	61	62	63
Paarup	4	7	13	27	37	50	3	1	¹⁾
Dalum	7	4	12	7	10	2	3	2	2
Sanderum	16	12	14	57	48	63	5	9	¹⁾
Tommerup	10	8	5	17	19	60	3	13	5
Brylle	5	5	12	14	31	41	14	9	6
Fraugde	9	12	8	21	33	27	8	10	8
Nørre Søby.....	3	8		7	3	19	1	10	4
Stubberup	12	5	20	17	19	46	10	5	17
Norup	7	5	10	14	22	61	8	6	5
Kørup	8	9	4	11	6	26	6	7	8
Skamby.....	13	13	13	14	23	75	10	9	8
Guldbjærg-N. Sandager.....	10	14	13	7	17	28	3	5	3
Ejlby-Melby	6	4	15	8	12	46	9	10	7
Kauslunde	4	7	6	13	35	10	3	1	1
Nørre Aaby.....	4		6	8	30	41	4	4	4
Ingslev	7	6	10	15	25	36		4	7
Dreslette.....	4	8	19	8	41	49	4	10	8
Landet-Brejninge	9	10	9	6	114	119	18	23	14
Ørbæk.....	5	4	13	9	21	39	3	10	2
	143	141	202	280	536	838	115	148	109

¹⁾ Mangler i kirkebogen.

tallene, synes de dog at give et meget oplysende billede af krigens forfærdelige virkninger paa befolkningens fødsels- og dødstal.

Der er bevaret praktisk talt fuldstændige fødsels- og dødstal fra 19 fynske sogne, næsten alle fra Nordfyn, nemlig 17 fra Odense amt og to fra Svenborg amt, derav det ene fra Taasinge. Det billede, de giver, er dog nogenlunde ens, uanset om sognene ligger nær ved Byerne — f. ex. Dalum, Sanderum, Paarup og Fraugde — og de store landeveje, eller om de ligger avsides — f. ex. Stubberup og Norup. Som supplement har jeg taget nogle ufuldstændige talrækker fra en del andre fynske kirkebøger, der kun er fragmentarisk fort eller bevaret. Tendensen er ikke her saa tydelig, men i alt væsentligt viser disse tal dog de samme bevægelser som de andre.

III.

Fødte.	1655	56	57	58	59	60	61	62	63
Lunde	16	18	15	12	2	11	13	8	8
Vejlby	¹⁾	¹⁾	¹⁾	22	12	11	13	7	18
Barløse	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	8	10	¹⁾
Kværndrup	¹⁾	¹⁾	¹⁾	18	22	9	17	21	19
Vester Aaby	¹⁾	¹⁾	6	10	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾
Horne	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	17	19	21	25	16
Vindinge	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾

¹⁾ Mangler i kirkebøgerne.

IV.

Døde.	1655	56	58	59	60	61	62	63
Lunde	7	(8)*	¹⁾	¹⁾	43	11	10	13
Vejlby	¹⁾	¹⁾	27	151	104	11	11	14
Barløse	¹⁾	¹⁾			89	1	4	
Kværndrup	¹⁾	¹⁾	29	33	90	14	18	8
Vester Aaby	¹⁾	¹⁾	¹⁾	15	14	¹⁾	¹⁾	¹⁾
Horne	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾
Vindinge	¹⁾	¹⁾		11	28	4	4	8

¹⁾ Mangler i kirkebøgerne.

*) Kirkebogen ufuldstændig.

Naturligvis rummer kirkebøgerne en række fejkilder. Døds-tallene forøges en smule med de soldater, der døde i deres kvar-terer, men det drejer sig kun om ganske faa. Desuden faar man det indtryk, at der har været et noget større antal omstrejfende personer, som er døde i de forskellige sogne, end der har været i mere rolige tider; men det opvejes vel nok derav, at en del av sognenes ellers faste beboere under krigen er blevet forjaget fra hus og hjem. I Barløse kirkebog har man en direkte oplysning herom. En anden nedgang i befolkningstallet, som ligeledes kun nævnes i Barløse, var de udskrivninger, som Svenskerne foretog. I Barløse drejede det sig om sex karle. En del av disse forjagede og udskrevne vendte sikkert aldrig tilbage til deres sogne.

Ser man først paa f o d s e l s k u r v e n, maa man ikke glemme,

V.

Fødte.	1655	56	57	58	59	60	61	62	63
Odense St. Knud*).....	1)	1)	1)	54	78	41	53	49	60
» » Hans*).....	1)	24	30	23	34	22	22	1)	14
Bogense.....	19	12	20	15	16	1)	1)	1)	1)
Faaborg.....	1)	1)	1)	1)	29	11	24	22	17
Nyborg.....	53	32	48	39	27	30	39	35	50

*) Efter Brandts uddrag av nu tabte kirkebøger.

1) Mangler i kirkebogsuddraget eller kirkebøgerne.

VI.

Døde.	1655	56	57	58	59	60	61	62	63
Odense St. Knud*).....	1)	1)	1)	134	131	139	39	42	31
» » Hans*).....	1)	28	23	32	53	33	12	1)	1)
Bogense.....	18	12	36	36	32	1)	1)	1)	1)
Faaborg.....	1)	1)	1)	1)	38	34	13	18	10

*) Efter Brandts uddrag av nu tabte kirkebøger.

1) Mangler i kirkebogsuddragene eller kirkebøgerne.

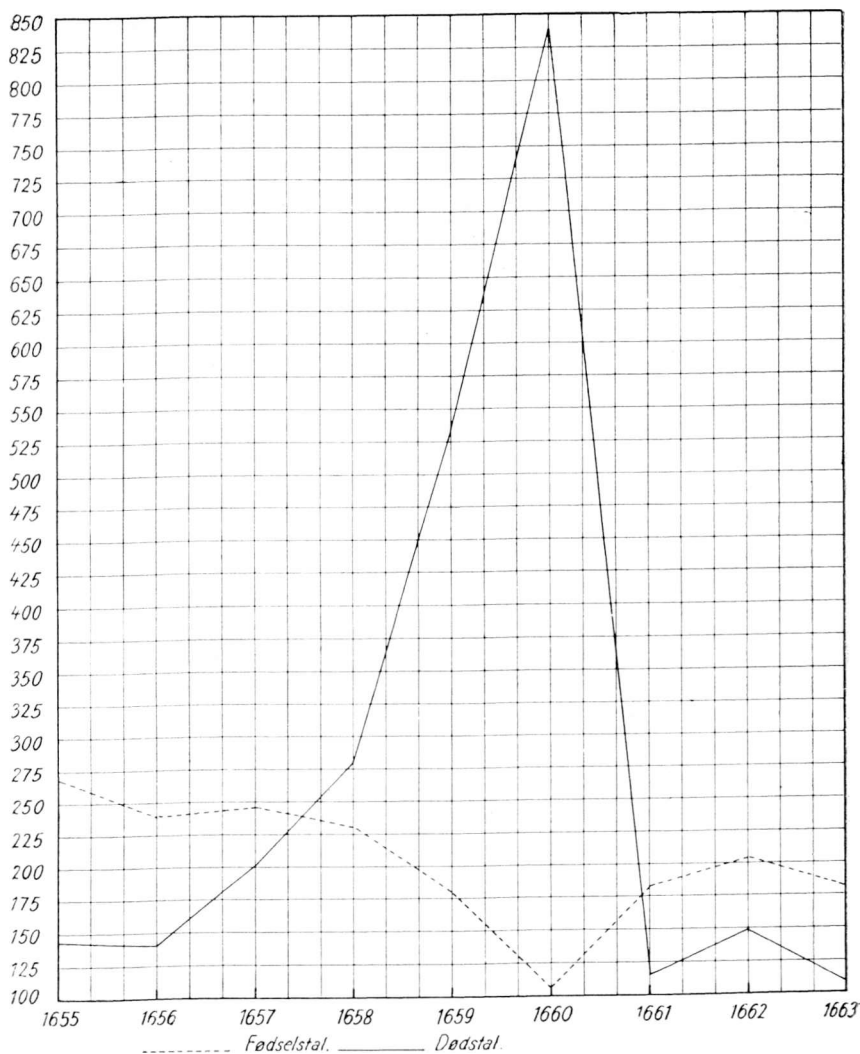
at med hensyn til fødslerne er 1658 nærmest et fredsaar, idet børnene jo for størstedelen maa være avlet, før fjenden kom til landet, medens omvendt krigens følger strækker sig ind i 1661, da baade svenskerne og de allierede tropper havde forladt øen. Som allerede Gustav Bang har nævnt, skrev præsten i Fraugde, hr. Claus Lauritsen Barfod, i 1660 den lille sentens, der staar over disse linjer, og som maaske kan oversættes: naar krigen raser, fryser elskoven, og fødslernes fald til ca. $\frac{2}{5}$ kunde tyde paa, at han ikke havde helt uret. Sandsynligvis skyldes den stærke nedgang i fødslerne dog, at kvinderne aborterede paa grund av sult.

Dødskurvens stejle væxt er dog et langt uhyggeligere fænomen. Aarsagerne hertil har først og fremmest været epidemiske sygdomme, hvad man kan se av en tilførsel i Barløse kirkebog, hvor hr. Hans Andersen skriver, at de mange mennesker er »døde aff frost, kuld och hunger och aff den hitzige siugdum,

som strax angick, effter de allierte kom«. I de sidste tre uger av 1659 døde saaledes i det ene sogn 26 personer. Den voldsomme kulde 1659 omtales baade i Sanderum, hvor man maatte begrave en del av de af soldaterne dræbte i kirken, fordi man ikke kunde komme i jorden for frost, og i Fraugde samme aar, da otte mennesker efter den sidste svenske plyndring d. 6. november maatte begraves i en fællesgrav i den frosne jord.

Plyndringerne har dels ved de urolige forhold og ved fjernel- sen av levnedsmidlerne fremkaldt sult, der i almindelighed svæk- kede befolkningens modstandskraft, dels er en del mennesker blevet dræbt av soldaterne, baade Svenskerne og de allierede. I følgende av de her behandlede sogne omtales begravede som dræbt av soldaterne: Ejlby, Fraugde — ialt ti personer, hvorav en var ramt av en forgiftet kugle —, Guldbjærg — »Søren Rasmussen . . . hvilken ryttere slog ihjel med en kara- bin, der de vilde stjæle hans gæs udaf herberget i dagningen« —, Nørup, Nørre Aaby, Ingslev — Her giver drabet paa en mand præsten anledning til at skrive: »sit ultor justissimus deus innocentis effusi sanguinis. Amen«, den eneste av denne art betragtninger, jeg har modt. Præsten maatte iøvrigt hjemme- døbe et barn, da han paa grund av plyndringen ikke kunde komme til Ingslev kirke, og her styrtede osse en kone i en brønd, da hun vilde gemme noget kobber deri for fjenden¹⁾, — Paarup — Her har præsten indført en lang redegørelse i anledning av, at et barn er blevet døbt av en svensk feltpræst, fordi præsten ikke for de plyndrende soldater av general Horns arme turde vove sig ud. Efter at have udspurgt forældrene om svenskerens daabsceremonier, kommer han dog til det resultat, at den lille Margrete er blevet forsvarligt døbt. — Skamby, Sanderum, Vejlbj og Barløse. I Vindinge blev præstegaarden omtrent nedbrudt av Svenskerne, der brugte materialet til deres »telte« paa kirkegaarden og præstegaardshaven. Præstens bøger — der-

¹⁾ Ingslev kirkebog har under 1663 en ganske pudsig meddelelse: Anna sal. Jørgen Hansens i Taarup blev publice absolveret for forseelse mod det første bud »dermed at hun til sin syge søn brugte ulovlige middel og lod ham age tre gange avet omkring Ingslev kirke om aftenstide.«

iblandt kirkebogen — blev bortført, og præsten maatte flygte til Nyborg, saa her er det osse gaaet haardt til. I de sogne, hvor kirkebøgerne ikke opgiver dødsarsagen, er der dog sikkert osse blevet begaaet drab.

Naar hverken fødsels- og dødstallene efter krigsaarene naar

op til tallene fra før krigen, er grunden aabenbart den decimering av befolkningen, der har fundet sted, og som maatte faa følger paa begge omraader. Tager man gennemsnittet af fødslerne i de fire fredsaar, tre krigsaar og to fredsaar, bliven det 248, 156 og 198, hvad der viser mindre udsving end paa kurven og maaske giver et ærligere billede av bevægelsen, mindre præget av tilfældigheder. De tilsvarende dødstal — her for 3, 3 og 3 aar — er 162, 554 og 124, hvorved de stærkt adskille yderpunkter jo ligeledes forsvinder.

Hvordan man nu end sammenstiller tallene, og selv om man tager alle hensyn til materialets skrøbelighed, forekommer dette lille udsnit av Fyns befolkning mig dog at give et uhyggeligt billede av den nedgang i befolkningstallet, der var en av følgerne av Karl Gustav-krigene. Sandsynligvis vil en lignende undersøgelse kunne foretages paa grundlag av kirkebøgerne fra andre landsdele, og bliver det gjort, er disse linjer ikke skrevet helt forgæves.

Til tabellerne.

Sognene er opstillet efter den orden, de har i Trap. Skønt der mangler et par tal fra Paarup og Sanderum, har jeg dog taget begge disse sogne med i tabellerne I—II over de fuldstændige sogne, da de manglende tal næppe vil kunne forandre billedet væsentligt. De ufuldstændige tabeller III—VI er forgæves søgt suppleret fra kirkeregnskabsbøgerne. Under nogle av de her blanke aar findes enkelte tilførsler i kirkebøgerne, men da de ikke dækker et helt aar, har de maattet udelades her. I Barløse og Vindinge kirkebøger staar, at de ældre kirkebøger er blevet ødelagt eller bortført av svenskerne.

Kurven har den samme lille unøjagtighed som tabellerne I og II.

Hans H. Fussing.

LIDT MERE BILLEDSNAK.

Med største glæde og interesse har jeg læst museumsinspektør Otto Smiths bemærkninger i »Fortid og Nutid« IX om topografiske billeder. Jeg kan i ét og alt slutte mig til de synspunkter, forfatteren fremsætter angaaende illustrationsstoffet i topografiske værker og navnlig i de historiske amtsaarbøger. Hr. Smith staar ikke ene med den opfattelse, at den topografiske forskning maa anskueliggøres ved billeder i langt højere grad, end det hidtil har været tilfældet. Jeg har mødt det synspunkt fra flere kanter. Vil de historiske samfund ikke i disse vanskelige tider risikere, at deres medlemstal gaar tilbage, maa aarbøgerne, der jo udgør den valuta, medlemmerne faar for deres penge, gøres mere tiltrækkende, hvilket ikke mindst sker ved et righoldigt og interessant billedstof. Det kunde f. eks. uden skade være noget i lighed med det, som Turistforeningen publicerer i sine smukke aarbøger. Men saa skulde vi ogsaa gjerne blive fri for de evindelige gengangerbilleder, der »er lige ved at kvalme læseren«. Ja, det er endda et mildt udtryk, hr. Smith dér bruger. Gang paa gang ser man de samme fortærskede herregaardsklichéer, som snart sagt hvert civiliseret menneske her i landet kender ud og ind.

Det er ikke slotte og herregaarde, vi særlig trænger til at faa frem som illustrationsstof, men nok saa meget den gammeldags landbebyggelse (vandmøller, kroer, gamle præstegaarde o. desl.) samt naturomraader, der i vore dage ganske har skiftet karakter. Endnu er det muligt at opspore en hel del af dette stof. Og det er en saare interessant opgave, hvor arbejdet ofte fører den topografiske stifinder ad mange sælsomme krogveje. Det er hele smaa detektivromaner, man i saadanne tilfælde kan komme ud for. Jeg kunde anføre flere fornøjelige eksempler, men »Fortid og Nutid« skal jo ikke være noget magasin for »shortstories«.

Naar jeg nu kommer til at berøre hr. Smiths elskværdige anmeldelse af min piece »Om oprettelsen af topografiske museer«, saa kommer jeg dog her til at vende front mod mismodets aand. Hr. Smith er bange for oprettelse af helt nye museer — »landet skulde ikke gerne drukne i museer, og vi er allerede lidt for langt ude i den retning«. Ja, til en vis grad. Naar vi i hver eneste lille købstad skal have et museum med de sædvanlige mangletræer, bilæggerovne og himmelsenge, saa er vi maaske nok lidt for langt ude. Det, synes jeg, er mere at sprede end at samle. Anderledes forholder det sig derimod med de af mig foreslaaede samlinger. De kommer jo ikke til at indeholde gentagelser, men stof, der

ustandseligt vil kunne forøges med nyt. Her tror jeg ikke let, man vil komme til at tale om træthed hos publikum. Jeg ser nok, at hr. Smith skæver ængsteligt til de bevilgende myndigheder og institutioner. Men hvor for gøre det, hvis sagen i sandhed har betydning for folk og land? Det er virkelig værst for de bevilgende myndigheder, hvis de ikke forstaaer de ideelle og kulturelle opgaver, der finder sangbund i folkesindet.

Men min piece er skrevet med fremtiden for øje. Vi stunder mod en ny tidsalder, hvor aandskulturen vil faa den plads, der tilkommer den, og hvor man ikke længere med en sur mine tilkaster idelle kulturformaal et par skærv, men fuldtud forstaaer disses samfundsopdragende betydning. Men indtil da — og især i en krisetid — maa man se at lempe sig frem, som man kan. Det glæder mig, at sagen allerede er i gang flere steder i landet. Saa vidt mit kendskab rækker findes der nu begyndelser til lokale billed- og kortsamlinger paa følgende steder i kongeriget: Københavns bymuseum, det topografiske museum paa Øregaard i Hellerup, Holbæk museum, Svendborg museum, centralbiblioteket i Silkeborg, Skive museum, Thisted museum, museet i Nykøbing paa Mors og en færøsk samling i den for bibliotek, arkiv og museum fælles bygning i Thorshavn. For Aalborg amts vedkommende er der ogsaa en samling, som foreløbigt vil blive deponeret paa Det nordjydske Landsbibliotek i Aalborg.

Det vilde være ønskeligt, om der kunde komme et nøjere samarbejde igang mellem de forskellige institutioner, hvor det topografiske stof nu samles, saaledes at man gensidigt kunde drage nytte af hverandres erfaringer. Hvad den tekniske side af sagen angaar, da er det vel ikke stedet her at komme ind derpaa, men jeg skal dog lige nævne, at hvad opbevaringsmaaden af billeder angaar, har jeg fundet et system, der har vist sig baade praktisk og let overskueligt. Dette system er fulgt i de 3—4 samlinger, jeg kender bedst.

Trods lidt divergerende opfattelser paa et enkelt, i øjeblikket mindre væsentligt punkt, hilser jeg museumsinspektør Otto Smith som en god forbundsfælle i denne sag. Han er langtfra den eneste — jeg kunde nævne adskillige af intelligensens fremragende mænd — men han er, saavidt jeg ved, den første der paa prent har støttet min tidligere her i tidsskriftet fremsatte tanke om en systematisk indsamling af topografisk materiale, og det siger jeg ham tak for.

Chr. Heilskov.

OVERSIGT OVER TOPOGRAFISK LITTERATUR 1931.

Sv. Aakjær og Chr. Bokkenheuser: Sognet og Byen (Viborg Stifts Folkeblad). Det lille hefte indeholder to foredrag, som forfatterne har holdt på Viborg folkebiblioteks læsesal, og hvori de giver en instruktiv vejledning i at udnytte kilderne til henholdsvis et sogns og en købstads topografi. Navnlig hr. Aakjærs artikel har længe været tiltrængt, men også hr. Bokkenheusers er god at få forstand af, idet han redegør for de midler, han har benyttet på et enkelt gadestykke i Viborg, og derved giver et rent praktisk eksempel på, hvorledes en købstads historie bygges op fra grunden.

Heftet er således af instruktiv art, og flere årbogsredaktioner vil have god grund til at henvise adskillige af deres forfattere til nøje at gennemstudere det, inden de går i gang med at skrive til årbøgerne. Selve ideen med foredragene kunde også med held efterlignes af de historiske samfund. Stof til gennemgang af såvel trykt som utrykt materiale fra et snævrere område inden for amtet vil kunne skaffes til veje ved bibliotekers og arkivers velvilje, og et praktisk kursus vil virke langt bedre til fremskaffelsen af anvendelige bidrag end opfordringer til de interesserede om at skrive løs. Hvis amtssamfundene i det hele taget kunde føre »studiekreds«-tanken ud i livet, vilde meget være vundet. De omkostninger, der er forbundet dermed, vil senere komme igen med renter til gavn for årbogernes standard.

Therkel Mathiassen: Herregaarde og Godser i det tyvende Aarhundrede (Gyldendal). Forfatteren giver et fortrinligt overblik over de danske adelige godser i deres skæbnetime. Sammenholdt med Palle Rosenkrantz bog over omtrent samme emne (se oversigten for 1929), byder dette arbejde de fordele, der flyder af den skolede videnskabsmands større beherskelse af stoffet og af en renere formgivning. Inddelingen er klar og fast, behandlingen passende knap og det statistiske materiale netop, hvad man har brug for, så at bogen både nu og i fremtiden er meget anvendelig som håndbog i spørgsmålet. Billedstoffet er derimod alt for tilfældigt og står ofte temmelig umotiveret i forhold til bogens klare tendens. I den lidt for knappe indledning glemmer forfatteren at understrege, at hovedårsagen til storbondens overgang til adelsmand i første række skyldtes hans økonomiske evne til anskaffelsen af den kostbare militære udrustning til sig og sine folk, som fremkomsten af harnisker krævede. I forhold hertil spillede den personlige dygtighed kun en underordnet rolle.

For Københavns vedkommende har året bragt flere arbejder af mere oversigtsmæssig karakter.

Otto Rung: København (Hage og Clausen) er en særdeles vel-skrevet bog om hovedstaden, hverken for turistbogsagtig eller for snævert topografisk. Det er en nyttig bog for den, der vil skaffe sig et overblik over byen, som den er i øjeblikket. Forfatteren går som antydet ikke i dybden med den topografiske behandling, men er vel funderet i de nyeste topografiske forskningsresultater, hvori der kun har indsneget sig et par fejlsyn. Man mærker bag hans iagttagelser, hvor varmt hans hjerte banker for byen og dens trivsel. Stoffet er inddelt efter de enkelte kvarterer, som forfatteren gennemvandler med læseren ved hånden. Til Teksten knytter sig et meget rigt billedstof, som for en stor del består af Sigvard Werners fortrinlige fotografier, der altid bedærer ved det udmærkede sujetvalg. Erich Struckmann har redigeret dette billedstof, og alene navnet på denne forkæmper for dansk naturfredning er borgen for, at det bedst mulige er bragt frem. Nogle fotografier, taget af hærens flyverkorps, dokumenterer atter, hvilken fortrinlig hjælp den topografiske forskning i de kommende år vil få ad denne vej.

Holger Rützebeck: Absalons By. Københavns Historie fortalt for Ungdommen (Gyldendal). Det er en ny udgave af denne dygtigt skrevne bog, som er en for de unge læsere passende blanding af topografi og tidshistorie, men som også vil have interesse for mange voksne. Også denne bog har inden for sine snævrere rammer medtaget, hvad der i de senere år er fremkommet af nyt stof til hovedstadens topografi, og opmærksomheden kan navnlig henledes på nogle fortrinlige oversigtskort vedrørende den topografiske udvikling af byen. Til benyttelse i studiekredse og ved skoleundervisning er bogen god ved i populær form at sammenfatte de indvundne videnskabelige resultater, og for købstadstopografer vil der være en del at lære af den. Den er forsynet med et godt sagregister.

Carl C. Christensen og Axel Henriques: Strøget (Hagerup). C. C. Christensens navn på titelbladet må ikke forlede til at tro, at det her drejer sig om et topografisk arbejde. Ganske vist er der fra denne forfatters hånd en del topografisk stof i bogen, men det drukner ganske i de bidrag af litterær-tidshistorisk karakter, som skyldes Axel Henriques letløbende og morsomme pen — dog må det understreges, at han er absolut morsommere på samme felt i de erindringer, han har udgivet. De citerede viser og vers er ofte så intetsigende som bidrag til emnet, at man forbløffes over, at de er sluppet med, eller de er så ofte citeret

og kommenteret andetsteds, at de her virker direkte irriterende. Bogen må derved karakteriseres som et ganske fornøjeligt men ikke helt tilfredsstillende københavneri. Af rekonstruktionstegninger indeholder bogen en del dygtigt gjort, men altså ganske uhistorisk stof. Blandt det virkelig topografiske billedstof findes dog adskilligt godt, og blandt dette en række morsomme reklamebilleder fra strøgets forretninger i ældre tid, som ganske vist er fuldstændig ukunstneriske men i flere tilfælde meget oplysende.

Peter Linde: Det kuriøse København (Haase). Denne ganske upretentiose bog indeholder mange småbidrag af topografisk værdi. Forfatteren er ekspert i at fortælle populært og fornøjeligt om alt, hvad der findes i jorden eller skjuler sig på besynderlige og ganske uventede steder. Særlig interessante er de fund, som blev gjort ved udgravningerne til »Kreditkassen« og til »Berlingske Tidende«, helt romantisk omtalen af den sidste rest af den gamle ladegård. Af mindre værdi er gennemgangen af monumenterne i Kongens have, hvorimod man med glæde læser om de genfundne grundsten fra en del københavnske ejendomme og om guldmager Henrik Ehms bomærke. Man kunde blot have ønsket, at disse genstande var blevet gengivet i teksten ved afbildninger i hr. Lindes pyntelige og redelige streg.

Arthur G. Hassø: Københavns Brandvæsens Historie (Udgivet af Københavns Brandforsikring). I anledning af Københavns brandforsikrings 200 års jubilæum har selskabet påtaget sig udsendelsen af et voluminøst værk, der udover brandvæsens udviklingshistorie giver en række andre bidrag til hovedstadens almindelige topografi. Forfatteren har til sin rådighed haft et mægtigt grundlag at arbejde ud fra, indsamlet gennem mange år af oberstløjtnant F. C. Jensen. Intet er vel så vanskeligt og tildels også så utaknemligt som at arbejde med andres ekscerpter; men forfatteren har dog fået et godt overblik over stoffet og har inddelt det fornuftigt. Alligevel må det siges, at det enorme stof har taget magten fra ham og har virket hæmmende over for beskæringens og indskrænkningens vanskelige kunst. Nu kan det altid være en smagssag, hvor meget eller hvor lidt man vil tage med; men når en monografi viser sig at blive på næsten 700 sider i stort kvartformat, må og skal fremstillingen blive tyngt, og forfatteren har ikke benyttet sig af den hjælp, det er at henviser sekundært stof til et note-afsnit. Alt indgår i teksten, og da behandlingen i nogen grad savner humør, virker den digre bog ganske overvældende. Behandlingen af byens vandforsyning gennem tiderne, af brandkorpsets organisation og udvik-

ling samt af materiellet er dygtigt gjort og læses med behag. Derimod er de store brande afgjort for detailleret behandlet, navnlig da der for fleres vedkommende på forhånd foreligger en del litteratur. Yderligere er der på flere steder og navnlig ved omtalen af slotsbranden 1884 medtaget detaljer, som kun uegentlig kan siges at vedkomme brandvæsenets historie. Disse anker kan dog kun understrege, at der er skabt en god historisk fremstilling med interessante tidshistoriske bidrag, og man må yde det kolossale arbejde al mulig honnor. Når en kilde omtaler »officersgeværer« (pag. 27), og forfatteren mener, at det drejer sig om sabler, er denne formodning urigtig. Den tids befalingsmandstegn (tysk gewehr = værge) var et stagevåben (partisan, hellebard eller espton). Tængerne til at tage glødende kugler med (pag. 23) er velkendte artilleristiske redskaber. Og hvorfor skriver forfatteren stadig *friluftsmuseet* i stedet for *frilandsmuseet*? Billedstoffet er godt og velvalgt og noteapparatet i smuk orden.

Valdemar Seeger: Fra Frederiksborg og Kronborg Amter (C. Nordlundes bogtrykkeri, Hillerød). Denne nye bog fra hr. Seegers hånd er en direkte fortsættelse af hans tidligere arbejde »Fra Kulsvierlandet« (se oversigten for 1929) og omfatter bidrag fra tiden fra Christian VI's tronbestigelse til omkring 1780. Den slutter sig i form og behandling af stoffet ganske til den første bog og bringer mange gode om end temmelig spredte og tilfældige bidrag til egnens historie.

Sorø. Klostret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne. Udgivet af *Sorøsk Samfund*. (Frimodt). Næsten 8 år har udgivelsen af disse to statelige bind varet, men der er også dermed skabt et standardværk. Vel lider det under de mangler, som følger af, at en række forfattere af forskellig indstilling, skrivemåde og naturtal skal give hver sit bidrag til et arbejde, der må opfattes som en helhed; men hvert enkelt afsnit skyldes så mesterlige penne, at man kun kan glæde sig over deres bidrag. Navne som M. Mackeprang, Poul Nørlund, C. M. Smidt, William Norvin, Gunnar Knudsen og A. Oppermann borger for, at afsnittenes historiske behandling er i den skønneste orden, og det vil hverken være rigtigt eller nødvendigt at fremhæve enkeltheder deri. Samtlige forfattere er gamle soranere, hvilket naturligvis giver hele værket en egen undertone af varm kærlighed til emnet, og den nævnte forfatterliste giver et klart billede af, hvor meget moderne dansk historieforskning skylder den gamle kostskole. Skulde man anføre en anke mod bogen, må det være, at navne-

registret ikke er helt pålideligt. Udgaven er smuk, trykket er godt og reelt og billedstoffet valgt med smag.

P. A. Klein: Oversigt over Vordingborg Slots Historie. En lille piece på 36 sider, der nærmest må opfattes som en turistvejledning. Den er ret pålidelig, men viser klart, i hvor høj grad man savner en videnskabeligt underbygget beskrivelse af det interessante bygningsværk og dets skabere gennem tiderne, et savn som Kai Uldalls arbejde i »Fra Præstø Amt« (se oversigten 1928) ikke afhjælper i den foreliggende form, der ikke kan anses for almindelig tilgængelig, spredt som den er over en række årbøger.

Odense turistforening har udgivet et par storhefter: *Odense, vor By, og Odense, før og nu* (Den Hempelske boghandel, Odense), som begge tjener det formål at redegøre for byens udvikling gennem de sidste menneskealdre. Det første hefte gør det i en blanding af tekst og billeder, der er godt afstemt efter hinanden, men redaktionen synes dog en smule tilfældig. Efter en indledende oversigtsmæssig artikel af stadsingeniør Rygner følger en række bidrag af byens førende mænd, som behandler såvel det åndelige liv og de institutioner, hvortil det er knyttet, som det merkantile liv i Fyns hovedstad. — Det sidste hefte er redigeret således, at en række ældre billeder er blevet reproduceret på samme side som et moderne billede af det samme sujet. Denne idé, der første gang udnyttedes herhjemme i Zachariæ: »Før og nu«, er både fornøjelig og instruktiv; men Odense-bogen savner desværre den topografisk vigtigste datering af de gamle billeder.

Niels Hedin: Hammer Bakker (Marinus M. Schultz, Aalborg). Det spørgsmål kan rejses: Kan en topograf opstå pludselig og fuldfærdig, eller bliver han kun til efter lang tids skoling og mange famlende forsøg? En tyve års intim omgang med dansk topografisk litteratur, såvel i praktisk behandling, redaktionsmæssigt og bedømmende, får umiddelbart recensenten til pessimistisk at holde på det sidste — og så er sandheden dog vist den, at den topografiske forskning nu til dags efter at have trådt sine børnesko blot fordrer en modenhed af sine udøvere, der ikke alene omfatter fordybelsen i de skriftlige kilder, men også en personlig indleven i den egn eller by, som behandles, og dertil en livlig fremstillingsform, der »går let i folk«, både læg og lærd. Håndværket *kan* læres, men naturligvis er der dem, der så at sige får det i vuggegave.

Forfatteren Niels Hedin har hidtil af topografiske arbejder kun præsteret en Randersbog, som jeg ikke kender, men han står med

bogen om Hammer bakker fuldfærdig som topografisk forfatter. Selvfølgelig kan arbejdet plukkes itu og kritiseres, men i hvert fald *jeg* nænner det ikke; thi når man efter den første gennemlæsning spørger sig selv, hvorfor bogen gør et så umiddelbart godt indtryk, ved man, at det i første plan skyldes den sikre opbygning. Arbejdet er tomret op så solidt, at det virker næsten lige så monumentalt som det bakkeland, det behandler. Men er den tekniske opbygning konstateret, øges behaget af den omstændighed, at forfatteren har betrådt hver kvadratmeter, han har skrevet om, og har aflokket den alt, hvad den gemte på. Endelig er hans redelige og klare fremstillingsform underbygget af en poetisk tone, som han har hentet i kærligheden til både emne og egn.

Var det ikke flyveren, kaptajn Botved, der efter at have passeret den mægtige Himalaia-bjergkæde, til udtalelsen om, at Danmark jo ingen bjerge havde, omtrent sagde: »Har De da aldrig set Hammer bakker«? Dér havde han følelsen af en storladenhed, som end ikke Himalaia betog ham. Den samme danske, eller måske rettere jyske, hjemstavnsfølelse har betaget Niels Hedin, men vidsynet fra bakkedragene har ikke afstumpet hans følelse for detaljernes værdi. Hans bog er et bevis på, hvor meget interessant stof, der kan udtrækkes af et relativt lille og ret »uhistorisk« område, hvortil stoffet møjsommeligt er hentet fra de forskellige kilder. Ja, så rigt har han fundet stoffet, at det egentlig topografiske, det, hvorpå de 99 procent topografiske forfattere bygger deres arbejde op, i denne bog er sat i bilag!

Få byer har været så sparsomt aflagt med topografisk litteratur som *Aalborg*. Mærkeligt er det at se den bølgebevægelse, der på eet år kaster hele fem store arbejder om byen ud på markedet. Disse bliver anmeldt andetsteds i heftet.

Godfred Christensen: Fra Himmelbjergene (Gad) er et optryk af forfatterens bidrag til M. Galschiots i 1887 udgivne værk om Danmark. Det er nærmest »poetiske vandringer« i disse skønne egne, og selv om de halvhundredede år, der er gået, siden de blev nedskrevet, naturligvis har ændret noget i billederne, må man dog erkende, at det er forbløffende lidt. Heftet er forsynet med gengivelser af flere af professor Christensens kendte malerier fra egnen, hvoraf navnlig det fra Store Sande ved Ry fra 1866 er af virkelig topografisk værdi.

Jeppe Aakjær: Gammel Brug og gammel Brøde (Gyldendal). Dette bind af Aakjærs studier fra hjemstavn, der er samlet og udgivet efter hans død, indeholder mindre topografisk stof end de forrige (se oversigterne 1929—30). Den slutter sig iøvrigt

noje til de tidligere, og denne række på 5 store bind viser klart, hvor meget historisk-topografisk stof en flittig arkivforsker er i stand til at indsamle fra en egn. Mon det ikke skulde være muligt af de efterladte papirer at fremskaffe de kildehenvisninger, uden hvilke det store arbejde taber ikke lidt i værdi. Det var rart om de kunde trykkes sammen med sidste bind.

N. Kr. Laursen: Af Aale Sogns Historie. Afsluttet af Peter Hansen (Rentier Martin Kristensen, Aale). Som sognebeskrivelse adskiller dette arbejde fra Aale sogn, Vrads herred, Aarhus Amt, sig ikke i væsentlig grad fra de fleste andre sognebeskrivelser, der har set lyset i de senere år, men den giver sig heller ikke ud for at være mere end bidrag til kendskabet til sognet. De enkelte afsnit står så underlig tilfældigt mellem hinanden, og den virkelige sans for at knytte nutid og fortid sammen savnes i høj grad. Størst og bedst arbejde er der gjort med udredningen af såvel hovedgårdes som bøndergårdes historie gennem tiderne. Historiske fejltagelser og fejlsyn er vel ikke undgået, men man må anerkende den rige hjemstavnsfølelse, der har besjælet den mand, der har indsamlet stoffet, og dem, der efter hans død har arbejdet for at få det udgivet. Billedstoffet er som helhed dårligt og kunde have været undværet.

Carl Jørgensen: Tyregod og Vester Sognes Styrelse i det 19. Aarhundrede (Eget forlag 1929). Forfatteren har udgivet flere topografiske bidrag til de to sogne i Nørvang herred, Vejle amt. I det foreliggende bind behandler han navnlig vejevæsen, fattigvæsen og skolevæsen fra temmelig ny tid og gør det grundigt og pålideligt. Det viser sig, at der er god interesse på egnen for disse hefter, og det kan måske føre til en behandling også af de ældre tider eller til en samlet historisk fremstilling.

Esbjerg. Historie og Historier II (Udgivet af et lokallhistorisk udvalg), er en fortsættelse af de tidligere omtalte (se oversigten 1930) spredte oplysninger til den »med amerikansk hast« opvoksede købstad. Af særlig værdi er den offentliggjorte Esbjerg-bibliografi.

C. M. Smidt og H. Lønborg-Jensen: Cistercienser-Kirken i Løgum (Koppel). I et storformatet pragtværk har arkitekt C. M. Smidt gjort rede for den prægtige klosterkirke i Løgum, understøttet af de planer og opmålinger, som arkitekt Lønborg-Jensen har udarbejdet under de store restaureringsarbejder i de senere år. C. M. Smidt har i rigt mål sansen for detaljer både i de historiske og arkæologiske undersøgelser, men glemmer ikke derfor at bygge helheden fast op eller at give den perspektiv ved at lade den ses i forhold til både hjemlige og udenlandske be-

slægtede arbejder. Hans påvisning af, at kirken først kan være påbegyndt i 1190, er både skarpsindigt og dygtigt gennemført, og man følger med interesse hans jævnførelse af klosterkirken med de ældste partier af Aarhus domkirke og med Vitskøl. Gennem mange iagttagelser når forfatteren endelig frem til at kunne erklære det sydøstlige kapel for det ældste i den smukke kirkebygning, og derefter følger han led for led dertil, så at man til slut finder frem til den bygning, der nu så vidt muligt er ført tilbage til sin oprindelige skikkelse, inden ændringerne begyndte og tidens tand tog fat på *sit* arbejde. Lønborg-Jensen har i intim kontakt med den tankegang, der i middelalderen skabte det renliniede kirkeanlæg, foretaget en pietetsfuld restaurering, C. M. Smidt har givet tankerne ord og har vist de midler, man har anvendt, og de mål, de oprindelige bygmestre havde sat sig. Forhåbentlig bliver dette arbejde, der er udgivet af Selskabet til udgivelse af danske mindesmærker med understøttelse af Ny Carlsbergfonden, efterfulgt af et lignende om det gamle kirkeinventar og en redegørelse for det øvrige klosteranlæg.

Hans Wåhlin: Scania antiqua. Bilder från det forna Skåne (John Kroon. AB. Malmö Ljustryckanstalt). Dette fornemme værk er i meget nær familie med fortidens store billedværker, hvor hovedvægten var lagt på selve billedet. Det omfatter gengivelser af skånske byer og landskaber, tegnet eller malet af hjemlige og udenlandske kunstnere i tiden fra 1585 til 1850 og med forklarende tekst til hvert billede. Udvælgelsen af billedstoffet er foretaget med stor overlegenhed og er baseret på et omfattende kendskab til institutioner i norden, der har kunnet yde bidrag dertil. Reproduktionen er så elegant, som det er muligt at præstere med moderne hjælpemidler. Inden for de grænser, forfatteren selv har afstukket for sit arbejde, er alt af interesse medtaget, og resultatet er et værk af så høj standard, at det kan og bør blive taget som forbillede og norm for en række lignende publikationer i Skandinavien, hvor genren i de sidste årtier er blevet sørgelig forsømt, men som netop giver et moderne publikum et indtryk af, hvor rige skatte af topografisk værdi, der findes i vore biblioteker og samlinger. At Skåne i denne henseende på grund af særlige omstændigheder kan bidrage med et overordentlig rigt materiale kan kun være en yderligere spore til at fortsætte på denne bane.

Er end billedstoffet efter værkets anlæg det vigtigste, må den ledsagende tekst ikke derfor lades upåagtet. Alene forfatterens indledning med oversigt over billedkildernes art og fremkomst er en studie af høj rang. Dertil er de enkelte billeder i det pom-

pøse tværfolio-værk på den modstående side ledsaget af en forklarende tekst, som i hvert enkelt tilfælde er en koncentreret viden af høj topografisk værdi. Hvor fristende er en detaljeret gennemgang end er, vil den være umulig på dette sted, men det kan anbefales alle interesserede at sætte sig ind i både arbejdets mål og dets elegante udførelse. Både på denne måde og ved at indeholde stof fra Skanes danske tid, er det af værdi for vor hjemlige forskning.

Arets høst af topografisk stof i tidsskriftlitteraturen må nærmest kaldes middel. Der er ingen stærke farver i det helhedsbillede, man danner sig ved gennemgangen, og desværre heller ingen overraskelser på anden måde. Bemærkelsesværdigt er det dog, at flere af de førende årbøgers redaktioner er inde på at trække fastere rammer op for deres virksomhed og derved trænges det mere tilfældige og ofte også ringere stof i baggrunden. Det er også interessant at se, at fremsættelsen af emne-ønsker virkelig finder genklang og svar blandt læserne, et forhold, der sikkert vil styrkes gennem årene.

I den gennemgaaede periodiske litteratur er i år for første gang medtaget de hefter, som under navn af »Jul i« er udkommet i en række købstæder. Det topografiske stof, der findes i nogle af disse, er af meget forskellig værdi, men der er neppe nogen tvivl om, at de vil hjælpe med til at vække sansen for stedshistorien, og det lykkes ofte redaktionerne at fremskaffe et billedstof af tilsyneladende ubetydelig borgerlig karakter men alligevel af værdi i den topografiske forskning. — Hvad billedstof angår, må opmærksomheden henledes på Danmarks naturfrednings årsskrift, som bringer fortrinlige billeder fra alle egne af landet.

I Hardsyssel årbog er fremkommet en ret skarp kritik af et par tidligere i årbogen fremkomne artikler. Også af undertegnede er vedkommende artikler blevet en del kritiseret — selv om de ikke befandtes meget ringere end så mange andre sognebeskrivelser, der ser lyset mellem år og dag — set fra anmelderens mere oversigtsmæssige synspunkt. Men netop dette delvise modsætningsforhold kalder et par betragtninger frem, som flere gange har været ved at løbe anmelderen i pennen.

På fællesforeningens repræsentantmøde i maj 1931 drøftedes bl. a. oversigternes form og værdi, og der ytrede fra næsten alle sider tilfredshed med dem. Forskellige redaktioners repræsentanter understregede, at man fandt dem vejledende både for

redaktionerne selv og for medarbejderne. Den omtalte kritik i Hardsyssel årbog vil sikkert lære redaktionerne, at oversigterne ikke fritager dem for selv at arbejde med de andre årbøgers indhold og at behandle det kritisk; thi oversigternes kritiske betragtninger er vel sammenfattende, men ikke udtømmende. En sammenligning mellem oversigterne 1928—29, og det, som nu er kommet til orde i Hardsyssel årbog, vil lade se forskellen mellem de af plads- og tidshensyn dikterede oversigter og den kritik, som redaktionerne *må* udøve ikke blot over for deres egne årbøger, men også over for andres.

Med andre ord: oversigternes kritiske vejledning er kun en pegepind — og endda en meget personligt præget pegepind — der end ikke, hvor stort arbejde, der så lægges deri, kan yde nær så megen belæring som et enkelt opgør som det anførte, når det gennemgås med eftertanke.

Og hertil vil undertegnede henvise enhver alvorligt arbejdende årbogsredaktion.

Gudmund Hatt: Gamle agre. (Fra Nationalmuseets arbejds-mark). I et agerdyrkende land som Danmark er det rimeligt, at interessen for de ældste tiders dyrkningsmetoder har været levende hos oldtidsforskerne. Det indvundne materiale har dog været yderst spredt, og det har hidtil ikke været muligt at komme ud over gisningernes standpunkt, da der ikke lå systematiske undersøgelser bag. Som omtalt i oversigten for 1930 har professor Hatt optaget dette interessante studium og er nu nået så vidt, at han formår at karakterisere fem forskellige typer af dyrkningsmåder, som han gør kort, men oplysende rede for. Denne orienterende artikel bør kendes af alle topografiske forskere, så vist som der endnu er lang vej at tilbagelægge, inden forholdene er tilstrækkelig belyst, og enhver, der har øjnene åbne for dette interessante studiefelt, vil kunne yde gode bidrag og henvisninger til, hvor der i skove og hedestrækninger endnu findes de svage spor af disse agre. Men det må understreges, at det haster, da den moderne opdyrkning borttrykker de sidste muligheder for at erkende den gamle agerdyrknings teknik. Det var en opgave for årbøgernes redaktioner at tage spørgsmålet op, inden det er for silde, og på den måde koncentrere arbejdet og spille videnskaben det størst mulige materiale i hænde.

I samme tidsskrift har Poul Nørlund skrevet om vore gamle *kalkmalerier*. Afhandlingen er nærmest en redegørelse for Jacob Kornerups og Eigil Rothes arbejder med kirkernes skjulte kalkmalerier landet over, men den er instruktiv og af værdi for alle, der giver sig af med landsbykirkernes historie.

Det samme gælder Kai Uldalls afhandling om *Kirkens profanbenyttelse* i ældre tid. (Fortid og Nutid). Den behandler kirkenes benyttelse som tilflugtssted og til forsvar, som våbendepot, som baggrund for justitsen (skampæl og gabestok), som brandalarm, tårnvagt o. s. v. Det er en interessant studie af værdi for alle, der inddrager kirkerne i deres topografiske studier og undersøgelser.

For *Københavns* vedkommende findes de fleste bidrag naturligvis i Historiske Meddelelser om København, hvis vægtigste artikel er William Norvins om *det ridderlige akademi*. Forsøget med at oprette et sådant faldt ganske vist uheldigt ud, til trods for at der, efter at svenskekrigen havde ruineret det soranske akademi, syntes at være trang til et nyt i ly af enevælden. Der påbegyndtes også et i 1690 i den Schack'ske gård på Nytorv, hvor domhuset senere rejstes, og forfatteren giver et interessant billede af de mislykkede anstrængelser for at starte og holde det oppe.

Fr. Weibach skriver om det gamle havehus i *Allégade 6*, der nu ligger gemt bag nybygninger. Efter gamle kort ansætter han opførelsestiden til 1750—53, og efter en gennemgang af dets arkitektoniske struktur peger han på Philip de Lange som den mulige ophavsmand. Afhandlingen er ledsaget af opmålinger såvel i grundplan som i opstalt. — I en artikel »En by i våben« giver Otto Smith en række bygningshistoriske data for Frederik III's genopførelse af *Tøjhuset* efter branden i 1647. — Johannes Tholle skriver om *almuehaverne* i hovedstadens omegn, idet han naturligvis ser bort fra de særlige forhold på Amager.

I Tilskueren skriver V. Thorlacius-Ussing *Frederiksberg* kirkes historie, ledsaget af et godt billedstof. Som indledning omtaler han også hollænderbyens kirker, der lå på det nuværende kgl. haveselskabs område, og giver bl. a. den interessante oplysning, at denne, der hidtil kun kendtes fra nogle gamle kortplaner, havde både tårn og våbenhus, skønt den var så yderst ringe af bygning. Når han skriver, at den lå »i Ny-Hollænderbyens Midte«, er det en fejlagtig angivelse, eftersom den lå syd for den sydligste gård, »Prinsessernes gård«, den halvgård i Hollænderbyen, som Frederik III skænkede sine fire døtre. — I samme tidsskrift har Leo Swane skrevet om *det kgl. teaters* nye scene, bygningen, der har fået heftet navnet »Størækassen« på sig.

L. B. Brüel har (i Danmarks Naturfrednings årbog) skrevet om »Det udvidede lystskovdistrikt« nærmere betegnet: Jægersborg dyrehave, Jægersborg hegn og Trørød hegn. Emnet er virkelig historisk-topografisk behandlet og er ledsaget af gode bil-

leder og kortplaner. De gamle navne på skovparcellerne er omhyggeligt angivet.

Fra *Roskilde* har Hugo Matthiessen (Københavns amt) skrevet om den betydningsfulde fremdragelse af Sct. Laurentii kirke, en arkæologisk studie af høj værdi, ledsaget af gode fotografier og opmålinger. Efter gennemgangen af den minutiose undersøgelse, der viser kirkens tilblivelse og senere ændringer, udræder forfatteren den historiske baggrund for den senere ødelæggelse og viser, at den gamle beretning om, at byens kag stod oven på kirkens tidligere alter, virkelig er rigtig. Af ganske særlig interesse er den interessante flisebelægning, der har efterlignet sydens marmor i brændtlersfliser, og som ligger forud for den tid o. 1160, da teglstensarkitekturen brød endeligt igennem i Danmark. Ruinen er ved bidrag fra forskellig side blevet overdækket, så at den stadig er tilgængelig. — Om samme emne har Arthur Fang skrevet i mere populær form (Jul i Roskilde) og med et noget andet billedstof, og Fanny Fang har gjort rede for Roskildes skomagergades udseende i tidligere tid og fundet et morsomt billedstof frem dertil.

Carl Neergaard beretter (Københavns amt) på en interessant og alment forståelig måde om undersøgelsen af Borhøj ved *Hvedstrup* med dens bronzealdergrave, så at man følger med i det arkæologiske arbejde endnu for nationalmuseets repræsentant kom til stede. Billedstoffet dertil er fortrinligt. — I samme årbog har C. G. Schultz en arkæologisk og topografisk redegørelse for undersøgelsen af Blæsenborg bro ved *Lejre*, som var lige ved at blive et offer for den moderne, stærkt forøgede vejtrafik, men som heldigvis — takket være den store interesse for sagen på selve egnen — blev bevaret på en god måde og fik sin fortsatte eksistens betydeligt forlænget ved en grundig istandsættelse. Også til denne artikkel findes et smukt billedstof.

Bent Rasmussen skriver (Holbæk amt) om *Kyholm*, den lille ø østnordøst for Samsø, som i to overgange kom til at spille en vis rolle, først i krigstiden 1801—14 og siden 1831—59 som karantænestation. I begge tilfælde er det interessant at følge beretningen om de fra det øvrige land stærkt afskårne små samfund på øen og om, hvorledes de indrettede sig. Nu hviler det hele i Tornerosesøvn, og tilbage er kun halvt udviskede minder: bådehavn, batteri, skanse, bronde og — kirkegård. — G. Knudsen giver samme steds nogle bidrag til sandflugtens historie i *Rørvig* sogn, og fra en restaurering af det gamle inventar i *Asmindrup* kirke giver Peter Kr. Andersen en oversigt over dette, så at man gennem de mange overmalinger til slut når ind til

den gamle kerne. — Endelig har Holger Hjelholt skrevet om *Kalundborgs* grundtakst af 1791 og giver som indledning en udmærket oversigt over disse grundtaksters fremkomst efter forordningen af 1682 for derefter at vise, at den i Kalundborg blev til gennem en hidsig strid mellem grundejerne og de næringsdrivende.

Om Lunds lodseri på sydkysten af *Stevns* fra 1813—54 skriver Hans Dragehjem (Præsto amt) og giver herigennem et nyt bidrag til Poul Løvenørns energiske arbejde for at forbedre købstædernes havne og sejladsen på dem.

Fra *Lolland-Falster* findes i amtsårbogen en række bidrag af topografisk værdi. Vilhelm Lorenzen har givet en kort orienterende beskrivelse af *Christianssøde*, en af de herregårde, der nu er »dømt til døden«, men som ved sit anlæg og sin bygningshistorie danner et uundværligt led i en dansk kulturperiode, og som ved at være Reventlow'ernes hjem har sin plads i Danmarks historie. — Johannes Tholle har beskrevet *Aalholm* slotshave, der nævnes første gang i 1591. Artiklen er ledsaget af gode planer og billeder fra de forskellige anlæg.

Fra *Nakskov* beretter V. Paulli om »Theisens gård«. Det er en morsom studie over en købmandsgårds skæbne fra ca. 1700 til nutiden. Den er ledsaget af en orienterende grundplan og en serie særdeles oplysende fotografier, såvel eksteriører som interiører. Det er på tide, at interesserede forskere tager fat på at beskrive de gamle købstadgårde. Nutiden farer hårdt frem mod dem! — Om den hellige kilde ved *Kippinge* kirke har Erh. Quistgaard givet en kortfattet historisk beretning og på grundlag af kirkeblokkens regnskaber en liste over dem, der modtog understøttelse derfra. Han kalder Kirsten Munk for Christian IV's elskerinde, men hun var dog viet til kongen om end hemmeligt.

S. J. Suhr har udgivet præsten Hans Glud Clausens topografisk-økonomiske beskrivelse af *Halsted* præstekald, der er skrevet o. 1826. De vedføjede billeder af kirken og præstegården er for små i gengivelsen til at have nogen interesse, og det burde være tilføjet, fra hvad tid billederne er. — Af J. Brøndsted er trykt et kort foredrag om Falsters oldtidsminder, medens G. Rosenbergh har skrevet om langdyssen i *Horbelev*, begge artikler ledsaget af særdeles oplysende billeder.

Fra *Fyn* offentliggør J. C. A. Carlsen-Skiødt nogle historiske optegnelser om *Sønderby* sogn. Stoffet heri er det, der synes at interessere denne forfatter mest: byen (Sønderby), hovedgården (Hagenskov-Frederiksgave), kirken, oldtidsgravene (med et oversigtskort), oldtidsfund (bl. a. Hagenskov-runestenen) og et

par voldsteder. Forfatteren har således kun villet give nogle *bidrag* til sognets historie, men man undres unægtelig over, at han, der synes at have gode evner for denne forskning, bliver stående ved disse tilløb og ikke gennemfører virkelige sogne-topografier. — Johannes Tholle har skrevet om det romantiske haveanlæg ved *Sanderumgård* i den skikkelse, hvori det fremtrådte i første halvdel af 1800'erne. Det er en sammenfatning af den ret fyldige litteratur, der eksisterer om emnet. Navnlig er Chr. Molbechs skildring af haven temmelig udførligt gengivet, ligesom brudstykker af digteren Oluf Olufsen Bagges og andre poeters digte — samt hele Jens Hansen Smidths 28 vers lange digt. Man havde unægtelig hellere set den dygtige haveforskers eget syn på anlæget og en parallellisering med andre lignende haver i ind- og udland samt en redegørelse for, hvad der er bevaret, eventuelt i forbindelse med et forsøg på en planmæssig rekonstruktion. — A. R. Idum har skrevet om *Dalum kloster* for reformationen. Det er kun uegentlig et originalt arbejde, idet det mest bygger på trykte kilder, men det giver en tidligere savnet samlet fremstilling samt en del bidrag til klostrets bygnings-historie og mere interne historie.

Jylland står som sædvanlig længst fremme, hvad topografisk stof angår.

J. C. Jacobsens artikel om *Aagaard* og dens ejere (Thisted amt) er fortsat, og fortsættelsen adskiller sig ikke i særlig grad fra begyndelsen. Forfatteren arbejder i høj grad med hypoteser: »Kyndige Folk mener, at der Nord for Lerup Kirke har staaet en Kongsgaard ved Navn Lierupgaard. — Nær ved Kongsgaarden har den gamle Præstegaard sikkert ligget. — Naar der ikke har været et Barfred knyttet til Præstegaarden her fra første Færd, maa efter Historikeres Mening Grunden være« o. s. v. Hvem er de kyndige mænd, hvem er historikerne? Forfatteren må ikke således dække sig bag anonyme, han må angive dem. Manglen på kildehenvisninger gør det iøvrigt umuligt at gå i detaljer i anmeldelsen, dertil ophober der sig på forhånd alt for megen usikkerhed, hvis årsag er umulig at erkende. Man må blot håbe, at han må være heldigere i sin kommende fremstilling af selve gården og dens ejeres historie end her, hvor han ofte arbejder med almene historiske begivenheder. Mon han f. eks. kender H. Rørdams historiske kildeskrifter vedrørende den nordiske syvårskrig? Det synes ikke så!

I »Hvad den gamle Fæsteprotokol fortæller« (Thisted amt) beretter M. Sodborg hvad han har fundet deri angående *Kølbygård* og *Vesløs-gård*, og August F. Schmidt giver fra *Klim* sogn

nogle spredte oplysninger fra sognet i nutid og fortid. — Desuden meddeler P. L. Hald nogle oplysninger om *Hillerslevhus*, hvis voldsted netop kan skimtes nord for Hillerslev kirke. Der savnes i høj grad topografiske oplysninger om Danmarks mange voldsteder, og det må håbes, at der en gang bliver foretaget en grundig undersøgelse af dem og en samlet fremstilling af, hvad der kan oplyses om anlæg, beliggenhed o. s. v. Indtil da må man være glad for ethvert bidrag, der kommer frem, men man må samtidig udtale et bestemt ønske om, at de bliver ledsaget af pålidelige opmålinger af selve voldstederne og helst også af de nærmeste omgivelser, samt af et nivellement af de vigtigste linier gennem anlæget, som det nu ser ud.

Fra *Ålborg amt* findes en artikel (Danmarks naturfredning) af Johannes V. Jensen, hvori han fortæller om de himmerlandske åse og gravhøjene på dem, altså et nutidsøjes opfattelse af landskabet, som det *nu* ser ud. — Chr. Heilskov har fortsat sin beskrivelse af *Bælum* sogn (Fra Himmerland og Kjær herreder) med en gennemgang af landsbyen Bælum, dens gårde og jorder. Desværre skæmmes dette nye afsnit endnu mere end det foregående af ordrette optryk af gamle dokumenter, som gør tilegnelsen vanskelig for de fleste, og som skræmmer de læge læsere bort fra årbøgerne. Illustreringen er meget ujævn. Nogle dårlige fotografier i dårlig reproduktion kunde være undværet, medens et par tegninger i streg står nydeligt. — I samme tidsskrift findes Anders Johansens 1. artikel om *Næsborg* sogn. Det er ingen systematisk topografisk skildring, men nærmest en række minder på topografisk baggrund. Den indeholder en del gode iagttagelser og kan i meget sammenlignes med de gamle embedsmænds indberetninger om »tilstanden« inden for deres områder. — Yderligere findes et afsnit af M. Møllers gennemgang af *Løgsted* sogn, mest omfattende gårdene i Ravnstrup by.

Fra *Viborg amt* findes en skildring af det gamle stiftstrykeri i Sct. Villadsstræde i *Viborg* (Jul i Viborg) og af det gamle apotek i *Skive* (Jul i Skive). Om egnens herregårde findes en beretning om *Hald* gennem tiderne (Jul i Viborg) og om *Eskjær* (Skivebogen). Hvad den sidste angår, er det glædeligt at se, at dr. Gudmund Schütte trods sin programartikel i 1927 (se indledningen til oversigten for dette år) ikke helt har forkastet topografien. Han gør selv i denne afhandling rede for gårdens historie og drager med rette heftigt til felts mod de arkitektoniske udskejelser i forrige århundredes slutning. Der er adskillige gode og oplysende billeder til afhandlingen, men nr. 5 er så slet gengivet, at det burde være udeladt. Det havde været interessant at

have fået en grundplan af gården og dens omgivelser med (opmålingerne af Jensen-Kleist og hans håndværkerskole?).

Poul Nørlund har (i Tilskueren) skrevet om fundet af nogle rester af en altertavle i *Vorde* kirke nord for Viborg. I bunden under denne kirkes prædikestol fandtes nogle fjæl med udskårne billeder, som identificeredes som nære slægtninge i træ til de »gyldne altre«, som forfatteren tidligere har skrevet om i et meget interessant værk. Det er yderligere lykkedes doktoren at påvise, at disse rester må stamme fra Viborg gråbrødreklosters ældste altertavle, der er havnet i den lille landsbykirke og er blevet anvendt i fornedrelse som gulyplanker i dennes prædikestol. — Af andet stof om kirkerne findes en kort beskrivelse med billeder af kirkerne i Nørre herred i *Salling* syssel og en artikel om våbenskjoldene på *Højslev* kirkes prædikestol (begge i »Jul i Skive«). — Rasmus Mortensen har i en artikel om den jyske hede (Jul i Viborg) skrevet om hedens kolonister og om *kolonibyen Grønhøj* (Frederikshøj). — Kristen Klæstrups beretning om kvægstøbet i *Salling* 1747—49 (Skivebogen) er umådelig bredt skrevet, men indeholder en del stof af topografisk interesse.

Om karmeliterklostret i *Aarhus* har Ejler Haugsted skrevet en arkæologisk afhandling (Aarhus stift) af stor interesse. Klostret forsvandt med reformationen, og dens grundmure dækkedes af ny bebyggelse. Nogle undersøgelser af det, der tilfældigt kom frem ved grundgravninger, er tidligere foretaget af arkitekt C. M. Smidt, og på disse har forfatteren arbejdet videre, efterhånden som der kom nyt frem. Undersøgelserne har vundet den størst mulige forståelse hos de af byens borgere, hvis nybygninger kom til at berøre det gamle klostres områder. Hvad bypatriotisme og ofre på dennes alter angår, har Aarhus' borgere i de senere årtier stået i forreste række, og den har heller ikke fornægtet sig ved denne lejlighed. Medens man hidtil kun anede klostrets eksistens gennem fund af murbrokker, kalk m. m. vest for ejendommene Frederiksgade 76—78, har arkitekt Sten Eiler Rasmussen nu efter de sidste undersøgelser kunnet udarbejde en rekonstruktionsplan med temmelig rige detaljer. Forfatteren indleder med en redegørelse for, hvad de skriftlige kilder kan meddele om klostret, og går derefter over til de arkæologiske undersøgelser, der er stykket sammen fra adskillige års grundgravninger. Undersøgelserne er meget samvittighedsfuldt foretaget, og redegørelsen derfor er ledsaget af et fortrinligt billedligt materiale, der både viser tegnede profiler, bl. a. af voldgraven omkring klostret, og fotografier af de gravede undersøgelsesnit.

I samme årbog har Chr. Heilskov fortsat sin redegørelse for

Hjelmslev herred med *Adslev* sogn. Det er ofte kun tørre fakta, men der er meget stof deri. Der er gode kort over byerne fra 1800'ernes begyndelse, men der savnes angivelse af, hvor originalerne til disse kort er at finde. — I et polemisk indlæg mod en af Marstrand i 1930 skrevet afhandling om Horsens bys præster kommer Aage Simonsen ind på en række betragtninger over Vor frelsers kirke i *Horsens* i ældre tid og bringer også nogle andre topografiske oplysninger vedrørende købstaden. — M. Møller har skrevet: »*Sønder-Vissing* Sogn rundt«. Det er tilfældigt pluk med meget ubestemte tidsangivelser. Sagn, traditioner og lidt topografiske oplysninger står hulter til bulter.

Fra sine flittige studier i den koldingske jordbund har I. O. Brandorff (Vejle amt) hentet et emne, der i høj grad hører hjemme der, nemlig *Koldings* forsyning med drikkevand i fortiden. Det er en både dygtigt formet og vel illustreret artikel om et emne, der sjældent kommer til behandling. — Johan Hvidtfeldt har samme sted meddelt nogle bidrag til de første udskiftningers historie i *Koldinghus amt*. — Særlig opmærksomhed fortjener A. Ravnholts artikel om fabriksvirksomhederne på *Randbøldal* og *Haraldskjær*. Det er sjældent, at sådanne fabriksanlæg tages op til behandling i årbøgerne, og der er dog deri et udmærket stof, som også senere vil få værdi for en samlet behandling af de enkelte industrigrenes historie landet over, og hvortil arbejdet i høj grad vil lettes ved publicering af slige monografier. Desværre er en del af de ledsagende billeder for små til at man kan have glæde af dem, og årbøgerne må lære ikke at spare på dette område.

Marius Hansen har (Vejle amt) fortsat sine uddrag af Søren Abildgaards dagbøger 1771—75 vedrørende *Vejle amts* kirker og enkelte andre historiske minder (se oversigten for 1930), ligesom Rasmus Mortensen har fortsat beretningen om opdykningsforsøgene på *Randbøl* hede. Den sidste beretning er lidt tør og til tider altfor staccato, så at det i betydelig grad går ud over læseværdigheden af det iøvrigt interessante stof. — I. P. Vammen har skrevet om kongehøjene i *Jelling* i historisk belysning. Det er en omhyggelig gennemgang af højenes og stenenes skæbne gennem tiderne set på historisk baggrund og konkluderende i den antagelse, at Harald Blåtand har ladet sine oprindelig høj-satte forældres lig overføre til en kirke: Jelling eller Roskilde. — Til denne afhandling slutter sig Fr. Orloffs bidrag om den ældre Jellingestens plads, hvori han gør op med den Sarauw-Erlevske teori, hvorefter den store Jellingesten oprindelig skulde have stået på den søndre høj.

Om markfællesskabet i *Hardsyssel* i ældre tider har Henrik Larsen (*Hardsyssel* årbog) skrevet en af sine metodiske og dybtgående undersøgelser. Om end temmelig tør i fremstillingen, giver afhandlingen dog et fortrinligt overblik over en del af sognenes agrarhistorie og indeholder et stof, som enhver topograf må være glad for at få i hænde. Af ganske særlig interesse for disse herreder er gårdenes forhold til hedestrækningerne, der både kunde være i fællig og i gårdeje, samt regeringens forsøg på at tilvende sig nogle af disse. — Fra afdøde P. Storgaard Pedersens hånd foreligger i samme årbog en udgivelse af den beskrivelse af *Bøvling* amt, som en studiosus Lassen har forfattet, og hvortil manuskriptet findes i Langebecks ekserpter i det kgl. bibliotek. Mærkeligt nok har udgiveren ikke gjort forsøg på at datere manuskriptet. — Foruden lidt »moderne topografi« fra *Herning* og nogle meget populære »Blade af *Møltrups* historie« findes i »Jul i *Herning*« en beskrivelse af *Gjellerup* kirke med en del billedstof samt en beskrivelse af en klædefabrik, *Clasonsborg*, der 1839 anlagdes ved hedejendommen *Skave* ved *Karftoft* å. Der er blandt billederne et godt luftfotografi. De andre er dårlige.

Om runestenene i *Ribe amt* har Marius Kristensen skrevet så populært og dog udtømmende, som kun en videnskabsmand med overlegent kendskab til emnet formår det (*Ribe amt*). — Rasmus Mortensens studier over jernudvindingen er velkendt. Der er tidligere i oversigterne (1930) omtalt en teori, som hvis den viser sig holdbar, er af stor topografisk interesse; men forskeren er klar over, at det gælder om stadig at drive på med de arkæologiske undersøgelser for at indsamle så stort et stof til bearbejdning som muligt, og har derfor sikkert med glæde grebet en opfordring fra redaktionen af »*Fra Ribe Amt*« til at offentliggøre sine studier i marken fra dette amt. Desuden har redaktionen den rigtige opfattelse, at en sådan publikation vil kalde adskillige nye oplysninger frem fra interesserede læsere. — I samme årbog er trykt en af lærer Mortensens studier ganske uafhængig undersøgelse af H. C. Frydendahl, som på en god måde underbygger og supplerer Rasmus Mortensens arbejder. — De ifjor omtalte artikler, der er indkommet efter redaktionens plan om indsamling af stof til hedernes historie, er blevet fortsat med en række nye bidrag og viser med stor tydelighed, hvor meget stof af forskellig art, der med tiden kan uddrages deraf.

For *Sønderjyllands* vedkommende har August F. Schmidt (*Sønderjydske* årbøger) givet en praktisk fortegnelse til en topografisk ordning af de sønderjyske egne på grundlag af Dansk

folkemindesamlings og Stednavneudvalgets ordning og med sogneenumre som hjælpemiddel til let adgang til disse samlinger. — Carsten Petersen har givet en almindelig oversigt over landsbykirkerne i *Haderslev* provsti efter reformationen. — Om nogle sønderjyske fund fra den ældre jernalder giver Carl Neergård (Fra Nationalmuseets arbejdsmark) en redegørelse, omfattende gravfund fra Uldal i Skrydstrup sogn, Hinderup i Hellevad sogn, Ottersbøl i Mjolden sogn, en gravplads i Tislund sogn og Tornumskov i Lintrup sogn med fremdragning af de særlig sønderjyske træk, der viser sig i disse fund. Yderligere omtales et bopladsfund fra den ældre jernalder i Søndernæs i Brøns sogn.

Otto Smith.

Aaret 1931 bragte en saa anselig Forøgelse af den *historisk-topografiske Litteratur om Aalborg*, at det vil være rimeligt at tage den ud af den almindelige Oversigt og behandle den for sig. Ikke mindre end tre 500-Aars Jubilæer har kunnet fejres og har givet Anledning til Udsendelsen af særlige Skrifter, men ogsaa to mere sammenfattende Fremstillinger af Byhistorien har set Lyset. Bedst er utvivlsomt de mindre Opgaver løst, hvad der i og for sig er en naturlig Følge af selve Emnets begrænsede Omfang, men ogsaa hænger sammen med, at Forfatterne besidder den fornødne Sagskundskab. Ikke slet saa godt synes Resultatet at tegne til at blive for den store Skildring af hele Byens Udvikling. I Virkeligheden kræves der saa mange Forudsætninger for at skrive en tilfredsstillende Byhistorie, at det i de fleste Tilfælde kun vil være Folk af Faget, der kan opfylde dem. Grunddigt Kendskab ikke blot til Stedets, men til Landets og den almindelige Historie, Træning i at arbejde med historisk Kildestof, Evne til at opspore og udnytte det utrykte Materiale, Skøn over, hvad der er væsentligt og hvad ikke, — er nogle af de Ting, som er nødvendige for, at der kan komme en ordentlig Bog ud af det. Og er de ikke tilstede, bliver Stoffet ikke sigtet, stort og smaat blandet sammen, Linjerne uklare, Dommene skæve. Stedhistorie er slet ikke saa let at skrive, som man maaske tror. Ofte vil det derfor være nødvendigt, at flere forener sig om Opgaven, saa at de forskellige Særomraader henvises til Fagmændene, men hvad der vindes herved, kan paa den anden Side delvis tabes ved, at Sammenhængen bliver brudt. Det gælder saaledes om P. C. Knudsen: *Aalborg Bys Historie I* (I Kommission hos Viggo Madsen, Aalborg). En endelig Dom er det for tidligt at fælde udfra det foreliggende første Hefte, men saa meget kan dog allerede siges, at det er en meget ujævn Frem-

stilling. Det vægtigste Bidrag er Underarkivar Arthur Kochers dygtige Redegørelse for Bystyrets Udvikling, der bygger paa Undersøgelser i Landsarkivets Materiale, men ogsaa O. M. Hofman-Bangs Bearbejdelse af Byens Vider og Vedtægter 1549 er et læseværdigt Afsnit. Det er rimeligt, at man i en almindelig Fremstilling gengiver ældre Dokumenter efter Meningen og ikke efter Bogstaven, men naar man gør dette ved 16. Aarhundredes Kilder, er det endnu mere paakrævet ved 14. Aarhundredes. Det virker derfor ejendommeligt, at Stadsretten af 1342 er genoptrykt bogstavstro, og det kan næppe fejle, at de fleste Læsere maa give op overfor dette Stykke. Ved Skildringen af den forhistoriske Tid har Redaktøren benyttet Indberetningen til Nationalmuseets 1. Afdeling fra 1880'erne, men det vilde unægtelig have været af Værdi at faa denne halvhundredaarige Oversigt sammenlignet med Mindesmærkernes Tilstand nu. Ogsaa ved Behandlingen af Byen som Møntsted har Redaktøren kunnet bygge paa sagkyndig Meddelelse, idet Møntsamlingens Inspektør, G. Galster, har givet Oplysninger herom, men Gengivelsen er ikke paa alle Punkter tilfredsstillende.. Afsnittene om Byens Forhold under Reformationstiden og Syvaarskrigen virker noget tilfældige og er sprogligt ret svage.

Otto Smith har i Aalborg. Vandringer i den gamle Limfjordsby, samlet en Række Kroniker, som han har skrevet til den lokale Presse, og udsendt dem i Bogform (paa Nyt nordisk Forlag), smukt udstyret og forsynet med et værdifuldt Billedstof. Det nye ved Bogen er det Forsøg, der her er gjort paa at overføre paa Prent den Form for Byhistorie, som navnlig Magister Hugo Matthiessen har gennemført ved sine »Byvandringer« rundt om i vore Købstæder. Der fortælles livligt og underholdende om de enkelte Gaardes og Lokaliteters Historie og Fremstillingen har utvivlsomt naaet sit Maal: at vække og styrke Interessen for Byens Fortid. Som Propagandaskrift har denne Prøve sikkert sin Betydning og man skal derfor næppe fæstne Opmærksomheden for stærkt ved de sproglige Smaafejl eller den ikke altid helt præcise Udnyttelse af Stoffet. En anden Ting er, at man næppe kan skrive egentlig Byhistorie paa denne Maade; det giver for mange Gentagelser og bryder ofte Kronologien og Udviklingen. Det er Otto Smith dog ogsaa klar over, og hans Bog giver sig da heller ikke ud for at være andet og mere end en ren Stedbeskrivelse, for Størsteparten endda kun bygget paa trykt Materiale. Noget arkivalsk Stof er dog bragt frem og anført i Noterne, ligesom Registre over Navnestoffet og Bogens Brugbarhed.

I Anledning af Aalborg Stiftshospitals 500 Aars Jubilæum i 1931 blev det overdraget Dr. theol. Bjørn Kornerup og Dr. phil. Vilh. Lorenzen at udarbejde et Skrift om Stiftelsens Historie, men til selve Jubilæumsaaret blev kun det første Halvbind færdigt. Dr. Lorenzen skildrer i sit Afsnit, »Bygningernes Historie og Anvendelse«, Klosterkomplekssets Udvikling, idet han i det væsentligste slutter sig til C. A. Jensens Opfattelse, og viser, at dette Helligaandskloster nu staar som det bedst bevarede af denne Ordens Huse i Mellem- og Nordeuropa.

Endelig har den kendte Topograf C. Klitgaard skrevet to lignende Lejlighedsskrifter og begge Gange ydet solidt og dygtigt Arbejde. Det middelalderlige Gilde Guds Legems Laug blev stiftet 1431 og dets direkte Efterkommer: Aalborg Handelstandsforening, lod da C. Klitgaards Bog fra 1913, Aalborg Handelstands Historie, udsende paa ny i noget ændret Form. Fremstillingen i »Aalborg Købmænd gennem 500 Aar«, som Skriftet nu hedder, er ført helt op til den nyeste Tid og gør udførlig Rede for Foreningens indre Liv. Et velvalgt, godt gengivet Billedstof støtter Teksten. Det samme gælder den Bog, »Det borgerlige Skydeselskab i Aalborg«, hvormed Selskabet mindedes sin Forgænger Papegøjegildets Oprettelse for det halve Aartusinde siden. Fra den ældste Tid op til 1802 er det kun sparsomme Efterretninger, der haves om Fugleskydningen, men derefter flyder Kilderne rigeligere og Oplysningerne bliver fyldigere. Kun kunde man have ønsket lidt flere af de interessante Skjolge gengivet.

V. Hermansen.

NY LITTERATUR OM ALMUEKULTUR OG FOLKEMINDER 1931.

Samlingsværket *Nordisk Kultur*, der vil blive 30 Bind ialt, er begyndt at udkomme (J. H. Schultz Forlag 1931). Dets Hovedredaktion består af Professor *Johs. Brøndum-Nielsen*, København, Prof. *Otto von Friesen*, Uppsala, og Prof. *Magnus Olsen*, Oslo. Ved hvert Bind medvirker et større eller mindre Antal Forfattere under en Specialredaktion. *Nordisk Kultur* vil give en både sammenfattende og indgående Fremstilling af de nordiske Sprogs og den særlig nordiske Kulturs Udvikling i ældre Tider. Offentliggørelsen af Værket, der er Resultatet af det mest alsidige nordiske

Samarbejde, der endnu har fundet Sted, i hvert Fald indenfor de humanistiske Videnskaber, er blevet indledet med Udsendelsen af Bindene IX og XXVII. Bind IX, der som Specialredaktør har Prof. *Knut Liestøl*, Oslo, og Prof. *C. W. von Sydow*, Lund, indeholder Oversigtsafhandlinger om de nordiske Landes Folkeviser, Folkesagn og Folkeeventyr. Bind XXVII, redigeret af Prof. *Haakon Shetelig*, Bergen, skildrer den nordiske Kunst.

I Bind IX er tre Bidrag, skrevne af Dansk Folkemindesamlings Arkivarer *H. Grüner Nielsen* og *Hans Ellekilde*. Det siger sig selv, at det blev Grüner Nielsen, der fik tildelt Opgaven at give en sammenfattende, almentilgængelig Skildring af *den danske Folkeviser*; thi ikke alene besidder han et fuldkomment Kendskab til vore Folkeviser, han har også en fortrinlig Evne til at skrive kort og klart, en Egenskab, som er af særlig Betydning, når der skal ydes Bidrag til et Værk, der også skal være kortfattet. Grüner Nielsen skriver om Overleveringen, Udgivelsen og Forskningen af den danske Folkeviser og om de forskellige Vise-typer.

Hans Ellekildes Arbejder til Nordisk Kultur omhandler *Danmarks Folkesagn* og *Danmarks Folkeeventyr*. Også Ellekildes Oversigter vil være til megen Nytte for Forskningen, idet man i dem finder en meget praktisk og overskuelig Inddeling af et vældigt Folkemindestof. Ellekilde samler det omfattende danske Sagnstof i nogle få Grupper (Sagn om naturmytiske Væsener, de døde, magtejende Mennesker, danske Sagnkonger, ældre danske Konger og Dronninger, Fremtidssagn), medens han gør Eventyr-oversigten særlig overskuelig ved at lægge Vægten på de Egenskaber, som Eventyret kræver af sin Helt, for at han kan vinde Prinsessen, eller af sin Heltinde, for at hun skal kunne ægte Kongesønnen. Endvidere gøres der Rede for Novelleeventyrene og Dyrefablerne. — Da Arkivarerne i Dansk Folkemindesamling har større Viden om vore Folkeviser, Sagn og Eventyr end andre Forskere kan have, er det naturligt, at deres Bidrag til det store fællesnordiske Værk måtte blive de bedste, der kunde fremskaffes fra dansk Side. Danmark er ualmindelig smukt repræsenteret i det niende Bind af Nordisk Kultur. I Bind XXVII har Museumsinspektør *Jørgen Olrik* skrevet om *Folkekunst i Danmark*. I det smukt illustrerede Arbejde gives ikke alene en Definition af Folkekunst, vi får også Besked om Bondestuernes Indretning, Bondemøblernes Udseende og Ornamentik, Husflidsarbejder, Almuesmykker, vævede Stoffer m. m., — i det hele en nyttig Oversigt, der altid vil vise sin Brugbarhed, når man i en Fart

vil have noget at vide om et så stort og vigtigt etnologisk Emne som Folkekunst.

Ligesom H. Ellekilde i Nordens Gudeverden søger at forklare Oprindelsen til og Udviklingen af de mange forskellige Spørgsmål vedrørende de nordiske Folks Tro, således giver Kredslæge J. S. Møller i sit omfattende Værk: *Fester og Højtider II* (P. Haase & Søn 1931. 259 S. Ill.) også Tydninger af det Stof, han bruger som Udgangspunkt for sin Fremstilling af Holbæk Amts Fester og Højtider. I det udkomne første Halvbind af anden Del af Dr. Møllers Arbejde behandles Festerne fra Fastelavn til Mikeldag (Fastelavn, Påske, Valborg, Pinse, St. Hans, Høstgildet), medens dets sidste Halvbind vil indeholde en Skildring af Julefesten. Efter først at have fremlagt Folkemindematerialet med Redegørelse for alle de stedlige Forskelligheder, går J. S. Møller over til at forklare Festernes Oprindelse og historiske Udvikling i Almindelighed, men med særlig Hensyntagen til alle specielle Træk vedrørende det nordvestsjællandske Stof. Det er Tydningerne, der giver Dr. Møllers Værk en Interesse, der rækker ud over det lokale. Man får nemlig i disse hans populærvidenskabelige Redegørelser Besked om alt, hvad man med Billighed kan forlange angående den nyeste Forsknings Opfattelse af de gamle folkelige Fester. Med en efter Forholdene forbløffende Belæsthed indenfor dansk og fremmed videnskabelig Litteratur vedrørende Religionshistorie, Folkemindeforskning m. v. giver Møller i en folkelig og underholdende Form sine Tolkninger. Der er næsten ikke et eneste Spørgsmål Emnet vedrørende, man ikke får et Svar på. Naturligvis vil der, som Forskningen skrider frem, kunne rejses Indvendinger mod dette eller hint Forklaringsforsøg, som Dr. Møller har givet, men dette gør jo intet til Sagen. Det vigtigste er, at en så selvstændig tænkende Mand som Hr. Møller meddeler alle sine Tanker og Iagttagelser om Festernes ofte gamle og sære Skikke. J. S. Møllers Viden som Læge kommer ofte hans folkløristiske Forskning til Gode, idet han som Mediciner kan udtale sig om Ting andre Forskere uden en særlig naturvidenskabelig Uddannelse vanskeligt med Sikkerhed kan have nogen Mening om. Her kan således denengang henvises til Møllers udførlige og lærerige Redegørelse for Heksetroens Udvikling og de sygelige Forhold, der tit lå til Grund for, at bestemte Kvinder mentes at kunne hekse. — Under Læsningen af J. S. Møllers Bog forbavses man atter og atter over, hvor mange ofte ældgamle Skikke og Forestillinger det dog er, der har været kendt til op imod vor Tid, og man glæder sig over, at vi nu véd mere Besked om disse, end man hidtil har gjort.

Kort før *Evald Tang Kristensen* den 8. April 1929 afgik ved Døden, havde han fået et af sine største Ønsker opfyldt, idet Udgivelsen af en *ny Række Danske Sagn*, som han havde ofret så megen Tid og så meget Arbejde på, og som længe havde ligget færdigt til Trykken, takket være Staten og Carlsbergfondet, nu var blevet sikret. Een stor Del af Vinteren 1928—29 tilbragte han med en sidste omhyggelig Gennemgang og Ordning af Stoffet til de resterende fem Bind af det vældige Værk, hvis to første Bind var udkommet på Woels Forlag. I Forsommeren 1931 udkom så *Danske Sagn, Ny Række*, Bind III (Woels Forlag, 331 S.). Dette og de følgende Bind udgives af *Johannes E. Tang Kristensen*. Når den ny Række Danske Sagn er helt udkommet, bliver begge Rækker, ialt fjorten Bind, et Sagnværk, som næppe har sit Side-stykke. For Forskningen er Danske Sagn en Guldgrube. Værket er en førsterangs Kilde til Oplysning om den gamle Almues Tro og Digtning og om dens Lyst og Vilje til at ihukomme, hvad der havde fundet Sted i tidligere Tider. Det udkomne tredje Bind af Danske Sagn Ny Række er af ikke ringe Interesse også for Lokalhistorikere, idet det indeholder Sagn knyttet til Oldtidshøje, store Sten, Diger, Volde og Skanser, Kirker og Kors, hellige Kilder, Gårde, Byer, Kobstæder, Rettersteder, Fjorde, Moser, Øer, Skove og meget andet. Et Indtryk af Sagnenes Mangfoldighed i tredje Bind får man ved at høre, at der i dette findes 1431 forskellige Sagn, fordelt i 102 Sagntyper, ordnede efter Egne i samme Rækkefølge som Sognene i Traps Danmark. Denne Udgivermåde må påskønnes, da den i høj Grad letter Eftersøgningen efter de enkelte Egenes Sagn.

Et af de nyeste Eksempler på, hvad en udenlandsk Forsker har kunnet hente af Materiale til en international folkloristisk Undersøgelse, finder vi i den tyske Lærde *Valerie Höttges* Arbejde: *Die Sage vom Riesenspielzeug*, udgivet i Jena 1931 iblandt Kölner Universitetets Arbejder. I Sagnstoffet om Kæmpens Legetøj findes to danske Former. Höttges Værk læses med Interesse, ikke mindst fordi det er en smuk Prove på, hvorledes en Sagn-type videnskabeligt bør undersøges.

I de historiske Amtsårboøger og i Tidsskrifter findes adskillige Bidrag vedrørende Sagn og Folketro. I det bornholmske Års-hæfte: »Gamalt å Nyt«, redigeret af *Elna Schöne*, findes i Årgang 1931 et lille Arbejde af *Aage Rohmann* om Overtro vedrørende *Gæslinger*. Rohmanns Redegørelse er medtaget som Forklaring til en af *J. P. Kuhre* smsts. anført Opskrift om at sikre sig Held ved Gæslinger. Rohmann meddeler mange Henvisninger, også til udenlandske Sagnværker. — *G. Elleby* offentliggør i Gamalt å

Nyt et Sagn om en *Mare*. — Hovedbidraget i Elna Schönes Årskrift er dog Arkivar *H. Ellekildes* fortrinlige Afhandling om den bornholmske Amand: *Læsåbobben*, der til bestemte Tider kræver et Offer, ligesom Amanden i Ryå, Liver Å o. s. fr. Ellekilde fremdrager det bornholmske Sagnstof om det mytiske Vandvæsen og kommer med talrige interessante Udtalelser om hele Åmandsproblemet. I Thisted Arb. 1931 medd. han en lærerig Undersøgelse om *Træet på Tis Eng*, der tolkes som en Afspejling af Ragnaroksmysten. I Fynsk Hjemstavn 1931, 2 ff., er det det fynske Sagnstof om den vilde Jagt — *Palle Jæger* — der fremlægges og analyseres. Alle Afhandlingerne bærer Vidne om Hr. Ellekildes indgående Kendskab til de forskellige danske Egenes Folkeoverlevering. — Det er også grundige Undersøgelser *Inger Margrethe Boberg* leverer, dels om *Stevns Gravhøje i Folkeoverleveringen* (Danske Studier 1931), dels om *Sagn og Overlevering om Samsø Høje og Bakker* (Fra Holbæk Amt 1932). Man må håbe, at det må lykkes Frk. Boberg at behandle hele Danmarks Sagnstof om Oldtidshøje på samme Måde som i de to nævnte Afhandlinger.

P. L. Hald giver i Thisted Arb. 1931 nogle Oplysninger om den i 1638 nævnte *St. Eline Sten* i Nors, ligesom han anfører interessante Enkeltheder om Stednavnet »Troms Kirke« (Heksenes Samlingssted), der findes både i Thy og Sydfyn. Det vilde være ønskeligt, om alle Troms-navnene i Danmark kunde blive sammenstillede i en Undersøgelse. Det kunde jo så være, vi kunde få noget mere bestemt at vide om Stederne for danske Hekses Samlingsplads, der vist ikke altid har været i Norge eller andre Udlande. — *J. Aldals* udførlige Redegørelse for det 17. Årh.'s *Trolldomssager* i Holstebroegnen (Hardss. Arb. 1931) indeholder talrige Enkeltheder, der giver dystre Indtryk af fortidig Vankundighed. Overfor *Døden* var der i Virkeligheden ikke så megen Frygt som for Hekse, Gengangere og Spøgelsesdyr, hvad bl. a. kan ses af den Artikel af undertegnede om Dødsforberedelser, der forefindes i »Jyllandsposten« 14. April 1931 og »Landet« 18. September 1932. — I et Par Afhandlinger i det nye jydsk Tidsskrift Sprog og Kultur 1931, 17 ff., — en Rune-Trylleformel, Skik—Tro—Overtro —, giver *H. P. Hansen*, Herning, levende og temperamentsfulde Udtryk for sine selvstændige Undersøgelser og kritiske Vurderinger af folkloristisk Materiale. — *Th. Teinnæs* fremlægger i Danske Folkemaal 1931, 24 ff. Eksempler på *Lyk-ketro* hos bornholmske Fiskere, medens *J. Chr. Bay* i Fynsk Hjemstavn 1931, S. 103, omhandler *personlig Overtro*. I Fryndahls Tidsskrift såvel som i Sønderjydsk Maanedsskrift, Historisk Arb. for L.-F., min Bog *Fra Røj og Ravnholt* (1931) o. fl. a.

St. findes udgivet Sagn og Folkeminder med religiøst Indhold. Det vil dog fore for vidt her at referere alle disse forskellige Optegnelser, der hver især kan blive af Betydning for den videnskabelige Forskning.

*

Thorkild Gravlund har på Gyldendals Forlag udgivet *Sysselsbogen* (1931. 274 S.), der i sit Anlæg slutter sig til *Herredsbogen* I—III (1926—30): i det ene Værk er det Herrederne, i det andet Syslerne, der er lagt til Grund for den geografiske Afgrænsning af Skildringerne, som dog i Sysselsbogen på flere Områder knytter sig nærmest til *Dansk Folkekarakter*, idet Forfatteren meddeler en Mængde sådanne Træk fra Nutidens Folketradition — kernefulde Ordsprog, rappe Dialoger o. s. fr. — hvori der især findes Enkeltheder, som yder Bidrag til en Karakteristik af de enkelte Syslers Befolkning. Gravlund tager sit Udgangspunkt for Værkets Sysselskildringer i Kong Valdemars Jordebog af 1231. Han indleder sin Omtale af hvert Sysse med at anføre, hvad der findes om det i den gamle Jordebog. Gravlund omtaler alle det gamle danske Riges Sysler — fra Småland til Ejderens Strøm. Særlig takskyldig må vi være ham for det fortrinlige Stof, han har bjerget i Hus fra *Angel*. Sysselsbogen udgør en fornøjelig, interessant og berigende Læsning. Den er et nyt forbavsende Vidnesbyrd om Gravlunds store Arbejdsevne og om hans Lyst til at gøre sine Landsmænd delagtige i sin Forsken af vort Folks Minder.

Ved sin pludselige Død den 22. April 1930 efterlod *Jeppé Aakjær* sig bl. a. to Bind lokalhistoriske Studier i Korrektur. Det ene Bind udkom i 1931 under Titlen: *Gammel Brug og gammel Brøde* (Gyldendal. 235 S. ill.), indeholdende en Række Afhandlinger fra Salling og Fjends Herred, omhandlende agrarhistoriske, kulturhistoriske og folkloristisk-litterære Spørgsmål. Her skal blot nævnes Bidragene om Rakkerliv og Rakkerhuse, Kæltringer og Mord, Brændevin og Ulve samt de ikke få gamle Bondeviser, som det lykkedes Aakjær at opspore, — og man vil forstå, at Gammel Brug og gammel Brøde med fuld Ret også nævnes i denne Sammenhæng. De fleste af Aakjærs historiske Afhandlinger er byggede på Arkivstudier, men han undlod aldrig at tage med i sine Undersøgelser, hvad der levede i Folkets Minde om de bortfarne Tider. — *Gammel Brug og gammel Brøde* er også fra Udstyrets Side en sjælden smuk Bog, selvom den dog ikke i så Henseende kan klare sig med *Niels Hedins* Værk: *Hammer Bakker* (Nørre Sundby 1931. 320 S., ill.). I dette får vi Besked om Oldtidsminder og Stednavne, Hov og Helligkilde, Kirker, Ting-

steder, Veje, Landsbyers og Gårdes Historie m. m. — og til Slut er der talrige Oplysninger om Folkelivet i de skønne Bakker. Det var mest Fattigfolk, der havde Bopæl her i de afsides Slugter. *Johan Skjoldborg* har i adskillige Noveller meddelt digteriske Skildringer af Fattigfolks Liv og Færden, der i meget har Lighed med de Bidrag, Hedin yder til Belysning af gammelt Almuelevordenen Fjorden. Hammer Bakker er pragtfuldt udstyret og har her kun sit Sidestykke i *Achton Friis* De danskes Øer. Såvel fra Udstyrets som fra Indholdets Side er det en bedårende Bog, Hr. Hedin har skænket den danske Læseverden.

Det er slet ikke få direkte Oplysninger om gammelt Landsbyliv, der findes i de to Bind: *Friskolefolk* (P. Haase & Son 1931. 227 S., 204 S., ill.), som *Anders Uhrskov* har udgivet. Vi stifter her Bekendtskab med mange kulturhistorisk interessante Træk fra Vejstrupegnen (Sydfyn), Kertemindeegnen, Thy, Koldingegnen o. a. St., foruden naturligvis med alt, hvad man indenfor den givne Ramme kan forlange om de gudelige Vækkelser m. v. i de pågældende Egne. Det er et for den stedlige Udforskning af Folkelivet i afvigte Århundrede særdeles nyttigt Arbejde, Uhrskov har udført med Offentliggørelsen af de to Bind »Friskolefolk«. Det er også den folkelige-kristelige Vækkelses Historie i Egnen Vest for Kolding, der er Hovedemnet for den i flere Henseender personligprægede og selvbiografiske Bog *Fra Røj og Rawnholt*, der ligeledes udkom i 1931.

Lærer *T. Bundgaard Lassen*, Brande, har haft den gode Idé at udgive Lærer *J. H. Plesners* Optegnelser om *Livet på Læsø o. 1865* (Vendss. Årb. 1931). Disse underholdende Småskildringer om Byggeskik, Gilder, Strandinger, Plantningssagen, Skoleforhold o. s. v. supplerer ikke alene smukt *H. Grüner Nielsens* store Bog: *Læsøfolk i gamle Dage*, men giver tillige et Indtryk af *J. H. Plesner*, der på Læsø udførte en betydningsfuld Gerning og efterlod sig det smukkeste Minde. *J. H. Plesner* var iøvrigt en Halvbroder til Digteren *Harald Kilde* (jfr. *Kiddes Roman »Helten«*). Det var *E. Tang Kristensen*, der i 1901 opfordrede Plesner til at nedskrive sine Minder fra Læsø. Man finder flere Gange den Læsølærer omtalt i *E. T. Kr. s Minder og Oplevelser*. *T. Bundgaard Lassens* Oplysninger om Plesner er lovlige knappe.

I Fynsk Hjemstavn 1931 har den fortræffelige Optegner *Svend Frederiksen*, Åsum, givet livfulde Skildringer — »Hellig og sogn« — fra Åsum og Omegn i gamle Dage, medens *V. Würden Pedersen* smsts. fortæller om *Gilder* i det gamle *Åstrup*, og *N. Larsen* samt *Johs. Andersen* henholdsvis gør Rede for ældre *Fiskemeto-*

der i *Helnæs Bugt* og for *Ålefiskeri* i *Odense Fjord* i svundne Tider.

Chr. Olsen, Torpelund, har i *Fra Holbæk Amt* 1931, 77 ff., udgivet gamle *Ole Petersens* Erindringer om Sæd og Skik i *Følleslev* og Omegn. Der er gode Ting iblandt. Ligeså i *Jens Kristensens* to Bidrag i *Præsto Arb.* 1931, 56 ff., om Gildeskikke og Lønningsformer i Landsbyerne på *Stevns* forhen. *Kristensen* omtaler bl. a. særlig *Landsbysmedens Kår*; et Emne, som den gamle Smed *Carl Nielsen* på min Foranstaltning også giver gode Oplysninger om i *Lolland-Falsters Arb.* 1931, 129 ff. *Carl Nielsens* Optegnelser stammer fra *Meelse* og *S. Alslev* på Falster. Smederindringerne udfylder smukt lignende Emner, der er behandlet i min Bog: *Landsbysmeden* (1932). Om *Tostrup* gamle Smedjes Historie har *N. M. Elling* skrevet i *Fynsk Hjemstavn* 1931, 81 ff.

Forfatteren *Anthon Fuglsang* har i *Præsto Arb.* 1931 og *Loll.-F. Arb.* 1932 offentliggjort to små populære Afhandlinger om Landsbylove og Gildelyd. Han aftrykker en »Gildelyd« i hver af de nævnte Årbøger uden at nævne Findestedet for disse i og for sig lærerige Bordtaler, der indledede Bylavsgilderne. Det vilde dog være praktisk at vide, hvorfra de af Hr. *Fuglsang* medd. Indgangstaler stammer. Sådanne Gildelyd var omtrent enslydende Landet over, hvad man kan se ved at læse den af mig i *Odense Arb.* 1931, 54 ff., offentliggjorte Skaffertale, optegnet af *M. Strøm*, *Marslev*, og ved at stifte Bekendtskab med den i *Tillæget til Vider og Vedtægter IV* (1932), 393 ff., udgivne Gildelyd. Undertegnede har i *Odense Arb.* 1931, 49 ff., skrevet om Landsbyforhold i *Bjerge Herred*, tildels på Grundlag af utrykt Materiale, ligesom jeg også i *Præsto Arb.* 1931, S. 96—114, har givet en Fremstilling af Livet i de gamle sydøstjællandske Landsbyer. Her er skrevet om Oldermænd og Bystævner, *Majbænk*, *Byhorn*, *Bystok*, *Straffe*, *Lavsskikke*, forskellige *Bygilder*, *Gildeshuse* m. m. udfra det foreliggende Stof i *Dansk Folkemindesamling* og i den lokalhistoriske Litteratur. Der er også fremdraget nyt Stof i mine Stykker: *Fra Klim Sogn I—II* (*Thisted Arb.* 1931—32).

I *Vendss. Arb.* 1931 findes Småbidrag som *Bryllupsdigte*, *Frierbreve*, *Brudeudstyr*, *Havedyrkning* m. v. *Johan P. Hovmøller* har i *Morsø Arb.* 1931 skildret *Hosten* på *Vestmors* i 1870'erne, medens man i min Afhandling i *Danske Studier* 1931, 44 ff., om *Wilhelm Mannhardt* kan læse *L. Rasmussens* Fremstilling fra 1867 om *Hosten* på *Samsø*. — *Begravelsestestamenter* har *Lærer V. Mortensen* givet Prøver på i *Københavns Arb.* 1931, 225 ff., og *Pastor Erh. Quistgaard* har i *L.-F. Arb.* 1931,

77 ff. meddelt lærerige Uddrag af Regnskabsprotokollerne over, hvad Folk fik i Understøttelse fra Kildeblokken i *Kippinge*. *Johannes Tholle* har som sædvanlig skrevet en Række omfangsrige Afhandlinger om *Havebrug*, *Havekunst*, *Slotshaver* etc. i forskellige Amtsårboøger, Tidsskrifter og Dagblade (f. Eks. Vendss. Arb., L.-F.'s og Holbæk Amts Årbøger, Hist. Medd. om Kbhvu., Vore Kirkegårde, Gads d. Mag., Danske Herregårdshaver, Gartner-Tidende, Århus St. Arb., Odense Arb. o. s. v.). Særlig nævnes kan hans Studie: *Kål og Kålgård* i D. St. 1931, *Fællesdyrkning af Kål* i Gartner-Tidende 29. Sept. 1931 og Artikler i Nationaltidende 14. Febr., 17. April, 23. Maj 1931 om Fastelavnriset, Mens Pilene knoppes, Pinsemaj. —

Der kan endnu nævnes nogle Årbogsbidrag. *Anders Johansen* og *M. Møller* fortæller (Himmerlands Arb. 1931) henholdsvis om Folkeliv i *Næsborg* og *Loasted* Sogne. *Johansens* Arbejde er det udførligste. Provst *Thomas Møllers Minder fra 1864* (Hardss. Arb. 1931) fra Lemvigegnen, især knyttet til Vejbjerggård, Humlum Sogn, læses med Interesse; ligeså *Jens Clausens* Afhandling om Tyskertiden i Skiveegnen 1864 (Skivebogen 1931). I samme Arb. genfortæller og kommenterer *Gudmund Schütte* et *Eventyr* om Røverne i Eskjær Skov¹⁾. *Søren Peder Elkjærs Slægts- og Barndomsminder fra Horsenseggen* (Århus St. Arb. 1931) er passende udførlige og yder Bidrag om Slægtshistorie, Folkeskik, Egnsbeskrivelser, 1864 m. v. *M. Fischer*, Ågård, skildrer i Vejle Arb. 1931 *Bondens Liv og Virke* o. 1870 i Landet nordvest for Kolding. I Danske Folkemaal findes flere Afhandlinger og Artikler, der giver Oplysninger også af kulturhistorisk Interesse. Nævnes kan således *K. L. Kristensens* og *Helene Stranges* Bidrag om *Mælk og Malkning*; *N. K. Pedersen* skriver om *Tag og Tækning* på Østmon (Borre) og *Knud B. Jensen* om *Kulsvidning* i Nordøstjællands Skove, medens jeg i Sønderjydske Årbøger 1931, 228 ff., til Brug for Studium af Sønderjyllands Almuekultur og Folkeminder har udgivet en *topografisk Fortegnelse over Sognene fra Kongeåen til Ejderen*. Denne Fortegnelse fuldstændiggør Topografien i Festskriftet til *H. F. Feilberg* 1911, 477 ff., hvor alle Danmarks Sogne udenfor Sønderjylland findes nævnt i den Rækkefølge, de har i tredie Udgave af Traps Danmark.

Et smukt Bidrag til Oplysning om Folkets uskrevne Litteratur er den Samling *vendsysselske Ordsprog og Mundheld*, som *N. P. Petersen* har leveret i Vendss. Arb. 1931. Man får her talrige

¹⁾ I Sdj. Mdskr. 1/4 1931 findes udg. Eventyret om Lorvig og de tre Prinsesser, fortalt af *Johs. Klindt*, Sølsted. Eventyret er ægte og folkeligt.

Eksempler på, hvor dybsindigt og rammende Almuen forhen evnede at give sin Livsvisdom og sit Lune Udtryk. En Undersøgelse af vore Ordsprogs Overleveringshistorie og tillige et vigtigt Bidrag til Kundskaben om en af vor Litteraturs skønneste Skikkelser er *H. Grüner Niensens Afhandling: Et Alderdomsarbejde af Anders Sørensen Vedel* (Danske Studier 1931, 97 ff.). Her påvises det, at Vedel lige til det sidste beskæftigede sig med Optegnelsen af Ordsprog, et Arbejde, som også optog *Hans Christensen Sthen* stærkt, hvad det i Hamborg sidste År fundne Samlingshåndskrift viser. Sthens Optegnelser med Ordsprog etc., som H. Grüner Nielsen gør Rede for i D. St. 1932, 88 ff., synes ikke at være kendte af *Ernst Frandsen*, der i *Acta Jutlandica IV* (1932) har offentliggjort en omfattende litteraturhistorisk Fremstilling af Sthens Indsats som Teolog og Digter.

August F. Schmidt.

SØNDERJYSKE STEDNAVNE.

Stednavneudvalget påbegyndte i 1931 på *G. E. C. Gads* Forlag Udsendelsen af et stort fem-Binds Værk: *Sønderjyske Stednavne*, hvoraf er udkommet — da dette skrives — tre Hefter på ialt 480 Sider. Hele Værket vil blive på fem Bind, der agtes udsendt i atten Leveringer à 160 Sider. Det udkomne af Sønderjyske Stednavne omhandler omtrent hele *Tønder Amt*. Under dette Amt behandles også de tidligere under Sønderjylland henhørende Sogne, der før Oprettelsen af Ribe Herred 1859 regnedes til Hviding Herred. Den gamle Herredsinddeling og Sognenes Rækkefølge i Traps Danmark lægges til Grund for den topografiske Ordning af Stoffet i *Stednavneudvalgets* Publicationer.

Stednavneudvalgets udmærkede Leder *Gunnar Knudsen* redigerer Udgivelsen af Sønderjyske Stednavne, men ellers er der sammen med ham en hel Stab af dygtige Filologer — *Kristian Hald, Marius Kristensen, Anders Bjerrum, Knud B. Jensen, Kr. Amtoft* — der tilvejebringer det store Sprogstof og tolker alle de mange Navne. Arbejdet er altså lagt i de bedste Hænder. Der bliver ingen Tolkninger kendt gyldige, inden alle Muligheder er prøvede. Det nøgterne og vederhæftige, der præger hele Værket, er dog fjernt fra Ængstelighed. Hvor man ikke gennem dansk Sprogstof kan finde en Tolkning, søger man dristigt Paralleler i svenske og norske Stednavneundersøgelser, ligesom tysk Navnestof også undertiden benyttes til Sammenligning. Det er ved denne komparative Metode ofte lykkedes at tolke Navne, som man ellers måtte give blankt op for. Man har altså brudt med

den Steenstrupske Regel, at danske Stednavne kun må forklares ved danske Ord.

Sønderjyske Stednavne viser tilfulde, at Folkesproget i Vestslesvig fra de ældste Tider har været dansk. Ikke alene Guldhornet fra Gallehus, hvis Runeindskrift er dansk, også Stednavnene bærer mangfoldigt Vidnesbyrd om, at her har Folk af vor Stamme tidlig fæstet Bo. Stednavnene hører jo til vort ældste Sprogstof. Ejendommelige, oldtidsklingende Navne kan træffes, ikke alene i Landsbynavnene; også i talrige af de Betegnelser på Marker, Enge, Skove, Høje, Vandløb o. s. fr., som findes i hvert Sogn, møder vi særegne Ord, der ofte kan være dannede i ret gamle Tider. Hvad siger man om Navne som Bjellum, Myrbælg, Sivdøddel, Vanrad, Vobbel, Ulkalsig, Versig, Bremerholm, Bøvlinger, Pamhole, Tøvtløs, Polm, Vojumblok, Belsager, Hamme, Kampenhårde, Rurer, Vived, Asset o. s. v.?

Ikke alene sproglige Oplysninger findes i Sønderjyske Stednavne, også talrige Forhold, især af landbrugshistorisk Art, får man Besked om under Læsningen af Værket. Visse Navne oplyser, at hvor der nu er fast og tør Mark, var der forhen f. Eks. Mose eller Eng. *Munkegård*, *Munkehøj*, *Munkeeng* gør det klart, at Munke i Middelalderen har været Ejere af Gårde; de tilgrænsende Lokalteter har så fået Navn efter disse Kirkens Mænd. Navnene fra Købstæderne vidner om Borgernes Liv og Næring. I Tønder, hvor Landbrug har spillet en stor Rolle, og hvor man havde Markmænd til 1930, findes Navne som *Bag Staldene* og *Kogade*, i *Spikergade* har der ligget et *Kornhus*, der på middelalderlig Latin hed *spicarium*, og som endnu på tysk hedder *Speicher*. I Værtshuset *Humlekærren* havde de fynske Humleførere Bedested, og på *Blegen* havde Konerne Blegeplads. — Ved at indsamle Stof om gammelt Landsbyliv i Sønderjylland har jeg tit erfaret Nyttens af Sønderjyske Stednavne; thi man har nu tilgængelig for Vestslesvigs Vedkommende alle Navne, der oplyser om det forhen så udbredte Byfællesskab. Det er meget gavnligt for den kultur- og lokalhistoriske Forskning at vide, hvor der endnu i Stednavne og Stedminder er bevaret Levn fra de gamle Bondetider. Navne som *Fællesbjerge*, *Fællesgrave* vidner om Grandernes Fællesskab. Ud ad *æ Drævt* (*Driften*) drev Byhyrden Kvæget. Af *Degneengen* fik Degnen noget af sin Løn; *Hjulerfenne* og *Smedeland* fortæller det samme om to af Landsbyhåndværkerne. Et Stednavneværk, der tager alle Mark- og Naturnavne med, er altså af Betydning for Bøndehistorikerne. Ikke mindre gavnligt er Sønderjyske Stednavne for Forskere, der søger efter Kultpladser og Målkærner. *Svend Aakjær* er en

Del inde på dette Spørgsmål i sin Anmeldelse af Værket i Danske Studier 1931, 171 ff. Betegnelser som *Tinghøj*, *Galgestrom*, *Galgemose* o. s. v. er Minder om Pladser for gamle Tiders Rettersteder. Ja, man kan jo blive ved med at nævne Eksempler på, hvorledes det grundlæggende Stednavneværk om det genvundne Land kan være til Nytte for Forskere med forskellige Interesser. De anførte får dog være tilstrækkelige. Imidlertid skal jeg til Slut gøre opmærksom på den Hjælp, *sønderjyske Lokalhistorikere* kan have af Sønderjyske Stednavne, der om få Ar vil have ført hele det nordslesvigske Navnestof frem for Dagen. Det er en uhyre Lettelse for enhver, der agter at skildre f. Eks. et Sogns Historie, at have en fuldkommen Stednavnebeskrivelse ved Hånden; thi ikke alene får han alle Navne og deres Tolkninger til Givende; han får også Henvisning til et omfattende Arkivstof såvel som til den trykte Litteratur, der findes om det Landområde, som har hans særlige Interesse. Der kan da vist heller ikke være Tvivl om, at den lokalhistoriske Forskning i den kommende Tid vil få en Blomstringsperiode i Sønderjylland. Hvordan skulde det næsten kunne blive anderledes, når man får et så fortrinligt Værk som Sønderjyske Stednavne at støtte sig til — foruden al den øvrige Litteratur om Landsdelen, — her skal blot nævnes det store Værk: »*Sønderjyllands Historie*«, der er under Udgivelse, og *Traps Danmark*, Bind IX. Når nu det sønderjyske Landsarkiv bliver endelig færdigt, får man der et Centralsted for Studiet af Landet »for sonden Aa«. Det må forventes, at der på Grundlag af Studier i dette Arkiv må fremkomme en Række omfangsrige sønderjyske Sognebeskrivelser. Til sådanne Arbejder vil Sønderjyske Stednavne sikkert blive en overordentlig tit rådspurgt Håndbog.

August F. Schmidt.

DANSK KULTURHISTORISK MUSEUMS- FORENING.

Aarsmøde i Aarhus den 9.—10. Juni 1932.

Modet afholdtes i Den gamle By i Aarhus, hvis Bestyrelse velvilligst havde stillet den smukke Sal i Møllehuset til Disposition for Foreningen.

Torsdag Aften Kl. 7 samledes Deltagerne, som Formanden for Den gamle By, Læge A. H. Winge, bød Velkommen. Ved Navne-

opraab konstateredes, at der var mødt Repræsentanter for Museerne i *Køge, Kalundborg, Næstved, Maribo, Bogense, Svendborg, Hjørring, Try, Thisted, Nykøbing M., Hobro, Aarhus, Aarhus Gamle By, Horsens, Kolding, Herning* og *Varde* samt for *Nationalmuseets 2. Afd., Dansk Folkemuseum, Post- og Telegrafmuseet* og *Københavns Bymuseum*. Under Mødet indmeldtes *Aalborg Museum* (Historisk Samling), ligesom der indfandt sig Repræsentanter for *Randers* og *Ringkøbing*.

Formanden, Kredslæge *Møller*, Kalundborg, takkede Den gamle By for Modtagelsen, og efter hans Forslag valgtes Dr. *Winge*, Aarhus, til Dirigent.

Dagsordenens Punkt 1, *Foreningsmeddelelser*. Formanden oplyste, at *Medlemstallet*, der ved Aarsmødet i København 1931 var 42, i Aarets Løb er steget til 46, idet Mønt- og Medallesamlingen, *Randers Museum*, *Hobro Museum* og sidst *Nordsjællands Folkemuseum*, *Hillerød*, har indmeldt sig i Foreningen¹⁾. Den enstemmige Vedtagelse paa sidste Aarsmøde (se Fortid og Nutid IX, S. 64), havde givet Bestyrelsen Retningslinjer, hvorefter den siden havde arbejdet. Med samme Motivering som tidligere fremsendtes 2. Juli 1931 et *Andragende til Undervisningsministeriet* om en toaarig Bevilling paa 6500 Kr. til Rejsekonsulenter og til Studiekursus for Provimuseumsledere samt om Tilsyn fra Nationalmuseets 3. Afdeling (*Dansk Folkemuseum*), saaledes at Bevillingen, der ogsaa burde kunne komme ikke statsunderstøttede Museer tilgode, opførtes paa Finanslovens § 21 VI E. 2 og administreredes af Nationalmuseet under Samraad med Foreningen. Endvidere udarbejdedes i Sommerens Løb en *Henvendelse til Regering og Rigsdag*, som fik følgende Ordlyd:

Oktober 1931.

Til Regering og Rigsdag!

De kulturhistoriske Provimuseer indtager paa deres Omraade en Stilling, der kan sammenlignes med Folkebibliotekerne. Let tilgængelige for Menigmand og for Landsbyskoler kan de i højere Grad end de københavnske Centralmuseer sprede Forstaaelsen af vort Lands Fortidsminder, dets Oldsager, dets gamle Haandværkskunst og dets Landbokultur i de brede Lag. Alle er enige om, at et stort og velordnet Nationalmuseum er lige saa nødvendigt som de videnskabelige Centralbiblioteker, men ikke mindre gavnligt er det at have en Række mindre Institutioner spredte over hele Landet.

Desværre er Museerne aldrig blevet organiserede paa samme

¹⁾ Efter Aalborgs Indtræden er Medlemstallet 47, hvoraf 13 i København, 34 i Provinsen.

Maade som Bibliotekerne. For snart en halv Snes Aar siden nyordnedes Biblioteksvæsenet ved Loven af 5. Marts 1920, der ikke blot ideelt betød et mægtigt Fremskridt for Folkeoplysningen, men ogsaa gav Bibliotekerne en sikker økonomisk Basis. Den Ordning, der gælder for Provinsmuseerne, er af ældre Oprindelse. Reglerne for Tilskud og Tilsyn med de statsunderstøttede Provinsmuseer hviler paa en ministeriel Resolution af 1915, hvis enkelte Bestemmelser for en Del er forældede. Statstilskuddene tildeles efter en Skala, der fastsættes længe før Verdenskrigen. Ligesom allerede i forrige Aarhundrede giver Staten aarligt 1000 Kr. til de ældre og 500 Kr. til de yngre Provinsmuseer. Kun ganske enkelte Institutioner, der indtager en Særstilling, har opnaaet større Aarstilskud, og skønt de nævnte Summer ikke blev forhøjede i Inflationstiden, har de endda været truede med Nedskæring, som da blev undgaaet, men som paany er fremkommet i det nu forelagte Finanslovsforslag. Museumsarbejdet i Provins-samlingerne er endnu de fleste Steder frivilligt og ulønnet, og især de ikke statsunderstøttede Provinsmuseer, der er uden Tilsyn fra Statens Side, har kun ringe og tilfældig Forbindelse med Nationalmuseet, hvis lille Embedsstab ikke kan overkomme at yde dem Vejledning.

Dansk kulturhistorisk Museumsforening, som stiftedes 1928 for at varetage de kulturhistoriske Museers Interesser, og som omfatter 44 Museer i København og i Provinsen, har paa sine Aarsmøder ikke kunnet undlade at drøfte disse Spørgsmaal, og Foreningen har til Undervisningsministeriet indgivet Andragede om en treaarig Bevilling til Rejsekonsulenter og til Studiekursus for Provinsens Museumsfolk samt til en mindre Udvidelse af den vejledende Inspektion, der ydes af Nationalmuseet. Men det er Museumsforeningen klart, at en Bevilling til dette Formaal kun vilde betegne et Forsøg, der langtfra vilde løse alle Vanskeligheder.

I de seneste Aar vokser der stadigt nye Smaamuseer op, i Stationsbyer og i Landsbyer, ofte baarne frem af virkelig ideel Begejstring, men lige saa ofte uden sikker økonomisk Basis og uden fornøden fagmæssig Viden og Kendskab. Hvis denne Udvikling fortsættes, vil den medføre en Splittelse af Kræfterne, der rummer en Fare for hele Museumsvæsenet. Museumsforeningen har derfor den Opfattelse, at der nu er al mulig Grund til at optage en Overvejelse om en fastere Organisation af Provinsmuseerne, at undersøge Mulighederne for at udvikle og forbedre de ældre Museer, saaledes at de kan blive saa gode og saa instruktivt belærende, som de burde, og for at regulere Tilgangen af ny Museer, med særlig Hensyntagen til de Tilfælde, hvor Op-gaven er at bevare en gammel Gaard eller Bygning som stedligt Interiørmuseum. I Sammenhæng hermed burde ogsaa Regulativet for de statsundersøttede Museer optages til Provelse og Revision og nye Regler for ekstraordinære Statstilskud udformes, ligesom det burde overvejes, hvorledes der kunde føres fagmæssig Kontrol med alle Museer, som maatte tiltrænge det.

Det er Dansk kulturhistorisk Museumsforenings Haab, at den høje Regering og Rigsdag vil indse Betydningen af en Nyordning af de paaapegede Forhold, og den tillader sig derfor at bringe i Forslag, at der maatte blive nedsat en blandet Kommission, hvori Nationalmuseet er repræsenteret, og hvortil Foreningen kunde vælge 2—3 Medlemmer, med den Opgave nøjere at undersøge de herhenhørende talrige

Spørgsmaal og udarbejde Forslag til nye Regler for Provinsmuseernes Virksomhed.

I Ærbødighed

Dansk kulturhistorisk Museumsforening:

<i>I. S. Møller,</i>	<i>Holger Friis,</i>	<i>H. P. Hansen,</i>	<i>Chr. Axel Jensen,</i>
Kalundborg.	Hjørring.	Herning.	København.
<i>V. Norn,</i>	<i>Johs. Olsen,</i>	<i>Kai Uldall,</i>	
Horsens.	Svendborg.	København.	

Denne trykte Henvendelse indbragtes i Folketinget 23. Oktober af Folketingsmændene Chr. Hansen, Vanggaard, I. Oskar Andersen og Povlsen, i Landstinget 6. November af Landstingsmændene Hauch, C. F. Sørensen, Ellinger og Vejstrup. Undervisningsministeriet sendte hurtigt Foreningens Indlæg til Nationalmuseets Erklæring, der var en Tilslutning til og Anbefaling af Foreningens Tanker. De følgende økonomiske Begivenheder, Sterlingsens Fald, Kronens Nedskæring og Landbrugskrisen havde gjort videre Arbejde haabløst, og hertil var kommet Undervisningsministerens og en Tid Formandens Sygdom. Den 10 pCt. Nedskrivning af Provinsmuseernes Bevilling maatte føles som en Uretfærdighed, naar man erindrede Forhistorien, men andre Nedskæringer var endnu mere haardhændede, og da man ikke havde faaet Svar paa Henvendelserne, kunde man paa ny bringe Sagen i Erindring, idet man lagde Hovedvægten paa Museumskommissionen, der ikke kunde siges at paalægge Staten nogen væsentlig Udgift. Om Bestyrelsens andre Arbejdsfelter vilde Sekretæren give Meddelelse.

Kassereren, Uldall, København, meddelte derefter en Oversigt over *Regnskabet*, der godkendtes enstemmigt.

Sekretæren, C. A. Jensen, gjorde Rede for den i Overensstemmelse med forrige Aarsmødes Vedtagelser iværksatte Udsendelse af to *Spørgeskemaer*, det ene vedrørende Provinsmuseernes Økonomi, det andet vedrørende Materiale til en Museumsstatistik. Man havde foreløbig ikke henvendt sig til Central- og Fagmuseer, men til alle Provinsmuseer, og til de Museer, der endnu ikke var Medlemmer af Foreningen, havde man vedlagt Eksemplarer af dens Love og Særtryk af den lille Artikel om Museumsopgaver (Fortid og Nutid IX, S. 1). Trods det noget sene Tidspunkt for Udsendelsen, der var bestemt af Ønsket om at tilvejebringe en Oversigt over Regnskabsaaret 1931, var Besvarelserne indkomne i anseeligt Tal, idet mange af Foreningens egne Medlemmer ikke havde skyet det store Arbejde, som Skemaerne krævede. Slet saa gunstigt stillede Forholdene sig ikke med Hensyn til de udenforstaaende, især Landsbymuseerne, af hvilke 25 var spurgt, men

kun 3 havde svaret, deriblandt det endnu ikke organiserede Museum i Faarevejle (Holbæk Amt). Det var Bestyrelsens Hensigt paa ny at spørge disse Museer for i det mindste at faa Materialet til »Museumsstaten« fuldstændiggjort. Der oplæstes et Par Prøver paa, hvorledes dennes Beskrivelse af Museerne kunde redigeres, men iøvrigt havde der ikke været Tid til at bearbejde dette Stof, som man vilde søge at udforme til en ny Museumsfortegnelse. De økonomiske Spørgeskemaers Besvarelser tillod en ganske lærerig Sammenligning mellem det tidligere behandlede Aar 1928 og 1931. Krisetiden føltes, omend ikke stærkt. Der mærkedes Tilbagegang i Tilskud fra Landkommuner, i Foreningskontingenter og i Entréindtægter, men dog saaledes, at flere Museer, der forud havde store Turistbesøg, yderligere havde forøget dette. Tilskud fra Amter, Banker og Sparekasser havde holdt sig stabile, og faste var ligeledes Købstadkommunernes Tilskud, som i flere Tilfælde endogsaa viste en glædelig Fremgang, baade i flere mindre Byer og især i Aarhus og Odense, hvor H. C. Andersens Mindebygning var bleven en Succes med stort Besøgstal. I begge de undersøgte Aar var der kun et Par Museer, hvis Regnskab viste Underskud, og her gjorde ganske særlige Forhold sig gældende; nu som før sættes overalt Tæring efter Næring. Om Museernes Formuer og Assurancevurderinger havde først Skemaerne vedrørende 1931 bragt Oplysninger, som nu var søgt sammenstillede. Et foreløbigt Skøn viste, at *Assurancespørgsmaalet* frembød adskillige Problemer. Samlinger af omtrent ensartet Indhold og Omfang kunde være meget forskelligt assurerede, og selvom det maatte erkendes, at virkelige Vurderinger af de indsamlede Genstande var saare vanskelige, for ikke at sige umulige at foretage, var det dog ogsaa paafaldende, at der af lige store Assurancesummer svaredes meget varierende Premier, et Sted saaledes af 20 000 Kr. 50 Kr., et andet Sted kun 20 Kr. Endelig var det lykkedes at udarbejde en Oversigt over Kustodernes Lønninger og Arbejdstider, Entréindtægt, Besøgstal, Aabningstider og Adgangspriser, der kunde omdeles i maskinskrevne Eksemplarer (velvilligst fremskaffet af Fru C. Wanger, Buchtrups Annoncebureau, Aarhus, uden Udgift for Foreningen). Det kunde heraf ses, at Kustodeløn og Entréindtægt i adskillige Tilfælde nogenlunde balancerede, medens der andre Steder kunde være betydeligt Overskud eller Underskud. Ligeledes fremgik det af Oversigten, at Museernes Besøgstider og Entréafgifter var meget forskellige. Kun ganske faa Provinsmuseer havde overvejende gratis Entré, og det syntes absolut ikke, at en beskedent Entréafgift hæmmede Besøget.

I den følgende Diskussion paaviste *Holck*, Maribo, og *Haugsted*, Aarhus, forskellige Fejl og Misforstaaelser i Oversigterne. *Holck*, Maribo, fremhævede desuden, at Nationalmuseet havde hævdet, at Statstilskud medførte en Forpligtelse til nogle gratis Adgangstider om Ugen. *Hjorth-Nielsen*, Postmuseet, forespurgte, om Nationalmuseet havde assureret sine Samlinger, og det oplystes, at dette ikke var Tilfældet. *Hansen*, Herning, anbefalede, at Museerne selv gav Tilskud til Udgivelsen af »Museumsstaten«, og fremhævede, at naar der brugtes saa mange Penge til Slik og til Biografteatre, kunde der ogsaa ofres lidt paa et Museumsbesøg. *Olsen*, Svendborg, takkede Sekretæren for hans Arbejde, nævnte, at Svendborg Museum assurerede for at kunne faa nogen, omend lidet fyldestgørende Erstatning og mente, at man burde have nogle gratis Adgangstimer. *Friis*, Hjørring, sluttede sig til *Olsen*. *Formanden* fremhævede, at Spørgeskemaerne trods visse Mangler dog hjalp os til at lære hinanden at kende og at underbygge Samarbejdet. *Ræder*, Kolding, vendte tilbage til Assuranceproblemerne og rejste Spørgsmaal om, hvilke Oplysninger et Assurance-selskab vilde kræve af et Museum i Tilfælde af Ildsvaade. Skulde man oplyse, hvilke Sager der var ødelagte, og hvor nøjagtigt kunde det gøres?

Hermed sluttede Aftenens Forhandlinger, og efter at Lysene var tændt i Mødesalens Kroner, fortsattes Samtalen mellem Museumsrepræsentanterne under mere private Former ved det af Den gamle By dækkede Kaffebord.

Fredag Morgen Kl. 9 genoptoges Mødet. Efter at Dirigenten havde indledet, talte *Formanden* om Dagsordenens Punkt 2: *Museer i Krisetiden*. Statens 10 pCt. Nedsøgning vil sikkert blive ledsaget af Tilbagegang baade i Foreningskontingenter og i Tilskud fra Landkommuner, hvilket kan blive en alvorlig Sag for flere mindre Museer, og Krisen, der allerede har krydset vore Planer, vil sikkert paa mange Maader komme til at ramme os haardt. Som Modvægt herimod maa vi søge at udbrede Oplysning om Lokalmuseerne, deres Virkemaade og Arbejdsmaade. Vi maa erindre om, at vi mangler Støtte fra Staten og ikke kan faa tilstrækkelig Hjælp fra Nationalmuseet, og at det bødes der daglig for! En energisk Pressekampagne burde iværksættes, der kunde paavirke Rigsdagen. Vi burde selv gore os klart, hvad og hvorledes Museerne skal samle, og hvordan det samlede bedst kan ordnes og nyttiggøres — et Emne for en fremtidig Diskussion. Særligt maa vi rejse Spørgsmaalet om Museernes Stilling i Folkeoplysningens Tjeneste, hvilket ogsaa kan faa Betydning

overfor de bevilgende Myndigheder. Overlærer Hald, Thisted, har gjort et Pionerarbejde med Indretningen af sin Skolesamling (se Fortid og Nutid VI, S. 243). Idéen bliver nu efterlignet i Kalundborg, hvor Museumsbesøg fremtidig vil indgaa som fast Led i Kommuneskolens Undervisningsplan. Dette bør vi imødekomme paa alle Maader, ogsaa ved at give gratis Adgang for Skoler. Vi bør vise, at Ordene »støvet« og »Museum« ikke *eo ipso* er sammenknyttede, men at vi er arbejdende Institutioner, der ved at værne Fortiden hører Nutiden og Fremtiden til. Formanden sluttede med at foreslaa en Resolution om Museernes Stilling overfor Skolen.

I den følgende Diskussion omtalte flere Repræsentanter, hvad deres Museer allerede havde gjort i denne Retning, først *Hjorth-Nielsen*, Postmuseet. *Zachariassen*, Hobro, erindrede om Ungdomsforeninger og de tekniske Skoler, som nu med Rette foretrak Originaler fremfor Gibs; Frederiksberg tekniske Skole havde tilvejebragt en stor Modelsamling; selv Lærer ved en teknisk Skole vidste han, at man om Vinteren, naar Museumsbesøget var lille, kunde udlaane Genstande til Skolen. Skoleklassebesøg førte ofte til, at Børnene kom igen sammen med deres Forældre. *Hede-lund*, Aalborg, nævned, at Aalborg Museum tidligt havde begyndt at lade en pensioneret Lærer forklare Museet, ligesom det udlaante Genstande til Teknisk Skole (Læreren personligt). *Hald*, Thisted, oplyste, at han foruden sin Skolemontre ogsaa havde ordnet transportable Serier af Oldsager, som ikke havde Fundoplysninger eller ikke stammede fra Thy, og som han kunde have med sig paa Skolebesøg og Agitationsrejser; Skolemontren i Thisted Museum havde bidraget til, at det kommunale Tilskud var steget (Bifald). Flere Talere sluttede sig hertil, og overfor visse Betæneligheder fremførtes det, at det havde stor Betydning for Børnene at faa Lejlighed til at føle paa Genstandene; de almindelige Museumsmontrer skulde selvfølgelig ikke aabnes. *Friis*, Hjørring, foreslog, at Nationalmuseet til Brug for Lokalmuseerne lod udføre Kopier af skæftede Stenalderredskaber og andre Unica. *C. A. Jensen*, Nationalmuseet, citerede den engelske Museumsforenings Tidsskrift, *The Museums Journal* Februar 1932, med en Anmeldelse af et lille, af det engelske Undervisningsministerium udgivet Skrift »om Muligheden af forøget Samarbejde mellem offentlige Museer og Skoleinstitutioner«, der betegnedes som den for Englands Provinsmuseer betydningsfuldeste Publikation i dette Aarhundrede. Allerede fra 1889 havde *The Museums Association* virket for Skolesamlinger, men Skolerne havde manglet Tid og Penge, og først nu havde Sagen sejret. Vi burde

følge de større og langt mere omfattende engelske Museers Eksempel. *Formanden* omtalte bl. a. de blinde Børns Besøg i Kalandborg Museum og den Maade, hvorpaa de saa med Fingrene, anbefalede at virke ved Artikler i Lærerstandens Fagblade og sluttede sig til Zachariassens Henstilling om de tekniske Skoler og Ungdomsforeninger. Tilslut koncentreredes Forhandlingen om den af *Formanden* foreslaaede Resolution og særligt om Spørgsmaalet gratis Adgang. *Holm*, Aarhus, og flere fremhævede, at Skolebesøg, som alle gerne vilde fremme, medførte Slid paa Lokaler og ekstra Rengøring. Enstemmigt vedtoges følgende *Resolution*:

»De kulturhistoriske Museer bør lægge Vægt paa deres store Betydning i vort Samfund og hertil søge nært Samarbejde med Lærerstanden saavel i Folkeskolen som i de højere Skoler og tekniske Skoler. I Konsekvens heraf bør Museerne støtte og fremme Besøg af Skoleklasser under Læreres Vejledning og af Ungdomsforeninger«.

Dagsordenens Punkt 3, Eventuelt. *Friis*, Hjørring, erindrede om Betydningen af at modtage og opbevare gamle Fotografiplader; Hjørring Museum havde nylig fra en Fotograf modtaget hans Pladelager, der indeholdt meget værdifuldt Materiale. *Uldall*, Folkemuseet, foreslog i Tilslutning til den foregaaende Aftens Forhandling, at Lokalmuseerne eventuelt assurerede under eet, og at der indlededes Forhandlinger herom med et Par større Selskaber, og *Formanden* lovede, at Spørgsmaalet skulde blive nøjere undersøgt.

Punkt 4, *Bestyrelsesvalg*. De efter Tur afgaaende Medlemmer, *Friis*, *Jensen* og *Uldall* genvalgtes, og som Revisor genvalgtes *Hjorth-Nielsen*, alle enstemmigt.

Straks efter Mødet besøgte Repræsentanterne Den gamle Bys velordnede Studiekursus og Konservatorlokaler, hvorefter de var Institutionens Gæster ved et i Kontorerne dækket, festligt Frokostbord, hvor der selvfølgelig blev talt for den gæstfrie gamle By, for *Dr. Winge* baade som Dirigent og som Formand, for Translatør *P. Holm* og hans Frue, der havde gjort saa meget for, at vi skulde føle os hjemme i deres Museum. I det straalende Solskinsvejr blev Kaffen nydt i det fri, udenfor Den gamle Bys Konditori, og da man saaledes atter havde samlet friske Kræfter, paa begyndte man Vandringer gennem Den gamle Bys talrige, stadigt voksende Bygninger og Afdelinger. Andre Medlemmer af Dansk historisk Fællesforening sluttede sig til Museumsmændene, idet Gennemgangen af Den gamle By udfyldte Pausen mellem Museumsmødet og *D. H. F.*'s Aftenmøde.

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING.

Aarsmøde i Aarhus den 10.—12. Juni 1932.

Som det var blevet vedtaget ved Repræsentantmødet i København 1931, blev Fællesforeningens Aarsmøde i 1932 afholdt i Aarhus efter Indbydelse af og i Samarbejde med »Den gamle By«, »Aarhus Museum« og »Historisk Samfund for Aarhus Stift«.

Museumsforeningens Aarsmøde sluttede med Forevisning af »Den gamle By«. Adskillige Repræsentanter benyttede sig af Lejligheden og fulgte Translatør *Peter Holm* gennem de gamle Stuer.

Fredag Aften Kl. 7 aabnedes Fællesforeningens *Møde i Statsbibliotekets Læsesal*. Foruden Foreningens Repræsentanter var der mødt adskillige historisk interesserede fra Byen. Overbibliotekar *Grundtvig* indledede med at byde de historiske Foreninger Velkommen, hvorefter Bibliotekar *Haugsted* takkede for Bibliotekets Gæstfrihed og rettede en Velkomsthilsen til Dansk historisk Fællesforening. Endelig havde Fællesforeningens Formand, Professor *Knud Fabricius*, Ordet for at takke for Velkomsten til Aarhus. Professoren gjorde med faa Ord Rede for Fællesforeningens særlige Karakter og Opgaver og gav derefter Ordet til Aftenens første Foredragsholder, kgl. Ordenshistoriograf, Dr. phil. *Louis Bobé*, som talte om *Slægt- og Personforskning*. Derefter talte Docent, Dr. phil. *Albert Olsen* om *Den danske Købstadbefolkning paa Merkantilismens Tid*. — Efter at Professor *Fabricius* med Forsamlingens Tilslutning havde takket Aftenens Foredragsholdere, sluttede Mødet.

Den følgende Dag, *Lørdag den 11. Juni, Kl. 9*, samledes man i Den folkelige Forsamlingsbygning, Østergade, til det egentlige *Repræsentantmøde*.

Formanden indledede med at udtale nogle Mindeord om den i Marts 1932 afdøde forhenværende Landsarkivar *Hornemann*. Indtil 1923 havde *Hornemann* været Fællesforeningens Kasserer; en Sag, der især havde optaget ham, var Indsamling og Opbevaring af Handels- og Industriarkivalier, en endnu uløst Sag, som stadig ligger Fællesforeningen paa Sinde. Ogsaa efter sin Udtreden af Bestyrelsen, deltog *Hornemann* jævnlig i Fællesforeningens Møder, sidst i 1928 i Sønderborg.

Formanden gennemgik dernæst som sædvanligt Listen over Deltagerne. Til Stede var:

For Foreningerne: Direktør *Fang* (Københavns Amt), Kreds-læge *Møller* (Holbæk A. og Kalundborg Museum), Arkitekt *Tide-mand Dal* (Præsto A.), Sognepræst *P. Severinsen* (Sorø A.),

Amtsforvalter *Holck* (Laaland-Falster og Maribo Stiftsmuseum), Lensbaron *Berner-Schilden-Holsten* (Odense og Assens A.), Regnskabschef *Bye Jørgensen* og Lærer *Henrik Møller* (Aalborg A.), Lærer *N. P. Bjerregaard* (Skive), Museumsforstander *L. P. Hald* (Thisted A. og Mus.), Teglværksejer *Gulddal* og Oberstløjtnant *Bokkenheuser* (Viborg A.), Bibliotekar *Haugsted* (Aarhus Stift og Aarhus Mus.), Lærer *Rasmus Mortensen* (Vejle A.), fhv. Højskoleforstander *Alkær sig* (Ribe A.) og Dr. phil. *Louis Bobé* (Selsk. f. Geneal. og Personhist.). — For Museerne, foruden de ovennævnte: Museumsinsp. *C. A. Jensen* (Nationalmuseets anden Afdeling og Københavns Bymuseum), Museumsinspektorerne *Jørgen Orlík* og *Kaj Uldall* (Dansk Folkemuseum), Arkivar *H. Hjorth-Nielsen* (Post- og Telegrafmuseet), fhv. Dommer *Ferslev* (Køge Mus.), Museumsforst. *Johs Olsen* og Lærer *Markussen* (Svenborg Mus.), Kredslæge *Peter Trautner* (Bogense Mus.), Tandlæge *Friis* (Hjørring Mus.), Arkitekt *Paludan* og Lærer *Hedelund* (Aalborg Mus.), Overlærer *Agerskov* (Æbeltoft Mus.), Konsul *Eistrup* (Randers Mus.), Translatør *Peter Holm* (Den gamle By), Museumsforst. *Klokker* (Ringkøbing Mus.), Museumsforst. *H. P. Hansen* (Herning Mus.), Smedemester *P. Christensen* (Hjemstavnmuseet i Try), Viceinspektør *Grunnet Jepsen* (Varde Mus.) og Apoteker *Olufsen* (Nykøbing Mors Mus.). — For andre Institutioner: Arkivar, Dr. phil. *Hjelholt* (Rigsarkivet), Arkivar *Seesten* (Landsarkivet, Odense), cand. mag. *Gunnar Knudsen* (Stednavneudvalget). — Af Bestyrelsen, foruden de ovenfor nævnte: Professor, Dr. phil. *Knud Fabricius* og Adjunkt *R. L. Balslev* samt som indbudt mag. art. *Bro Jørgensen*.

Formanden aflagde derefter *Beretning* for det forløbne Aar, som jo havde staaet i Krisetidens Tegn. At tage andre Spørgsmaal op havde ikke været muligt, man havde saaledes maattet lade Planerne om Fotografering af Præstegaarde ligge foreløbig. Efter at have indsamlet Oplysninger om Amtssamfundenes *økonomiske Forhold* havde Bestyrelsen over for Ministeriet søgt at tale saavel Fællesforeningens som Amtssamfundenes Sag; man maatte være forberedt paa Nedskæring for begge Parter, men om Nedskæringens Størrelse kunde der paa dette Tidspunkt ikke gives bestemte Oplysninger. Fristen for Fællesforeningens *Prisopgave* om Samfærdselsforhold udløb den første Maj i Aar; der var indkommet en Besvarelse, som foreløbig var under Behandling af Bestyrelsen.

Som det blev meddelt ved Repræsentantmødet i København i Fjor, havde man udskudt *Præmieringen af Aarbogsartikler* et Aar, ved næste Repræsentantmøde vilde Resultatet for Aarbø-

gerne af 1931 blive fremlagt. — Formanden omtalte endelig en *Henvendelse fra Historisk Samfund for Sønderjylland*. Samfundet ønskede at foretage en Indsamling af Arkivalier af offentlig Art, som maatte findes i Privathjem i Sønderjylland, for at lade dem opbevare i det sønderjydske Landsarkiv. Man havde udset en bestemt Mand, som man mente var egnet til den Opgave, og ansøgte nu Fællesforeningen om økonomisk Støtte hertil. Styrelsen har imidlertid ment, at det her drejede sig om en Sag af en saa vidtrækkende Karakter, navnlig af Hensyn til de Konsekvenser, det vilde medføre, at man ønskede at forelægge den for Repræsentanterne.

I Kassererens Fraværelse forelagde Formanden *Regnskabet*¹⁾, som godkendtes.

Til Slut foreslog Formanden under Forsamlingens Tilslutning at sende en telegrafisk Hilsen til Postmester *Klitgaard*, som ved Sygdom var blevet forhindret i at deltage i Repræsentantmødet.

Formandens Beretning gav Anledning til følgende *Diskussion*:

Severinsen kendte noget til den Mand, Hist. Samf. f. Sønderjyll. havde udset til Indsamling af Arkivalier; Valget af ham er vist rigtigt. Noget andet er, om vi kan financiere det, og ogsaa Konsekvenserne kan jo blive farlige. Maaske kunde vi lægge vor Autoritet ind over for et eller andet Fond.

Formanden havde den største Sympati for Sagen, men frygtede ligeledes Konsekvenserne. Ansøgningen har forkert Adresse, de søger med Rette os om moralsk Støtte, men bør iøvrigt gaa til et Fond om økonomisk Hjælp.

Hjelholt mente, at det var en Sag, som særlig kom det sønderjydske Landsarkiv ved; mon ikke Hist. Samf.'s mange Tillidsmænd er fuldt saa egnede som en enkelt Mand. Maaske kunde man bringe Videnskabernes Selskabs Kommission for Registrering og Indsamling af Privatarkiver til at interessere sig for denne Sag. Ogsaa *Alkærsig* henviste til Vidensk. Selsk. Komm.

Det vedtoges, at Fællesforeningen skulde sætte sig i Forbindelse med Vidensk. Selsk. Komm. angaaende denne Sag.

M. H. t. *Statstilskudet* spurgte *Hjorth-Nielsen*, hvorfor Fællesforeningen kun havde talt Amtssamfundenes, ikke Museernes Sag.

Møller oplyste, at Museerne uden Forespørgsel fra Ministeriet var blevet nedskaaret med 10 pCt.

Alkærsig: Amtssamfundene er for Tiden vanskeligt stillede; men der er maaske Udveje hjemme i Amterne. Vi har forsøgt en *Henvendelse* til Sogneraadene, dog uden større Resultat; men

¹⁾ Regnskabet er trykt i »F. og N.« IX. S. 160.

Sparekasser og maaske større Brugsforeninger er der god Grund til at gaa til. Mente ikke, at Amtssamfund burde have Statsstøtte, derimod nok en Landsforening som Fællesforeningen.

Formanden: Forholdene ligger vist meget forskelligt i Amterne, da Krisen jo har vist sig at ramme meget forskelligt.

Fang ønskede et Spørgeskema udsendt fra Fællesforeningen angaaende Forfatterhonorar, Foredragshonorar, Trykkeriudgifter og andre økonomiske Forhold, for at Samfundene derigennem kunde faa Oplysning og Vejledning.

Formanden tænkte sig, at Styrelsen kunde nedsætte en særlig Sektion til det Formaal.

Bobé: Biografteaterbevillinger er i København gaaet over fra Personer til Institutioner, maaske kunde man tænke sig noget lignende i Provinsbyerne, og det var da muligt, at Amtssamfundene kunde faa Del deri.

Bokkenheuser ønskede, at man kunde blive enige om ens Forfatter- og Foredragshonorarer.

Haugsted: Amtssamfundene virker under saa forskellige særlige Forudsætninger, at Ensartethed vist næppe er ønskelig; men selvfølgelig kan det være interessant at se, hvorledes man arbejder andre Steder.

Formanden: Ved tidligere Undersøgelser, f. Eks. af Trykkeripriserne, har det vist sig, at Samfundene ikke altid staar frit, men føler sig bundet af lokale Forhold.

H. P. Hansen: Trykkeripriserne kan godt nedsættes ved at man indhenter flere Tilbud inden for Amtet.

Fang udtalte, at det ikke var Uniformering, men Vejledning, han ønskede.

Henrik Møller: De smaa Samfund, som ofte har en stor Virkekreds, kan ikke give saa meget som de store, saa Uniformering vil næppe være heldig. Men der bør agiteres, og da vilde en moralsk Støtte fra Fællesforeningen være til god Hjælp.

Formanden: Fællesforeningen vil meget gerne medvirke ved Oplysning og Agitation, om det ønskes. Vore Møder er jo en Form for Agitation, men de er jo lidt sjældne.

Alkærsig: I Ribe giver vi forskelligt Honorar efter Arbejdets og Bidragydernes særlige Forhold.

Tideman Dal var enig med *Fang* i, at det vilde være nyttigt, om Samfundene kunde faa Resultaterne af en saadan Forespørgsel.

Chr. Axel Jensen aflagde derefter *Beretning om Museumsforeningens Møde*¹⁾.

¹⁾ Se den trykte Beretning i »F. og N.« IX. S. 284.

Paa Forespørgsel af *Hjorth-Nielsen* oplyste *Johs. Olsen*, at man i Svenborg søgte at redde gamle fotografiske Plader, som giver kulturhistoriske Oplysninger.

Friis: Da en gammel Fotograf rejste fra Byen, fik vi paa Hjørring Museum fat i 50 000 Plader, der giver udmærkede Oplysninger. Blade og Tidsskrifter søger dem, og Fotograferne er selv interesserede i en saadan Indsamling af gamle Plader; men det er nødvendigt, samtidig at sikre sig de tilsvarende Navne eller anden Tekst. Pladerne fylder ikke meget; at have Billeder i Stedet for er ikke godt, da de vil tabe sig.

Kl. 11 afbrødes Forhandlingerne for en Tid af et Foredrag med Lysbilleder af Museumsinspektør, mag. art. *Chr. Axel Jensen*, som havde Titlen: *En aarhusiansk Kunstner paa Frederik II's Tid* og behandlede Mester Gert von Groeningen, af hvem en Række Gravsten i Aarhus Domkirke og i Aarhussegnen er bevaret.

Efter Foredraget fortsattes Repræsentantmødets Forhandlinger indtil Frokostpavsens c. Kl. 1. —

Rasmus Mortensen forelagde en Henvendelse fra de historiske Amtssamfund i Vejle og Ribe Amter samt Museet paa Koldinghus til de paagældende Amter om ved Vejarbejder *at skaane* saa vidt muligt *Gravhøje, Jættestuer, Skelmærker eller andre historiske Mindesmærker*. Begge Amter har stillet sig forstaaende over for Sagen. Taleren udtalte til sidst det ønskelige i, at man arbejdede for, at der ved Oprettelsen af nye Fonds og Legater maatte blive tænkt paa de historiske Amtssamfund og deres mange Opgaver.

Gulddal udtalte, at Mindesmærkerne særlig nu var i Fare; omtalte et Par Tilfælde ved Viborg, hvor Høje skulde have været sløjfet af Hensyn til Vejarbejde, men hvor der ved hastig Indgriben fra Historisk Samfund og Viborg Museum var opnaaet Fredning. Maaske kunde Fællesforeningen udrette noget i denne Sag i Forbindelse med Naturfredningsforeningen. Taleren ønskede en Lov, som med et Slag fredede det hele.

Fang var enig med de foregaaende Talere i, at Spørgsmaalet var betydningsfuldt, men mente ikke lovmæssig Tvang var den rette Vej, hellere burde der arbejdes gennem de enkelte Amtssamfund. I Københavns Amt havde man arbejdet med Held sammen med Nationalmuseet; det er betydningsfuldt, at Befolkningen frivilligt gaar med for Sagens Skyld, ikke tvangsmæssigt.

C. A. Jensen haabede, at mange Amtssamfund vilde følge Vejles og Ribes Eksempel.

Henrik Møller: En Fredning vil staa stærkest, naar Interessen i Egnen er vakt, og det sker ikke ved lovmæssig Tvang. Noget, der bør bevares, er de gamle Vejspor, hvoraf der findes mange op gennem Himmerland.

Gulddal: Frivillighed er det bedste, men Lov er vist nødvendigt; i hvert Fald i en Egn, hvor det vrimler med Oldtidsminder, som Tilfældet er med Himmerland.

Trautner havde ved en bestemt Lejlighed ønsket Fredning, men havde ikke mødt Interesse for Sagen fra Nationalmuseets Side.

Formanden omtalte, at en ældre Beretning fra Nationalmuseet viste, at Øboerne i denne Sag ofte var mere offervillige end Jyderne. Iøvrigt var der god Grund til at hele denne Sag blev taget op til nærmere Drøftelse i Bestyrelsen for Fællesforeningen og Museumsforeningen.

Efter Frokostpavsen holdtes endnu et kort Møde, hvor Forhandlingerne afsluttedes. —

Postmester *Klitgaard* havde skriftlig fremsat Ønske om, at man drøftede Salg af *Aarbøger til halv Pris til Medlemmer af andre Amtssamfund*. I Postmesterens Fraværelse fremførtes Sagen af *Baron Holsten*.

Haugsted mente, at man af Bibliotekerne burde tage fuld Pris, ikke Favoriprisen.

Gulddal ønskede, at man enedes om en fast Regel paa dette Punkt.

Bye Jørgensen: Bibliotekerne faar i Reglen to Eksemplarer af vor Aarbog, et til hel og et til halv Pris.

Formanden foreslog, at man tog Spørgsmaalet op samlet paa et nyt Repræsentantmøde.

Til sidst afgjordes *Styrelsesvalgene*, idet den gamle Styrelse genvalgtes undtagen Kassereren, Landsarkivar *Holger Hansen*, og Sekretæren, Adjunkt *Balslev*, som begge havde ønsket at trække sig tilbage. I deres Sted valgtes enstemmigt som Kasserer Arkivar, Dr. phil. *Hjelholt* og som Sekretær mag. art. *Bro Jørgensen*. Revisorerne (Museumsinspektør *Jørgen Olrik* og Amtsforvalter *Holck*) genvalgtes, og til Revisorsuppleant valgtes Bibliotekar *Haugsted*.

Kl. 3 drog Repræsentanterne til *Aarhus Museum*, hvor Bibliotekar *Haugsted* fremvist den nyordnede Oldsagssamling, derfra til *Frue Kirke og Kloster*, hvor Translater *Peter Holm* var Fører og redegjorde for Bygningshistorien, og endelig til *Dom-*

kirken, hvor Museumsinspektør *Chr. Axel Jensen* gav en kort Oversigt over Kirkens Bygningshistorie. Fra Domkirken gik man til Havnen, hvor Dampskibsselskabet velvilligst havde stillet en Baad til Raadighed til at føre Selskabet ud til *Ørnereden*, hvor man Kl. 7 samledes sammen med adskillige Aarhusianere til en *Middag*. Man tilbragte nogle Timer i festligt og fornøjeligt Samvær, hvorunder Professor *Fabricius* fik Lejlighed til at rette en Tak til Mødets lokale Komité (Bibliotekar *Haugsted*, Translatør *Peter Holm*, Dommer *Hvass*, Dr. *Winge* og Overretssagfører *Christensen*), ogsaa mange andre Taler oplivede Samværet.

Den følgende Morgen (Søndag den 12.) Kl. 9 samledes man atter for i en lang Række Privathiler, som Aarhusianerne velvilligst modte op med, at drage paa *Udflygt til Ry og Emborg*. Vejret var straalende, og det blev en prægtig Tur gennem et skønt og forskelligartet Landskab. Bibliotekar *Haugsted* var paa hele Turen Leder og Fremviser.

Selskabet gjorde Holdt ved *Lyngbygaard*, samt ved *Framlev* og *Stjær* Kirker og kom ved Middagstid til *Venge*, hvor Historisk Samfund for Aarhus Stift, som den Dag fejrede sin 25 Aars Fødselsdag trakterede hele Selskabet med Frokost. Efter Frokosten gennemgik *Haugsted* Klosterets og den senere Hovedgaards Historie og førte derefter Selskabet ind i Kirken til en Gennemgang af denne ejendommelige Bygning. Fra *Venge* fortsattes til *Gl. Ry*, hvor Sognepræst *P. Severinsen* skulde have talt i Kirken; men paa Grund af den overvældende store Deltagelse — ogsaa af Egnens Folk — maatte Foredraget holdes udenfor Kirken, og her talte da Pastor *Severinsen* om *Ove Bille, den sidste katolske Biskop i Aarhus*.

Efter Foredraget drog Selskabet videre til *Emborg*, hvor Arkitekt *C. M. Smidt* for en talrig Forsamling redegjorde for *Øm Klosters Bygningshistorie*, medens Overlæge *Isager* omtalte de Slutninger, man kunde drage af *Skeletfundene* sammenholdt med de litterære Kilder til Klosterets Historie. Professor *Fabricius* sluttede med en *Hyldest til Historisk Samfund for Aarhus Stift* for de store Resultater, det havde naaet i de forløbne 25 Aar, hvorved det var blevet et Eksempel til Efterfølgelse for Landets øvrige historiske Amtssamfund. Til Slut tog man Ruinerne nærmere i Øjesyn ligesom de Fund fra Grunden, som opbevares i et lille Hus, Samfundet har ladet opføre. Paa Grunden findes endvidere en Have med gamle middelalderlige Urter anlagt af Apoteker *Lind*.

Turen hjem gik over *Skanderborg*, hvor man samledes til *Fæl-*

lesspisning i Haandværkerforeningen, ogsaa her var Historisk Samfund og dets Mænd, ikke mindst Formanden, Genstand for Hyldest og Lykønskning.

IN MEMORIAM.

P. Storgaard Pedersen.

En af Veteranerne i Arbejdet med de historiske Amtsaarbøger er gaaet bort med Vestjyden P. Storgaard Pedersen, der døde i Hee den 9. September 1931. Da vi for 25 Aar siden stiftede en Forening for Ringkøbing Amt og begyndte paa »Hardsyssels Aar-bog«, var han selvskreven til en Forgrundsplads i Arbejdet, og det er et flittigt Liv i varm historisk Interesse, der nu er afsluttet. Han var en Egnens Mand, født paa Hedegaards Mark ved Ringkøbing og derefter vokset op i Stadil, hvor hans fædrene Slægt har haft Graversgaard gennem mindst 300 Aar, mens hans mødrene Slægt (hvorfra Navnet Storgaard stammer) har været paa Egnen ca. 200 Aar i det mindste, og saa fik han fra 1892 sin Livsstilling som Lærer i Nabosognet Hee. Han var født 12. April 1861, og gik saa den Egnens vaagne Bønderkarles Vej ved 1878 at komme paa Staby Højskole og uddannes til Vinterlærer, dette særlig vestjydske Fænomen. Men han vilde mere og blev saa Seminarist i København 1883. Som Lærer ved Kommuneskolen i Holstebro lagde han sig efter Sprog, saa at det ikke rigtig gik paa den Maade, og brød op til København, hvor han fik sig Undervisningsarbejde ved Grundtvigs Højskole i København og fik sig lært Tysk, Engelsk og Latin. Historien havde allerede fat i ham, og paa Grundtvigs Højskole fik han mere Orden i denne Beskæftigelse. Han var kommet til at kende Dr. Oluf Nielsen og at arbejde under ham. En Prisopgave fik ham til at gøre et Forsøg med en Redegørelse for Hardsyssel.

Da han saa atter sad fast i sin Hjemegn, begyndte han først i O. Nielsens Stil med et Par Herredsbeskrivelser (Hing Herred 1896, Ulfborg Herred 1900). Han betragtede dem selv senere som

Begynderarbejder, og han lærte siden bedre at gaa bag ved de tidligere Bearbejdere til Kilderne selv. Men de var i Virkeligheden flittige Arbejder. I Hardsyssels Aarbog var der næsten altid noget af ham. Den gamle Tanke om en Oversigt over Hardsyssel tog han op i Oversigten »Oldtidsminder i Hardsyssel« (1921). Emner, der berørte Kirkens og Skolens Historie, laa ham nærmest. I de senere Aar arbejdede han paa en Ringkøbing Bys Historie og naaede vistnok at faa samlet et meget stort Stof. Hvor langt Bearbejdelsen af dette naaede, ved jeg ikke rigtig. I de sidste Aar svigtede Kræfterne. Nogen Kæmpe havde han aldrig været, og der var vist noget med at slide sig op. Da hans 70 Aars Fødselsdag indtraf 1931, vilde man endelig en Gang have holdt Fest for den beskedne Mand, men hans Helbred var ikke til det.

Han var en beskeden og ydmyg Mand, og kunde egentlig være alt for overbærende overfor andres Arbejder paa det historiske Felt. Men han vilde vække og aandeligt berige den jævne Befolkning med sit Arbejde. Ligesom hans mangeaarige Nabo J. C. Christensen havde han den jævne, fattelige Sprogtone. Der var ikke nogen Glans over hans Fremstilling, men den gik lige i Folk og kunde fængsle den jævne Mand. Som han engang har sagt: »Jeg har under mine historiske Sysler faaet mange Vidnesbyrd for, at Kærligheden til vort Folks og Fædrelands Historie lettest vækkes ved at meddele Kundskab om Hjemegnens Historie. Hvad der ligger nær ved Haanden, kommer lettest til at ligge nær ved Hjertet.«

P. Severinsen.